

Ποιητὴς Βλαχόγιαννης
Κις ἄλλοι
ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΜΕΓΑΛΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΛΟΓΟΙ ΚΙ' ΑΝΤΙΛΟΓΟΙ

ΤΥΠΩΝΕΤΑΙ ΜΕ ΕΞΟΔΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ
ΓΙΑ ΤΑ
ΕΘΝΙΚΑ ΕΚΑΤΟΧΡΟΝΑ

ΑΘΗΝΑ—1930

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ :

ΔΩΡΕΑ

Θ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ : 12-9-87

Α. Ε. 6163

Α. Τ. 389.3 ΒΛΑ

ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΣΑΘΕΣΣΙΟΥ
— ΒΛΑΧΟΓΙΩΣ —
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

A-E-6163

2225 1711

ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

ΜΕΓΑΛΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΛΟΓΟΙ ΚΙ' ΑΝΤΙΛΟΓΟΙ

—
ΤΥΠΩΝΕΤΑΙ ΜΕ ΕΞΟΔΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ
ΓΙΑ ΤΑ
ΕΘΝΙΚΑ ΕΚΑΤΟΧΡΟΝΑ

—
ΑΘΗΝΑ—1930

ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΕΟΤΗΤΑ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Τὰ σύντομα αὐτὰ πεζογραφήματα εἶναι μέρος χωριστὸ ἀπὸ τοὺς «Λόγους καὶ Ἀντιλόγους», ποῦ τυπωθήκανε σιὰ 1925. Εἶναι γραμμένα σὲ δυὸ διάφορες ἐποχὲς 1904 - 1912 καὶ 1929 - 1930. Τὰ πρῶτα εἶναι σύντομα καὶ γοργὰ σιτὸν τρόπο τους. Ὁ συγγραφέας τότε ἦτανε πειδὸ νειός. Τὰ δεύτερα ἔχουν ἄλλο χαραχτιῆρα πειδὸ διηγηματικὸ, σὰν ἀπὸ γέρο γραφιᾶ διατυπωμένα. Καταταχτιῆκαν ὁμως ὄλα μαζί, κατὰ τὸ περιεχόμενό τους. Ὁ ἀναγνώστης, ἂν θελήσῃ, θὰ τὰ ξεχωρίσῃ ἀπὸ τῆς χρονολογίης τους.

Τ' ΑΡΜΑΤΑ

Ο ΓΥΙΟΣ ΤΗΣ ΧΗΡΑΣ

— Μάννα, τί ἔχεις καὶ βογγᾶς ; Τί κακὸ σοῦκαμε ὁ γυιὸς σου ; Σὲ παρακούσε, λόγο σοῦ ἀντιγύρισε ποτέ ; Μικρὸ τὸν παραχάϊδες, ἀλήθεια, καὶ μπορεῖ τώρα ἡ ἀγάπη του νὰ σὲ βαρραίνει. Μάννα ἔρημη καὶ χήρα . . . " Ἄλλου παιδιοῦ ἀγάπη δὲ σοῦ χάρισε ὁ θεός· ὕστερα, νειὸ πολὺ ἔχασες τὸν πατέρα. Στὴ θύμησῃ θαμπὰ τονὲ φυλάω, τὸν ἔρημο, κ' ἐγώ.

— Μικρὸς ἦσουν, γυιέ μου, κ' ὁ θάνατός του δὲ σὲ χτύπησε τόσο βαθιὰ . . . Καὶ τώρα, ἀλήθεια, ξάλαφρα πιστεύεις πῶς ἡ μάννα σήκωσε ἀπὸ σένα τὴν ἀγάπη της :

— Ἡ ματιὰ σου αὐτὸ μοῦ λέει, μάννα, κ' ἡ καρδιά σου μοῦ τὸ παραγγέλνει μυστικά.

— Χαρὰ στὸ γερακόπουλο, ποῦ ξέρεῖ νὰ ζυγιάζῃ ἀπὸ ψηλά καὶ πέφτει μὲ τὰ νύχια στῆς μάννας τὴν καρδιά . . .

— Μάννας καρδιά μπορεῖ τάχα νὰ κρύβεται ἀπὸ τὸ παιδί της, μάννα ; Μὲ θαρρεῖς ξεπεταροῦδι ἀκόμα . . . " Ὅ, τι ἔχασε κανεῖς, νοιώθει ἀδειανὸ τὸν τόπο του.

— Μπῆκες κ' ἐσὺ στὰ βάσανα νωρίς, τὸ ξέρω, γυιέ μου. Ὁ πόνος κάνει πειὸ ὄριμη τὴν κρίση, ὅπως τὸ σαράκι ποῦ κροφοτρώνει τὸν καρπὸ. Ὅμως ἀπ' τὸν πόνο ποῦχει ἡ μάννα στὴν καρδιά της πίστευες ἄδικα πῶς . . . " Ἄκουσε σύ, σκληροῦ δεντροῦ κλωνάρη : Ἐφ' οὗ χαλάστηκε ὁ πατέρας σου, ὁ Ἄρματωλὸς ὁ χαλαστής, ἄλλον ἄνθρωπο φαντάστηκα νὰ σ' ἀναστήσω ἢ γὰρ μεγαλονοικοκύρη μὲ ζευγάρια, μὲ κοπάδια καὶ μὲ πλούσια ἀποδοσίδια χρονικά.

— Τὰ χτήματα τὰ πατρογονικά μας, μάννα, τὰ χαίρονται οἱ ἀγάδες ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ σκοτῶσαν τὸν πατέρα μου . . .

— Αὐτὸ δὲν εἶν' ἔννοια δική σου· εἶμαι θυγατέρα προεστῶν ἐγώ, κ' οἱ Τοῦρκοι θὰ γυρίσουν πίσω τ' ἀρπαγμένα, μὲ τοῦ

πασσά τὸ θέλημα. Θὰ ᾄδῃς. . . Ἀπὸ τρανοὺς πρωτόγερους κρατῶ γι' αὐτὸ κρυφὴ λαχτάρα τῶχω νὰ σὲ καμαρώσω τοῦ βιλαετιοῦ μας πρῶτον προεστό, μὲ τοῦ πασσά τὴ γνώμη.

— Μάννα, ἐσὺ Ἀρματωλοῦ γυναῖκα, Καπετάνισσα μὲ τ' ὄνομα. . .

— Πῆρα τὸν πατέρα σου χωρὶς νὰ θέλουν οἱ δικοί μου. . . Ἀπὸ τὸ ἴδιο σπίτι, τὸ παλιὸ κι' ἀχάλαστο, κρατᾶς κ' ἐσὺ.

— Γι' αὐτὸ μ' ἔμαθες γράμματα, καὶ μοῦβαλες στὴ ζῶνα τὴν καλαμαριά, νὰ γράφω τοῦ κοτζάμπαση παπποῦ μου τὰ τεφτέρια, νὰ λέω τὸν Ἀπόστολο στὴν ἐκκλησιά. . .

— Καὶ νὰ μπῆς στὸ δρόμο τὸν καλὸ, μὲ τὴν καλὴ τὴν ὥρα, τὸ αἷμα νὰ γλυκάνης ποῦ πῆρες ἀπὸ τὸν πατέρα σου, κ' εἶναι τόσο ἀψύ.

— Ἴδια σου τόπες, μάννα· αἷμα παλαβό! Λουφάζει, μὰ ἔρχεται καιρός. . .

— Τώρα στερνὰ πῆρες ἀγέρα ἀλλοιότικο, τὸ βλέπω· φτερά κάνει ἢ ματιὰ σου σὰν τ' ἄγριο τὸ πουλί, κ' ἢ γλῶσσα σου δὲν ξέρει χαλινάρι μπρὸς στοὺς Τούρκους τοῦ χωριοῦ.

— Μάννα, συχώρεσε τὸ γυιὸ τ' ἀντρός σου. . .

— Μάζεψε τὸ πέταμά σου, ἐσὺ γυιὲ τ' Ἀἰτοῦ· θὰ σπάσης τὰ φτεροῦγια σου στὰ βράχια πάνου! Ξέρουν οἱ Τούρκοι τίνος εἶσαι γυιὸς καὶ τίνος εἶσαι ἀγγόνι, ὅμως κρατιῶνται ἀπ' τὸ δικό μου τ' ὄνομα. . . Τρέμω γιὰ σένα, γυιέ μου!

— Ἄς γίνη ὁ γυιὸς τ' Ἀἰτοῦ σκῦλος, νὰ γλείφῃ τὰ σαχάνια τοῦ Χασάν ἀγᾶ. . .

— Τ' Ἀἰτοῦ σου οἱ μέρες κοπῆκαν ἄξαφνα, πικρὰ κ' οἱ δυὸ τὸ ξέρομε.

— Καὶ τοῦ παπποῦ τὴ μοῖρα τὴν ἔμαθα ἀπὸ σένα καὶ τὴν ξέρω, μάννα. Ἐφτεξες νὰ μοῦ τὴν πῆς! Ἄνθρωπος ὄχι, δράκος. . .

— Κ' ἐσὺ, κοψίδι πρᾶμα, θέλεις νὰ μοιάσης ἐκείνων; . . . Κυτάξου, καμαρώσου! Τώρα καταλαβαίνω πῶς δὲν κάνεις μῆτε προεστός. . . Ἀποφάσισα νὰ σὲ φυτέψω σ' ἄλλη γῆ πιὸ ἡμερῆ, κλωνάρι ἐσὺ ἀπὸ δεντροῦ ξερίζωτο. Μεθαύριο θὰ πᾶς στὴ χώρα, στὸν ξάδερφό μου τὸν πρραματευτὴ μὲ τὰ πολλὰ τὰ γρόσια. Αὐτὸς εἶν' ἄξιος νὰ σὲ μπάση σ' ἄλλες ἔννοιες, φαρδομάνικες δουλειές. Τ' ἀγκάθια θὰ σοῦ βγάλῃ πρῶτα ἀπ' τὸ κεφάλι, ποῦ σοῦ

χαλοῦν τὸν ὕπνο σου. Θὰ ρίξης πίσω τῆς τωρινές σου ἀποκοτιές, μὲ τὰ Τουρκόπουλα ξυλιές, κάθε λογῆς ζαβὰ καμώματα, κ' ἐκεῖ θὰ βρῆς τὴ γνώση, τὸν παρᾶ, τέλος μιὰ πλούσια νύφη. Γιὲ μου, ἀκριβὸ καμᾶρι μου!... Πλάσια κρυφὸ στῆς πονηριές σου· νὰ ξανακρεμάσης τ' ἄρματα στὸν τόπο τὸν παλιό, στὸ παργῶνι πλάι. Θαρρεῖς, δὲν τὸ κατάλαβα;

— Τᾶκρυψα, μὴν ἔρθουν Τοῦρκοι καὶ τὰ πάρουνε...

— Νὰ τὸ παληκαρόπουλο, φοβήθηκε τοὺς Τούρκους!

— Ὑστερα θὰ μείνω, μάννα, χωρὶς ἄρματα...

— Λοιπόν, εἰς' ἔτοιμος γιὰ τὸ κλαρὶ κ' ἐσύ! Τρομάρα μου, ἀστοχιά μου! Κ' ἐγὼ σ' ἔλεγα τρανὸν πραματευτὴ στὴ χώρα... Ἴδιος ὁ ἄλλος, ὁ ἄμοιρος... Κ' ἐσένα εἶναι γραμμένη ἡ μοῖρα σου ἀπ' τὴν ὥρα ποῦ γεννήθηκες... Ποῦναι τα τ' ἄρματα; Λέγε μου, θὰ σὲ καταραστῶ!

— Νὰ σοῦ τὰ δώσω, μάννα μου, μὴ μ' ἀποπαίρνεις· ἄλλα ἄρματα θὰ βρῶ. Μὰ ἤθελα μὲ τὰ ἴδια κείνα τὰ παλιὰ νὰ ξαγοράσω τὸν πατέρα μου, ποῦ πῆγε ἄδικα...

— Εἶπα, θὰ σὲ καταραστῶ!

— Τότε ἄς πάω ἀπ' τὴν κατάρα σου, καὶ γλήγορα ἄς κρεμάσης στὴ γωνιά καὶ τὰ δικά μου τ' ἄρματα... Σὰν τὴν κατάρα θὰ μοῦ πῆς; Τὴν ξέρω καὶ τὴ λέω:

*Ὅλες οἱ μάννες τὰ παιδιά τὰ εὐκλιῶνται νὰ προκόβουν
κ' ἐμέναν ἡ μαγνούλα μου βαρεῖα κατάρα μοῦπε.*

— Κλέφτης νὰ πᾶς, παιδάκι μου...

*ὀλημερὶς στὸν πόλεμο, τὴ νύχτα καραοῦλι·
τριῶ' μερῶν περπατησιὰ μὰ νύχτα νὰ τὴν κάνης,
χωρὶς ψωμί, χωρὶς νερό...*

— Ἐξέρω κ' ἐγὼ τραγούδια θλιβερά, παιδί μου, γιὰ τοὺς μαύρους Κλέφτες...

— Πές μου τα, μάννα, τὰ τραγούδια σου ἀπὸ τώρα, ἄς εἶναι θλιβερά· κάνε με τὸ χάρο νὰ συλλογιστῶ...

— Τὴν εὐχή μου, ἄ' μείνης στὸ χωριό, κοντά μου!

— Μάννα μου, εὐχή σου θά'ναι ὅ,τι ἔχεις νὰ μοῦ πῆς! Νὰ τ' ἄρματα, κάτου ἀπὸ τὴν καπότα· μέρες τὰ φορῶ· τὰ γνώρισα, καὶ μὲ γνωρίζανε κι' αὐτά. Τὸ καριοφύλι μοναχὰ στὸ ρημοκλήσι

τῶκρουσα. Δῶσ' τὴν εὐκὴ σου, μάννα μου, στῆς χήρας τὸν ὑγιό,
π' ἄλλον ὑγιό δὲν ἔχεις!

ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΣ

Αὐτὸς δὲν ἦταν ἄνθρωπος· ἦτανε θεριό, δράκος, τοῦ βουνοῦ στοιχειό. Μάννα ἀνθρώπου δὲν τὸν ἔκαμε· ἀνοιξε ἡ γῆ κι' ἀτόφιο τὸν ξετίναξε, σὰ νὰ τὴ χτύπησε βροντή. Τὰ στήθια του σὰν πολυτρίχι, ποῦ τὸ θρέφει ὁ ἰδρὸς τοῦ βράχου καὶ χνουδίξει νιόβγαλτο· τὰ χέρια του σὰν κόπανοι πελεκητοί· πίσω ριγμένο τῶ· μαλλιῶν τὸ κῦμα ἠλιόξανθο, καὶ τὰ μάτια θαλασσιά.

Τέτοιος μιὰ μέρα φάνηκε νὰ κατεβαίνη ἀπ' τοῦ βουνοῦ τὰ ρόβολα, καὶ δὲ θέλησε νὰ πῆ ποῦθε εἶχε ξεκινήσει. Ἐμοιάζε, ὅπως κ' ἦτανε, γιδοβοσκός, ὡς δεκοχτῶ χρονῶ· μεγάλος ἄγουρος· στὴ ζώνᾳ του εἶχε τὴ φλογέρα, ἓνα σακκοῦλι ἄδειο κρεμασμένο ἀπὸ τὴν πλάτη, καὶ στὸ χέρι τὴν ἀγκλίτσα τὴν ψηλή, μιὰμιση ἀπὸ τ' ἀνάστημά του. Στεκόταν εἴτε περπατοῦσε, ἔμοιαζε σὰν πρωτολάτης τράγος, ἀγνώριστος ἀνάμεσα στῶν τράγων τὴ γενιά. Τέλος, ἓνα πλάσμα ἀγριμικό, ποῦ μπρὸς στὰ μάτια του ὁ κόσμος ὅλος ἦταν ἓνα βαθὺ ξάφνισμα. Μέσ' τὰ τσαρούχια του ἔκρυβε ἴσως ὄχι ἀνθρώπου δάχτυλα, παρὰ τραγόνυχα διχαλωτά, ἔτοιμα νὰ πάρουνε τὴν πρόγγα τους πίσω κατὰ πάνου στὰ βουνά.

Ὅταν ἡ συντροφιά τοῦ καπετὰν Κλαρούδα, καθισμένη κάτου ἀπὸ μιὰ καστανιά μοναχική, εἶδε ἓνα τέτοιο πρᾶμα ζωντανὸ νὰ κατεβαίνη, χωρὶς ἄρματα, μὲ τὴ θεριακωμένη ἀγκλίτσα μοναχὰ στὸ χέρι, ράβδα γιομάτη κόμπους ἀπὸ πουργάρι ὀλοῖσο, ὅπως καὶ τοῦ ἴδιου πουργαρίσια ἦταν ἡ κορμοστασιά, τὰ παληκάκια στὴν ἀρχὴ ἀπομείνανε χαζά, ὕστερα λυθῆκανε σὲ γέλια, μὰ γοργὰ σάμπως, τοὺς φάνηκε, σταμάτησε ἡ καρδιά τους ἀπὸ φόβο ἀλλόκοτο.

— Τί φύτρο τ' θεοῦ εἶναι τοῦτο; εἶπε σιγὰ ἓνα παληκάρι.

Τὸ βοσκοπούλο ἔδωσε τὴν ἀπόκριση γοργῆ μὲ τὴν ἀγριοφωνάρα του. Εἶπε πῶς οἱ Ἄρβανιτάδες τοῦχαν πάρει ὅλα τὰ γίδια τὴν ὥρα ποῦλειπε ἀπ' τὴ στάνη, ἀφίνοντας μονάχα τὰ σκυλιά— εἶχε πάει νὰ κόψη ξύλα—τοῦ σκοτώσανε καὶ τὰ σκυλιά.

— Τώρα τί λογιαίζεις νὰ κάμης; ρώτησε ὁ καπετὰν Κλαρού-
δας ζωηρά.

Ὁ τσοπάναρος ἔσκυψε τὸ τρανὸ κεφάλι νὰ συλλογιστῆ, μὰ ἡ
ᾄψη-τὸν γίνηκε σὰν τοῦ μικροῦ παιδιοῦ στριμμένη μαζί καὶ γε-
λαστική. Ὑστερα γύρισε ἀπάνου τ' ἀγαθιά, σὰν τὸ νερὸ καθάρια,
μάτια του.

— Θέλω νὰρθῶ μ' ἐσένα, καπετάνε! εἶπε ἀπλά.

— Ξέρεις ἀπ' ἄρματα;

— Σκότωσα τρεῖς Ἀρβανῖτες...

— Ποῦ καὶ πῶς τοὺς σκότωσες;

— Μὲ τὴν «ἀγκούτσα» τούτη 'δῶ ποῦ βλέπεις. Τοὺς κυνή-
γησα, ἅμα μοῦ πήραν τὰ τραγιά, τοὺς ἔφτασα στὸ δρόμο... Οἱ
ἄλλοι μοῦ γλυτῶσαν. Πῆραν καὶ τὰ τραγιά.

Γελάσαν ὅλοι ἀκούοντας αὐτά. Ὁ τσοπάνος δὲν πειράχτηκε
ἀπὸ τὰ γέλια τους. Ὑστερα οἱ ἄλλοι δεῖξαν πῶς δὲν πιστεῦαν
τάχατε τὰ λόγια του· τότε αὐτὸς ἔσφιξε γερὰ τὴν ἀγκούτσα καὶ
τὴν ἔφερε γυροβολιά σὰ νᾶτανε σφεντόνα. Καὶ τοὺς κύταζε ἔναν-
ῆνα, καὶ τοὺς μετροῦσε πατόκορφα, χωρὶς μιλιὰ νὰ βγάλη. Γιὰ
λίγο τὸν κυτάζανε κ' ἐκεῖνοι ἀμίλητοι, μὰ χάσανε σιγὰ τὸ γέλιο
ἀπὸ τὴν ᾄψη.

— Σήμερα, ὡς τὸ βράδυ, μπορεῖ νᾶχουμε πόλεμο, εἶπε ὁ
καπετάνος· γι' αὐτὸ φυλάμε 'δῶ καρτέρι. Τί νὰ σὲ κάμω τώρα;
Γιὰ σπαθί, θὰ σοῦ βρῶ καμιὰ κοσιά, ἀπ' αὐτὲς ποῦ θερίζουν τὰ
γεννήματα...

— Θᾶρθῶ, καπετάνε, χωρὶς ἄρματα· μοῦ φτάνει τούτη 'δῶ
ἡ Γληγόρου· ντουφέκι θέλω μοναχά... θὰ βρῶ... Πᾶρε με, κα-
πετάνε...

Τὸ παρακάλιο του ἦτανε πάλι σὰ μικροῦ παιδιοῦ παράπονο
αἰθῶ καὶ τρυφερό. Γελάσανε τὰ παληκάρια.

— Καλά, θὰ σὲ πάρω νὰ σὲ δοκιμάσω! εἶπε ὁ καπετάνος τάχα
σοβαρὸς πολύ.

Τὸ βοσκαροῦδι ἔφεξε ὅλο ἀπὸ τὴ χαρά του.

— Καλά, θὰ μὲ παίρνης στὸν πόλεμο, εἶπε, μὰ ὕστερα θὰ
γυρίζω καὶ στὸ μαντρί καμιὰ φορά; Ἄς μὴν ἔχω τώρα «πρά-
ματα», θὰ φκειάσω ἄλλα, θὰ πάω ν' ἀρπάξω ἀπὸ καμιὰ τρανή

κοπή σὰ κάτου στὸν κάμπο... Πῶς μοῦ τὰ πῆραν ἄλλοι τὰ δικά μου ; Ὅποιος τ' ἀρέσει, ἄς κοπιᾷση νὰ τὰ γυρεῦη.

— Τοῦρκοι ἢ Χριστιανοί, τὸ ἴδιο κάνει ; ρώτησε ὁ καπετάνος.

— Ὅποιος μὲ πειράζει ἐμένα, τ' κάνω τὸ κεφάλι του ξυλοπινάκα.

— Σὰν τὴ δική σου τὴν κεφάλαι ! εἶπε ἓνα παληκάρι.

— Σκάσε, Ἀκρίδα ! εἶπε ὁ καπετάνος.

— Ἄς λέη, εἶπε τὸ βοσκαροῦδι, ἄς κάνη ὑπομονή, πρώτη μέρα ποῦρθα, κ' ὕστερα βλέπουμε ποιὸς θὰ κάνη τὸ κεφάλι τ' ἄλλουνοῦ. . .

— Μοῦ φοβερίζεις τὰ παληκάρια ; εἶπε ὁ καπετάνος μὲ χαμόγελο.

— Νὰ τοὺς πῆς νὰ κάθονται καλά. . . Ἄν δὲ σ' ἀρέσω καὶ τῆς ἀφεντειᾶς σ', νὰ φεύγω. Γι' αὐτὸ σοῦ εἶπα, στὸν πόλεμο μοναχὰ θέλω νᾶρχουμαι. Σ' ἀρέσω ἢ ὄχι ; Τοῦρκους βρῖσκω καὶ σκοτώνω μοναχὸς μου. . .

— Ἀνάβεις σὰν τὴν ἴσκα, μονοκοπανιά, εἶπε ὁ καπετάνος πές μου, γιατί δὲ θέλεις νὰ γραφτῆς καὶ νὰ μένης γιὰ πάντα στὴ συντροφιά μας ;

— Τρώω πολὺ ! εἶπε ὁ τσοπάναρος, κ' ἔσκασε κάτι γέλια, ποῦ κάνανε ν' ἀντιγελάση ἀντίκρυ τὸ βουνό.

— Τώρα θὰ δοῦμε ! εἶπε ὁ καπετάνος πρόθυμος νά, τὸ τραπέζι στρώθηκε. Κοπιᾷστε ὅλοι !

Ἄπὸ τὸ λιανισμένο ψητὸ κριάρι ἔφαγε ὁ φίλος τὸ μισό. Τὰ παληκάρια μὲ χαρὰ τοὺς τοῦ προσφέρνανε τὰ πειδὸ χοντρά κοψίδια ὅλα τὰ σάρωσε ὁ φαγᾶς, καὶ δὲν εἶπε φτάνει. Ὁ καπετάνος τότε τοῦ πέρασε τὸ τάσι μὲ τὸ κρασί. Μὰ ὁ κρεμανταλᾶς ζήτησε κρύο νεράκι.

— Νὰ ζῆς, ὦρὲ παιδί, νὰ χαίρεσαι ! εἶπε ὁ καπετάνος ἀδειάζοντας τὸ τάσι ἀπὸ σήμερα εἶσαι δικὸς μας σύντροφος. Θὰ σοῦ χαρίσω ἕγὼ καὶ δέκα γίδες ἀπὸ τῆς δικῆς μου, νὰ ξαναφκειᾷσης τὸ κοπάδι σου. Βλέπεις, ἔχω κ' ἐγὼ «πράματα», μὰ τᾶχω δοσμένα μεσιακά. Κάμε κ' ἐσὺ τὸ ἴδιο, νὰ μὴν ξέρουν οἱ Τοῦρκοι ποῦ τὰ κρύβεις.

— Νά εἶσαι καλά, καπετάνε, εἶπε ὁ τσοπάναρος ἀπλά.

ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ

— Ἔλα τώρα, πές μας τὰ δικά σου· ἀπὸ ποῦ μᾶς ἦρθες, πῶς σὲ λένε, ποιὸς εἶν' ὁ πατέρας σου; εἶπε ὁ καπετάνος.

Τὸ βοσκόπουλο κρέμασε τὸ χοντροκέφαλό του.

— Δὲ θέλεις νὰ μοῦ πῆς; Τότε πῶς ἦρθες νὰ μὲ βρῆς ἐδῶ;

— Σ' εἶχα ἀκουστά, καὶ γύρισα τόσα βουνὰ νὰ σ' ἀνταμώσω.

Ποδάρι δὲ σταύρωσα δυὸ μερόνυχτα γυρεύοντάς σε... Πατέρα δὲν ἔχω, οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔχουν σκοτωμένο.

— Τὸ χωριό σου;

— Αὐτὸ δὲ σ' τὸ λέω! εἶπε ὁ βοσκός, καὶ γέλασε σὰ νᾶπε κα-
νένα μεγάλο χωρατό.

— Τ' ὄνομά σου, κεῖνο ποῦ σοῦδωσε ὁ νουνός σου;

— Οὔτ' αὐτὸ δὲ θέλω νὰ σ' τὸ πῶ...

— Κάτι κακὸ θᾶκαμες στὸ χωριό σου...

— Βάρεσα μὲ τὴν ἀγκούτσα κεῖνον ποῦ μὲ παρανόμασε
Καρκάνα...

— Στὸν τόπο, ὦρὲ Καρκάνα;

— Ὑστερα μ' ἄρρεσε αὐτὸ τ' ὄνομα. Θέλω νὰ ξέρουν οἱ ὀχ-
τροί μ' πῶς δὲν παίρνω ἴγῳ ἀπὸ πολλὰ χωρατά... Ἡ ἀφεντεία
σ' νὰ μὲ λὲς Καρκάνα, τὸ ἴδιο καὶ τὰ παληκάρια σ'.

— Πές μας καὶ τ' ἄλλο τ' ὄνομα... Γιάνναρος;

— Ὅχι...

— Γιώργαρος;

— Ὅχι... Πανώριος, νά, τῶπα!

— Κι' ἀλήθεια, εἶσαι Πανώριος, ὦρὲ παιδί μ'! Ὅνομα καὶ
πρᾶμα.

Ὁ παληκαρᾶς ἀναψε ὄλος ἀπὸ τὴ ντροπὴ του. Τὰ ὀλοστρόγ-
γυλά του μάγουλα γενήκανε σὰν τὸ σκασμένο ρόδι. Τὰ παληκά-
ρια σκάσανε τὰ γέλια. Ὁ καπετάνος ἔβαλε μεγάλη δύναμη νὰ
κρατηθῆ.

— Πές μας, τώρα, ἐσύ, Καρκάνα, πῶς κατέβηκε στοῦ νου-
νοῦ σου τὸ κεφάλι νὰ σ' δώση αὐτὸ τ' ὄνομα, Πανώριος;

— Πάνο μ' ἔβγαλε ὁ νουνός μου· ὁ πατέρας μου εἶχε ντρα-
βαλα μὲ τοὺς Τοῦρκους, κ' ἡ μάννα εἶχε πολὺ φόβο γιὰ μένα...
Ἔτσι ἄργησε καὶ νὰ μ' ἀλλάξῃ τὰ φουστάνια, ὡς δώδεκα χρονῶν

παιδί, κ' ἔλεγε στὸν κόσμον πῶς ἤμουν κορίτσι, καὶ τ' ὄνομά μου Πάνο...

— Τόκαμε Πανώρια! φώναξε ὁ Ἀκρίδας τὸ πρωτοπαλήκαρο.

— Ἀγκούτσα! εἶπε ὁ κρεμανταλᾶς, κι' ὀρθὸς πετάχτηκε μ' ἓνα πήδημα, ποῦ ὄλοι τονὲ θαμάσανε γιὰ τὴ γοργάδα του.

Ὁ καπετάνος ἔρριξε μιὰν ἄγρια ματιὰ στὸν Ἀκρίδα τὸν παράβολο, καὶ σηκώθηκε. Ὁ Καρκάνας ἔπαιζε τὴν ἀγκούτσα στὸ χέρι γλήγορα σὰ σβούρα, ἔτοιμος νὰ τὴν ἀπολύσει κατὰ τὸ σημάδι ποῦθελε.

— Μὴ θυμῶνεις μ' αὐτόν, εἶπε ὁ καπετάνος ἡμερα καὶ σοβαρά· δὲ σὲ ξαναπειράζει.

Τοῦ τσοπάναρου ἦταν ἄγριο τὸ μάτι ἀκόμα.

— Ὅχι, ἂν τ' ἀρέσει. . . εἶπε μὲ σιγαλὴ φωνή. Τώρα, νὰ φεύγω, σὰ δὲν εἶμαι τὸ ἄρεσκείᾳς σας.

— Ποιὸς σοῦ τῷπε αὐτό; εἶπε ὁ καπετάνος· μᾶς ἀρέσεις, καὶ πολὺ! Ἀπὸ σήμερα εἶσαι φίλος μας! Θὰ μῆς στὴ συντροφιά μας!

— Θαῤρχομαι στὸν πόλεμον μοναχά... Θέλω νὰ κυτάζω καὶ τὴν παλιοστάνη, ἃς εἶν' ἔρημη.

— Νὰ κυτάζης καὶ τὴ στάνη σου! Νὰ τὸ κάνης κι' αὐτό, κι' ὅ,τι ἄλλο θέλεις!

— Δὲ θὰ γίνω ψυχογιὸς σ' πρῶτα; Δὲ θὰ σ' κρατᾶω τὸ ταγάρι;

— Εἶσαι πολὺ περήφανος, καὶ γι' αὐτὸ δὲ σὲ θέλω ψυχογιό μου.

— Ἐγὼ περήφανος; καὶ γέλασε ὁ Καρκάνας καταδεχτικά, σὰ νὰ μὴν τὸ πιστεῦε. Ὅστερα, μεγαλόφωνα: Θέλω νὰ γίνω ψυχογιὸς σ', θέλω! Ἐγὼ δὲν ἔπισσα ντουφέκι ἀκόμα στὰ χέρια καὶ μὲ τὴν ἀγκούτσα Κλέφτης κιόλα; Θέλω νὰ φυλάξω τὸ νόμο τῆς Κλεφτουριάς, ὅπως κ' οἱ ἄλλοι!

— Καλὰ, εἶπε ὁ καπετάνος· ἀπὸ σήμερα εἶσαι γραμμένος ψυχογιὸς μου.

Ἀτάραχα, γύρισε ὁ τσοπάνος μονοκόμματος καὶ κίνησε νὰ φύγη.

— Τώρα, ποῦ πᾶς; ρώτησε ὁ καπετάνος.

— Ἔχω δυὸ μερόνυχτα στὸ πόδι, καὶ πάω νὰ πάρω λίγον ὕπνο.

Ἄνηφόρησε ἤσυχα καὶ χώθηκε μέσ' τὸ δρυμό, σὰν τ' ἀρκοῦδι ποῦ ἤξερε τὸ δρόμο του. Σὲ λίγο ἀκούστηκε νὰ παίξει τὴ φλογέρα του γλυκὰ καὶ παραπονεμένα, σὰ νὰ σκάριζε τὰ πρόβατα.

Καθίσανε κι' ἀκοῦγαν τὴ φλογέρα οἱ Κλέφτες, καὶ τοὺς φαίνότανε πρωτάκουστη· τόσο τὸ τραγοῦδι της ἀνοίγε τὴν καρδιά καὶ τὴ γέμιζε παρᾶξενα λιγώματα, λαχτάρεις ποῦ τῆς εἶχανε ξεχάσει ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ παλιά... Ἡ μέρα βράδυναζε· τὸ καρאוῦλι ἔδωσε χαμπέρι πῶς οἱ Τοῦρκοι δὲ βρισκότανε μακριά.

Σὲ λίγο ἀπὸ τὸ τουφεκίδι ἀχολόγησε τὸ βαθὺ φαράγγι καὶ γύρω τὰ βουνά. Τότε, πῶς ξεφύτρωσε ὁ Καρκάνας τὴ στιγμή ποῦ ἦταν ἔτοιμα τὰ παληκάρια νὰ σύρουν τὰ σπαθιά; Στὰ πόδια του εἶχε σφίξει δυνατὰ τὰ καποτσάρουχα, εἶδος ποδήματα σὰν τῆς ἀρκούδας τῆς πατοῦσες μαλακά. Τὸν εἶδαν τότε οἱ Κλέφτες νὰ περνᾷ σαῖττα ἀνάμεσα στὰ δέντρα, κι' ἀπάνου στὴ δική τους τὴν ὁρμὴ ὁ Καρκάνας προσπέρασε τοὺς Τούρκους καὶ χάθηκε. Λίγο πειὸ ὕστερα ἔδειξε τὸ σκοπὸ του· εἶχε πιάσει ἐνὸς πλατάνου τὴν ξερὴ κουφάλια, κι' ὅποιος ἀπὸ τοὺς Τούρκους φεύγοντας περνοῦσε ἀπὸ κοντά του, σὰν ἀστραποκαμένος ἔπεφτε. Ἡ ἀγκούτσα δὲ γελιώτανε· μιὰ στὸ μεσόφρυδο, καὶ κάτου. Ἔτσι εἶχε ρίξει, ὁ Καρκάνας τρεῖς, στὸ τόπο. Ὑστερα γύρισε πίσω ἀτάραχος, διάλεξε ἕνα καριοφύλι κ' ἕνα γιαταγάνι, τὰ πειὸ βαριά, κι' ἄφησε στοὺς συντρόφους τ' ἄλλα νὰ τὰ μοιραστοῦν, ἅμα θὰ γυρίζανε. Χώθηκε ὕστερα μέσ' τὸ δρυμό καὶ πάλι. Ἴσως εἶχε ἀνάγκη ν' ἀποχορτάσῃ τὸν ὕπνο, ποῦ τοῦ χάλασε τοῦ πολέμου ἢ σιλαγῆ.

ΘΑΜΑΣΜΑ

Τῶν Κλεφτῶν ἡ συντροφιά εἶν' ἔτοιμη, στὸ πόδι γιὰ ξεκίνημα. Θέλει νὰ κόψῃ δρόμο, ἀνάμεσα σὲ μονοπάτια κλέφτικα, καὶ νὰ βγῆ μπρὸς ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καθὼς χαλασμένοι σέρνουν τὸ ποδάρι πρὸς τὴ χώρα φεύγοντας. Ὁ Καρκάνας μοναγὰ

λείπει για τὸ νερό, στὴν Κριαρόβρουση. Κ' ἔχει παρμένα τρία ἄσκιᾶ, ὄχι ἓνα μοναχά, γιὰ γιόμισμα. Σὰν ψυχογιὸς ποῦ τάχτηκε, δὲν τὸ θαρρεῖ ντροπῆ νὰ κἀνη ὄχι μοναχά τοῦ καπετάνου παρὰ καὶ τῶν ἄλλων τὰ θελήματα, φτάνει νὰ τὸν καλοπιάνουν, καὶ νὰ μὴν τοῦ τὸ παραγγέλνουνε μὲ τ' ἄγγριο, καθὼς τὸ συνειθᾶνε μ' ἄλλους ψυχογιούς.

Ὁ καπετάνος μιλεῖ ὅλος ἓνα θάμασμα γιὰ τὸ νειὸν παληκαρᾶ, ποῦ τοὺς τονὲ χάρισε ἢ καλὴ τους μοῖρα καὶ τὸν ἀνάδωσε ὁ δρυμὸς ἀπ' τὰ βαθιὰ του σπλάχνα.

— Αὐτός, συντροφοί, ἅμα θὰ λείψω ἴγώ, θὰ γίνῃ ὁ πρῶτος σας, ἀργὰ ἢ γλήγορα, πιστεύω.

— Εἶν' ἀψὺς πολὺ, μονόγνωμος, θὰ μᾶς χαλάσῃ! εἶπε ὁ Ἄκρῖδας πειραγμένος· ἄφησε ποῦναι καὶ τόσο μικρὸς στὰ χρόνια, κί ἄγουρος.

— Στὴ φωτιά θὰ πήξῃ ἡ γνώση του, καὶ τὴν παληκαριά του ποῦναι ἀπρόφταστη θὰ τὴ στομώσῃ ἢ πρᾶξῃ! Ἐγνοια σας, ξέρω ἴγώ! εἶπε ὁ γέρο-Κλέφτης ὁ Ἄντάρας. Δὲν τὸν εἶδατε, τὸν καμαρώσατε; Πότε κιόλα ἔμαθε νὰ παίξῃ τὸ σπαθί;

— Μ' ἐσένα δάσκαλο! εἶπε ὁ Ἄκρῖδας.

— Καὶ στὸ σημάδι, Ἄκρῖδα, σὲ ξεπέρασε! εἶπε ὁ καπετάνος· ἔγνοια σας, καὶ καπετανᾶτο δὲν ἔχει αὐτὸς σκοπὸ νὰ σᾶς γυρέψῃ· θὰ τὸ δώσετε μονάχοι σας, ἅμα ἔρθῃ ἐκεῖνη ἡ ὥρα. Εἶπες ἀψὺς, Ἄκρῖδα; Τὸ Γεωργο-Θῶμο τονὲ δέναν οἱ συντροφοί του, πρὶν ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος. Τί νὰ τοῦ κάμω, ποῦ δὲ θέλει νὰ μᾶς μολογήσῃ τὰ προγονικά του· ὅμως τὸ αἷμα ἔχει μιλιὰ καὶ κραίνει. . . Ξέρετε πῶς πιάσαν κάποτε τὸ Θῶμο —ἐκεῖνο τὸ λιοντάρι— οἱ Ἄρβανιτάδες μὲ τὰ χέρια, ζωντανό, καὶ τὸν πήγανε νὰ τὸν κρεμάσουν. Τοῦ περάσαν τὴ θηλειά, μὰ ἀπὸ τὸ βάρος κόπηκε. Στὸ Ζιτοῦνι γίνηκε αὐτό. Οἱ Τοῦρκοι ἀπ' τὴν τρομάρα τὸν ἀφήσανε νὰ φύγῃ. Παλιοὶ συντροφοί ὕστερα τονὲ σκοτώσαν ἀπιστα.

— Τοῦτος ἐδῶ ὁ δικός μας, εἶπε ὁ Ἄντάρας μ' ἀλλοιότιξη φωνή, θᾶξῃ οὐρὰ ἀπὸ γεννησιοῦ του· ἀντρειωμένος θᾶναι! Ἄκοῦστε με ποῦ ξέρω ἴγώ! Οὐρὰ θᾶξῃ σὰν τὸν Ἰύσκα. Τὸν ἔφτασα ἴγώ στὰ μικρά μου χρόνια. Ποῦ, ἐκεῖνοι οἱ δράκοι· φόφοι εἴμαστε ἡμεῖς μπροστά τους. Νὰ τὸν κύταξες ποῦ θύμωνε, σοῦκοβε τὸ αἷμα μ' ἐκεῖνα τ' ἄγγρια μάτια του, μὲ τ' ἀγκαθερά του φρού-

δια. Πῆγε σκοτωμένος κι' αὐτὸς ἀπ' ἀπιστιά. Οἱ χωριανοὶ του ρίξαν ἀνάθεμα στοὺς φονιάδες· εἶναι ἀκόμα ἢ λιθοσωριά... σωπάτε! Νά τος, ἔρχεται... Αὐτός, ὦρὲ παιδιά, θὰ παλέψη μιὰ μέρα μὲ τὸ Χάρο... .

Πρόβαινε γοργό, πρόβαινε πεταχτὸ τὸ παληκάρι ἀνάμεσα ἀπ' τὰ βράχια τοῦ μονοπατιοῦ, καὶ ψήλωνε σὰ μαγικὸ δεντρί ποῦ ξεφύτρωνε ἴκεινη τῆ στιγμῆ, σὰν ἀπὸ κάποιο θᾶμα· κ' εἶχε τ' ἄσκιά του φορτωμένα καὶ φοροῦσε τ' ἄρματά του, καὶ στὸ χέρι κρατοῦσε πάντα τὴν ἀγκούτσα. Τὸν τριγυρῖσανε τὰ παληκάρια πρόθυμα νὰ τὸν ξεφορτώσουν. Τοῦ Καρκάνα δὲν τοῦ ἄρεσε ἢ τὴν προθυμίᾳ, κι' ὅλο τραβιῶταν πίσω.

— Τί κάνενε ἔτσι; εἶπε· ἀφήστε με νὰ κρίνω. Οἱ Τοῦρκοι τῶχουν πιασμένο κάτου στὴ ρεματαριά· φυλᾶνε νὰ μᾶς πέσουν ἀπὸ πίσω· θᾶχουν κανέναν ὀδηγό, ποῦ ξέρει τὰ κατατόπια... .

— Τοὺς εἶδες; ρώτησε ὁ καπετάνος.

— Στείλανε δυὸ νὰ πάρουνε νερό· ἔκανα πῶς δὲν τοὺς εἶδα ἐκεῖ ποῦ κάρτερούσανε, λιγάκι ξέμακτρα ἀπ' τὴ βρούση. Κάνανε κι' αὐτοὶ τὸ ἴδιο· μ' ἀφήσανε καὶ γιόμισα. Ὑστερα θέλησα νὰ γελάσω μὲ τὴν πονηριά τους. Ἔσκυψα κ' ἤπια νερὸ στὴν ἀλογοποτίστρα· ἔχωσα καὶ τὸ κεφάλι μέσα, λούστηκα, χτενίστηκα... Τοὺς ἔβλεπα ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ σκέλια μου, ἐκεῖ ποῦσκυβα...

Τὰ παληκάρια δὲν εἶχαν ὄρεξη γιὰ γέλια. Ὁ Καρκάνας ὁμως ἔλαμπε ὅλος μέσ' τὴν κωμικὴ τσοπάνικη χαρὰ του.

— Καὶ δὲ σοῦ ρίξαν; εἶπε ὁ καπετάνος· πῶς δὲ σὲ πιάσανε ζωντανό;

— Ἄμα θὰ βλέπατε ποῦ δὲν ἦρθα πίσω, θὰ καταλαβαίνατε... Τώρα πιστεύουν πῶς θὰ μᾶς πέσουν ἀπάνου ξαφνικά.

— Τ' ἄρματά σας! εἶπε ὁ καπετάνος.

— Εἶναι πολλοί, κατάλαβα, εἶπε ὁ Καρκάνας, μὰ θὰ τοὺς πάρουμε.

Ἦτανε πολλοί, καὶ πήρανε τοὺς Κλέφτες. Πολεμῶντας αὐτοὶ τραβοῦσαν κατὰ τὸ βουνό, ἀνάπλαγα, ὡς ποῦ τοὺς ἀφήσαν πίσω. Τότε ἓνα τουφέκι μοναχὸ ἀκουγότανε νὰ πολεμᾷ ἀκόμα.

— Ποιὸς εἶν' αὐτός; ρώτησε ὁ καπετάνος· ποιὸς μᾶς λείπει; Οἱ Κλέφτες κυταχτήκανε καὶ φωναχτήκανε μὲ τ' ὄνομα.

— Ὁ Καρκάνας λείπει! εἶπε ὁ Ἀκρίδας· καλὰ εἶπα ἴγώ, εἶναι παλαβός.

— Πίσω, παιδιά, νὰ τοὺς τὸν πάρουμε! Στὰ χέρια, ζωντανὸν ἢ σκοτωμένο!

Οἱ ὄχτροί, βλέποντας τῶν Κλεφτῶν τὸ γυρισμό, κάποιο τερτίπι ὑποψιαστῆκαν. Ἀφῆσαν τὸν Καρκάνα, μὰ ὁ Καρκάνας δὲν τοὺς ἄφησε. Τοὺς πῆρε ἀπὸ κοντὰ σκούζοντας σὰ δέκα λύκοι ἀντάμα.

Βαστοῦσε ἀκόμα τοῦ καπετάνου τὸ ταγύρι, ἅμα γύρισε. Ἄπλωσε, τοῦ τὸ πῆρε ὁ καπετάνος ἀπ' τὸν ὄμο καὶ τὸ πέταξε.

— Ὡρὲ παιδί μ', εἶπε ὁ καπετὰν Κλαροῦδας, ὁ θεὸς νὰ μᾶς φυλάῃ κ' ἐμᾶς ἀπὸ τ' ἐσένα· θὰ μᾶς ντροπιάσης τοὺς ἔρμους, θὰ μᾶς σβύσης ἀπ' τὸν κόσμο...

Ἐβγαλε τὴν πιστόλα κ' ἔρριξε στὸν ἀγέρα. Ἐρριξε κ' ἡ ἄλλη Κλεφτουριά. Πῆραν τὸν κρότο τὰ βουνὰ καὶ τὸν ἀντιλαῆσαν. Ἀντρειωμένος εἶχε γεννηθῆ.

Ὁ Καρκάνας ἔσκυψε μὲ τρόπο καὶ πῆρε τὸ ταγύρι πάλι ἀπὸ τὸ χῶμα.

ΑΝΟΙΞΗ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ

Λυῶσαν τὰ χιόνια· ξυπνᾶνε τὰ δεντρά· κάθε δεντροῦ κλωνάρι βούρκωσε καὶ σκάζει. Ἀνοίγει τὸ λουλουῖδι, ἀνοίγει κ' ἡ καρδιά. Παράξενα ξαφνίσματα, γλυκοὶ σεισμοὶ περνᾶνε τὸν ἀγέρα. Κρυφὲς ἐπιθυμίες, σὰν πεταλοῦδες ποῦρχονται ἀπὸ ξένον τόπο, σὰ χάρδια καὶ σὰ χνούδια, φυσᾶνε γύρω στὴς ἀνήσυχες τῆς φαντασίες.

Ὁνειρα ξωτικά, μὲ χρυσοπράσινα φτερά, μὲ μάτια σὰν τῆς νύχτας μαῦρα, ταράζουν καὶ τοῦ Κλέφτη τὴν καρδιά.

Ἀνοιξη, κ' ὁ Κλέφτης ἄν ἀπογορευεῖ τὰ βουνά, κ' ἄν καρτερᾷ προῖμα τὴν ὄξυα ν' ἀνθίσση, νὰ φουντώσῃ πάλι τὸ κλαρί, πλούσια χαλιὰ νὰ στρώσῃ ἢ χλόη στὰ βουνόπλαγα, ὅμως τοῦ Τούρκου ἢ ἔννοια, ποῦ κοιμᾶται τὸ χειμῶνα μέσ' τὴν Κλέφτικη καρδιά, λουφάζει ἀκόμα, σὰ νὰ σκιάζεται νὰ βγῆ στοὺς φῶς, μῖσος σκληρὸ νὰ γίνῃ πάλι, θάνατο νὰ σκορπίσῃ.

Οἱ Κλέφτες συναγμένοι στὸ λημέρι, κρατοῦνε συντροφιά λιγύλογη· παραδομένοι φαίνονται σὲ μυστικὴν ἀπαντοχὴ ποῦ σκάβει ὡς μέσα τὴν καρδιά, γυρεύοντας σὰν κάποια ἀλήθεια πρωτογνώριστη, καὶ βαλαντώνει τὰ κορμιά. Ἄπ' αὐτοὺς ἄλλοι μὲ θολὴ ματιὰ κυτᾶνε τ' ἄδειο τ' οὐρανοῦ, ἄλλοι χύνονται σὲ τραγούδια θλιβερὰ κι' ἄλλοι ξεσπᾶνε σὲ κινήματα παράβολα σὰν τὰ θεριὰ τὰ ξαφνισμένα.

Ὁ καπετάνος, ποῦ κρυφομιλοῦσε χωριστὰ μὲ τὸ γερο-Κλέφτη τὸν Ἀντάρρα, σύναξε τὰ παληκάρια γύρω του καὶ παραγγέλλει νὰ τοιμάζωνται γιὰ τὸ χωριό, πρῶτ'.

— Μὰ τί, προχτὲς δὲν πήγαμε στὸ πανηγῦρι ; κάνει ὁ Ἀντάρρας, ἀθῶα τάχα.

— Ἐσένα καὶ νᾶρθῆς, τί νὰ σὲ κάμη τὸ χωριό ; λέει ὁ καπετάνος· τὸ πολὺ, ἢ κανάτα τοῦ πρωτόγερου θὰ σὲ καλωσορίση.

— Κατάλαβα, θᾶρθῶ κ' ἐγώ ! Μ' ἀρέσει τῆς κανάτας ἢ ἀγκαλιά, μὰ καὶ τὸ καλὸ φαί δὲν τ' ἀποδιώχνω.

— Αὐτὸ ποῦ πᾶμε νὰ γυρέψουμε δὲν εἶναι γιὰ τὰ δόντια σου : Ἀηδονόπιττα, τὴ γεύτηκες στὰ νειᾶτα σου ;

— Ἀηδονόπιττα, τὴν ἄνοιξη, εἶναι γεμάτο τὸ χωριό, μὰ ἔχασα τὴν ὄρεξή της. Ὅμως θᾶρθῶ.

Οἱ Κλέφτες κινήσανε γιὰ τὸ χωριό· στὸ δρόμο πειράζουν τὸν Καρκάνα, ποῦ δὲ θᾶρωγε ἀηδονόπιττα κι' αὐτός. Στολισμένοι, χτενισμένοι—μάτι δὲν κλείσανε τὴ νύχτα—βρεθῆκανε πρῶτ' στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα. Ἀφοῦ βγήκε τὸ γυναικομάνι, μπήκανε καὶ προσκυνῆσαν. Κυριακὴ, ὅμως γυναικες κι' ἄντρες τοῦ χωριοῦ φύγανε βιαστικοί· κάτι καταλαβαῖναν. Ἔμεινε ὁ πρωτόγερος μαζί μὲ τὸν παπᾶ.

— Πρωτόγερε, εἶπε ὁ καπετάνος, νὰ κάμης χοροστάσι. Κανένας νὰ μὴ λείψη !

— Στὸ πανηγῦρι τῆς περασμένης Κυριακῆς μᾶς τρώμαξες κάπως, εἶπε ὁ πρωτόγερος.

— Τὰ παληκάρια θέλουνε γυναικες· στὸ πανηγῦρι, εἶπανε νὰ τῆς ἀρπάξουνε, μὰ ἐγὼ δὲν ἄφησα. Κάμε χοροστάσι, μὲ τὸ καλό. Τὰ παληκάρια διαλέξανε καθένα κιόλα τὴ δική του.

Ὁ πρωτόγερος κατέβασε τὰ μάτια κ' ἔφυγε σοβαρὸς μαζί μὲ τὸν παπᾶ.

Δὲν ἄργησε ὄλο τὸ χωριὸ νὰ βγῆ, ξαυμάτωτο, στῆς ἐκκλησιᾶς τ' ἄλῳνι. Στήθηκε ὁ χορὸς μονάχα ἀπὸ κορίτσια, ὅλα μὲ τ' ἄρματα» τους, μὲ τὰ μάτια πονηρὰ ριγμένα κάτω, μὲ τὰ κορμιὰ τὰ λιγερὰ σὰ δαφνοποῦλες πρωτοστόλιστες· καὶ τί κρυφῆς λαχτάρεις κρύβουν οἱ καρδιές. . . Τὰ παληκάρια ἀντίκρυ, ἀραδιασμένα καὶ καμαρωτά, σὰν τὰ ξεφτέρια εἶν' ἔτοιμα ν' ἀρπάξουνε τῆς πέρδικες. Περίσσευε ὅμως ὄχι λιγοστὴ παρηγοριὰ καὶ γιὰ τὰ χωριανὰ τὰ παληκάρια ποῦ κυτᾶνε, κ' ἦ ζήλεια τοὺς δαγκώνει τὴν καρδιά. Τέλος, ἀπὸ τὸ χοροστάσι κινήσαν ὄλοι γιὰ τὴν ἐκκλησιά, κ' ἐκεῖ γενήκανε τὰ στεφανώματα, ὅλα εἰκοσι ζευγάρια.

Ἄπὸ τὴν ἐκκλησιὰ σύστολο τὸ χωριό, μ' ἓνα μονάχο φλάμπουρο τοῦ γάμου μπροστινό, μὲ τὰ νιόγαμπρα ζευγαρωμένα ἀπὸ κοντά, βγήκανε πάλι στὸ χορό, νύφες-γαμπροὶ χέρι μὲ χέρι. Τὸ τραπέζι στρώθηκε· ὁ καπετάνος εἶχε παραγγεῖλει ἔτοιμα τὰ ψητὰ στῆς στάνες ὄξω. Ξανάρχισε τὸ τραγοῦδι κι' ὁ χορός.

Κανένas δὲν κατάλαβε πῶς ἔλειπε ὁ Καρκάνας. Μὰ γιὰ λίγο εἶχε πάρει ἄδεια, κ' ἔλειψε κι' ὁ πρωτόγερος. Ἐκεῖ, στὰ ξεφαντώματα, βρόντος πολὺς, φωνῆς γυναικείας ἀκουστήκανε μέσ' τὸ χωριό, καὶ ξαφνικὰ πρόβαλε ὁ Καρκάνας φορτωμένος στὴν πλάτη ἓνα κορίτσι, καὶ πέρασε σὰν τ' ἀγριεμένο τὸ ταυρὶ ἀνάμεσα ἀπ' τὸν κόσμο, ρίχνοντας κάτω ὅποιους δὲν τοῦ ἀνοίγανε τὸ δρόμο νὰ περάση. Τὸ κορίτσι, μαυροφόρο, καὶ τὸ παιῶμορφο, ἀνέμιζε τὰ χέρια καὶ φώναζε κι' αὐτό. Πέρασε ὁ Καρκάνας, κι' ἀνηφόρησε στ' ἄλῳνια τοῦ χωριοῦ, κ' ἐκεῖ, στὸ παιῶ ψηλὸ τ' ἄλῳνι, στάθηκε κ' ἔβαλε στὸ πεζοῦλι νὰ καθίση τὸ ζωντανό του φόρτωμα. Τοῦ χωριοῦ τ' ἀλαλητὸ κ' οἱ φοβέρες τῶ' συντρόφων κυνηγήσαν τὸν Καρκάνα ὡς τὸ σταμάτημά του. Τότε ἔφτασε συχυσμένος κι' ὁ πρωτόγερος.

— Τί εἶναι αὐτὸ τὸ κακό; ρώτησε ὁ καπετάνος· ὁ Καρκάνας δὲ μᾶς εἶπε πῶς ἤθελε κι' αὐτὸς στεφάνι.

— Ντρεπότανε, καπετάνε μ', εἶπε ὁ πρωτόγερος. Ἄπὸ τὴ γιορτὴ τῆς Παναγιᾶς εἶχε βάλει στὸ μάτι τῆς χήρας τ' ἀρφανό· πήρε τὸ λόγο της, μὲ τὸ ἡμερο καὶ μὲ τ' ἄγριο. Σήμερα πάλι ὁ φίλος δὲν ἤθελε νὰ γίνη ὁ γάμος του στὴν ἐκκλησιά, μπροστὰ στὴν ἀφεντειά σ'.

— Γιατί ;

— Νιρεπότανε. . .

Γέλια βροντερά γεμίσανε τὸ χοροστάσι.

— Μαζευτήκανε στὸ σπίτι ὅλοι οἱ δικοὶ τοῦ κοριτσιοῦ· τοῦ εἶπαν, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἄλλος παππᾶς, νὰ φύγη, νὰ μὴν τροπιάζη ἓνα φτωχόσπιτο. Ἡ χήρα τονὲ φοβέριζε ἄσκημα. Ἐκεῖνος καὶ καλά, τὸν παππᾶ! Τότε ἀρχίσαν οἱ βρисиές, καὶ πιάσαν ὅλοι ξύλα, πέτρες: «— Δὲ σοῦ τὸ δίνουμε τὸ κορίτσι! — Τὸ παίρνω ἴγώ!» Τὴν ἄρπαξε, τὴν ἔκοψε στὸν ὄμο, ἄνοιξε τὸ δρόμο του μὲ τὸ σπαθί, καὶ πάει!

— Νὰ πᾶμε νὰ τοῦ τὴν πάρουμε! εἶπανε κάτι χωριανοί. Νιτροπιάζει ὄλο τὸ χωριό...

— Δοκιμάστε! εἶπε ὁ καπετάνος πρόθυμος.

Ξανοιχτήκαν οἱ χωριάτες λίγο κατὰ τὸν ἀνήφορο. Ὡχ, καὶ τ' ἦταν ἐκεῖνο τὸ πετροβολητό... Τὰ χρειαστήκαν ὅλοι. Οἱ Κλέφτες ἀνήσυχτοι γελοῦσαν. Ὁ Καρκάνας ἔρριχνε τοὺς κεραυνούς του ἀκόμα, σὰν τὸ θυμωμένο σίφουνα· ὕστερα ἔκαμε νὰ βάλῃ καὶ χέρι στὸ σπαθί. Τονὲ σταμάτησε ἡ φωνὴ τοῦ καπετάνου. Γύρισε ὁ Καρκάνας πίσω ἡσυχος καὶ κάθισε στοῦ κοριτσιοῦ τὸ πλάι. Κι' αὐτό, τὸν καρτεροῦσε ἐκεῖ ἡσυχος, τὸ πονηρό. Κάλεσε τὸν Καρκάνα ὁ καπετάνος, μὰ κεῖνος ἔκανε τὸν κουφό.

— Νιρέπεται, εἶπε ὁ πρωτόγερος.

— Τραβάτ' ἐσεῖς, παιδιά, θὰ μείνω πίσω, τί νὰ κάμω ; εἶπε ὁ καπετάνος· θὰ βάλω ἴγὼ τὰ στέφανα.

Τὸ χωριὸ συνέβγαλε τοὺς Κλέφτες —μαζί τους κ' οἱ γαμπροί, ἀφοῦ χαιρετήσανε τὴς νύφες—ἴσαμ' ὄξω ἀπ' τὸ χωριό, καὶ γύρισε πίσω μὲ χαρὲς καὶ μὲ τραγούδια, μὲ τὴς νύφες ὄλο περηφάνεια, μὲ τ' ἄλλα τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ μπροστὰ νὰ τραγουδᾶνε τὰ νυφιατικά καὶ νὰ λυώνουν ἀπ' τὴ ζήλεια.

Ὡς τὸ βράδυ γίνηκε καὶ τοῦ Καρκάνα ὁ γάμος, κ' ἔφυγε κι' αὐτὸς γοργὰ μὲ τὸν καπετάνο νὰ προφτάσουνε τὴ συντροφιὰ.

ΤΟ ΚΛΕΦΤΟΠΟΥΛΟ

Ἡ μέρα ἐκείνη ἦταν πικρή. Κ' οἱ Κλέφτες ποῦ χαλάστηκαν, πάντα θὰ τὴ θυμῶνται.

Στὰ χέρια οἱ Κλέφτες σήκωσαν τὸν Καπετάνο, ἀσάλευτο, μὲ τὴ σπαθιά κατεβατὴ στὸ πρόσωπο, καὶ πολεμῶντας ἀνηφόρησαν. Κ' ἔπιασαν τὸ καταράχι, καὶ σταμάτησαν.

Οἱ Ἀρβανῖτες δὲν τοὺς πῆραν τὸ κοντό, γιατί τρανὸς ἦταν κι' ὁ θρῆνος ὁ δικός τους. Καὶ μοναχὰ τοῦ Καπετάνου τῶν Κλεφτῶν ὁ θάνατος, τοῦ ξακουστοῦ τ' Ἀρματωλοῦ — θάνατος ποῦ χρόνια τὸν παρακαλοῦσαν — ἔκανε τὸ κλᾶμα τους σὲ γέλιο νὰ ξεσπάη, κ' ἡ σαλαγὴ του ν' ἀντηχῆ, γιὰ νιὸ φοβέρισμα, στοὺς Κλέφτες τοὺς θλιμμένους.

Οἱ Κλέφτες ὅμως σὴναιαν. Τὰ μάτια τους στεγνὰ τὸν Καπετάνο ἀντίκρουζαν τὸν ξαπλωμένο, ποῦ δὲν ἔδειχνε ζωῆς σημάδι.

Ἡ μέρα ἐκείνη ἦταν πικρή. Κ' ἡ μοῖρα τους ἔτσι ἦτανε γραφτή. Ὁ Καπετάνος εἶχε καλέσει τοὺς Ἀρβανῖτες σὲ πόλεμο γιὰ θάνατο καὶ γιὰ ζωή. Καὶ τώρα ὁ Ἀλιζόταγας, Ντερβέναγας σκληρός, ὀχτὸς τοῦ Καπετάνου, χαίρεται καὶ καμαρῶνει.

Κάποτε ὁ πληγωμένος ἀνασείστηκε. Στὸ πρῶτο ἀνάβλεμμά του ἄλλη τρομάρα ζωγραφίστηκε.

— Ὁ ψυχογιὸς μου ποῦναι ; εἶπε. Ἦ' ἄρματά μου... πᾶν κι' αὐτά ; Πόσοι ἀπομείναμε ;... Πεθαίνω...

— Καρδιά, πατέρα, καὶ θὰ ζήσης ! εἶπε ἓνα ἀπὸ τὰ παληκάρια. Ὅσοι βαρέθηκαν, τοὺς πήραμε. (*Ἦταν ψέμα θλιβερό).

— Κι' ὁ ψυχογιὸς ;... Καὶ τ' ἄρματα ;

— Μᾶς λείπουν, κι' ἄλλοι δέκα ἀντάμα.

— ...Ὅλοι στὸν τόπο ;

— Μὴν τὸ λές ! Ἐέκοψαν ἀπὸ μᾶς ἐκεῖ ποῦ πάψαμε τὸν πόλεμο. Κανένας δὲν τοὺς εἶδε. (*Ἦταν ἀληθινό).

Τότε τροχάλισαν ἀπὸ κοντὰ πόδια σιδερωμένα. Κι' ὁ ψυχογιὸς σὲ λίγο, τοῦ Καπετάνου ὁ ἀκριβός, ποῦχε τὴ δόξα νὰ φορῆ τοῦ Καπετάνου τ' ἄρματα, ὀρθὸς στεκότανε στὸν Καπετάνο ἀντίκρου, μαῦρος καὶ φοβερός, σὰ Χάρος φοβερός καὶ μαῦρος.

— Γειά καὶ χαρά σου, Καπετάνε! φώναξε. Ξαγόρασα τὸ αἷμα σου — ὁ Ἄλιζόταγας δὲ ζῆ! Τοὺς βγῆκα μπρὸς καρτέρι... Ἄμα σὲ πῆραν οἱ συντρόφοι, δὲν κρατήθηκα. Στὸ δρόμο τὸν πλατὺ τοὺς βγῆκα, καὶ τοὺς πέσαμε μὲ τὸ σπαθί. Κ' οἱ Ἀρβανίτες σκόρπησαν. Κι' ὁ Ἄλιζόταγας γυμνὸς στὸ χῶμα κοίτεται!

— Ὠρέ, σηκῶστε με! φωνάζει ὁ Καπετάνος. Τί λέει αὐτὸς ἐκεῖ;

Τρομερὴ ἦταν ἡ ματιά του στὸν ψυχογυιὸ ριχτή. Κ' ἔτρεμε τώρα τὸ Κλεφτόπουλο μπροστά του.

— Ὠρέ, ποιὸς σοῦπε νὰ τὸ κάμης; ὁ Καπετάνος ρέκαξε. Ἄφου χαλάστηκε, πῶς θέλησες ἐσὺ νὰ μὲ ντροπιάσης; Ὁ Ἄλιζόταγας ἔπρεπε νὰ ζήση, ἀνίκητος... Τί εἶναι ποῦ κρατᾶς;

— Εἶναι τὸ καριοφίλι του καὶ τ' ἄρματά του... καὶ σοῦ τᾶφερα . . .

— Πᾶρ' τα, πᾶρ' τα, μήτε νὰ τὰ δῶ!... Τώρα, ἀφου ἔχεις ἄρματα, βγάλε τα τὰ δικά μου, ποῦ δὲ σοῦπρεπαν... Τέτοια τιμὴ γιὰ σένα εἶναι μικρὴ... Ἄλλα ἄρματα προτίμησες...

— Συμπάθα με, Καπετάνε! Ξέρεις ἂν κράτησα τὴν πίστη στ' ἄρματά σου, κι' ἂν τ' ἀτίμασα. . .

— Κι' ὁ Ἀρβανίτης, ἂν σὲ σκότωνε κ' ἐσένα, καὶ σοῦ τᾶπαιρνε;

— Δὲν τὰ κρατοῦσα γιὰ γαμπρός! Τ' ἄρματα εἶναι γιὰ πόλεμο, καὶ τὰ δοκίμασα! . . . Μὰ κείνα τοῦ Ἀρβανίτη τᾶχα ζηλέψει ἀπὸ καιρὸ — γιὰ σένα, ὄχι γιὰ μένα, Καπετάνε... Καὶ σοῦ τᾶφερα...

— Δικά σου! Δὲν τὰ θέλω! Καὶ βγάλε τὰ δικά μου... Δὲν ἀκοῦτε σεῖς, ὦρέ;

Τὸ Κλεφτόπουλο ἄγριο, ἔχει τὸ χέρι στὸ σπαθὶ καὶ περιβλέπει.

— Ὅποιος ἀπλώση, κρᾶζει, τὸν περιμένει θάνατος! Τ' ἄρματα ποῦ φορῶ κανένας μὴν τ' ἀγγίξη! Τοῦ Καπετάνου τ' ἄρματα!

Ὅλοι προσέχανε στ' ἀγριεμένο τὸ Κλεφτόπουλο, κι' ὁ Καπετάνος εἶχε σηκωθῆ ὀλόρθος ἄξαφνα, κανεὶς δὲν εἶδε πῶς, μὲ τὴ σπαθιά μεσόφρυδα, μεγάλος καὶ ματόπνιχτος, καὶ φάνταζε σὰ ν' ἀναστήθηκε.

— Ὁρέ, εἶπε μὲ φωνὴ ποῦ ράγιζε, τ' ἄρματα τὰ δικά μου δὲν τὰ καταφρονᾷς ; .. Θέλεις νὰ τὰ φορῆς ἀκόμα ;

— Θέλω καὶ θέλω ! Εἶμαι ὁ ψυχογυιὸς σου ἐγώ !

— Ἀπλωσε τὸ χέρι ὁ Καπετάνος κ' ἔδειξε τὸ Κλεφτόπουλο.
Κ' ἔβγαλε ἓνα ροχαλητό :

— Χαιρετᾶτε, ὦρέ, τὸν Καπετάνο σας !

ΟΠΟΙΟΝ ΠΑΡΗ Ο ΧΑΡΟΣ

Οἱ Κλέφτες ἔχουνε μάζωξη. Στὸν Ἀηλιά, στὸν πλάτανο, στρώσανε τὸ τραπέζι. Κ' ἔφαγαν κ' ἤπιαν. Κ' ὕστερα πιάσανε καὶ τὸ τραγοῦδι. Καὶ κλάψανε τὰ ντέρτια τους καὶ τὰ παρό-
πανά τους.

Κ' ἐκεῖ, στὸ ξάναμμα τοῦ τραγουδιοῦ, πετιέται ὀρθὸς ὁ καπε-
τάνος· τραβάει ἀπ' τὸ σελάχι τὴν πιστόλα, καὶ μ' ἓνα πήδημα
στὴ μέση βρῖσκεται τοῦ τραπεζιοῦ.

— Ὅποιον πάρη ὁ Χάρος ! φωνάζει ὁ καπετάνος.

Καὶ μὲ τὸ λύκο σηκωμένον τοιμάζεται ν' ἀρχίσῃ τὸ θανά-
σιμο χορὸ, κ' ὕστερα νὰ ρίξῃ, στὸ σωρό. Κι' ὅποιον πάρη ὁ Χά-
ρος ! .. Εἶναι ἀπὸ τὰ Κλέφτικα συνήθεια αὐτὸ τὸ φονικὸ παιγνίδι.

Κανέννας δὲν ταράζεται. Κ' ἐνῶ βαστιέται τὸ τραγοῦδι, ἀκού-
γεται ἄλλῃ βροντερῇ φωνῇ. Μιλοῦσε ὁ δεῦτερος τῆς συντροφιᾶς.
Κόπηκε τώρα τὸ τραγοῦδι. Ὅλοι κυτάζουν τὸ λεβέντη, τὸν πιὸ
ἀγαπημένο τους.

— Ὅποιον πάρη ὁ Χάρος ; Ναί, τὸν καρτερῶ ! Καλῶς νὰ
μ' εὔρη, Καπετάνε !

Ὁ Καπετάνος εἶναι κίτρινος σὰν τὸ φλουρί. Τ' ὄπλο μένει
ἄνεργο, βαρὺ στὸ χέρι του.

— Πῶς τὸ ξέρεις ἐσύ ; λέει μὲ φωνὴ ξαφνισμένη.

— Τὸ θάνατό μου δὲ ζητᾷς ; Δὲ μὲ βάνεις μπροστὰ πάντα
στὸν πόλεμο ; Καὶ θέλεις ἢ νὰ σκοτωθῶ ἢ νὰ πέσω σκλάβος στὰ
χέρια τῶν ὀχτρῶν... Ἀντίπροχτε στὸ γιροῦσι, ἐκεῖ ποῦ πήγαίνα
μπροστὰ, ἓνα βόλι ἀπὸ πίσω μου καθάλισε τὰ μαλλιά... Μοῦ
τῶστειλες ἐσύ, τὸ ξέρω ! Θέλεις νὰ μὲ σβύσης ἀπ' τὰ μάτια σου.

Γιατ' εἶσαι φτονερός· κ' εἶσ' ἄψυχος! Τὰ καλύτερα παληκάρια τᾶφαγες ἐσύ! Θέλεις νὰ φῶς κ' ἐμένα — ἐδῶ εἶμαι!

Ἐπιπρὸς τὸ παληκάρι, ἔχει τὸ χέρι στὸ σπαθὶ καὶ περιμένει. Ὁ καπετάνος τὸν ἀντικρῦζει μὲ λύσσα μιὰ στιγμή. Μπαίνουν πολλοὶ στὴ μέση καὶ προλαβαίνουν τὸ κακό. Καὶ καθίζουσι πάλι τὸ πρωτοπαλήκαρο στὸν τόπο του.

— Ἐμπρός, καὶ τὴ χαρὰ μας! Ὅποιον πάρη ὁ Χάρος! λέει ἕνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους πρόσχαρα.

Τώρα δυὸ - τρεῖς φωνῆς ὑψώνονται βαιριά καὶ μὲ κρυφὸ φοβέρισμα.

— Ὅποιον πάρη ὁ Χάρος, ναί... Ἄλλὰ ἕναν ἀπ' ὅλους μονάχα δὲ θὰ πάρη. Αὐτὸς εἶν' ὄξω ἀπὸ τὸ θάνατο... Πρέπει νὰ ζήση!

— ... Αὐτὸν ποῦ ξέρει ὁ Καπετάνος...

— Νὰ κυτάξῃ καλά... Μιὰ τρίχα μὴν τοῦ πειραχῆ...

Ὁ Καπετάνος ἄφωνος, ἀσάλευτος, νεκρὸς ἢ ζωντανός, φέρνει σιγὰ στὸ σελάχι τὴν πιστόλα. Τὰ μάτια του δὲν πιστεύουσι ὅσα βλέπουσι. Νομίζει πῶς ἔχασε ἀκόμα καὶ τὸ νοῦ του. Ἀπιστη ἢ συντροφιά; Δὲν τονὲ θέλει Καπετάνο πιά; Τὸ πρωτοπαλήκαρο, αὐτὸ τὰ κάνει ὅλα... Ἄ!

Τραβᾷ τὸ σπαθὶ καὶ χύνεται ἀπάνου στὸ λεβέντη. Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ τὸν ξεδικηθῆ κ' αὐτόν, καὶ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τοὺς ἄλλους φεύγοντας. Τὴν ἴδια στιγμή δέκα πιστόλες βρόντησαν. Κι' ὁ Καπετάνος ἔπεσε πλατὺς ἀνάμεσα στοῦ τραπέζιου τὰ σκορπισμέν' ἀπομεινάρια. Κι' ὁποῖον πάρη ὁ Χάρος...

Ἐστερα οἱ Κλέφτες σιωπηλοὶ χαιρέτησαν τὸν καινούριον Καπετάνο τους.

ΓΙΑ Τ' ΑΡΜΑΤΩΛΙΚΙ

Ὁ πόλεμος, ἀδερφομάχος, βαστοῦσε ἀκόμα στὰ βουνά, δυὸ χρόνια τώρα. Ἀρματωλὸς ὅπου ἀπαντοῦσε Κλέφτη, καὶ Κλέφτης ὅπου ἀπαντοῦσε Ἀρματωλό, φιλεύονταν τὸ θάνατο. Κι' ὁ Τοῦρκος, ὁ πασοῦς ὁ δὶβουλος, ἀφοῦ τοὺς χώρισε ἔτσι, τοὺς ἄφινε νὰ φαγωθοῦν. Κι' αὐτὸς χαιρότανε τὴ νίκη του.

Τέλος τοῦ τόπου ὁ προεστὸς, ὁ Γεροθύμιος ὁ καλόγνωμος

καὶ σεβαστὸς ἀπ' ὄλους, κατάφερε νὰ πάψη αὐτὸς ὁ χαλασμός. Ὅχι γιὰ πάντα, μόνο ὡς ποῦ νὰ ἰδοῦν, τυφλοί, καὶ νὰ νοιαστοῦνε τὸ γκρεμό, ποῦ ἢ μοῖρα τους γοργὰ τοὺς ἔσερνε.

Λαμπρὴ ἐρχότανε, κ' οἱ ἀντίπαλοι, πρώτη φορὰ ἦσυχoi καὶ μερωμένοι, στὸ Τρανὸ χωριὸ καὶ στ' ἄλλα πονθενὰ δὲ φάνηκαν. Τραβηγμένοι στὰ βουνά, σὲ δυὸ ρημοκλήσια χωριστὰ θάκαναν τὴν ἀνάσταση. Κ' ὕστερα τῶν Καπετάνων ἡ ἀπόφαση ὅ,τι θᾶλεγε, αὐτὸ θὰ γίνονταν.

Ἀνήμερα Λαμπρὴ. Ἔτοιμο τὸ τραπέζι, στρωμένο μοναχὰ γιὰ τρεῖς, περίμενε ἀποκάτου στὸ πλατάνι, στὴ μέση τοῦ Τρανοῦ χωριοῦ. Περίμενε τοὺς Καπετάνους γιὰ νὰ δέσουν τὴν ἀγάπη πιά, στὸ πείσμα καὶ τοῦ σκληρόκαρδου πασσᾶ. Κι' ὁ Γεροθύμιος πρόσχαρος ἦταν ἐκεῖ, καὶ τοὺς περίμενε.

Νὰ τοι ποῦρχονται. Ἀπὸ τῆς δυὸ ἄκρες τοῦ χωριοῦ προβαίνουν ὀλομόναχοι, μὲ τ' ἄρματά τους. Τί ἀντίκρουσμα παράξενο, ὕστερ' ἀπὸ κεῖνα τ' ἄλλα τὰ ματόβρεχτα... Τὰ χέρια δίνουν καὶ φιλιῶνται ἀδερφικά, σὰ μιὰ φορὰ ποῦ ἀλήθεια ἀδέρφια ἦτανε. Φιλιῶνται καὶ γιὰ τὸ θέλει ἡ μέρα. Ὑστερα, μὲ τὸ Γεροθύμιο συντροφιά, κάθονται στὸ τραπέζι, τριγυρισμένοι ἀπ' τὸ βουβὸ στεφάνι τῶν χωριανῶν.

Βαρυπρόσωποι εἶναι στὴν ἀρχή. Ὅμως μὲ τὸ κρασί, τὸ γέλιο χάραξε στὰ πρόσωπά τους. Τέλος ξεθάρεψαν, καὶ μίλησαν ἐλεύθερα. Κ' ἐκεῖ, γυρίζει ὁ Καπετάνος τῶν Κλεφτῶν καὶ λέει:

— Καλὰ φάγαμε κ' ἤπιαμε, ὦρὲ παλιέ μου σύντροφε. Μὰ ἔχουμε νὰ ποῦμε κ' ἓνα λόγο τώρα. Γι' αὐτὸ ἀνταμώσαμε, τί λές;

— Σωστό, εἶπε ὁ Ἀρματωλός.

— Ἔτσι, νὰ πᾶνε οἱ χωριανοὶ στὰ σπίτια τους νὰ κάνουνε Λαμπρὴ—κ' ἐσύ, σταυροπατέρα Γεροθύμιο!

Καὶ τώρα οἱ δυὸ τους ὀλομόναχοι, ἀκόμα καθισμένοι στὸ τραπέζι, κεραστήκανε καὶ πάλι μιὰ καὶ δυό. Κ' εὐκλήθησαν. Κ' εἶπαν κ' ἓνα τραγοῦδι. Ὅμως στὸ τραγοῦδι ἀνάμεσα καὶ στῆς εὐκῆς, δίκοπα λόγια ἀλλάζανε, σὰ λόγια ἀθῶα τάχα.

— Θὰ μοῦ δώσης τ' Ἀρματωλίκι, σταυραδερφέ; ρώτησε ὁ Κλέφτης.

— Τὸ θέλω γιὰ τὴν ἀφεντειά μου. Καλὸς εἶμαι κ' ἐγώ, εἶπε ὁ Ἀρματωλός.

— Καὶ τώρα πῶς θὰ κάμουμε; Ἐδῶ θὰ τὸ μοιράσουμε μὲ τὸ σπαθί, ἢ ἀλλοῦ, καὶ πῶς;

— Ἐδῶ, καὶ πιὸ καλὰ μὲ τὸ ντουφέκι.

Σηκωθήκανε. Μὲ γέλια ἀνοίχτηκαν κι' ἀρχίσανε τὸν πόλεμο. Κι' ὁ ἓνας ἔπιασε τὸν πλάτανο, κι' ὁ ἄλλος τ' ἀγκωνάρι τῆς ἐκκλησιᾶς. Οἱ χωριανοὶ ἀκούοντας τὰ γέλια νόμιζαν πῶς ἦτανε χωρατά. Κι' ἅμα ἔπαψε τὸ ντουφέκι κ' ἔτρεξαν, τὸν ἓνα τονὲ βρήκανε πεσμένον πίσω ἀπὸ τὸν πλάτανο, μὰ τοῦ ἀλλοινοῦ ἀκολούθησαν τὸ αἷμα ἴσαμε ὄξω ἀπ' τὸ χωριό. Καὶ δὲν τὸν ἤβρανε... Τότε στυλώσανε τ' ἀφτιά — κούφια ντουφέκια ἐρχόσαντε ἀπὸ μακρὰ. Κι' ὁ πόλεμος βαστοῦσε ἀκόμα στὰ βουνά.

ΤΑ ΠΑΛΗΚΑΡΙΑ ΤΑ ΚΑΛΑ

— Γιωργάκη, σύντροφε πικρέ, μὲ τὰ γραμμένα φρούδια! Ποῦ σ' εἶχαμε κορώνα μας κ' εἰκόνα στὸ κεφάλι... Κ' εἶχαν κρυφῆ τὰ χεῖλη μας ἐλπίδα νὰ σὲ ποῦνε, καὶ νὰ σ' ἀκούσουν τὰ βουνὰ στοὺς μαύρους Κλέφτες πρῶτον. Κ' ἦσουν γερός στὰ σίδερα, Γιωργάκη παινεμένε... Τώρα πῶς μᾶς κατάντησες, σὰ χῆρες νὰ σὲ κλαῖμε;... Ἀλήθεια, πιὸ φαρμακερὸ τὸ δάκρυ μας θὰ σοῦναι, γιὰτ' οἱ πιστοὶ συντρόφοι σου — κακὸ μᾶς ἦρε! — κ' οἱ παλιαδερφοὶ σου τὴ ντροπιασμένη σου ζωὴ σοῦ πήραμε...

Τὸν Κλέφτη τονὲ μάγεψαν. Καὶ πάτησε τὸν ὄρκο του· καὶ παρᾶτῃσε τὴ συντροφιά του· καὶ προῶωσε τῆς Κλεφτουριάς τὸ νόμο τὸν ἱερό.

Σηκώθηκε ἓνα σύνταχο, μὲ λίγους ποῦ τὸν ἀκολούθησαν, καὶ πῆγε στὴν τουρκεμένη χώρα καὶ προσκύνησε τὸ μπέη καὶ τὸν προεστὸ τὸν τουρκολάτρη. Τάχα τ' ἄσπρα τονὲ γέλασαν; Τάχα τ' Ἀρματωλοῦ οἱ χάρες τονὲ θάμπωσαν τὸν Κλέφτη; Ἡ μὴν τοῦ σήκωσαν τὸ νοῦ τὰ κάλλη τῆς περδικόστηθης προεστοπούλας;

Καὶ τώρα Ἀρματωλὸς περήφανος, σὶ ἄσημι βουτηγμένος καὶ στὸ μάλαμα, χαιρεταὶ τὴν εὐτυχία του στοῦ προεστοῦ τ' ἀρχοντικό. Μὰ σκύβει καὶ στὴ γνώμη τοῦ πεθεροῦ του τ' ἀρχοντα καὶ προσκυνάει τὴ γούνα τοῦ τύρουννου τοῦ Τούρκου. Καὶ πρέ-

πει ὕστερα, μὲ τὴ δική τους προσταγή, τοὺς Κλέφτες νὰ χαλάσῃ, ἀφοῦ νὰ τοὺς μερώσῃ δὲ μπορεῖ.

Τοῦ κάκου γράφει γράμματα, καὶ πότε τοὺς χαϊδεύει, πότε φοβέρες τοὺς λαλεῖ. Τοῦ κάκου τοὺς τάξει καὶ τ' Ἄρματωλίκι. Οἱ Κλέφτες, οἱ προδομένοι κι' ἀνυπόταχτοι, ἓνα μονάχα παρὰ-φορα παρακαλοῦνε: Νὰ βγῆ ὁ παλιός τους σύντροφος νὰ πο-λεμήσῃ.

Ὁ Καπετάνος βαρúκαρδος λαβαίνει αὐτὸ τὸ κάλεσμα. Κι' ἀποφασίζει, σὰν παληκάρι κι' αὐτὸς ποῦ εἶναι, νὰ τὸ δεχτῆ. Κα-λὲς ἀντάμωσες λοιπόν! Τοὺς Κλέφτες θὰ τοὺς καρτερῆ στὰ τούρ-κικα μνημοúρια, στὸ ριζοβοῦνι χαμηλά. Καὶ συνάζει τοὺς δικούς του καὶ ξεκινάει.

Ὁ πόλεμος δὲ βάσταξε πολú, γιὰτ' ἦταν ἄγριος. Τὸ τουφέκι γλήγορα βουβάθηκε. Καὶ μὲ τὸ τράβηγμα τοῦ κλέφτικου σπα-θιοῦ, ὁ Ἄρματωλὸς ἔμεινε μόνος, ἀσάλευτος στὸν τόπο του. Ἐκεῖ ἔπεσε, νεκρός, ὄχι παραδομένος.

Τότε οἱ Κλέφτες, ἀφοῦ πῆραν τὴν ἐκδίκησίν τους, τριγύρισαν τὸν κακοθάνατο καὶ κάθισαν καὶ τονὲ μοιρολογοῦσαν.

Ο ΚΑΠΕΤΑΝΟΣ ΤΟ ΣΚΥΛΙ

— Νὰ μὴ τὸν φάῃ τὸ χῶμα. Νὰ πάῃ κι' αὐτὸς ἀπ' τ' ἄδικο· ἔτσι ὅπως ἔδωσε τὸ θάνατο καὶ νὰ τὸν πάρῃ. Σὲ σταυροδρόμι τὸ κορμάκι του νὰ πεταχτῆ, καὶ τὸ κεφάλι του στὴ χώρα κρεμα-σμένο ἀπ' τὸ τσιγκέλι, μπρὸς ἀπ' τὸ σαράϊ τοῦ πασσᾶ. Καθὼς τῶκαμε στὰ παληκάρια τὰ ἔρημα, τ' ἄδικοσκοτωμένα, ἔτσι καὶ νὰ τὸ πάθῃ· ἔστειλε τὰ κεφάλια τους πεσεκίσι τοῦ πασσᾶ, καὶ τὰ κορμιά τους τᾶρριξε γυμνά στὸ σταυροδρόμι.

Κ' ἡ συντροφιά τους τώρα κάθεται καὶ τὰ μοιρολογαίει.

Παιδιά, ποῦν' τὰ γιλέκα σας, παιδιά, ποῦν' τ' ἄρματά σας;

— *Ὁ Καπετάνος τὸ σκυλί...*

Ἔτσι θῆλῃσε νὰ τὸ κάμῃ ὁ καπετὰν Τρίγκαλος, ὁ φοβερός Ἄρματωλός.

— Πᾶρε τὰ παληκάρια σου, εἶπε στὸν Παλαβούρα τὸ πρωτο-παλήκαρό του· Κλέφτες ἀκουστήκανε σι' Ἄρματωλίκι μου· ὁ

παλιὸς ὄχτρος μου ὁ Κάκαβος ξανασήκωσε κεφάλι, πειράζει τὸ ραγιαῖ· θέλει μ' αὐτὸ νὰ δείξῃ πῶς ἐγὼ δὲν τὸ φυλάω καλά τὸ βιλαέτι, κ' εἶναι αὐτὸς ἀξιώτερος. Σῦρε, κι' ὅπου τοὺς βρῆς, κόψε κεφάλια, σπάσε κόκκαλα! Σὲ θέλω, Παλαβούρα! Νὰ τὸν ξετρυπώσης σὰ λαγὸ ἀπὸ τὸ γιατάκι του! Τὸν ἴδιο δὲ θὰ τὸν πειράξῃς· πᾶρε γερὸ λιτάρι· δεμένο σὰν παλισόλογο τὸν καρτερῶ. Τῶχω ντροπή μου ἐγὼ νὰρθῶ μαζί σου. Μά, ἄκουσε ἄδῶ: Τρίχα νὰ μὴν πειράξῃς ἀπὸ χριστιανό! Δὲ σὲ στέλνω λύκο νὰ φυλάξῃς πρόβατα...

Τοῦ Καπετάνου δείχνει τόση μπιστοσύνη ἢ ὄψη... Ὁ Παλαβούρας, ἀπὸ σεβασμὸ τάχα, ρίχνει τὰ μάτια κάτου, ἀλήθεια ὅμως γιὰ νὰ κρύψῃ τὸ δικό του λογισμό. Καὶ τίποτε κακὸ δὲ βάνει γιὰ τοῦ Καπετάνου τὸ σκοπὸ.

Νὰ τώρα τί ἀκολούθησε. Ἐντὶ νὰ τρέξῃ ὁ Παλαβούρας τοῦ Κάκαβου τὰ χνάρια νὰ γυρεύῃ, ποῦ φανερὰ τριγύριζε μέσ' τὰ χωριά, ἀπολύθηκε σὰ λιμασμένο ἀγρίμι στὸν ἀθῶο ραγιαῖ· γύρευε δοσίματα ἄδικα, ἔρριχνε ποδοκόπια μὲ τὸ ξύλο, κ' ὕστερα τελείωνε κάθε φορὰ σὲ φαγοπότι, ζημιὰ καὶ τούτη τοῦ φτωχοῦ χειρότερη ἀπ' τῆς ἄλλης.

Χωριάτες φτάνανε στὸν Καπετάνο μὲ σπασμένα τὰ κεφάλια, μὲ παράπονα καὶ κλάψεις, ποῦ χαλοῦσαν τὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου.

— Ἄδικα, ἀφέντη μ', ἄδικα ἀπὸ τὸ πρωτοπαλήκαρό σου. Ἔδεσε κρυφὴ ἀγάπη μὲ τὸν Κάκαβο καὶ μοιραστήκαν τὰ χωριά.

Ὁ Καπετάνος ἀκούει, κ' ὕστερα διώχνει τοὺς πονεμένους ἄγρια, τάχα πῶς δὲν πιστεύει. Στὰ παληκάρια τίποτε δὲ λείει ἢ ματιὰ του· ἄσειστη εἶναι ἢ ὄψη του σὰν κρύα πέτρα. Σοβαρὸς καὶ καλομίλητος, κάνει πῶς ἀπορεῖ καὶ δὲν πιστεύει τὸ κακὸ.

— Πᾶμε νὰ βροῦμε τὸν παλιό μας σύντροφο τὸν Κάκαβο, νὰ δώσουμε βοήθεια καὶ στὸν Παλαβούρα, λείει ἀθῶα ὁ Καπετάνος.

Κινῆσαν τὸ βραδύ· κάτου στὸ Πλατανόρεμα, μὲ τῆς αὐγῆς τὸ χάραμα, σταθῆκαν. Τὰ παληκάρια ἀράδα σκύβαν καὶ νιβόντανε στὸ κρῦο νερό.

— Λεῖπει ἕνας, ὁ Ζαρόκωστας! λείει ὁ Καπετάνος ξαφνικά· τί γίνηκε;

— Θάμεινε πίσω, λέει μιὰ φωνή.

— Πάει στὸν Κάκαβο! Ἐσὺ μίλησες, Θερμόγιαννε; Πέστε του ἀπὸ κοντὰ νὰ τὸν προφτιάσετε! Τροχάνη, Ζαρκαδούλα, στὰ πόδια σας φτερά!

Ἄσπετος Καπετάνος περὶ δὲν κρύβεται· τὸ φυσικό του τ' ἄγριο πέρναει σὰν κακὸ μάντεμα ἀπὸ τὴ ματιά του καὶ φοβερίζει θάνατο.

Ἄσπετος Πλατανόρεμα δὲν ἀποφάσισε νὰ κουνηθῆ ὡς τὸ μεσημέρι. Μοίρασε τὰ παληκάρια ταχτικά καὶ φύλαξε καρτέρι, φρόνιμος καθὼς πάντα σ' ὅλα του. Τὰ παληκάρια περιμένανε γοργὰ ν' ἀπαντηθοῦνε μὲ τὸν Κάκαβο — κανεὶς δὲ συλλογιώτανε φαί.

Τέλος πατήματα γοργὰ τροχαλίσανε μέσ' τὴ ρεματαριά, καὶ σὲ λιγάκι τὰ δυὸ ποῦ λείπαν παληκάρια στήσανε τὸ Ζαρόκωστα ἄλλο καὶ ἄλλο μπροστὰ στὸν Καπετάνο.

— Μιλάτε τώρα ξάστερα, ποῦ τὸν βρήκατε; ρώτησε ὁ Καπετάνος.

— Λίγο, καὶ θάμπαινε μέσ' τὸ χωριό. Ἐκεῖ τούμπανα βουρῶνε, γίνεται ξεφάντωμα. Ἐκεῖ εἶναι ὁ Παλαβούρας.

— Γιὰ τὸν Κάκαβο δὲν ἔχετε χαμπέρι;

— Μάθαμε, ὁ Παλαβούρας τὸν ἀντάμωσε σι' Ἄγριλι παρακάτου, κ' ἐκεῖ τὸν ἄφησε. Τῶκαμε αὐτὸ κρυφὰ ὁ Παλαβούρας...

Ἄσπετος Καπετάνος σὰ νὰ μὴν ἀκούη, κ' ὄλο κυτίζει τὸ Ζαρόκωστα.

— Ὡρὲ ἄπιστε, εἶπε τέλος, θέλησες νὰ βγῆς μπροστά, νὰ μᾶς προδώσης... Ποῦ εἶσαι, Χαλαμούρδα; Πᾶρ' τον ἀπὸ ἄδω! Νὰ μὴν τὸν ξαναδῶ!

Σὲ λίγο τὸ σκοτάδι πλάκωσε τὸ Ζαρόκωστα. Ὁ Χαλαμούρδας ἦταν ὁ βασανιστής, τῆς πρυσταγῆς τοῦ Καπετάνου ὁ δοῦλος, καὶ σ' ἀνάγκης ὥρα ὁ σφάχτης. Κάθε Καπετάνος εἶχε τὸ δικό του ἐχτελεστή.

ΧΑΪΜΑΛΙ

Οἱ Ἄρματωλοὶ ταχύνανε τὸ βῆμα τους. Μπήκανε στὸ χωριὸ ἀπὸ τρεῖς μεριές· ἔτσι τοῦ Παλαβούρα ἡ συντροφιά βρέθηκε ζωσμένη ξαφνικά, κ' ἀπάνου στὸ τραπέζι. Παίζαν ἓνα καθιστὸ

ἀρματωλικὸ παιγνίδι, «Ὁ παλιὸς ὁ σύντροφος». Μὰ ἐκεῖνο ποῦ-
καμε τὸν Καπετάνο νὰ βγῆ ὄξω ἀπὸ τὰ φρένα του, ἤτανε πῶς
τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ, μὲ τὴν προσταγὴ τοῦ Παλαβούρα, κερ-
νοῦσαν τὸ κρασί τριγύρω μὲ τὰ τάσια. Κι' ὀλόρθο τὸ χωριό, γυ-
ναῖκες — ἄνδρες, μαζί καὶ τὸ παππαδικό, παραστέκαν ἄλλοι
στ' ἀδιάντροπο τοῦτο χαροκόπι.

Ὁ Παλαβούρας βλέποντας τὸν Καπετάνο, ἄφησε παρὰ λίγο
νὰ τοῦ φύγη τ' ἀσημένιο τάσι ἀπὸ τὸ χέρι. Σηκώθηκε μὲ τὸ στα-
νιό· τὸ ἴδιο κάμανε κ' οἱ ἄλλοι. Κι' ὅλοι τους βιαστήκανε νὰ βά-
λουν τ' ἄρματα, ποῦ τᾶχανε στὸ πλάι παρατημένα τὴν ὥρα τοῦ
φαγιοῦ.

— Καθίστε αὐτοῦ ποῦ κάθεστε, καὶ μὴ χαλάτε τὴ χαρά σας...
Πᾶρε τὸ σπαθί σου ἐσὺ (στὸν Παλαβούρα) κ' ἔλα κοντά μου...
Πρωτόγερε, δῶσε καὶ στὰ δικά μου τὰ παιδιὰ ψωμί· θὰ φᾶν ὀρθοί,
στὸ πόδι, χωρὶς κρασί οὐδὲ στάλα! Καὶ θὰ μείνουν ἐδῶ χάξι νὰ
κάνουνε τοὺς ἀφεντάδες ποῦ χαροκοπᾶνε... Ἐμπρός, τὰ τούμ-
πανα! Σὰν ἀποφᾶν οἱ ἀφεντάδες, θὰ χορέψουν κιόλα... Ἀπὸ
σᾶς τοὺς χωριανούς κανεῖς δὲ θὰ μετατοπίση! Ντροπή, πρωτό-
γερε, στὰ γένεια σου! Γιατί δὲ μοῦστελνες χαμπέρι;

Ὁ Παλαβούρας ἔπιασε ἀριστερὰ τὸ πλάι τοῦ Καπετάνου καὶ
κινήσαν. Ἐτσι οἱ δυὸ τραβῶντας, καὶ μονάχοι, σταματήσανε πίσω
ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ τελευταίου σπιτιοῦ.

— Ὁρὲ ἄπιστε, εἶπε ὁ Καπετάνος, ἤξερα πῶς μὲ τὸν Κά-
καβο τᾶχεις σιαγμένα· αὐτὸ σοῦ τὸ χαρίζω, γιατί τὸ περιμένα
ἀπὸ σένα, ἢ ἀπὸ κανέναν ἄλλο, ὅποιος καὶ νᾶταν. Ἦθελες τ' Ἀρ-
ματωλίκι. Ἐτσι κ' ἐγὼ τὸ πῆρα ἀπὸ τὸν Κάκαβο μὲ τὸ σπαθί.
Ὅμως τί σοῦ κάναν τὰ χωριά; Νοικοκύρη σὲ βάλανε στ' ἄρνια
καὶ στὰ κριάρια ὁ κόσμος; Στάνη δὲν ἄφησες νὰ μὴν πατήσης,
νὰ μὴ δειρῆς πιστικούς. Τὸ μοναστήρι τῆς Ἀγιάς κ' οἱ χουσμε-
κιάρηδες του τί σοῦ φταιῖξαν; Ὁ βλάχος ὁ δραγάτης ποῦ τὸν
ἐγδυσε; Μὰ κ' ἡ γυναῖκα χήρα στὴ Φτερόλακκα μὲ τ' ἄρφανά;
Ἔστερα ἀπ' αὐτές σου τῆς παληκαριές, ἅμα ἔσμιξες τοὺς Τσάμη-
δες, ποῦ διαγουμίζαν τὰ χωριά, τῶκοψες φευγάλα... Δὲν κρένεις,
ὠρὲ κερατᾶ; Γιατί ἔδειρες μὲ τὸ γιαταγάνι τὸν πρωτόγερο στὴ
Λυκοποριά; Κ' οἱ πανηγυριῶτες ποῦ γυρίζανε στὰ σπίτια τους
τοὺς ἔδεσες... γιατί;

— Ἐφταιξα, Καπετάνε, ἤθελα γρόσια γιὰ τὸ σπίτι μου...
Ἔχω νὰ παντρεύω ἓνα κορίτσι. Ἐφταιξα...

— Τί νὰ τὸ κάνω ἄγὼ τὸ φταιξιμό σου ; Γρόσια, ὦρέ, ἀπὸ τοῦ φτωχοῦ τὸ τίποτα ; Καταδέχτηκες καὶ δυὸ ἀσια τυρὶ καὶ τρία ἀρνιά ζωντανὰ ἀπὸ τὸ Δουλίχι ; Δὲ σοῦ φτάσαν ὅσα ἔφαγες στὸ δρόμο σου καὶ στὰ τραπεζοστρώσια ; Ἦθελες νὰ φτειάσης καὶ κοπάδι ἀπὸ τὰ ξένα ζωντανά. Πῆρες κ' ἓνα ψοφάλογο, ἀλογοσούρη, ἄτιμε ! Ἐδιώξες τοὺς πιστικούς τοῦ γέρο-Λάγιου, κι' ἄφηρες τὸ κοπάδι του νὰ σκορπιστῆ καὶ νὰ τὸ φᾶν οἱ λύκοι... Ὁ σκοπός σου δὲν ἦταν ἄλλος παρὰ νὰ μὴν ξαναγυρίσης. Θὰ πῆγαινες ἴσα στὸν Κάκαβο...

— Σχώρα με, Καπετάνε...

— Κι' ὅλα τ' ἄδικα θὰ πᾶνε στὸν πασσᾶ, καὶ θὰ μὲ κραῖξη καὶ θὰ μοῦ ζητήση ἀπολογία... Κ' ἐγὼ δὲ θὰ μπορῶ νὰ πῶ πῶς ἔφταιξα, καὶ νὰ μὲ χωρέση. Κλέφτες δὲν ἦταν αὐτοὶ ποῦ κάναν τὰ κακά, ἦταν Ἀρματωλοί, δικοί μου... Κι' ἂν μοῦ σηκῶση ὁ πασσᾶς τ' Ἀρματωλίκι, ἀπὸ ποῦ θὰ βρῶ τὸ δίκιο μου ; Κι' ἂν μοῦ κόψη τὸ κεφάλι... Ἄκουσε δῶ : Δὲ θέλω νὰ σὲ παραδώσω ἄγὼ στὸ Χαλαμούρδα· τράβα τὸ σπαθί σου, καὶ φυλάξου !

— Ὅχι, δὲν τὸ κάνω, Καπετάνε !

— Φυλάξου, εἶπα ! Θὰ στὸ πῶ ἄλλη μιὰ φορά. Θυμᾶσαι, ἐδῶ καὶ λίγες μέρες, φάνηκες ἄξιος στὸ σπαθί, νὰ κόβης χαϊμαλί τ' ἄρνι τὸ κρεμασμένο. Τράβα το, εἶπα, χτύπα καὶ φυλάξου. Χαϊμαλί !

Τὸ σπαθί τοῦ Τρίγκαλου πέρασε ἀπὸ τὸν ὦμο τὸν ἀριστερὸ καὶ βγήκε ἀπὸ κάτω στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Παλαβούρα. Ὅπως τῶπε, χαϊμαλί, καὶ τῶκαμε· ματωμένο τοῦ τὸ κράμασε.

Ὁ Καπετάνος ὕστερα δὲ θέλησε νὰ πῆ ἂν ὁ Παλαβούρας χτύπησε κι' αὐτός, γιὰ τὴ ζωὴ του, ὅμως ἐκεῖ ποῦπεσε βρέθηκε τὸ σπαθί γυμνὸ στὸ πλάι του.

Ὁ Καπετάνος τραβήχτηκε μὲ τὸν παπᾶ καὶ τὸν πρωτόγερο παράμερα. Γύρισε, ὕστερα, πέρασε ἀράδα τοῦ Παλαβούρα τὴ συντροφιά κ' ἔδειξε μὲ τὸ χέρι τρία παληκάρια. Τὰ ξαρματῶσαν οἱ δικοί του καὶ τὰ δέσανε σφιχτά. Ὅστερα μὲ τρομερὴ φωνὴ ὁ Καπετάνος :

— Ποῦ εἶσαι, Χαλαμούρδα ;

Οἱ χωριάτες σηκῶσαν τὰ κορμιά, τὰ πήγανε στὴν ἐκκλησιά. Ἐκεῖ ὁ Καπετάνος ἄφησε τὰ πωληκάρια νὰ μοιρολογᾶνε τοὺς συντρόφους.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΕΝΟΣ

Τὰ ἔβγα τοῦ Μαρτιοῦ· μέρα χαρὰ θεοῦ, κι' ὁ Καπετάνος τῶν Κλεφτῶν κλεισμένος κάθεται μέσα στὸ σπίτι. Κανένas λόγος, ἀνάγκασμα κανένα δὲν εἶν' ἄξιο νὰ τὸν κάμη ν' ἀφήσῃ τὴ γωνιά. Ἐλυωσε ἀπὸ τὴν κλεισούρα τοῦ χειμῶνα, μαύρισε ἀπὸ τὴν καπνιά, σὰ γύφτος τρεμουλιάρης ἔμοιασε ζῶντας ἀπάνου στὴ φωτιά, ἓνα χειμῶνα δλάκερον. Αὐτὸς ποῦ δέκα χρόνια πέρασε μακριὰ ἀπὸ κάθε σκέπη, ἀπὸ τὴ μέρα ποῦ ἄφησε τὰ Κλέφτικα λημέρια, τῶν βουνῶν τὰ ξέσκεπα παλάτια, κ' ἦρθε καὶ προσκύνησε τὸν Τοῦρκο, καὶ πῆρε τὸ ραῖ-μπουγιουρδί· ὁ Κλέφτης ὁ ἀπροσκύνητος ὡς τότε, δέκα χρόνια δλάκερα, κλείστηκε ἀπὸ τὴ μέρα ἐκείνη, μανταλώθηκε, ἥλιο, οὐρανὸ δὲν εἶδε! Μίσησε τ' ἀγέρι, τὸ στελμένο ἀπ' τὰ βουνά, σιχάθηκε τὴ μυρουδιά τοῦ ἐλάτου, ποῦ ἀνασταίνει, κι' ἀκόμα τῶν βουνῶν τὴν ὁμορφιά ἀποστράφηκε, ζωγραφισμένη, ἀσάλευτη κ' αἰώνια, ἀντίκρου ἀπὸ τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ του, ἀπόμακρη.

Σκυφτὸς στὸ παραγῶνι κάθεται καὶ δὲ μιλεῖ, μερόνυχτο. Στὸ πλάγι του, γονατιστὴ μπρὸς στὸ σεντοῦκι, ψάχνει τάχα ἢ Καπετάνισσα κάτι νὰ βρῆ. Ψάχνει ἐνῶ τὸν κρυφοβλέπει, καὶ τοῦ μιλεῖ γλυκὰ καὶ ταπεινά, σὰ νὰ χαϊδεύῃ ἓνα παιδάκι.

— Σήκου πιά, Καπετάνε μου, μαράζωσες κλεισμένος πέντε μῆνες ἄσειστος, ἀνιφτος, ἀστόλιστος μέσα στὸ σπίτι! Τί ζωὴ εἶν' αὐτή; Ἀρρώστησε ἡ ψυχὴ σου πιά· καὶ τὸ κορμὶ ἀπ' αὐτὴ τὴ φυλακὴ. Κάνεις σὰ νὰ κρατῆς τὸ θάνατο κανενοῦ ἀκριβοῦ σου. Μίσησες τὴ μέρα τοῦ θεοῦ! Τὸν ἥλιο, ποῦναι τόσο ὁμορφος, κάνεις σὰ νὰ τὸν ντραπήκες. Ἐβγα νὰ ἰδῆς, ἦρθε τὸ καλακαῖρι! Ὁ κόσμος εἶναι τόσο ὁμορφος, σὰν ἐκκλησιά! Κ' εἶναι σὰν προσευκὴ νὰ τονὲ χαίρεται κανεῖς.

Σκληρὰ τώρα ὁ Κλέφτης ἀποκρίνεται. Μαύρη εἶν' ἡ ματιὰ του κ' ἡ ὄψη του τρελή.

— Ὠρῆ γυναῖκα, θὰ σ' τὸ πῶ. Ἄμα ζυγώνει αὐτὴ ἡ μαγκούφα ἢ ἀνοιξή, μὲ πιάνει ἓνα κακό... Γυρεύω τὰ βουνά! Τ' ἅγια τὰ θέμελα! Τ' ἄσυλα βουνά! Τούρκους νὰ φάω θέλω... Τ' ἄρματα μου μὲ καλοῦν, κ' ἐγὼ τὰ μάχομαι. Θέλω νὰ σφάξω ἢ νὰ σφαγῶ... Φοβᾶμαι καὶ γιὰ σένα, μαύρη! Νὰ βγῶ, ν' ἀγναντέψω τὰ βουνά, εἶν' ἓνας πόνος ποῦ δὲ ματαγίνηκε... Σήκου καὶ φεύγα! Μὴ μὲ παρακαλεῖς, καὶ τίποτα μὴ μοῦ θυμίζεις. Κῦτα μὴ χαθῆς...

Ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι κάθεται καὶ σιγοκλαίει ἡ ἄμοιρη γυναῖκα. Καὶ μέσα ἀκούγεται βαρὺ σὰ μοιρολόγι, τὸ τραγοῦδι τὸ λεβέντικο καὶ τ' ἄλαφρό, ποῦ λέει γιὰ τὰ βουνά.

Νυκτώνει. Μπαίνει ἀπαλὰ στὸ σπίτι ἡ Καπετάνισσα. Μαντεύει τώρα τί τὴν καρτερεῖ. Ἄπὸ τὸν τοῖχο λείπουν τ' ἄρματα, τὰ κρεμασμένα ἀντίκρου ἀπὸ τὴν πόρτα. Ὁ Κλέφτης καθισμένος πάντα στὴ γωνιά, μὰ τώρα καὶ τὴν καπότα του φορεῖ. Καὶ σηκώνεται ἡσυχα καὶ βγαίνει ἀπὸ τὸ σπίτι. Μὲς' τὸ σκοτάδι, ἀθώρητος, παίρνει τὸν ἀνήφορο τὸ μονοπάτι. Ἀθόρυβα ἡ γυναῖκα κλείνει τὴν πόρτα κι' ἀκολουθεῖ σὰν ἴσκιος πίσω του, ἀπὸ μακρὰ. Ἔτσι ὅλη τὴ νύχτα βάδισαν. Κι' ἅμα, μὲ τὴν αὐγή, ὁ ἥλιος σκάζοντας χτύπησε τῆς θεόρατες κορφὰς ἀπάνου, ἄστραψε τὸ πρόσωπο τοῦ Κλέφτη, τὸ νεκρόχλωμο. Ἄπλωσε πλατιά τὸ χέρι κ' εἶπε:

— Γειά σας, ὦρὲ βουνά!

Κι' ἀκολούθησε τὸ δρόμο του.

ΤΟΥ ΑΡΜΑΤΩΛΟΥ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Ἄπ' τὸ Καπετανᾶτο τὸ παλιὸ τίποτε πιά δὲν ἀπομένει. Πᾶν ὄλοι οἱ Ἀρματωλοί, κι' ὁ Καπετάνος πάει.

Ἐνας μονάγα γλύτωσε ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τὴν καταδρομὴ. Ἐνας, ὁ Γεροαρματωλός. Ὁ Χάρος δὲ βαρέθηκε τὰ χρόνια του, ὅσο κ' ἐκεῖνος διψοῦσε Τούρκους νὰ σκοτώνη.

Παρηγοριὰ δὲ βλέπει ὁ γέρος πιά τριγύρω του. Βοήθεια, πρηνενά! Καὶ τὸ ψωμί τοῦ λείπει τὸ ξερό, ἐκεῖ ποῦ σὰν ἀγρίμι μέσ' τὰ λόγγα σέρνεται. Οἱ φίλοι κ' οἱ δικοὶ πιά τὸν ἀρνήθηκαν.

Καὶ τῷ³ βουνῶν τ³ ἀπάτητα, κί³ αὐτὰ τὸν ἀποδιώχνουν.

Δυὸ μένουν τώρα δρόμοι στὴν ἀπελπισία του. Ν³ ἀφήσῃ τὰ παλιὰ τὰ χρώματα τ³ ἀγαπημένα, ἢ νὰ πέσῃ καὶ νὰ προσκυνήσῃ τὸν πασσᾶ... ποιὸς εἶπε τέτοιο λόγο; Ὁ Ἄρματωλὸς οὐδὲ στὸ νοῦ του τῷβαλε!

Κάπου, ἐδῶ κ³ ἐκεῖ, σὰν τὸ θεριὸ γυρίζοντας, σκοτώνει ὅπου ἀπαντήσῃ κανέναν Τοῦρκο, ὀχτρό του ποῦ τὸν ὤμοσε πρὶν τονε γνωρίσῃ. Ὅμως ἔτσι ἂν δὲ μπορῇ τὸ μῖσος του τ³ ἀγριεμένο νὰ χορτάσῃ, πῶς θὰ μπορέσῃ καὶ τὴν πείνα του τὴ θεριεμένη νὰ γελάσῃ, ποῦ εἶν³ ἀγέλαστη;

— Φάγε καὶ πιέ, παλιαδερφέ, συμπέθερε ἀκριβέ μας! Δικὰ σου καὶ τὰ πρόβατα καὶ τ³ ἄλλα τὰ καλά. Μὰ ὁ πασσᾶς πολὺ μᾶς ἔσφιξε, νὰ ξέρῃς. Ἄπο ἡμᾶς γυρεύει τὴ ζωὴ σου. Καὶ μᾶς φοβέρισε προχτὲς μὲ θάνατο. Κί³ ὄρκω μᾶς πῆρε νὰ σὲ παραδώσουμε. Σὲ πέντε μέρες, σκοτωμένον· ἢ δεμένο, νὰ σὲ στείλουμε — ἦρθες σύγκαιρα. Καὶ πές μας, πῶς τὸν ὄρκω μας νὰ μὴν πατήσουμε, καὶ στὴν παληκαριά σου νὰ μὴ φανοῦμε ἄπιστοι.

— Ἀδέρφια, τώρα ποῦ τ³ ἀγαθὰ σας χάρηκα, κ³ ἔφραγα κ³ ἦπια, τώρα θὰ σᾶς πῶ. Τὸν ὄρκω σας, καὶ στανικὸς ἂν εἶναι, πρέπει νὰ τονε φυλάξετε. Κ³ ἐμένα τὴ ζωὴ μου νὰ τὴ ρίξετε στὴ μοῖρα μου. Πολὺ πιά βαρυστέναξα καὶ μοῖρα καὶ ζωὴ. Καὶ τελευταῖα πικρὰ τὰ καταράστηκα. Καὶ νὰ τί σᾶς ἀφίνω στερονὴ παραγγελιά. Φεύγω, ὅσο κ³ ἡ αὐγὴ ἀκόμα δὲ χαράζει. Καὶ καθὼς θὰ μὲ σκεπάζῃ τὸ σκοτάδι... ρίχτε μου τυχερά, χωρὶς νὰ μὲ θωρῆτε! Γιατὶ καὶ τὸ ψωμί ποῦ μοῦ χαρίσατε εἶν³ ἱερό. Νὰ τὸ πατήσετε δὲν πρέπει. Κ³ ἢ προδοσιὰ στὸν οὐρανὸ δὲ συμπαθιέται — ρίχτε μου στὰ τυφλά! Κί³ ἂν μὲ πιτύχετε, γειὰ καὶ χαρὰ σας! Ὁ ὄρκω σας φυλάχτηκε. Ἄν ὄχι, πάλι ὁ ὄρκω σας ἀπάτητος.

Καὶ τὴν αὐγὴ, τὸ αἶμα ποῦ ἔδειχνε τὸ δρόμο, σταλαχτό, τοῦ Ἄρματωλοῦ τοῦ γέρου, ἔφερε τοὺς χωριάτες σὲ μιὰ πατουλιά. Ἐκεῖ ὁ Ἄρματωλὸς πεσμένος ἦτανε.

ΠΡΩΤΟΤΡΑΓΟΥΔΟ

Μεγάλη ἦταν ἡ ὥρα κ' ἡ στιγμή, ποῦ τὸ περήφανο τραγοῦδι βγήκε στὸν ἀγέρα, δειλὸ πρῶτα σὰν τ' ἄπλερο πουλί, κ' ἔκαμε φτερὰ καὶ πέταξε ὕστερα.

Ὅμως αὐτὸ δὲν ἦτανε τραγοῦδι, ἦταν ἀντρίκειο μοιρολόγι, πειὸ πικρὸ ἀπὸ κάθε ἄλλο μοιρολόγι· κ' ἔσφιγγε τὴν καρδιά, καὶ τὸ δάκρυ αἶμα τόκανε νὰ τρέχη. Ὁμιέ! κ' ἐκείνη ἡ ὀλοῦστερη κραυγὴ τοῦ πόνου, ποῦ ἀκολουθεῖ τοῦ στίχου τὸ βαθὺ καϊμό, πῶς ἔσφαζε. Ὁμιέ!

Μεγάλη ἦταν ἡ ὥρα κ' ἡ στιγμή, ποῦ βγήκε τὸ πρωτόπλαστο τραγοῦδι ἀπ' τὸ καλύβι στὸ χωριό, καὶ πέταξε κι' ἀπλώθηκε τριγύρω καὶ μακρὰ, μακρὰ! Πόνος τρανός, θανάτου ἀπελπισιά, φοβέρα μαύρη πλάκωσε τὸ χωριὸ ἀπὸ τὴν αὐγὴ χαράζοντας, ποῦ ἔφτασε τὸ φριχτὸ χαμπέρι μὲ τὸν ἀγωγιάτη ἀπὸ τὰ Γιάννινα κ' ἔλεγε τοῦ Καπετάνου τὸ χαμό. "Α, τάχα νὰ μὴν ἦταν ἀληθινὸ τέτοιο ἄκουσμα. . . Μὰ ὁ πεζοδρόμος ποῦ ροβόλησε ὕστερα κρυφοστελμένος, κι' ὁ ταξιδιώτης ὁ περαστικὸς τὸ λόγο τὸ φαρμακωμένο στέριωσαν, κ' ἔδιωξαν καθ' ἑλπίδα.

Νύχτα· σκοτάδι στὸ καλύβι. Γύρω στὴ μισόσβυστη γωνιά, τοῦ Καπετάνου οἱ ὄρφανοὶ συντρόφοι, νειοὶ γερόντοι, κάθονται σταυροπόδι ἀμίλητοι. Πόσα δὲν εἶπαν ὀλημέρα. . . Καὶ τώρα καθέννας ἔχει μὲ τὸν πόνο του κρυφὴ μιλιὰ κι' ἀμάχη. Τὰ περασμένα τὰ ὄμορφα, τὰ πανηγύρια τῶν πολέμων, τραβοῦν τὸ λογισμό τους, μόνο γιὰ μιὰ στιγμή· μὰ αὐτὸς γυρίζει πάντα στὸ θάνατο τοῦ Καπετάνου, κι' ὄλο τὰ ἴδια, μονότονα, σπαραχτικὰ τοὺς μολογάει. Μὲ προδοσιὰ, μόνωχο τονὲ βοῆκαν καὶ τὸν ἐπίασαν, τὸν ἄμοιρο. Χωρὶ ἀπὸ τῶν παληκαριῶν του κάθε συντροφιά. Κ' ἔτσι δεμένον, καβάλλα τονὲ πήγανε στὰ Γιάννινα. Μερόνυχτο περπάτησαν, χωρὶς καὶ νὰ τὸν κατεβάσουν ἀπὸ τ' ἄλογο, γιὰ μιὰ στιγμή. Ὁμιέ! Ὁ Κλέφτης, ναί, μὲ προδοσιὰ πάντα του εἶναι γραμμένο νὰ χαθῆ· μὰ τέτοια μοῖρα ποιὸς νοῦς νὰ τὴ χωρέση; Ὁμιέ!

"Αξαφνα, μέσ' τὸ σκοτάδι, καὶ στὴ σιωπὴ τὴ σκοτεινὴ, ἓνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους σείστηκε, βόγκησε βαθιά· ἔστυψε κατὰ τὴ

φωτιά, νὰ κρούψη θέλησε τὴν ταραχή του· μὰ ἓνα πνιγμένο κλάμα βγήκε ἀπὸ τὰ στήθια του. Ὅλοι ἀνατρίχιασαν. Ὁ ἴδιος ὁ Καπετάνος ἔκλαιγε μὲ τὸ κλάμα τοῦ συντρόφου.

— «*Τοῦρκοι, βαστάτε τ' ἄλογο... λίγο νὰ ξαποστάσω...*» ἔλεγε ἡ φωνή.

Κι' ἄλλη ὕστερα ἀκολούθησε.

— «*Νὰ χαιρετήσω τὰ βουνά... Ὠιμέ!*»

Ἔτσι, σιγὰ-σιγὰ, τοῦ Κατσαντώνη τὸ τραγοῦδι τὸ περήφανο, μὲ τὸ παραχτικό του τσάκισμα σὰ σπάσιμο καρδιάς, γεννιώτανε, γιὰ νὰ μὴν πεθάνη πιά.

T' ΑΡΜΑΤΑ

— Μάννα, τί ἦταν ἀπόψε ἡ ταραχή; Τ' ἄρματα τοῦ πατέρα ποιὸς τὰ πείραζε; Κάποια τρομάρα μ' ἔκαμε νὰ πεταχτῶ στὸν ὕπνο μου. Κι' ἄκουσα μὲ τ' ἀφτιά μου νὰ σαλεύουν τ' ἄρματα. Κλέφτες θὰ μπήκανε στὸ σπίτι, μάννα...

— Παιδί μου, σὰν ἀπόψε πέθανε ὁ πατέρας σου. Ἄρρωστο, μὲ προδοσιὰ τὸν πιάσανε. Στὰ Γιάννινα τὸν πήγανε ξαρμάτωτο, σὰ νάτινε ραγιαῖς, ὁ Καπετάνος ὁ περήφανος. Ἐκεῖ σκληρὰ τονὲ θανάτωσαν, τὸν προδομένο. Στάθηκε παληκάρι στὰ μαρτύρια τὰ φριχτά. Ὅμως τὸν πόνο τὸ στερνό του ποιὸς δὲν τονὲ μαντεύει; Πέθανε ἄδοξος, ξαρματωμένος, ὁ ἄμοιρος...

Τ' ἄρματά του πήγανε τὸν πόνο του ἀπὸ ἑκείνη τὴ στιγμή. Καὶ τονὲ λένε τέτοια νύχτα, σὰν ἀπόψε. Κλαῖνε, καὶ γυρεύουν τὸν ἀφέντη τους. Ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο ἀκοῦνε τὸ παραπόνό του. Καὶ φρυμάζουνε σὰν ἄτια, στὴ γνώριμη φωνὴ ποῦ τ' ἀνακράζει. Καὶ μαλλώνουν, καὶ παλεύουνε συνατά τους, σὰ θιεριὰ μέσ' τὴ σκλαβιά τους...

Παιδί μου, τ' ἄρματα βροντομαχοῦσαν, ποῦ ἄκουγες ἀπόψε — τ' ἄκουγα κι' ἐγώ... Καὶ περιμένω νὰ μοῦ μεγαλώσης, καὶ ν' ἀναστηθῆς τρανός. Τ' ἄρματα νὰ μοῦ φορέσης, ποῦ τὰ τρομάξαν οἱ κάμποι, τὰ βουνά! Καὶ Καπετάνος νὰ μοῦ γένης ξακουστός, καὶ τοῦ πατέρα σου τὸ θάνατο νὰ ξαγοράσης. — Τότε θὰ σ' εὐκηθῶ! Τότε καὶ τοῦ πατέρα σου τὸν πόνο θὰ τὸν ξαλαφρώσης, ποῦ τὸν ἀκούει ἡ γῆ στὰ στήθια της καὶ τρέμει. Ποῦ

τὸν ἀκοῦνε καὶ σπαράζουν τ' ἄρματα...

Τότε καὶ τ' ἄρματα τὸ βροντομάχημά τους θὰ τὸ πάψουνε.
Καὶ θὰ χαροῦνε γύρω στὸ κορμί σου ἀνάλαφρα...

— Μάννα, φοβᾶμαι...

— Τί φοβᾶσαι σύ, τοῦ Καπετάνου γυιέ;

— Φοβᾶμαι τ' ἄρματά του...

— Κάλλιο νὰ σ' ἔβλεπα νεκρό! Παιδί ἀνάξιο τοῦ πατέρα
σου! Τ' ἄρματά του νὰ σὲ φᾶνε!

ΤΟ ΣΟΥΛΙ

ΤΟ ΣΟΥΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟ

—“Αντρα, ὁ γυιός μας πειὰ μεγάλωσε· τρέχει στὰ δεκαπέντε. Κ’ εἶναι ἀπρόφταστος. Διψάει στὸν πόλεμο νάρθη. Κάθε πρωὶ καὶ κάθε βράδυ μοῦ κλαίγεται τὸ παληκάρι μου. Μπροστά σου, ἀπὸ ντροπή, κρατιέται καὶ σωπαίνει. “Ὅμως κάθε φορὰ ποῦ ξεκινᾷς, αὐτὸ σπαράζει. Καὶ πέφτει στὴν ἀγκαλιά μου καὶ δέρονται, σὰ νὰ βυζαῖνη ἀκόμα καὶ σὰ νὰ τοῦ ἀρνῶμαι τὸ βυζί. Καὶ φοβερίζει νὰ κλέψη τὸ καριοφίλι τοῦ παπποῦ του, τ’ ἄγγιχτο, κατὰ τὸ λόγο σου, ἀπ’ τὸν καιρὸ ποῦ τὸν ἔφαγε τὸ βόλι τὸ πικρό, κ’ ἐκείνον. Καὶ θὰ πάη μοναχός του νὰ κάμη μὲ τοὺς Τούρκους πόλεμο. Κι’ ὁ φόβος ὁ δικός σου μοναχὰ τονὲ τρομάζει· ἄλλοιως, ποιὸς ξέρει τί θ’ ἀποκοῦσε. Χάρη θὰ σοῦ τὸ γνωρίζω κ’ ἐγώ, κι’ αὐτὸς θὰ εἶναι ὑποταγμένος σου, καὶ δὲ θὰ σὲ βαρύνη. Στὴ θέλησή σου θὰ εἶναι πρόθυμος, σὰ σκλάβος σου.” Ἔτσι μοναχὰ θὰ γλυτώσω ἀπὸ τῆς κλάψης του. Πᾶρ’ τονε μαζί σου!

Ἡ μάννα, ἡ ἀμαζόνα, βλέπει τὸ γέρο της παρακαλεστικά. Καὶ κάποτε διανεύει πονηρὰ τοῦ γυιοῦ της. Αὐτὸς σκυμμένο τὸ κεφάλι του κρατεῖ. Καὶ κρύβει τὴν παρθενικὴ τὴν ταραχὴ του ἀπ’ τὴ ματιὰ τοῦ γέρου, ποῦ αὐστηρὰ τονὲ θωρεῖ καὶ δὲ μιλάει.

Καὶ τὴν αὐγὴ τὸ παληκάρι τ’ ἄγουρο, μὲ τὸ τουφέκι τὸ βαρὺ στὸν ὄμο, μὲ τ’ ἀλαφρὸ τὸ πάτημα, μὲ τὸ χαρούμενο τὸ καρδιοχτύπι καὶ μὲ τὸ φτερούγιασμα τοῦ νοῦ, ἀκολουθεῖ τὸ γέρο τὸν πολεμιστὴ καὶ τὸν πολύπειρο. Κι’ ὁ πόλεμος ἀρχίζει. Καὶ τ’ ἄγριο τὸ φαράγγι τὸν ἀντιλαλεῖ.

Ὁ γέρος τώρα δίνει ὄλο τὸ νοῦ του στὸ παιδί, καὶ λησμονεῖ τὸν πόλεμο. Καὶ μιλεῖ στὸ παληκάρι τ’ ἄπηχτο καὶ τ’ ὀδηγáει.

—“Ἐδῶ, τοῦ λέει, ποῦ σ’ ἔφερα, δὲ θέλω νὰ καμαρώσω τὴν παληκαριά σου. Δεῖξε τὴν ἅμα ἔρθη ἡ ὥρα σου. “Ὅμως ἀψὺς μοῦ φαίνεσαι. Τὸ αἷμα σου δὲν κρύβεται· κρατάει ἀπὸ πηγὴ τρελλή — τώρα θ’ ἀκοῦς! Νὰ τὸ κοτρώνι. Κρύβε τὰ ζερβά σου.

Ὁ δέξιός ὁ ἄγκωνάς σου μὴν ξεπροβάλλη! Τὸ ντουφέκι ἔτσι δὲν τὸ κρατοῦν — νά, ἔτσι! Καὶ δὲ δίνουν πρόσωπο γιομαῖτο στὸ σημάδεμα. Ὁ Ἀρβανίτης ἐκεῖ παραφυλάει. Καὶ σοῦ παίρνει καὶ τὴν τρίχα σου — σκῦψε ἀκόμα, παλαβέ! Ἄιτὸς τὸ μάτι σου! Ἀγροΐκησες; Ἄδειο ἀκόμα τὸ ντουφέκι σου; Κι' ὄρθὸς ὁ λύκος του; Χαρά στον τὸν ὄχτρο σου ἀντίκου, ποῦ σὲ σκιάζεται! Ἔτοιμος; Τὸ νοῦ σου!

Ὅμως τοῦ κάκου οἱ πατρικὲς οἱ συμβουλές! Παράφορο τὸ Σουλιωτόπουλο, μὲ τὸ πρῶτο κίνημά του, πρὶν ἀκόμα ρίξει τὴν τρίτη τουφεκιά, δείχνει τὸ πρόσωπο ἄσκεπο στὸν Ἀρβανίτη. Καὶ δέχεται τὸ βόλι στὸ μεσόφρουδο.

Η ΣΟΥΛΙΩΤΟΠΟΥΛΑ

Στῆς μάχης τὸν κυπνὸ, ποῦ πνίγει τὸ λαγκάδι, ὁ Σουλιώτης ὄλα τᾶχει λησμονήσει, πείνα καὶ δίψα. Καὶ τὸ Σοῦλι πέφτει ξέμακρᾶ, καὶ σὰ λησμονημένο εἶναι κ' ἐκεῖνο, τ' ἄχαρο.

Κ' ἐκεῖ ποῦ πολεμαίει τὸ παληκάρι, ἀγλύκαντο, μέρα καὶ νύχτα, ἀκούει μιὰ γνώριμη φωνή, ποῦ τὸν ξυπνάει. Λοιπὸν τὸ Σοῦλι δὲ χάθηκε, καὶ ζῆ; Κ' ἦταν ἡ Λάμπη, ἡ ἀδερφή τοῦ νειοῦ.

— Τί καλὰ μοῦ φέρνεις, ὦρῃ Λάμπη;

— Ζεστή κουλούρα, ὦρ' ἀδερφέ, ποῦ σοῦ τὴ ζύμωσα μὲ τὰ χεράκια μου, κ' ἡ μάννα τὴν ἔψησε στὴν ἀθρακιά, μονάχη. Ἔλα νὰ φᾶς μιὰ ψίχα, καὶ νὰ ξαποστάσης.

— Δὲ μπορῶ, καϊμένη, νὰ παρατήσω τὸ ντουφέκι...

— Αὐτὸ εἶν' ἡ συλλογή σου, Νάση; Ἔρχομαι ἰγὼ καὶ σοῦ κρατῶ τὸν τόπο σου... Νά, σοῦστρωσα! Καὶ δός μου τὸ ντουφέκι.

Χαμογελαίει ὁ ἀδερφός, ὁ καπνισμένος. Καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ μάθῃ τὴν κορασιά πῶς πιάνουν τὸ τουφέκι. Ὁ πόλεμος βαστοῦσε πάντα. Μὲ χέρι σταθερὸ γέμιζ' ἐκείνη καὶ σημάδευε. Κι' ὁ ἀδερφός της παραπέρα ἔτρωγε ἥσυχος, καὶ μοναχὰ τὴν πείνα του ἄκουγε τὴ θεωριεμένη μέσα του.

Κι' ὁ πόλεμος βαστοῦσε. Κ' ἐκεῖ, ἓνα βόλι ἦρθε καὶ πέτυχε κατάστηθα τὴν κορασιά. Μὰ αὐτὴ ἔκανε καρδιά καὶ δὲ μιλοῦσε. Τὸ αἷμα πλημμύριζε τὸν κόρφο της. Ἡ Λάμπη σημάδευε καὶ τουφεκοῦσε.

— Ἐφαγες, Νάση;

— Κοντεύω, ἀκόμα λίγο, Λάμπη.

Ἡ κόρη ξαναρώτησε δεύτερα καὶ τρίτα. Καὶ τότε μ' ἓνα πήδημα τὸ παληκάρι βρέθηκε κοντά της. Ἄρπαξε τὸ τουφέκι, κ' ἦσυχο καθὼς εἶχε τραβηχτῆ, ξανάρχισε τὸν πόλεμο.

Ἄμιλητη ἡ Σουλιωτοπούλα πῆγε παραπίσω κ' ἔπεσε.

Κι' ὁ πόλεμος βαστοῦσε.

ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑ

Νύχτα εἶχε σηκωθῆ ἡ Γιαννούσαινα. Ντύθηκε βιαστικά. Φωτιά δὲν ἄναψε καθόλου. Ἐκαμε ἓνα σταυρὸ μονάχα κατὰ τὸ εἰκονοστάσι, ἀφώτιστο κ' ἐκεῖνο.

Ὁ ἄντρας της εἶχε κι' αὐτὸς ξυπνήσει, καὶ ντυνότανε. Μὲ τ' ἄρματά του, ἀθώρητος, σάλευε μέσ' τὸ σκοτάδι.

Ἐτοιμο ἦταν, ἀπ' τὸ βράδυ, τὸ ταγάρι μὲ τὰ μπαρουτόβολα καὶ τὸ ψωμί. Τῶριξε ἡ γυναῖκα ἀνάλαφρα στὴν πλάτη, καὶ κινήσανε. Μπροστὰ τοῦ Ζέρβα ἡ λεβεντόνυφη, τοῦ Ζάρπα κόρη, κι' ὁ ἄντρας της ἀπὸ κοντά.

Στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ ἀπαντήσανε καὶ τ' ἄλλα παληκάρια τὰ Σουλιώτικα. Ἦτανε μαζὶ καὶ κάμποσες γυναῖκες. Καὶ τώρα, ἔμπρός! Δρόμο εἶχανε νὰ πάρουνε πολὺν, καὶ νὰ ξημερωθοῦνε στὰ Δερβίσινα.

Μέρες, βδομάδες οἱ Σουλιῶτες κρατοῦσαν ἐκεῖ πέρα τὸν πόλεμο μὲ τοῦ Ἀλήπασσα τ' ἀσκέρι. Πόλεμο, μεροδουλι πειά! Κ' οἱ μαῦροι οἱ μεροδουλευτάδες εἶχαν ἀνάγκη κι' ἀπὸ λίγη ἀνάπαψη· δὲν ἦταν καμωμένοι ἀπὸ πέτρα, οἱ μαῦροι.

Μὰ νά, τ' ἀδέρφια ἀπὸ τὸ Σουλι νιόφερτα θὰ πάρουνε τὸν τόπο τους ξαποσταμένα, κι' αὐτοὶ θὰ γύρουν πίσω στὸ χωριό.

Φτάσανε, κι' ἀκόμα ἡ νύχτα τοὺς ἀγκάλιαζε. Πῆραν οἱ ἄλλοι τὸ δρόμο γιὰ τὸ Σουλι — κ' ἡ αὐγὴ καλῶς νᾶρθῆ, κ' οἱ Ἀρβανιτάδες!

Τὸ ξέρουν, κ' ἡ αὐγὴ θάρη κ' οἱ Ἀρβανιτάδες... Τὰ καριοφίλια ἀκουμπισμένα στὰ λιθάρια μὲ τὰ στόματ' ἀνοιχτά, προσμένουν. Τὰ σπαθιά γυμνά, στὸ χῶμα ξαπλωμένα. Κ' οἱ Σουλιῶτες καρτεροῦν.

“Ήσυχoi, σύντροφο ἔχουν τὴν ὑπομονή. Τὸ ξέρουν, κ’ ἡ αὐγὴ θάρσῃ κ’ οἱ Ἀρβανιτάδες. Ἡ Γιαννούσαινα κόβει ψωμί, καὶ τρώνε. Σπρώχνει τ’ ἀγγεῖο μὲ τὸ νερὸ κατὰ τὸν ἄντρα της. Τονὲ φροντίζει μ’ ἓναν τρόπο, ἀμίλητη. Τοῦ στρώνει μαλακὸ τὸ μετερίζι του. Στὰ χέρια τοῦ περνάει τὸ καριοφίλι.

Ἄχνόφεγγο, καὶ πέφτει ἡ πρώτη τουφεκιά. Ὁ Γιαννούσας ρίχνει, κ’ ἡ Γιαννούσαινα γιομίζει. Αὐτὸ δὲ βάσταξε πολὺ. Κ’ ἐκεῖ ποῦ ὁ πόλεμος εἶχε ξανάψει, ἀκούστηκε φωνή.

— Γυναῖκα, λαβώθηκα! εἶπε ὁ Γιαννούσας.

— Καρδιά, ὦρὲ Γιάννο, καρδιά λίγο καὶ γιὰ τὸ γιουροῦσι!

Ἄγρια ἡ γυναῖκα, τοῦ μιλεῖ σὰ νάκαμε κακό· δειλὸς τάχα σὰ νάτανε τονὲ μαλλώνει. Μὰ ὁ Γιάννος ἄφρονος, ξαπλώθηκε στὸ πλάι, καὶ δὲν κινήθηκε. Καὶ πόνου ἀχνὸ δὲν ἔβγαλε.

Τράβηξε ἡ γυναῖκα τὴ φλοκάτα μ’ ἓνα κίνημα γοργό, καὶ τονὲ σκέπασε. Κι’ ἄρπαξε τὸ τουφέκι.

Ἐρριχνε, καὶ μιλοῦσε κάποτε τοῦ Γιάννου, μέσ’ τὴ βροντοταραχή· κ’ ἤθιλε νὰ τοῦ δώσῃ ὑπομονή. Μὰ δὲ γύριζε καὶ πίσω της νὰ δῆ. Κι’ ἄμα οἱ Σουλῶτες πεταχτήκανε μὲ τὰ σπαθιά καὶ πήρανε τοὺς Τούρκους, ἀνέβηκε κι’ αὐτὴ στὸ μετερίζι κ’ ἔσκουξε στριγκά.

Ἐστερα συλλογίστηκε τὸν ἄντρα της. Ἐσκυψε, τὸν ἤυρε ξυλιασμένο.

Ο ΓΕΡΟΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

Ὁ Γεροσουλιώτης μάζευε τὸν πόνο του πολὺν καιρό. Σὲ κανέναν ὅμως δὲν ξεμολογῶταν τὸ σκοπὸ του. Χρόνια ἦταν περασμένα, ποῦ τοὺς ξέρασε τὸ κῆμα τ’ ἄδικο τῆς μοίρας τῆς σκληρῆς στὸ πράσινο ἀκρογιαλὶ τῶν Κορφῶν. Κ’ ἐνῶ οἱ ἄλλοι μ’ ἀνθοβότανα γελοῦσανε τὴν πεῖνα καὶ τὴ συφορὰ τους, κ’ ἐνῶ βρίσκανε κάποια παρηγοριὰ στὰ κάλλη τοῦ φιλόξενου νησιοῦ, ὁ Γεροσουλιώτης εἶχε ἄλλοῦ τὸ νοῦ του. Ὀλημερίς ἀγνάντευε τὰ ξεροβούνια τ’ ἀντικρινά. Κι’ ὄλονυχτὶς ὁ πόθος του εἶχε μαζί του ἄγριον πόλεμο.

Κάποτε, ἓνα βράδυ, γύρισε στὸ σπίτι χτυπημένος σὰν ἀπὸ καινούρια συφορὰ.

— Ὁ ἄμοιρος ἐγώ, εἶπε, τί κατάρα μ' ἤθερε! Ὁ θεὸς μ' ὠργίστηκε!

Ἔκαμε τοὺς ἄλλους νὰ τρομάξουν. Παιδιά κ' ἐγγόνια τὸν τριγύρισαν. Ὁ γέρος χτύπαγε τὰ στήθια του.

— Πάει τὸ Σοῦλι, φώναζε. Πάει πειά!

Ἐκλαψε, κ' ὕστερα σώπησε, βλοσυρός. Στὰ φιλικὰ τὰ λόγια οὔτε καὶ πρόσεξε. Οἱ Σουλιῶτες οἱ ἄμοιροι συνείθιζαν μὲ τῆς πατρίδας τὸ χαμό. Ἡ ἐλπίδα μοναχὰ τοὺς ἔμενε ἀπ' τὰ περασμένα. Ὁ γέρος ἔδειξε πειὸ ὕστερα νὰ μαλακῶνῃ. Ἐφαγε γελαστός, καὶ πλάγιασε. Καὶ τὴν αὐγὴ δὲ βρέθηκε στὸ στρώμα του.

Μὲ ψυροκάικο εἶχε περάσει στ' ἀκρογιάλι τὸ στεριανό. Βαστοῦσε τ' ἄρματα του, σὰ γιὰ πόλεμο. Ἄδειος ἀπὸ κάθε ἄλλο φόρτωμα, νησιτικός, ποιὸς ξέρει πόσο πλανήθηκε καὶ ποῦ. Κάποτε νύχτωσε ὄξω ἀπὸ τὸ Σοῦλι. Καὶ μπῆκε στὸ χωριὸ ἀθώρητος, ἀν ὑπαρχε κι' ἄλλη ἐκεῖ ζωὴ. Χαιρετάει τὸ Σοῦλι ὁ γέρος καὶ δὲν ἀντιχαιρετιέται. Νὰ τὰ σπίτια τώρα τὰ γειτονικά, ὅλα βουβά. Κι' ἄδεια καὶ νεκρικά. Γυμνὲς χάσκουν οἱ θύρες τους καὶ τὰ παράθυρα.

Μισόπνοος καὶ ζαλισμένος ἀπ' τὴν κούραση, ὁ Γεροσουλιώτης θαρρεῖ πῶς βρίσκεται σ' ἄλλο κανένα Σοῦλι, φανταστικό. Στέκεται καὶ φωνάζει κάποιον γείτονά του.

— Γειά, χαρά σου, καπετὰν Λαμπρούση! Καλῶς σὰς ἤθερα κι' ὅλους σας!

Ἀπόκριση καμιά... Νὰ καὶ τὸ σπίτι τὸ δικό του... Νὰ τὸς κι' ὁ γεροπρίναρος ὁ φουντωτός, νὰ καὶ τὸ ξεροπήγαδο στὴν πέτρινην αὐλή. Ὅμως ἡ θύρα εἶναι κλεισμένη... Ἄνοιγει, βλέπει στὴ γωνιά φωτιὰ ζωντανεμένη. Σὰ νᾶχασε τὸ νοῦ του, μόνῃ μιὰ στιγμή. Ἐπειτα ὅλα φανήκανε νὰ ξαστερώνουν. Καὶ τὸ ξαστέρωμα ἦταν ἡ τρέλλα τοῦ Γεροσουλιώτη. Μ' ἀνοιχτόκαρδη ματιὰ κυτάζει γύρω. Στρωμένο τὸ παραγῶνι, κ' ἡ φωτιὰ λαμπρὴ τὸν κράζουν. Κ' ἔτοιμο τὸ τραπέζι, τὸ φτωχικό. Κάθεται σταυροπόδι καὶ τοιμάζεται νὰ πέση στὸ φαί, σὰ θεοῖο ὀλονήστικο. Καὶ τότε θόρυβος ἀκούγεται ἀπὸ τὴν αὐλή. Τρεῖς Ἀρβανῖτες μπαίνουνε στὸ σπίτι. Στέκονται ξαφνισμένοι. Καὶ κρατοῦνε στὰ χέρια τ' ἄρματα.

— Τ' εἴσαστε σεῖς; ρωτάει ὁ γέρος ἤσυχα.

Δὲ συλλογιέται τίποτε κακό. Κι' ἄξαφνα ὅλα τὰ φαντάζεται. Κι' ὀρθός, καὶ φοβερὸς σὰ σκιαχτρο, καθὼς εἶχε γίνεи ἀπὸ τοὺς κόπους κι' ἀπὸ τοῦ νοῦ του τὸν παραδαρμό, κράζει στοὺς Ἄρβανῖτες :

— Ὠρέ, τὶ θέλετε στὸ Σοῦλι ἔσεῖς, σκυλιά; Τὸ Σοῦλι ψέματα εἶναι πῶς τὸ πήρατε! Τὸ Σοῦλι ζῆ!

Κι' ὡς νὰ τραβήξῃ τὸ σπαθὶ ὁ Γεροσουλιώτης, ἔπεσε νεκρός.

ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΑΠΟΚΟΤΙΕΣ

Τὸ Σοῦλι εἶναι γραμμένο νὰ χαθῆ, καὶ δεύτερη φορὰ. Δὲν πολεμᾶνε πειὰ οἱ Σουλιῶτες μὲ καμιὰν ἐλπίδα νὰ κρατήσουνε τὸ Σοῦλι—ὁ Τοῦρκος βασιλιάς εἶναι πειὸ δυνατὸς ἀπὸ τὸν Καραλῆ—μὰ πολεμᾶνε γιὰ τὸν πόλεμο, γιὰ τὴ χάρά του, νὰ χαλάσουν ὅσους πειὸ πολλοὺς ὀχτροὺς μπορέσουν, ὅσους τοῦ Σουλιοῦ ἕνας δεύτερος χαμὸς ἀξίζει. Κι' ἀκόμα, ἀφοῦ οἱ Σουλιῶτες εἶναι λιγοστοί, πρέπει ἡ ζωὴ τους νὰ πουλιέται πειὸ ἀκριβά, καὶ τὸ αἷμα νὰ ζυγιάζεται μὲ τὴ σταλαματιά.

Ὅμως, καὶ τί παλιὰ κατάρρα, ἀπάνου σι' ἄλλα τὰ κακά! Τὸ Σοῦλι εἶναι κατάλακκα χτισμένο, κι' ἄφραχτο, καὶ δὲ σηκώνει πόλεμο γιὰ μῆνες· καὶ μονάχα γιὰ τὴ χάρη νὰ μὴν πατήσῃ τούρκικο ποδάρι τοῦ Σουλιοῦ τὸ χῶμα ἀζήμιωτο, θ' ἄξιζε κάθε ζωὴ ἐκεῖ νὰ λύσῃ καὶ νὰ σβύσῃ, γιὰ τὸ Σοῦλι. Ὅμως πάλι τέτοιος πόλεμος, ἀπὸ τὰ σπίτια μέσα τοῦ Σουλιοῦ, μὲ τὴν ψιλὴ φωτιά, δὲ θάχε τὴν ἀντίχαρη νὰ πληρωθῆῖ κάθε ζωὴ Σουλιώτικη χαμένη μ' ἄλλες ἀπὸ τοὺς ὀχτροὺς ζωὲς χαμένες πειότερες, γιὰτὶ μονάχα τὸ κανόνι θάταν ἄξιο νὰ τοὺς θιάψῃ μέσ' τὰ σπίτια ζωντανοὺς ἢ νὰ τοὺς λύσῃ ἢ πεῖνα.

Ἔτσι, μὲ καρδιά ἀποφασισμένη, παραιτήσανε τὸ Σοῦλι. Καὶ πιάσανε τὰ γύρω κατατόπια τ' ἄπαρτα, Κιάφα καὶ Σαμονίβα κι' ἄλλα κάστρα ριζοθέμελα θεοτικά.

Ἔτσι ὅμως χάσαν—ἄλλη τούτη ἀνάγκη ἀφεύγατη—μαζὶ μὲ τοῦ χωριοῦ τὸ στερεμό, καὶ τ' ἄφτονα νερά του, τὰ πηγάδια του τὰ κρούσταλλα, ποῦ κάθε σπίτι διπλὰ τᾶχε, ἕνα γιὰ πλῆμα, τ' ἄλλο κλειδωμένο γιὰ τὸ πῶσιμο.

Τότε κατεβήκαν παληκάρια ἀπὸ τὴν Κιάφα βαθιὰ στὴ ρεματιὰ καὶ πιάσαν καὶ φυλάγανε τοὺς μύλους μὲ τὸ τρεχούμενο κρουονέρι, μύλους τοῦ Ντάλα. Ἐκεῖ θ' ἀλέθουν καὶ τ' ἀλεῦρι, μὰ θὰ φτειάνανε καὶ τὸ μπαροῦτι, στὴν ἀνάγκη τους.

Ἐκεῖ κάθε μέρα, σ' ὥρα ὄχι ταχτή, Σουλιωτοποῦλες κόρες πᾶνε, συνοδιὰ καγκελωτή, στὸ μονοπάτι ἀπάνου, μὲ τὴ βαρέλλα ἢ μὲ τ' ἀσκή της καθεμιὰ στὴν πλάτη, μὲ τὸ τραγοῦδι συντροφιά, τραγοῦδι ἀντρίκειο καὶ βαρὺ, μὲ τὸν ἦχό του μονοκόμματο, ποῦ οἱ κορασιὲς τὸν κάνουνε γοργὸ καὶ πρόσχαρο μὲ τῆς λαλιῆς τους.

Καὶ τὸ τούρκικο κανόνι ἀπὸ τὸ Σοῦλι τώρα βαρεῖ ὅπου βρῖσκει ξέφαντο σημάδι τοῦ μονοπατιοῦ· θέλει νὰ κόψη τ' ἄλεσμα καὶ τὸ νερὸ στὸ πέρασμά τους. Στὸ γυρισμὸ οἱ παρθένες κουβαλῆτρες δὲν τραγουδᾶνε πειὰ, καθὼς τραβᾶνε τὴν τραχειὰν ἀνηφοριὰ· κάτι ἄλλο τώρα τοὺς ξεχύνει τὴν καρδιὰ σὲ γέλια παιγνιδιάρικα. Τῶν κανονιῶν οἱ μπάλλες πέφτουνε μπροστά τους, κάποτε καὶ σκᾶνε, κ' οἱ σκληθρες τῶν πετρῶν ξερὰ χτυπᾶνε στῆς βαρέλλες, ἢ χάνονται μουγκὰ μέσ' τ' ἄλεσμα. Κι' ἀλλάζουν τὰ κορίτσια πειράγματα καὶ χωρατά, καμιὰ φορὰ καὶ βάνουνε στοιχήματα ποιὰ νὰ ξεφορτώσῃ ἐκεῖ στὸ ξέφαντο, τοῦ κανονιοῦ σημάδι, καὶ πάλι νὰ φορτώσῃ τάχα πῶς τῆς λύθηκε ἡ τριχιὰ.

Τὰ παληκάρια βλέπουν τὴν ἀποκοτιὰ τους, ἀποκοτιὰ Σουλιώτικη, καὶ ξεπιθᾶν ἀπὸ τὰ βράχια τρέχοντας, καὶ σπρώχνουνε τῆς μπάλλες στὸ γκρεμό, καὶ σπρώχνουν τὰ κορίτσια τὰ τρελλὰ μέσ' τῆς σπηλιῆς τῆς Κιάφας· κ' οἱ γέροι τὰ μαλλώνουνε πικρὰ πρί' νὰ τὰ βρῆ ἢ κακηώρα, ποῦ τὰ βρῖσκει κάποτε.

Κ' ἐκεῖνα, τὰ κορίτσια τὰ Σουλιώτικα, δέχονται ντροπαλὰ τὸ μάλλωμα καὶ κοκκινίζουνε γιατί, τὸ ξέρουν, ἔχουν ἄδικο. Μὰ ἔχουν καὶ μιὰ τρυφερὴ ἀφορμὴ στὸ φταίξιμό τους, κ' εἶναι αὐτὴ· νὰ τῆς θωροῦν οἱ νειοὶ πολεμιστάδες, ἀδερφοὶ ἢ ἀγαπημένοι, καὶ νὰ χαίρωνται κρυφά.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΛΕΝΕ ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ἡ τελευταία σύβαση τοῦ κάμαν οἱ Σουλιῶτες γιὰ ν' ἀδειάσουνε τὴν Κιάφα, ὅπου εἶχαν ὀλούτερη φορὰ κλειστή, καὶ νὰ φύγουν ἀπ' τὸ Σοῦλι, ἄρχισε ἀνέλπιστα ἀπὸ 'κεῖ τοῦ δὲν τὸ περιμέναν' ἄρχισε καὶ πάλι χάλασε, μὰ ἔκλεισε τέλος ξαφνικά, καὶ γιὰ πάντα.

Οἱ Ἀρβανῖτες Τσάμηδες, γνώριμοι καὶ γειτόνοι, πιάνανε φιλικὲς μιλιὲς μὲ τοὺς Σουλιῶτες, παύοντας ὁ πόλεμος. Κάποιες Σουλιώτισσες μιὰ μέρα βγήκαν ἀπ' τὸ δρόμο τους, γιὰτι ἠύρανε χορτάρι, κι' ἀφήσανε τὰ ζᾶ τους φορτωμένα ἀλεύρι καὶ μπαρουτι γιὰ τὴν Κιάφα, τ' ἀφήσανε νὰ βόσκουνε καὶ νὰ χορτάσουν τὰ κακόμοιρα. Ἐκεῖ ἀπαντηθῆκανε μὲ λίγους Τσάμηδες κι' ἀντιχαιρετιστήκαν.

Εἶπαν ἐκεῖνοι πόσο τοῦ πολέμου τὸ χρόνισμα τ' ἀτέλειωτο, πόσο τὸ βόλι κ' ἡ ἀρρώστεια, καὶ τ' ἄλλα τὰ κακὰ τοὺς λυῶναν, τοὺς σαπίζανε ψυχὴ καὶ σάρκα. Καὶ πότε τοῦτο τὸ παράλογο; Τὸν καιρὸ ποῦ χάθηκε ὁ Ἀλήπασσας, καὶ μιὰ Τουρκιά ἔπεσ' ἀπάνου σ' ἓνα Σοῦλι, ἓνα Σοῦλι μόν' καὶ μοναχό. Κ' ἦτανε ντροπὴ μεγάλη, ὦρὲ παιδί...

Οἱ Σουλιώτισσες ἀκολουθοῦσαν τὴ βοσκὴ, καὶ δουλεύανε μαζί τὴ ρόκα κ' ἡ ματιὰ τους ἔπαιξε ἄγρυπνη—καὶ τὸ κανόνι βρόνταγε τριγύρω. Ἀποκριθῆκανε σὰ νᾶτανε νὰ δώσουνε καμμιὰν ἀπόκριση γιὰ τὸ νερὸ τοῦ μύλου, γιὰ τὴ λιγοστή ὀψιμιά, καὶ τέτοια.

— Κ' ἐμεῖς καλὰ τὸ ξέρουμε, ἓνας τέτοιος πόλεμος δὲ θᾶβγη σὲ καλό. Νὰ πῆ κανεὶς τὴ μαύρη ἀλήθεια, ποιά ἡ προκοπὴ του σ' ἐμᾶς τοὺς Κακοσουλιῶτες καὶ σ' ἐσᾶς τοὺς Τσάμηδες; Τὸ Κακοσοῦλι, ἐδῶ ἢ ἄλλοῦ μέσ' τὴν Τουρκιά, δὲν ξαναγίνεται. Ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς σας νὰ τὸ πῆ, δὲ μᾶς χωράει ὁ τόπος πειά. Τὸ βλέπουμε καλὰ μᾶς κρᾶζουν πάλε τὰ Ἐφτάνησα (ὁ σκοπὸς τους ὅμως, τὸ ξέραν οἱ γυναῖκες, ἦτανε νὰ κατεβοῦν ἴσα στὸ Μεσολόγγι). Τώρα, τί νὰ κάμουμε; Νὰ μᾶς ἔδινε ὁ βεζιρὸς οἴγουρα ρεέμια (ἐνέχυρα), νὰ μᾶς πλήρωνε τ' ἀγώγια—νᾶστελνε καὶ ζᾶ μὲ Τούρκους ἀγωγιάτες—γιὰ νὰ φορτώσουμε τ' ἀδύνατα, τέλος

ν' ἀγόραζε μὲ ξετιμῆ ὅλα τὰ βαριά μας πράγματα ποῦ δὲ θὰ πά-
ρουμε μαζί, καλὴ θ'ἄτανε μιὰ τέτοια σύβαση, πριχοῦ πᾶμε χαμέ-
νοι ἔμεῖς κ' ἔσεῖς. Καιρὸς εἶναι νὰ σιαχοῦμε, ὦρὲ παιδί...

— Βαριά πολὺ τὰ ζητήματά σας! εἶπε ἕνας Τσάμης σοβαρὸς,
μὰ ἔτρεμε ἡ καρδιά του σὰ ν'ἄγε βρῆ μεγάλο μυστικὸ κ' ἤθελε
νὰ τὸ προφτάσῃ στὸ βεζίρη.

— Ὅχι καὶ τόσο! Μπορεῖ νὰ γίνουν καὶ βαρύτερα· μὰ ἄς εἶν'
καλὰ οἱ θησαυροὶ τοῦ Καραλῆ. Ὁ βεζίρης τώρα εἶναι πλούσιος,
κ' εἶν' ἀνοιχτοχέρης.

Εἶπαν οἱ Σουλιώτισσες — καὶ δόσ' του ἡ ρόκα.

Καὶ τραβῆξαν ἤσυχα κατὰ τὴν Κιάφα. Ἐκεῖ τ' ἀκοῦσαν αὐτὰ
καὶ τὰ φιλονικῆσαν οἱ Σουλιῶτες· εἶπανε κι' ἄλλα πολλὰ. Στὴν
Κιάφα μέσα ὡς δέκα σακκιὰ παλιάλευρο ἔμενε ἀκόμα — καὶ δὲν
τῶξερε ὁ Χουρσίτης.... Ὑστερα, εἶχε βάρους κ' ἡ γυναίκεία γνώμη.

Μέσ' τοῦ Χουρσίτη τὸ στρατόπεδο χύθηκε κάποια ἀλαλαγή,
ποῦ τὴ γέννησε τὸ χαμπέρι αὐτὸ τὸ ξαφνικὸ, παραλλαγμένο κά-
πως ἀπ' τοὺς Τσάμηδες.

— Οἱ Σουλιῶτες σύβαση ζητᾶνε! (ποῦ δὲν τὴ ζητήσανε ποτέ).

Ἔτσι εἰπωμένο τὸ χαμπέρι κολάκεψε πολὺ τοῦ στρατοῦ τὸ
φιλότιμο, καὶ πέσαν οἱ πασσάδες, Ἀρβανῖτες καὶ Χαλντούπηδες,
μέσ' τὸ τσαντίρι τοῦ Χουρσίτη. Βαρὺς κι' ἀγαθοπρόσωπος, μὰ
φρενιασμένος μέσ' τὰ στήθια του, ἀποφάσισε ὁ βεζίρης ἀργὰ νὰ
δώσῃ τὸ καταδεχτικὸ του ναὶ μ' ἕνα τοῦ κεφαλιοῦ του γνέφιμο.
Καὶ τὸ χαμπέρι οἱ Τσάμηδες τρέξαν νὰ τὸ στείλουνε στὸ Σούλι
ἀπρόφταστοι.

Τὴν ἄλλη μέρα βγῆκε πάλι ἀπ' τὸ τσαντίρι ἄλλος καινούριος
λόγος, ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀντίστροφος. Ὁ βεζίρης χαλοῦσε τὴ σύ-
βαση, πρὶ νὰ γίνῃ κιόλας. Ὅμως ὁ σπόρος, μιὰ καὶ σπάρθηκε,
δούλευε γοργά. Ἦ ἀπόγεμα, ἔβραζε πέρα ὡς πέρα τὸ στρατόπεδο
μέσ' τὸ θυμὸ του. Πασσάδες καὶ χάλια τῶν τρανῶν ἦτανε καλε-
σμένοι στὸ τσαντίρι. Τὰ χαλασμένα μοῦτρα τοῦ βεζίρη ἦτανε
μάντεμα κάθε ἄλλο παρὰ καλοσήμαδο. Τελευταῖοι μπήκανε δυὸ
Ἀρβανιτάδες, καπεταναῖοι ξακουστοί, ὁ Ἀσλάν πασσᾶς μὲ τὸν
Καπλάν πασσᾶ, μὰ ἀλήθεια ἀσλάνι καὶ καπλάνι οἱ δυὸ τους.
Τότε ξέσπασε ὁ βεζίρης.

— Δὲν εἶναι φταίξιμο βαρὺ, ἀμαρτία μεγάλη, εἴκοσι χιλιάδες.

πιστοὶ Μουαμετάνοι νὰ μὴν κάνουνε ζάφτι λίγους γκιαούρηδες, ὡς ἐφτακόσους τὸ πολὺ, ζορμπάδες στὸ μεγάλο μας Ντοβλέτι; Τὸ παντοδύναμο σπαθὶ τοῦ Πατισᾶ στὸ κεφάλι σας θὰ πέση!

Προχώρησε ὁ Καπλὰν πασσᾶς, προσκύνησε, κ' εἶπε αὐτὰ τὰ λίγα λόγια.

— Βεζίρη μου, ἐμεῖς οἱ Ἀρβανιτάδες τοὺς Σουλιῶτες τοὺς ξέρουμε καλά. Ντροπὴ δὲν τῶχουμε νὰ πολεμᾶμε μὲ τέτοια παληκάρια. Μὰ ὁ πόλεμος θὰ πάρη καιρό, καὶ βιάζεσαι νὰ ξεκινήσης γιὰ τὸ Μωριᾶ τὸ γληγορότερο...

Εἶπε, κ' ἔδωσε τὸν τόπο στὸν Ἀσλὰν πασσᾶ.

— Τὸ κάστρο τοῦ Σουλιοῦ τὴν Κιάφα, μοῦ γράφουμε μαξούς, τὸ κάμαν ὄλο καὶ μιὰν ἐκκλησιὰ οἱ Κακοςουλιῶνες. Ὅρκιζονται, λειτουργιῶνται, συχωριῶνται καὶ μεταλαβαίνουν ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ· τὸ κάστρο καπνίζει ἀπὸ λιβάνι. Ὅλοι δουλεύουν καὶ μπαλώνουν τὰ χαλάσματα· ὄλοι φοροῦνε γιορτινά, κ' ἀκονίζουν τὰ σπαθιά τους. Ψαλμουδιὲς μονάχα καὶ τραγούδια ἀντιλαλοῦν.

Τότε ἓνας χότζας Ἀρβανίτης σηκώθηκε κ' εἶπε βαριά:

— Ἐφτακόσιοι Σουλιῶτες, καὶ δὲν εἶναι σωστοί, μὰ βάλε καὶ τὰ γυναικόπαιδα, πρέπει νὰ λογαριάζης ἕξι μῆνες γιὰ νὰ τοὺς χαλάσης, κ' ἑπτὰ χιλιάδες σκοτωμένους ἀπὸ τὸ δυνατό σου ὄρδι, ἓνας μὲ δέκα. Μὰ τὴν ἀλήθεια, καὶ μὰ τὸ Μουαμέτη μου!

Ὁ βεζίρης φάνηκε τρομερὸς γιὰ μιὰ στιγμή, καὶ τοὺς ἔδιωξε μὲ μανισμένο τοῦ χεριοῦ του κίνημα. Ἔδωσε ὅμως καὶ τὴν ἄδεια γιὰ τὴ σύβαση. Ἔδωσε ρεέμια, καὶ τὸν ἀνιψιὸ του τὸν πασσᾶ. Ἔδωσε τ' ἄλογα. Μέτρησε τὰ μετρητά. Βιαζότανε γιὰ τὸ Μωριᾶ...

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΕΡΝΟΥΝ ΤΟ ΧΟΡΟ

Τὰ γυναικόπαιδα, μὲ τὰ φορτιάτικα τὰ ζωντανά, περάσανε καὶ πάνε· κ' εἶναι ἀπὸ πίσω ἔτοιμοι οἱ Σουλιῶτες, ὡς πεντακόσοι τὸ πολὺ—ἦτανε κι' ἄλλοι, χωριανοὶ Παρασουλιῶτες, ἀπὸ τὰ τριγυρινὰ χωριά, μὰ γυρίσανε κρυφὰ στὰ σπίτια τους. Κ' ἔχουνε στὴ μέση τὰ ρεέμια τὰ βεζίρικα, κ' εἶναι ἔτοιμοι, στὸ πόδι, νὰ ξεκινᾶν κι' αὐτοί. Ὅμως στὴν Κιάφα, λέει ἡ σύβαση, θ' ἀργήσουνε νὰ μποῦν οἱ Τοῦρκοι (καὶ νὰ βροῦν ἄλευρι ἓνα σπειρί, καὶ νὰ δαγκώνουνε τ' ἄλυσιακά τους, ἀπ' τὴ λύσσα τους...). Φυλᾶν ἐκεῖ λίγοι Σουλιῶτες, καὶ θ' ἀκολουθήσουν ἀπὸ μακρινὲς γιδόστρατες τὴν τελευταία στιγμή.

Ἄξαφνα οἱ Σουλιῶτες ἀγναντέψαν ὡς πέντ'—ἔξι γυναῖκες νὰ γυρίζουν πίσω βιαστικές.

— Ποῦ πάτε, τί γυρίσατε; εἶπε ὁ Γιώτη-Γκιώνης, γιατί γνώρισε τὴ νύφη του μαζί.

— Κάτι ἄλογα, ἀσυνείθιστα στὸ δρόμο, πέσανε καὶ τσακιστικαν· ἀνθρώποι δὲν πάθαν, εἶπε ἡ Δημήτρω τοῦ Λάμπρο-Γκιώνη. Τώρα οἱ σεῖζηδες οἱ Τοῦρκοι κλαῖνε πῶς ὁ βεζίρης θὰ τοὺς κόψη τὰ κεφάλια. Ἥρθαμε νὰ σᾶς τὸ ποῦμε, νὰ πάτε νὰ δώσετε τὴ μαρτυριά, νὰ μὴν πάθουν οἱ ἀνθρώποι.

— Εἴσατε παλαβές, ὦρέ; εἶπε ὁ Γιάννη-Σίψας· ἡ σύβασή μας ἔγινε νὰ φύγουμε· ἂν πᾶμε πίσω, οἱ Τοῦρκοι, μὲ τὸ δίκιο τους, θὰ μᾶς κρατήσουν.

— Τότε, πᾶμε μεις! εἶπε ἡ Σάννα τοῦ Σπύρο-Γκέλη. Τράβα μπροστά, ὦρὴ Κίτσα! Ἔτσι εἶπε ἡ θειά, νὰ πᾶμε!

— Ποιὰ εἶν' αὐτή; ρώτησε ὁ γέρο-Κουτσουνίκας.

— Τοῦ Λιῶνη Φωτομάρα ἡ ἀνιψιά, εἶπε κάποιος.

Ἡ Κίτσα κίνησε μπροστά· ἦτανε μικροπαντρεμένη, ἡ πειὸ νειὰ καὶ ἡ πειὸ ὄμορφη.

— Εἶσαι στὰ συλλοικά σου, ὦρὴ; τῆς εἶπε ὁ ἀντράδερφός της ὁ Φωτούσας.

— Θὰ κάμουμε κ' ἐμεῖς τὴ δικὴ μας σύβαση! εἶπε ἡ Κίτσα σοβαρῆ. Ἔτσι εἶπε ἡ θειά.

— Σύρτε, ἀσπροπρόσωπες! εἶπε ἓνας Σουλιώτης.

— Στὴν ὁργή! εἶπε ὁ γέρο-Κουτσουνίκας.

— Ὁρέ, ζηλέψατε κ' ἔσεῖς οἱ παντρεμένες τῆς ἀνύπαντρες; Γ'υρεύετε παληκαριές;

— Ἡ θειά Κατέρω μᾶς παραγγεῖλε! εἶπαν οἱ νειές γυναῖκες· τ' ἄλογα ἦτανε δοσμένα στὴ δική μας φάρα, καὶ τόχουμε ντροπή. Ἄφοῦ οἱ γριές δὲν ἔχουνε ποδάρια, πᾶμε μεῖς.

Φωνάξαν ἀπὸ μακρὰ τὸ «μπέσα» στοὺς Ἀρβανιτάδες καὶ ζητήσανε νὰ δοῦνε τὸν Ἀσλὰν πασσᾶ. Ἦρθε αὐτός, παράξενος, μαζί μὲ τὸν Καπλὰν πασσᾶ. Οἱ γυναῖκες ξηγήσαν τὸ σκοπὸ τους ἀρβανίτικα.

— Ἡ μαρτυριά σας φτάνει! εἶπιν οἱ πασσάδες μὲ χαμόγελο, ἀφοῦ κρυφομιλήσανε λιγάκι· πρέπει ὅμως νὰ τὴ δώσετε στὸν ἴδιο τὸ βεζίρη. Ἄν ἀκούση πῶς ἤρθατε καὶ φύγατε, μορεῖ βαριά νὰ μᾶς μαλλώση.

Νοιωσαν οἱ γυναῖκες τὸ σκοπὸ τους, καὶ χαμογελάσανε κι αὐτές· κυταχῆθηκαν καὶ μιλήσανε γιὰ μιὰ στιγμή.

— Πᾶμε! εἶπανε τέλος· νὰ τοῦ πάρετε τὴ μπέσα πρῶτα!

— Αὐτὸς δὲν ξέρει μπέσα, δὲν εἶναι Ἀρβανίτης· δὲ σᾶς φτάνει ἢ δική μας;

— Μπέσα πρὲ μπέσα! φωνάξαν οἱ γυναῖκες.

— Μπέσα! εἶπαν οἱ πασσάδες.

Τῆς βάλανε στὴ μέση καὶ κινήσαν. Τότε, τὸ τί γίνηκε μέσ' τὸ στρατόπεδο... Πρῶτη φορὰ βλέπαν οἱ Τουρκαλάδες Σουλιώτισσες· γίναν ἀπὸ κοντὰ τους σύνεφο. Οἱ γυναῖκες σοβαρὲς κυτάζανε μπροστά, τὸ δρόμο τους. Γιὰ νὰ μὴ φορτωθοῦνε ροῦχα πολλὰ ἴσαμε τὸ Φανάρι, ὅπου τὰ καράβια περιμένανε — πληρωμένα κ' αὐτὰ ἀπὸ τὸ Βεζίρη — φορούσανε τὰ γιορτινά τους. Ἔτσι ἡ συνοδιά ἔφτασε στὸ τσαντίρι τὸ φανταχτερὸ καὶ λαμπροστόλιστο. Μπῆκαν οἱ γυναῖκες, καὶ δὲ σκύψανε παρὰ μονάχα τὸ κεφάλι σ' ἄλαφρὸ χαιρέτισμα. Σταθῆκαν ὕστερα ἄσειστες ἀράδα, ἀντίκρυ στὸ ντιβάνι. Οἱ Ἀρβανιτάδες ξηγήσαν τὸ σκοπὸ. Χαμογέλασε πλατιά ὁ βεζίρης, καὶ λίγο — λίγο ἔρριξε πέρα τὸ βαρὺ κ' ἄγριο του πρόσωπο. Μ' ἀρχοντικά κινήματα χαιρέτησε, σταύρωσε στὰ στήθια του τὰ χέρια, πιάστηκε κ' ἀνασηκώθηκε. Πῆγε κοντὰ κ' ἔκαμε χάξι τῶν γυναικῶν τὰ κεντητὰ πουκάμισα μὲ τῆς πολλὰς τους λόξες, μὲ τὸ χοντρὸ κέντημα στὸ ποδογῦρι,

στά μανίγια· τῆς σιγκοῦνες τους τῆς ὀλοκέντητες, ἄλλες μὲ χρυσὰ γαϊτάνια κι' ἄλλες μὲ μεταξωτὰ· τῆς κεντητὲς μπόλιες τοῦ κεφαλιοῦ μὲ κρόσσια κατακόκκινα στὸ πλάϊ, τῆς ζῶνες ὄλο μουκαντέμι μεταξωτό· τοὺς ἀσημένιους σουγιάδες κρεμασμένους στὸ πλευρό, μὲ τῆς βαρειές τους ἀλυσίδες, ποῦ δονόντανε στὴ μέση μὲ δυὸ πλατιά θηλύκια· τέλος τ' ἀσημένια κουμπιὰ στά γελέκια τους, τὰ κόκκινα τσαρούχια μὲ τῆς κάλτσες μάλλινες, πολύχρωμες, ὄλο ὕφαντὸ κεντίδι.

Ὁ βεζίρης ἔμεινε μαγεμένος ἀπ' τὴ γνωριμιὰ.

— Πολεμᾶτε κ' ἐσεῖς, καλὲς κυράδες ;

Ὁ Καπλὰν πασοῦς ἔδωσε τὴν ἀπόκριση. Ὁ βεζίρης χτύπησε τὰ χέρια, κ' ἔφερε ἀκριβὰ χαρίσματα, χαλιά, χασιὲς καὶ τέτοια. Οἱ γυναῖκες μ' ἓνα ἀπλὸ κίνημα ὄλα τ' ἀρνηθῆκανε.

— Γειά σας, χαρά σας, ὦρα σας καλή! εἶπε τέλος ὁ βεζίρης.

Καὶ βγήκαν, καὶ περάσαν τὸ στρατόπεδο, καὶ φτάσαν τοὺς Σουλιῶτες, καὶ μπήκανε μέσ' τὴ γυναικεία συνοδιά. Καὶ μολογώντας κάνανε νὰ σκάζουν τὰ κορίτσια τὰ Σουλιώτικα ἀπὸ τὸ κακό τους.

Ὅμως ὁ βεζίρης τώρα τὸ συλλογίζοταν, καὶ πολὺ.

Τόσους πολέμους ποῦκαμε μὲ τοὺς Σουλιῶτες, δὲν τοὺς εἶχε νοιώσει ἀκόμα. Καὶ τώρα τοὺς ἔνοιωσε καλά. Τόσο ἄργησε...

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΠΟΥ ΘΩΡΟΥΝ

Ἡ Χρυσούλα, ἔχει νὰ λέη ὁ λόγος ὁ παλιός, τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἡ γυναῖκα, χτένιζε τὸ γυιό της τὴ στιγμὴ ποῦ ἔφτασε τὸ χαμπέρι τὸ πικρὸ γιὰ τὸ θάνατο τ' ἀντρός της.

Τ' ἀγοράκι ἦταν ἀσυνείθιστα καλόβολο κ' ὑποταχικὸ στὴ μάννα σήμερα. Τ' ἀπαλὸ χᾶδι τοῦ χειριοῦ της, ἡ συρμένη της σιγαλινὴ σὰν τὸ νανούρισμα μιλιὰ εἶχανε γλυκάνει τοῦ ἀκριβοῦ της τὴν καρδιά, καὶ τὴν κάνανε τὴ μάννα γι' αὐτὸ νὰ γίνεται κάπως παράξενη.

Τοῦ παιδιοῦ τὸ φυσικὸ ἦταν ἄλλο, σὰν τὸ φυσικὸ κάθε παιδιοῦ. Αὐτὸ δὲν τὸ γελοῦσαν τὰ γυναικεία χᾶδια, δὲν τὸ μαυλίζαν τὰ φιλιὰ, κ' ἔφευγε τὴν μητρικὴ ἀγκαλιὰ σὰν τὸ αἰτόπουλο

ποῦ δέρνει τὰ φτερούγια του μέσ' τὴν αἰτοφωλιά.

Ὁλημέρα εἶχε μαλλώματα μὲ τοῦ Μεσολογγιοῦ τὰ συνομήλικα, κι' ἔτρεχε ἀπὸ κοντὰ του ἢ ψυχομάννα ἢ γριά Σουλιώτισσα νὰ τὸ συμάση. Αὐτὸ τότε, πρόθυμο, μὲ τὴν ἀθῶα καρδιά στα χεῖλη, μολογοῦσε τῆς θειᾶ - Σάννας τὰ καθμερινά του τὰ καμώματα, νῆκες ποῦ κέρδησε, χτυπιὲς ποῦδωσε καὶ πῆρε, θυμοὺς καὶ χωρατά.

Στὴ μάννα σοβαρό, μ' ὄλο νοιασμένα λόγια, μ' ὄψη σεμνὴ σὰν τοῦ πατέρα, μὲ ματιὰ ὄλη φλόγα, ξετυλίγει τ' ἀντρίκεια του ὄνειριάσματα, κι' ὀρθὸ μπροστά της, ὄλο ἓνα κίνημα κορμὶ καὶ πνέμα, τῆς τὰ παρασταίνει.

Πολὺν κόπο βάνει ἢ μάννα νὰ ξεκόψη τὸ παιδί ἀπὸ τοῦ πατέρα τ' ἄρματα, ποῦ τὰ παλεύει καὶ κλειδώνεται μ' αὐτά, καὶ κεφάλι δὲ σηκώνει.

— Ναι, παιδί, νὰ μεγαλώσης πρῶτα καὶ θὰ πάρης ἄρματα... ἄρματα λαμπρὰ σὰν τοῦ πατέρα. Θὰ σοῦ χαρίση κι' αὐτὸς ἀπ' τὰ δικά του. Ὅμως, νὰ γίνης παληκάρι, καὶ στὸν πόλεμο νὰ πᾶς μαζί μὲ τὸν πατέρα... Τότε θὰ δῆς... τότε θὰ δῆς...

Ἡ μάννα ἀρρομιλεῖ, καὶ συνοδεύει μὲ τὸ χτένι στ' ὀλόξανθο κεφάλι τοῦ παιδιοῦ τὸ νανουριστό της μίλημα.

— Ἐγὼ θέλω δικά μου ἄρματα νὰ πάρω ἀπὸ τοὺς Τούρκους, θέλω ἴγώ... Ὁχι τοῦ πατέρα τ' ἄρματα, εἶν' αὐτὰ δικά του... Τὰ θέλει μοναχός του.

Καθισμένο τῶχει σὲ χαμηλὸ σκαμνί, μπροστά της· καμαρώνει τὰ μαλλιὰ του, μαλάματα χυτὰ στῆς πλάτες του, ὅμως δὲ βλέπει τὰ δλάνοιχτά του μάτια, κάτω ἀπ' τὰ μαλλιὰ, σὲ προσευκὴ ἀναψηλωμένα, σ' ὄνειρο ξυπνητὸ παραδομένα, ἐνῶ στυλώνονται στὸν τοῖχο ἀντίκρου, ὅπου τοῦ πατέρα τ' ἄρματα φέγγουν ἀστραφτερά. Καὶ τὸ παιδί τρέχει μακρὰ, μακρύτερα ἀπὸ τοῦ πατέρα τ' ἄρματα, ἐκεῖ πάνου κρεμασμένα.

Ἡ μάννα κάπως ἀπορεῖ ποῦ τὸ παιδί μένει ἔτσι ἀμίλητο.

— Κοιμᾶσαι, μάτια;

— ... Ὁ πατέρας πολεμáει...

— Ποῦ τὸ ξέρεις ἐσύ, παιδί;

— Ἀπάνου στὸ βουνό, σὲ μιὰ λάκκα μέσα πολεμáει... Νά,

μέσ' τὰ τσαντίρια μπαίνει, καὶ χτυπάει, χτυπάει μὲ τὸ σπαθί...
Νά, σκύβει καὶ δένει τὴν πληγή!

— Παναγιά, βάλε τὸ χέρι σου! Ξύπνα, καρδιά μου, μὴν παραμιλεῖς!

“Ήσυχα, τινάζει ἡ μάννα τὸ παιδί. Μὰ τοῦ παιδιοῦ τὰ μάτια γίνονται βαθύτερα· κυτῶντας μέσα ἀπὸνα ὀλλόκοσμο ὄνειρο, χάσανε τὸ μαυράδι τους, σὰν ἀναγυρισμένα μέσα τους, μάτια τυφλὰ σὲ ξένο φῶς παραδομένα.

— Πατέρα μου, πατέρα... “Ἐνα χτύπημα, κ' ἓνα κορμὶ πεσμένο, ἄλλο χτύπημα... Φτάνει, πατέρα, λυπήσου τὴ μαύρη τὴν Τουρκιά...

— Ξύπνα, καλό μου, ἔλα στὸν ἑαυτό σου!

— Τώρα ἀφίνεις τὰ τσαντίρια, πᾶς κατὰ τὴ μάντρα, τὴν κλεισμένη τὴν τοιχογυρισιά... Εἶναι μέσα Τοῦρκοι, Τοῦρκοι!

— Τί κάνει ἐκεῖ ὁ πατέρας, χᾶδι μου;

— Τώρα ἀνασηκῶνεσαι, κυτάξεις μέσα... Εἶναι Τοῦρκοι ἐκεῖ, πατέρα... νά, βαρέθηκες, σὲ παίρνουν ἀγκαλιά, τὸ σπαθί σοῦ πεσε ἀπ' τὸ χέρι!

Τινάζεται ἀπάνου τὸ παιδί, μὲ τὰ μαλλιά ἀνασηκωμένα, μὲ τὰ μάτια του τρελλά. Ἡ σπαραγμένη μάννα πνίγει τὴ φωνή της καὶ παλεύει μὴν τῆς πέση ἀπὸ τὰ χέρια. Καὶ δὲ βλέπει ἀκόμα τὴ γριά. Σουλιώτισσα, ποῦ μπῆκε ἀθόρυβα καὶ στάθηκε στὴν πόρτα πλάϊ, καὶ σωπαίνει.

Γύρισε ἡ Χρυσούλα τὸ κεφάλι καὶ τὴν εἶδε ἔτσι σὰ Μοῖρα, ἔτσι σὰν Κατάρια ζωντανή. Βρέθηκε ὀρθὴ στὸ πόδι.

— Μαῦρα μαντάτα πλακώσανε τὸ σπίτι μας! Σφίξε, Χρυσούλα, τὴν καρδιά σου! Τ'ἔθελε ὁ Θεός!

ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ ΚΙ' ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

Στὸ Μεσολόγγι τὸ πικρό, ποῦ πολέμαγε νύχτα καὶ μέρα, ἀπὸ τοὺς πρώτους ποῦτρεξε βοήθεια του μὲ τὸν Καραϊσκάκη, ἦταν ὁ Κίτσος ὁ Τζαβέλας. “Ὅταν ἀποφασίσανε νὰ πατήσουν τὸ στρατόπεδο τοῦ Κιουταχῆ, κάθε παληκᾶρι συνεριζότανε τὸ γείτονα του στὴν παληκαριά. “Ἐτσι κι' ὁ Κίτσος εἶχε ἓναν ἀντίμαχο ἀχώριστον ἀπὸ κοντά του· εἶχε τὸν Κιτσάκη, τ' ὄμορφο τὸ Σου-

λιωτόπουλο, ἀγόρι δεκάξι χρονῶν, πρωτοξαδέφρι ἀπ' τὴ γενιά του. Γιὰ τὸν Κιτσάκη παιγνίδι ἦταν ὁ πόλεμος. Χαρὲς μονάχα καὶ γλυκειὲς λαχτάρες εὔρισκε σ' αὐτόν. Ἦταν ἀγνὸ τὸ παληκάρι, κ' ἦταν ἄμαθο. Κ' ἦταν γραμμένο νὰ χαθῆ ἀπὸ τὴν ἀποκοτιά του, ποῦ περνοῦσε κάθε σύνορο, καὶ ἔφτανε τὴν ἀψηφισιὰ τὴ θεία τοῦ χαρομαγεμένου.

Μέσ' τὸ πολεμικὸ τὸ μάνισμά του, τραβῶντας ἴσα στὸν ὀχτρὸ τὴ νύχτα ἐκείνη, βρέθηκε ὀλομόναχος ὄξω ἀπὸ τὸ τσαντίρι τοῦ βεζίρη, ἀνάμεσα στοὺς Ἀρβανίτες, ποῦ τὸν εἶχανε τρομάξει. Τότε ξύπνησε. Σὰν πεινασμένα ἀγρίμια τὸν τριγύρισαν αὐτοί. Καὶ γελοῦσαν ἄσκημα. Μὰ ἡ ὁμορφιά κ' ἡ τρέλλα του ἔκοβε κάθε ὀρμή τους. Τὰ καριοφίλια γυρισμένα ἀπάνω του σωπαίνανε.

— Δὲν εἶσαι σὺ τοῦ Ζυγούρη Τζαβέλα τὸ παιδί; ρώτησε ὁ καπετάνος τους θαμάζοντάς τον.

— Πολεμάτε, ἐγὼ εἶμαι! εἶπ' ὁ Κιτσάκης, ἔτοιμος στὸ θάνατο.

— Ἦτανε παληκάρι, ὦρὲ παιδί, μὰ ἐσὺ θὰ τὸν περάσης...

Κάποτε μὲ γλύτωσε ἀπ' τὸ θάνατο· σῦρε, γύρισε στὴ μάννα σου! Ὁ Κιτσάκης ὅμως ἄναψε. Τῶχε ντροπὴ νὰ τοῦ θυμᾶν τὴ μάννα του τέτοια στιγμή.

— Χτυπᾶτε, θὰ χτυπήσω! εἶπε. Καὶ τοιμάστηκε.

— Σῦρε! εἶπε ὁ Ἀρβανίτης.

Ἄνοιξαν τόπο νὰ περάση. Κ' ἔφυγε ὁ Κιτσάκης ντροπιασμένος. Ποτὲ δὲν πίστευε πῶς θάχε γι' αὐτόν ὁ πόλεμος τέτοιο ἄξαφνο φαρμάκι. Ἀρβανίτης νὰ τοῦ χαρίση τὴ ζωὴ... Δὲν εἶχε ξεμακρύνει πολὺ, κ' ἓνα τουφέκι ἀκούστηκε. Κ' ἔπεσε σκοτωμένο τὸ παληκαρόπουλο.

Μανισμένος ὁ καπετάνος ὁ Ἀρβανίτης τραβήξε τὸ σπαθί, κι' ἄρπαξε ἀπὸ τὰ μαλλιά τὸν ἄπιστο ποῦχε ρίξει.

— Γιατί τῶκαμες; ἄγιος τονὲ ρώτησε.

— Ἐχασα κ' ἐγὼ τὸν ἀδερφό μου...

— Πότε, κι' ἀπὸ ποιόν;

— Στὴν Ἀμπλιανη... ἀπ' τὸν ξάδερφό του, τὸν Κίστο τὸ Τζαβέλα.

Μὲ λύπη ἔβαλε ὁ Ἀρβανίτης τὸ σπαθί στὴ θήκη.

ΓΡΙΑ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑ

Τὸ Μεσολόγγι πειὰ ἦτανε κλεισμένο. Κι' ὁ πόλεμος δὲν ἔπαυε, ἄγρυπνος, νύχτα καὶ μέρα. Κ' ἡ φωτιά ἔκανε μιὰν ἀλυσίδα συκρατητῆ πέρα καὶ πέρα.

Δύσκολα μποροῦσε βοήθεια νὰ περάσῃ ἀνάμεσα στοὺς Ἀρβανίτες καὶ στὸ Μεσολόγγι νὰ καλωσοριστῇ. Μὰ κάπου, ἐδῶ κ' ἐκεῖ, χυνόνταν καὶ περνοῦσαν, ὅμοιδι στὴν ὁρμὴ μὲ λυκαγέλη, ὅσοι μέσ' τὴν καρδιά τους εἶχανε σὰ δίκικοπο μαχαῖρι τῶν ἀδερφῶν τῆ δυστυχιά καὶ τὸ παράπονο.

Καὶ μιὰν αὐγὴ, ἀξημέρωτην ἀκόμα, ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι ὁ Γιώτη-Γκιώνης, ἄβλαβος, μὲ τοὺς δικούς του. Καὶ μὲ τὸ φῶς τῆς μέρας, τῆς χαρούμενης στῆς τόσες ποῦ περνοῦσαν ἄχαρες, Σουλιώτης μὲ Σουλιώτῃ ἀλλάζανε φιλιὰ καὶ κἀναν πανηγῦρι.

Τῷμαθε κ' ἡ Μαλάμαινα, ἡ χήρα ἡ καπετάνισσα, ποῦ βρέθηκε κι' αὐτὴ κλεισμένη μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ μοίραζε τῶν ἀλλουνῶν τὰ βάσανα μὲ τῆς δικῆς της πίκρες. Ξεσκούφωτη, ἔτριξε στὸ Γιώτη-Γκιώνη.

— Ὠρα καλὴ καὶ βλογημένη ποῦρθες! τοῦ φώναξε ἀπὸ μακρὰ· ὁ γυιός μου ποῦναι;

— Τὸν ἄφησα στ' Ἀπόκουρο, θειά, μ' ἄλλο μπουλουκι. Ἐχουν ἀνεμικὸ ντουφέκι· καὶ βαροῦν τοὺς Τούρκους ὅπου τοὺς ἀντέσουν.

— Καὶ σὺ πῶς ἦρθες; Ἐχεις κανένα δικό σου ὅδῶ στὸ Μισολόγγι;

— Ὅχι, γιὰ τὴν πατρίδα, θειὰ Μαλάμαινα.

— Λοιπόν, τ' ἀδέρφια του εἶν' ἐδῶ, κι' αὐτὸς γυρίζει σὰ βουνά; Καὶ τὴν πατρίδα δὲν τὴ συλλογᾶται; Κ' ἐμένα μ' ἄφησε νὰ κυτάζω σᾶς καὶ νὰ σᾶς ντρέπωμαι;

Σκληρὴ κι' ἀγριεμένη, σήκωσε τὰ χέρια ἀπάνου.

— Μή, θειά, μὴ τὸν καταριέσαι!

— Τὴν κατάρα μου!

Ὅλοι φρίζανε. Τρεῖς μέρες περᾶσαν καὶ τρεῖς νύχτες μὲ τὸν πόλεμο ποῦ ἀγρίευε. Κ' ἓνα πρωτὶ, θεοῦ χαρὰ, ἔγινε ἀνάπαψη. Ἀρβανίτης βγήκε ἀντίκρου καὶ ζήτησε τὴ γριά Μαλάμαινα νὰ

δῆ καὶ νὰ τῆς μιλήσῃ. Τρέξανε καὶ τὴ φέραν ἀπάνου στὰ προχώματα.

— Γριὰ Μαλάμainer, γυναῖκα τοῦ Γιώργου τοῦ Μαλάμου, φώναξε ὁ Ἀρβανίτης, σὲ χαιρετᾷ ὁ γυιόκας σου! Νὰ τος, ἦρθε νὰ σὲ δῆ!

Κ' ὕψωσε ἓνα κοντάρι, μ' ἓνα κεφάλι ἀνθρώπου στὴν κορφὴ.
Ἀναταράχτηκε ἡ Μαλάμainer.

— Παιδί μου, Πύλιο μου! ἔκραξε στριγκά. Τὴν εὐκὴ μου νάχης, ἔτσι, παληκάρι σ' ἤθελα! Κ' ἐσύ, ἄπιστε, πρέπει νὰ πληρωθῆς, κ' ἐσύ!

Ἄρπαξε ἀπὸ κοντὰ τῆς ἓνα καριοφίλι. Γονάτισε, σημάδεψε. Κι' ὁ Ἀρβανίτης ἔπεσε μαζί μὲ τὸ κοντάρι. Ἔπεσε κ' ἡ γυναῖκα σωριαστὴ στὸ χῶμα.

ΠΑΠΠΑΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

— Ὡρὲ παππᾶ, μὲ τὰ βαριά σου τ' ἄρματα, τὴν ἀκριβὴ σου φορεσιά, μὲ τὸ πεσλὶ τὸ κατιφένιο, τὸ γιλέκο μὲ τ' ἀσημένια μακρουλά κουμπιά. Παππᾶ, μὲ τὸ μεταξωτὸ ζουνάρι μουκαντέμι, μὲ τῆς ἀσημένιες ζάβες καὶ τὸν ἀσημοσουγιά μὲ τὰ πολλὰ τ' ἀλύσια· μὲ τὴ λιγοστή σου φουσανέλλα καὶ τῆς κεντητές τῆς λόξης, μὲ τὰ τσαρούγια, ὄλο κεντίδια, ἀπ' τὴν Παραμυθιά. Ὡρὲ παππᾶ, μὲ τὰ τσαπράζια σου στὰ στήθια ξαπλωμένα... Μοναχὰ τὸ φέσι τὸ μικρὸ, μὲ τὸ πεστεμάλι τὸ μεταξωτὸ τριγύρω, λείπει ἀπ' τὸ κεφάλι σου, γιὰ νὰ μοιάζης ὄχι παππᾶς, παρὰ πολεμιστῆς καθάριος, ἄντρας ποῦ παλεύει ὄχι μὲ τ' ἄγια καὶ μὲ τὰ ἱερά, παρὰ μὲ τῶν ἀρμάτων τὴν ἀμαρτωλὴ δουλειά· ἔτσι ὁ σκοῦφος ὁ παππαδικὸς εἶναι τὸ μοναχὸ σημάδι, ποῦ φανερώνει τὴν παππαδικὴ σου.

— Ὡρὲ παππᾶ Σουλιώτη.

Τί τὴν κρύβεις μέσ' τὸ σκοῦφο τὴ λεβέντικη μερτσά; Τί χαιρετᾷς μὲ τὴν ταπεινοσύνη, καὶ μιλάς μὲ μιὰ μιλιὰ ὄλη γλύκα; Τοῦ κορμιοῦ σου τὰ γραμμένα χνάρια καὶ τὰ ξωτικά του τὰ πιθέματα σὲ μαρτυροῦνε, καὶ φωνάζουν τ' ἄξιο παληκάρι, ποῦ θέλει σὰν παρθένα ὄλο νὰ κρύβῃ τὴ ντροπαλή του χάρη, μὰ δὲν

τὸ καταφέρνει. Ἔτσι, τὸ σεῖσμα τοῦ κορμιοῦ, τ' ἀλαφρὸ πάτημα κ' ἡ μέση ἢ λιγερχή, τῶν ποδαριῶν οἱ ἄρμοι, στεγνοὶ σὰν κόμποι ἀπὸ πουρνάρι, τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τὸ κούνημα, ποῦ λέει κανεὶς πῶς δοκιμάζεις στὸν ἀγέρα τοῦ σπαθιοῦ τὴν κόψη ἀνάλαφρα. Τέλος τῶ' ματιῶν τὸ γύρισμα τὸ φτερωτὸ τριγύρω, τοῦ κεφαλοῦ τ' ἀλαφρὸ σκύψιμο κατὰ τὸν ὤμο, σὰ νὰ βυστάη ἐκεῖ βαρὺ τουφέκι, ὅλα σὲ μαρτυρᾶν καὶ σὲ φωνάζουν ἄξιο παληκάρι καὶ Σουλιώτικο, ποῦ μιὰ παραξένη ὥρα σ' ἔκανε παπᾶ.

— Ὁρὲ παπᾶ Σουλιώτη.

Ὅσο κι' ἂν πολεμᾷς νὰ δείχνης τοῦ παπᾶ τὰ καμπαέτια, μέσα στ' ἄλλα παληκάρια, μὰ ἀκουμπέτι δὲ μπορεῖς. Στῆς μαύρης σου φλοκάτας τὸ μανίκι κρύβεις τὰ τροπάρια σου, στὸν κόρφο σου τὸ πετραχήλι, πρόθυμος νὰ διαβάσης ἄρρωστο εἶτε σκοτωμένο μὲ κατάνυξη βαθειά. Ὅμως ὡς ἐκεῖ φτάνει ἡ παππαδοσύνη σου, παπᾶ. Κι' ἄρρωστο κ' ἐτοιμοθάνατο νὰ μεταλάβης πάντα σου τ' ἀρνήθηκες, ἄγρια εἶπες τ' ὄχι. Εἶσαι ἀμαρτωλός, ἔχυσες αἷμα... Μὲ φόβο στέκεσαι, δὲ μπαίνεις στ' ἅγιο βῆμα. Νὰ λειτουργήσης ἅμα σὲ καλοῦνε, σὰ λιγόψυχος τρέχεις νὰ κρυφτῆς.

Θέλεις νὰ κρύψης τὸν ἀμαρτωλὸ παπᾶ, μὰ τὸν παπᾶ τὸν πολεμόχαρο, τὸν ἄτρομο παπᾶ μπροστὰ στοῦ Χάρου τὸ κοντάρι, πῶς θὰ μπορέσης νὰ τὸν κρύψης; Πῶς θὰ σκεπάσης τὴν κοψιὰ ἀπὸ τ' ἀλαφρὸ σὰν ἀστραπή, θανατερό σου κόρδι, ποῦ τὸ κρύβει ἡ μαύρη σου φλοκάτα, ζωσμένο ἀπὸ τὴ μέση σου παλαιϊκά, μαυρομάνικο σπαθί, κρυφὸ σὰ φεῖδι ποῦ φυλάει καρτέρι, κόρδι μὲ τὸ κεφάλι του ἀλυσοδεμένο σὰ θεριό; Κόβει τὸ κόρδι σου βαθιά, μὰ κ' ἡ ματιὰ σου κόβει. Καὶ τὸ νταλιάνι σου βροντάει σὰν ἀστραπόβολο, σὰν τὴν κραυγὴ σου. Σὰν τὸν αἰτό, ποῦ τὸν προδίνει ἡ ξαφνικὴ κραξιὰ ἐκεῖ ποῦ κυνηγáει, ἔτσι τοῦ πόλεμου ἡ ὥρα, ἐκεῖ ποῦ φτάνει, σὲ κράζει καὶ σὲ διαλαáει. Ἄγριο γεράκι γίνηκες ἐσύ, σκιαχτρο τοῦ Τούρκου κι' ἄγγελος μαζὶ τοῦ ἐτοιμοθάνατου παληκαριοῦ, παπᾶ παληκαροᾶ, παπᾶ λεβέντη.

— Ὁρὲ παπᾶ Σουλιώτη.

Ἐδῶ βαρεῖς, ἐκεῖ βλογαῖς· ἄλλοῦ βροντιᾷς κι' ἀστράφτεις, ἄλλοῦ γλυκὰ παρηγορᾷς. Τρομάρα στὸ δειλό, φλόγα στὸν ἀντρειωμένο. Τὸ χέρι ἅμα σηκώνεις, ἐδῶ κεφάλια παίρνεις, ἄλλοῦ

βάνεις εὐλογητό. Τὴν προσευκὴ σου, πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, τὴ λὲς σὰν προσταγὴ στὸν οὐρανό. Τὸ ψαλιτῆρι σου, ὕμνο γαληνό, τὸ κάνεις θέλημα ὑπερούσιου ποῦ προσκαλεῖ τὴ δύναμη τὴν ἀρχαγγελικὴ νὰ κατεβῆ νὰ πάρῃ τὸ μερίδιό της ἀπ' τὴν ἀμάχη. Θαρρεῖ κανεῖς καὶ τὸ τρισάγιο σου σ' αὐτοὺς ποῦ πῆγαν ἀπὸ βόλι, ἔχει τὴ δύναμη ν' ἀγιάσῃ τὸν ἁμαρτωλό, στὸν ἄλλον κόσμον νὰ τὸν ἀναστήσῃ. Τὸ χέρι σου σηκώνει ὀρθὸ τὸν ἀποκαρδισμένο, κρατεῖ στὰ χεῖλη τοῦ γκρεμοῦ τὸν ἄναντρο τὸν ἀποφασισμένο. Χτύπα, παππᾶ, μὲ τὸ σπαθί σου, χτύπα μὲ τὴν πύρινή σου τὴ μιλιάν, ἄξια νὰ θεριέψῃ τὸ ζαρκάδι, λιοντάρι νὰ κάμῃ τὸ λαγό, ἀτσάλι τὸ νερό. Χτύπα, ἀγιοπάππα παληκαρεῦ.

— Ὁρὲ παππᾶ Σουλιώτη.

Στὸ Μεσολόγγι πῆραν οἱ Κλεισμένοι τὴ στερνὴν ἀπόφαση, μπροστά σου, γιὰ νὰ βγοῦν. Τοῦ κάκου πέσαν οἱ δικοί σου καὶ σὲ παρακαλοῦν. Τοὺς εἶπες:—«Δὲ μπορῶ, θὰ σᾶς γελᾶσω, ἐγὼ θὰ μείνω. Στὸ Σοῦλι, θυμηθῆτε... σᾶς τῶλεγα νὰ μὴν κάμουμε τὴ σύβαση. Ξεφτίδια, ἔλεγα, οἱ Τοῦρκοι νὰ μᾶς βγάλουν ἀπ' τὸ Σοῦλι· φίλτες-φίλτες, ἔλεγα, καὶ δὲ μ' ἀκούσατε. Τώρα, δὲ θὰ σᾶς ἀκούσω ἴγώ. Ἦταν ἀπὸ τὸ θεὸ τούτη ἡ ὑπόνομο νὰ φυλαχτῆ... Σ' αὐτὴ θὰ μείνω». Μὲ στεγνὴ ματιὰ χαιρέτησες, κι' ἀγκάλιασες καὶ βλόγησες κάθε Σουλιώτη, κάθε χριστιανὸ στὴν Ἐξοδο ἀποφασισμένο, στὸ θάνατο ταμένον τὸ στερνό. Ἀπὸ τὸ πρόχωμά σου, ὄλο δικό σου τώρα, εἶδες νὰ περνᾷ τὴ Φρουρά, νὰ σ' ἀποχαιρετᾷ καὶ νὰ μπαίνη στὸ δρόμο τὸ γραμμένον ἀπὸ χέρι ἀθώρητο. Εἶδες ὕστερα τοὺς Τούρκους νὰ χυμᾶνε καὶ νὰ μπαίνουνε, σὰν κορακιῶν κοπάδι νὰ πυκνώνουνε τριγύρω σου. Κ' ἔβαλες τὴ φωτιά. Καὶ πῆγες ἀκοινώνητος, παππᾶς ἁμαρτωλὸς στὸν οὐρανό, παππᾶς συχωρεμένος.

— Παππᾶς Σουλιώτης.

ΧΗΡΑ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑ

Ὁ γέρο-Ἀγωνιστὴς τελείωνε τὴ διήγησή του γιὰ τοῦ κάστρου τὴν παράδοση.

— Βγήκαμε μ' ὄλες τῆς τιμές, ἔλεγε· μὲ τ' ἄρματα καὶ μὲ τὰ πράματά μας. Ἡ συμφωνία φυλάχθηκε πιστὴ ἀπ' τοὺς Τούρκους. Μὰ δὲν ἦτανε γραφτὸ νὰ τελειώσῃ ἔτσι αὐτὴ τῆς πολιορκίας ἢ ὀλοῦστερη σκηνή. Εἶπα πῶς ἦ συμφωνία φυλάχθηκε πιστή; Λοιπὸν κοντὰ σ' αὐτή, τὴ γραφτὴ καὶ σφραγισμένη, γίνηκε κι' ἄλλη, πειὸ παράξενη ἀπὸ τὴν πρώτη.

Καὶ τὴν ἔκαμε μιὰ ἀπλὴ γυναῖκα. Ἡ Μάρω ἡ Σουλιώτισσα, νειόφυη καὶ χηρευμένη. Ὅσο ζοῦσε ὁ ἄντρας της τὴ σεβότανε καὶ τὴν καμάρωνε ἢ φρουρά. Μὰ ἡ χήρα τώρα δὲ χωράτευε. Νόμιζες εἶχε πάρει τὸν ἀγέρο ἐκείνου τοῦ παληκαριοῦ, ποῦ ἦτανε τὸ πρῶτο ἀνάμεσό μας. Ἡ παρθενικὴ της ἢ σεμνότη μοναχὰ δὲν ἄφινε τὴ χήρα ν' ἀδράξῃ τ' ἄρματα.

Καὶ τώρα βγαίνοντας ἀπὸ τὸ κάστρο, ἡ Μάρω ἀκολουθοῦσε ἀγριεμένη, ἀκλαντη, ἀσκημη, γιὰτὶ εἶχε σβύσει ἢ πείνα κάθε ἀνθὸ ἀπ' τὴν ὄψη της, ὅπως εἶχε κάμει νὰ στειρέψῃ καὶ τὸ στερνὸ της δάκρυ.

Ἄξαφνα ἡ Μάρω, ἐκεῖ ποὺ πήγαινε σκυφτὴ, ἔβαλε μιὰ φωνή. Κ' εἶχαμε ἀδειάσει πειὰ τὸ κάστρο, κ' οἱ Τούρκοι τοιμαζόντανε νὰ μπουνε. Γύρισε ἡ Μάρω πίσω σὰν τρελλή, καὶ στάθηκε στὴ σιδερόπορτα, δλόρθη, μὲ τὴν παρδαλὴ μαντήλα της (ἀλοῖ σου, Μάρω, χήρα νυφοστολισμένη, τὰ μαῦρα τότε ποῦ νὰ ταῦρισκες; Ὑστερα ἡ ζωὴ σου πέρασε μαυροντυμένη).

— Σταθῆτε πίσω! εἶπε. Κανένας δὲ θὰ μπῆ!

Παραξένεψε πολὺ κ' ἡ ὄψη κ' ἡ φωνὴ της. Οἱ Ἀρβανῖτες τὴν πήραν μὲ τὸ καλὸ.

— Σῦρε! τῆς εἶπανε. Σκλάβα θὰ κρατηθῆς, ἂν μείνης. Τί ζητᾶς;

— Στὸ κάστρο μέσα λησμονήθηκε ἄνθρωπος. Μπέσα γιὰ μπέσα!

— Μπέσα, εἶπε ἓνας ἀπ' τοὺς Ἀρβανῖτες.

Ἡ Μάρω χάθηκε, καὶ ξαναφάνηκε σὲ λίγο κρατῶντας στὴν

ποδιά κρυμμένο κάτι. Καὶ προχωροῦσε νὰ περάσῃ.

Οἱ Ἀρβανῖτες τώρα τὴν κυκλώσανε στενά νὰ δοῦνε τί εἶχε μέσα καὶ νὰ τῆς τ' ἀρπάξουν. Ἡ ἴδια ἢ Μάρω εἶδε τὸν κίντυνο. Τράβηξε τὸ χαντζάρι ἀπὸ τὸν κόρφο της, ποῦ τ'ἔχε πάντα σύντροφό της.

— Πίσω! φώναξε· τὴ μπέσα μὴν πατάτε!

Μὲ τὸ ἓνα χέρι, βαστώντας τὴν ποδιά της ἀνοιχτή, ἔδειχνε τὰ κόκκαλα (λιβανισμένα κόκκαλα τ' ἀντρός της), καὶ φοβέριζε μὲ τὸ μαχαῖρι. Καὶ τραβοῦσε ἄμπρός.

Ὅταν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἀκούσαμε καὶ μάθαμε τῆς Μάρως τὴν ἀποκοτιά, δὲν ἔμεινε μάτι νὰ μὴ γλυκαθῆ καὶ χεῖλι νὰ μὴν ἀχογελάσῃ. Κ' ἦτον αὐτὸ ἓνα ξαλάφρωμα στὴν πικραμένη συνοδιά μας, ποῦ προχωροῦσε βαρυνκίνητη στὸ μονοπάτι ἀπάνου.

Ἦστερα ἀπὸ δυὸ χρονῶνε βάσανα ποιὸς εἶχε πειὰ καρδιά καὶ νοῦ τὴ Μάρω νὰ πειράξῃ, ποῦντε ξεχάσει τὰ κόκκαλα τ' ἀντρός της, καὶ τὰ θυμήθηκε τόσο ξαφνικά;

ΣΤΑ ΖΑΛΟΓΓΑ

Τὰ χρόνια μου τὰ τρυφερά δὲν τὰ θρέψανε τὰ παραμύθια τόσο τὰ φανταστικά, ὅσο τὰ τρομάξαν οἱ ἱστορίες οἱ μαῦρες, ποῦ περνοῦσαν τῶν παραμυθιῶν τὴ φαντασιά. Βυζάστρες μου πικρές, κουνήτρες καὶ παρηγορητρες μου θλιμμένες, σταθῆκαν οἱ Σουλιώτισσες γυναῖκες, οἱ χαροκαμένες.

Τώρα τὴ θειά Βαρσάμω θέλω νὰ ξαναθυμηθῶ. Αὐτὴ δὲν ἔλεγε ἄλλες ἱστορίες, παρὰ τὴ δική της ἱστορία μοναχά. Δὲν ἔμοιαζε μὲ τῆς ἄλλες γυναῖκες τῆς πολύπαθες καὶ πρόθυμες νὰ λένε τὰ δικά τους καὶ τῶν ἄλλων τὰ πάθη. Ἀλήθεια, τὴν ἱστορία της τὴν ἤπλη καὶ τὴ μεγάλη, ὅσες φορὲς τῆς ζήτησα, δὲν τὴν ἀρνήθηκε. Μικρός, δὲ χόρταινα νὰ τὴν ἀκούω. Μεγάλωσα, καὶ τὴν ξαναλέω μοναχός μου. Ἡ θειά Βαρσάμω ἀκόμα ζῆ, ἀθάνατη, μέσ' τὴν ψυχὴ μου· ἴσως καὶ στὸ χωριό μου ἀκόμα ζῆ...

— Λοιπὸν ἤσουνα στὰ Ζάλογγα; ρωτοῦσα τὴ Βαρσάμω.

Κι' ἀνοίγα τὰ μάτια μου μεγάλα. Κάθε φορὰ ποῦ θὰ περνοῦσα ἀπὸ τὴν ξώθυρά της, ἤθελα νὰ ἢ ἢ ρωτῶ.

— Ναί, παιδί μου, ἤμουνα, ἔλεγε.

Καθισμένη στὸ πέτρινο θρόνι της, ἔξαινε τὸ λινάρι δλημερίς, χρόνια καὶ χρόνια. Ἄπ' τὸν καιρὸ ποῦ τὴ θυμᾶμαι, ἔτσι τὴν εἶδα πάντα της, νὰ ξαίνει. Ὑπόφερνε καὶ τὰ ρωτήματά μου σὰν τὴ μοῖρα της. Καὶ τὴ δουλειά της δὲν τὴν ἔπαυε.

— Πῶς ἔγινε αὐτό, θειά Βαρσάμω;

— Νά, οἱ Τοῦρκοι μᾶς κλείσανε στὰ Ζάλογγα...

— Ὑστερα;

— Ὁ πόλεμος δὲ βάσταξε πολὺ... Πέρασαν ὅσοι μπόρεσαν μὲ τὸ σπαθί. Γλύτωσαν καὶ κάμποσες γυναῖκες... Οἱ ἄλλες πιάσαμε τὴν κορφή, κι' ἅμα ζύγωσαν οἱ Τοῦρκοι, δώσαμε τὰ χέρια καὶ πηδήσαμε...

— Καὶ σὺ πῶς ξέφυγες τὸ θάνατο;

— Ἐπεσα πάνου στ' ἄλλα τὰ κορμιά... Κορίτσι πρᾶμα, καὶ λιγὸσωμη... μ' ἤθραν οἱ Τοῦρκοι καὶ μὲ πῆραν. Ὑστερα λευτερώθηκα... ἔξηντα χρόνια πέρασαν... καὶ ζῶ.

Κ' ἔξαινε τὸ λινάρι της' καὶ ζοῦσε... Ἦτανε στὰ Ζάλογγα ἡ θειά Βαρσάμω! Κι' ἄλλοι ἦτανε στὰ Ζάλογγα, τὸ ξέρω. Τὸ πῆδημα ὅμως δὲν τὸ γλύτωσε κανεὶς — μονάχα ἡ θειά Βαρσάμω! Λοιπὸν τὸ θᾶμα ἦτανε διπλό. Καὶ ἰδδα ἐγὼ αὐτὸ τὸ θᾶμα: Τὴ θειά Βαρσάμω Ζαλογγίτισσα καὶ ζωντανή!

Γιὰ μένα ἦταν αὐτὴ ἓνα πλάσμα ἀφάνταστο. Δὲ μπορούσα νὰ τὴ δεχτῶ σὰ μιὰ κοινὴ γυναῖκα. Ὁ νοῦς της ψέμα δὲ χωροῦσε. Κι' ὅλοι ὕστερα οἱ Σουλιῶτες τὸ λέγανε, πῶς αὐτὴ ἦτανε στὰ Ζάλογγα. Καὶ γλύτωσε... Λοιπὸν ἦτανε μιὰ γυναῖκα θεϊκή.

Κ' ἔλεγε τὴν ἱστορία της ἡσυχῇ, σὰ νᾶλεγε κάτι ἀπ' τῆς χαμοζωῆς της τὰ συνειδημένα. Οὔτ' ἓνα στεναγμό, οὔτ' ἓνα δάκρυ! Κ' ὕστερα; Πέρασε τόσα χρόνια ξαίνοντας λινάρι. Αὐτὸ μονάχα ὅσο τὸ συλλογίζομαι, πῶς νὰ πιστέψω τ' ἄλλο; Γιὰ νὰ γνέση ἔξηντα χρόνια τὸ λινάρι της, ξέφυγε τὸ χαμό; Κι' ὁ θάνατος μαζί της ἔπαιξε, ποῦ δὲν παίζει; Κ' ἡ δόξα ταπεινώθηκε στὸ πρόσωπό της ὑφάντρα νὰ γενῆ; Ὅχι, σᾶς λέω! Ἡ θειά Βαρσάμω δὲν ἦτανε στὰ Ζάλογγα! Τώρα δὲν τὸ πιστεύω πειά!

Η ΧΑΪΔΩ

Τρέμω σὰ συλλογίζομαι τὴ Χαΐδω τὴ Σουλιωτοπούλα.

Δειλὸς στὴ θύμησή της, μοιάζω μὲ τοὺς Τούρκους ποῦ τρέμανε καὶ τ' ὄνομά της ἴσα μὲ τοῦ σπαθιοῦ της τὴ λαβωματιά.

Θολὴ τὴν ἔχω μπρὸς μου τὴν παρθένα, ἀνταριασμένη κι' ἄγνωρη, σὰν τὴ μορφὴ τὴ χαλασμένη ποῦ δείχνει τὸ λειψόγιομο φεγγάρι ἀνάμεσα στὰ σύνεφα τρικυμιστό.

— Τί ἦταν ἡ Χαΐδω, θειά; ρωτοῦσα τὴν Πανάγιω, τὴν παλιὰ Σουλιώτισσα.

— Ἡ Χαΐδω τί ἦτανε; Μὴ μὴ μὲ ρωτᾶς, δὲν ξέρω, δὲν τὴν ἔφτασα! ἔλεγε ἡ θειά Πανάγιω, κ' ἔτρεμε τὸ χεῖλος της. Ἦτανε πλάσμα ἀνθρωπινό, ἦτανε ξωτικό, κανεὶς δὲν ξέρει. Κόρη, ἔτοιμη νυφούλα, ὄχι καμιὰ γριά. Κι' ὁμορφη, σὰν εἰκόνημα! Μονάχα αὐτό! Ἡ μάννα μου τὴ γνώρισε, καὶ δὲ μποροῦσε ἄλλο νὰ πῆ...

Καὶ σόπαινε ἡ Πανάγιω. Ὑστερα ξανάρχιζε.

— Ποιὰ ἦταν τοῦ κορμιοῦ της τὰ γνωρίσματα; Τὰ μάτια καὶ τὰ χεῖλη της; Τὰ λόγια της καὶ τὰ καμώματά της; Γέλασε ποτέ; Κι' ἀγάπησε; Κανεὶς δὲ βρέθηκε νὰ πῆ κανεὶς δὲν ἀποτόλμησε! Ὅλοι, Σουλιῶτες καὶ Σουλιώτισσες, ἓνα μονάχα ξέρανε, καὶ τ' ὠρκιζόνταν: Ἡ Χαΐδω πῆγαινε στὸν πόλεμο ὀλομόναχη! Κινοῦσε ἀθώορητη, ἀσυνόδευτη, καὶ πῆγαινε. Ἀντίκρου οἱ Ἀρβανῖτες, ἀφοῦ μῆνες κρατήσανε τὸν πόλεμο, καὶ σφίξανε στενὰ τὸ Σούλι, ἄξαφνα δειλιάσαν. Τοὺς παῖρναν οἱ Σουλιῶτες ἄκοπα, μὲ τὸ ντουφέκι, ὄχι μὲ τὸ σπαθί. Συχνὰ τοὺς βλέπανε νὰ φεύγουν ἀκνηγήητοι, σὰν τὰ ζαρκάδια ποῦ ἔχουνε τὸ φόβο τους ὄχτρο μὲς τὴν καρδιά τους. Οἱ Σουλιῶτες ἀπορούσανε νοιώθαινε κι' αὐτοὶ μὲ ἄλλόκοτη λαχτάρα μέσα τους. Φωνάζανε στοὺς Τούρκους νὰ γυρίσουνε. — «Σταθῆτε νὰ πολεμήσετε! Τί φεύγετε; τοὺς λέγαινε. — Δὲ μᾶς κυνηγᾶτε σεῖς, μᾶς κυνηγᾶει ἡ Χαΐδω!» ἀποκρινόνταν. Καὶ περιγράφαινε μιὰ φοβερὴ γυναῖκα. Ἦταν ἡ Χαΐδω. Κι' ὅμως κανένας ἀπὸ τοὺς Σουλιῶτες δὲν τὴν ἔβλεπε. Τὸ βράδυ ἄμα γυρίζαινε στὸ Σούλι, ἡ Χαΐδω ἦταν ἐκεῖ! Μοναχὴ κι' ἀμίλητη ἄγριωπὴ. Ἀγνώριστη, σὰ νὰ ξεγύριζε ἀπ' ἀρρώστεια φοβερὴ. Παραλλαγμένη, σὰ νᾶχε περάσει ἀπὸ δοκιμὴ θανατερῆ. Τέτοια

ἦταν ἡ Χαίδω. Κάτι σὰν ἄλλο πλάσμα παρ' ἀνθρωπινὸ (ἔλεγε ἡ θεὸν Πανάγιω). Καὶ δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ λόγια μοναχὰ τὰ περασμένα ποῦ ἄκουσα καὶ τὴ στοχάζομαι ἔτσι. Ἡ ἴδια ἡ μάννα μου ἔλεγε συχνά:—«Ἡ Χαίδω ἦταν ἓνα φάντασμα, ἴσως καμιὰ ψυχὴ τρισάγια, ποῦ ἦρθε γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσῃ, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ σταλτῆ. Κ' ἴσως ἡ Παναγιὰ Παρθένα πῆρε τὴ μορφὴ της. Τώρα ὅσο τὸ συλλογίζομαι, καὶ τὸ πιστεύω πὺ πολὺ. Ὅμως καὶ τότε ποῦ τὴν εἶχαμε ὀλόσωμη μπροστὰ μας, ποῦ ζοῦσε καὶ πολεμοῦσε γιὰ τὸ Σοῦλι, καὶ τότε κανεὶς δὲν τὴν ἐνόμιζε τὴ Χαίδω ἀληθινή, μὲ σάρκα κ' αἷμα. Ἡ Χαίδω καὶ ζωντανή, ἦταν ἓνα φάντασμα θεόσταλο».

Τρέμω σὰ συλλογίζομαι τὴ Χαίδω τὴ Σουλιωτοπούλα.

ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΣΤΗ ΤΑ ΔΙΚΙΑ

Ὁ Τζίμα — Κάκος ὁ Σουλιώτης ἦταν «ἀδικημένος Ἄγωνιστής». Τῶξερε ὁ ἴδιος, μὰ τὸ ξέρανε κ' οἱ ἄλλοι Ἄγωνιστάδες πατριῶτες του, ποῦ ἦτανε φρουρὰ τῆς χώρας μὲ τὴν Τετραρχία τῆς Φάλαγγας, ὅλοι Σουλιῶτες διαλεχτοί. Ὅμως ἀπλὸς στρατιώτης μπῆκε ὁ Τζίμας στὸν πόλεμο, κ' ἀπλὸς στρατιώτης βγῆκε. Δὲν παραπονέθηκε ποτέ, στῶ' δυνατῶν τῆς πόρτες δὲν πῆγε νὰ χτυπήσῃ· τὸ ψωμὶ δὲ χόρταινε μὲ τὴ γριά του, μὰ τοῦ σπιτιοῦ του τὰ κρυφὰ δὲ βγῆκε νὰ τὰ κραῖξῃ ἀπὸ τὰ κεραμίδια. Κατάπινε τὴν ἀδικία, καὶ σώπαινε.

Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ πῆ πῶς δὲν ἦταν ἄξιος τὸ δίκιο του νὰ τὸ περασπιστῆ. Ἦτανε περήφανος πολὺ μονάχα, ὁ Τζίμα - Κάκος. Χρυσὰ γαλόνια καὶ κρουστὰ σειρήτια καὶ στέμματα πλατιά στὰ φέσια ἦτανε στολίδια ποῦ δὲν τοῦ ξυπνήσανε ποτὲ τὴ ζήλεια. Στὸ στρατῶνα ταχτικός, στὴς προσταγὰς ἔτοιμος, φυλαγότανε ν' ἀνοίγῃ μὲ τοὺς ἀνώτερους μιλιές, μὰ κ' ἂν αὐτοὶ τοῦ δίναν τὴν ἀρχή, τραβίωτανε μὲ διάκριση. Νὰ καθίσῃ καὶ νὰ κάμῃ ἀναφορές, νὰ πέσῃ νὰ κλαυτῆ γιὰ τὰ παλιά του «δίκια» προτιμοῦσε τὸ θάνατο καλύτερα.

Ἐνα μέτρο εἶχε νὰ τιμᾷ καὶ ν' ἀγαπᾷ ὁ Κάκος τοὺς «συναδερφοὺς» του, τὴν πωληκαριά. Κι' ἄλλῃ πάλι αἰτία δὲν εἶχε νὰ μισήσῃ καὶ φωτιὰ κάθε φορὰ νὰ παίρνῃ, παρὰ σὰν ἄκουγε κα-

μιὰ σκόπιμη ψευτιά ἀπὸ καυκησιάρηδες γιὰ τοῦ Ἀγῶνα τὰ περιστατικά, σ' ὅσα ὁ ἴδιος βρέθηκε καὶ τὰ γνώρισε καλά. Θεριο γινόταν, ἂν κανένas τύχαινε νὰ τοῦ φιλονικήση, μὰ ἄς ἦτανε κι' ἀθῶα, τῆς δικῆς του δούλεψες. Κάμποσες φορὲς πιάστηκε κι' ἀπὸ ἄρματα. Γιατί, ἀδικημένος δὲν τὸν ἔμελε, μὰ παραγνωρισμένος ὄχι. Τ' ἀδικο τὸ καταφρονοῦσε, τὸ ψέμα τὸ χτυποῦσε σὰν ὄχτροδ κρυφό, σὰ φρεῖδι. Τέτοιο τὸν ξέραν οἱ συντρόφοι του· δὲν τὸν πιστεύανε παραίξενo, γιατί τοῦ μοιάζανε σ' αὐτέc του τῆς παραξενιῆc.

Μ' ὅλα ὅμως αὐτά, ὁ στρατῶνας σείστηκε κ' ἡ ἀγορά, ὅταν ἀκούστηκε πῶc ὁ Τζίμα - Κάκοc μάλλωσε μὲ τὸν ἴδιο τὸν Τετράρχη τὸ διοικητή. Σουλιώτης ἦτανε κι' αὐτόc, ἄνθρωποc μαλακόc, ἀπὸ τὰ πρῶτα σπίτια. Μὲ τὰ χρόνια τοῦ πολέμου, ἔφτασε στρατηγὸc—καὶ πόσοι ἄλλοι σὰν αὐτὸν ἀκόμα... Μὲ τοῦ Ὀθωνα τὴν ὀργάνωση βαθμολογήθηκε συνταγματάρχηc, κ' ἔφτασε νὰ διοικῆη τὰ λιοντάρια τὰ Σουλιώτικα—ποιὸc; ἕναc λαγόφυγοc· αὐτὸ θὰ πῆ πῶc κάθε Σουλιώτηc δὲν ἦτανε καὶ παληκάρη. Οἱ Τετραρχίτεc ὅλοι τὸν ξέρανε καλά· μὲ τοῦ ἀδερφοῦ του τὴν παληκαριά καὶ τὴν «ἀξιάδα» τράβηξε μπροστά. Ὅμωc οἱ Τετραρχίτεc κάμανε καὶ τὴ δική τουc κρῖση· τονὲ βγάλανε Νικολο—Πιλάλα. Αὐτὸ τοῦφτανε.

Ὁ Τζίμα—Κάκοc, καθισμένος στὸ πεζοῦλι ἀπόξω τοῦ τζαμιοῦ, ποῦ γίνηκε στρατῶνας, τριγυρισμένος ἀπὸ καμπόσοc Τετραρχίτεc, βαθμοφόροc ἢ ἀπλοῦc στρατιῶτεc, ἔλεγε ψυχρὰ τὰ περιστατικά τοῦ καφφενέ. Ἦτανε βράδου πειά, κι' ὁ Τετράρχηc εἶχε φύγει.

— Καθότανε στὸ ντιβάνη σταυροπόδι, μὲ τὸ ναργιλέ, μὲ τὸ σπαθὶ στὰ γόνατα, καὶ μολόγαε γιὰ τὴν Ἐξοδο. Τριγύρω του, ἄλλοι ντόπιοι τὸν ἀκούγανε. Μπῆκα ἤσυχα, ἔκαμα τὸ σκῆμα καὶ πέρασα. Εἶχα ν' ἀνταμώσω τὸ Νάση—Νίκα, καὶ κινήσαμε νὰ φεύγομε. Αὐτόc ἔλεγ'—ἔλεγε· πῶc ἀνακατατώθηκε ἡ Φρουρὰ μὲ τοὺc Τουρκαραπάδεc, πῶc θέρριζε ἡ καβαλλαρία τοῦ Μπραϊμη... Τέτοια, κι' ἄλλα τέτοια. Δὲν κρατήθηκα :— «Ποῦ γενῆκαν ὄλ' αὐτά, καπετάνε, μὲ συμπάθειo ; (τοῦ λέω). Στὸ Μισολόγγη, στὴν Ἐξοδο ; Ἄν θέλῃc νὰ πῆc γιὰ κείνοc ποῦ ξεκόφαν καὶ γυρίσαν πίσω, κάπωc πάει κι' ἔρχεται ἡ κουβέντα σου. Ἄμμ' ἂν ἔχειc νὰ

πῆς γιὰ τὴ Φρουρὰ ποῦ τραβήξε μπροστὰ—ὦρέ, ἂν ἀνακατωνό-
ταν ἡ Φρουρὰ μὲ τοὺς Τουρκαραπάδες, θὰ γλύτωνε ψυχὴ;—Σῦρε
στὴ δουλειά σου (μοῦ λέει), τὸ πρῶτὸ νὰ βγῆς στὴν ἀναφορὰ.—
᾽Ὡρέ, τί ἀναφορὰ μοῦ λὲς ἐδῶ; Γιὰ τὸ Μισολόγγι δὲν κρένεις;
Τί τοὺς τὰ λὲς αὐτεινῶν ποῦ δὲν ξέρουν; ᾽Εμένα νὰ τὰ πῆς!—
᾽Εβγα ὄξω γλήγορα! (μοῦ λέει).—Βγαίνω ὄξω, μὰ ἡ ἀφεντειά σου
ἦσουνα στὴν ᾽Εξοδο; ᾽Ὡρέ, εἶδες κάνα φοβιτσάριο σκυλί, ὄχι
λιοντάρι, ἄμα τὸ κυνηγᾶν τὰ χασαπόσκυλα; Κανένα δὲν ἀποκο-
τάει νὰ τὸ ζυγώση. ᾽Οχι, θὰ μοῦ πῆς γιὰ τὴ Φρουρὰ... ᾽Οσα κορ-
μιά, κι' ὅσα ντουφέκια καὶ σπαθιά, ὅσες ψυχὲς ἤμαστε ᾽κεῖ, δὲν
ἤμαστε, ὄχι, ἀνθρωποὶ, ρίχναμε ἀστραπὲς κι' ἀνοίγαμε τὸ δρόμο.
Οἱ Τουρκαραπάδες ἀκοῦγαν τὸ μπουμπουνητό, τὸ βρούχισμα, τὸ
οὐρλιαχτό, κι' ἀναμερῶζαν. Μᾶς ξέρανε καλά, κι' ἀπὸ κοντὰ κα-
λύτερα· μᾶς ξέραν ἀπ' τὸ Μισολόγγι! — ᾽Υστερα, τί ἔκαμες ἐσύ;
(μοῦ λέει γελαστός). — Αὐτὸ ποῦ δὲν ἔκαμες ἡ ἀφεντειά σου!
᾽Απὸ τὰ δυὸ πλευρὰ περπατάγαν οἱ ὄχτροί, πεζούρα καὶ κα-
βάλλα, καὶ στὴ μέση ἔμεις, σὰν τὰ θεριὰ τὰ φρουμασμένα, καὶ
τραβιάγαμε, πλάϊ μὲ πλάϊ. Παληκαριὲς δὲν κάναμε σὰν αὐτὲς ποῦ
λὲς ἐδῶ· μᾶς ἔφτανε ἡ τρομάρα τους. Μᾶς ρίχναν ἀπὸ μακρὰ,
μὰ τὸ ντουφέκι τὸ δικό μας ἔστρωνε κουφάρια κάτω. Δοκίμασε
ἡ καβιλλαρία νὰ κάμη τὸ γιουροῦσι της, μὰ τ' ἄλογά της κλα-
δευτήκανε σὰν τὰ βλαστάρια ἀπὸ τὰ βόλια μας. ᾽Οχι, αὐτὸ ποῦ
λὲς, νάρθοῦμε καὶ στὰ χέρια. Λίγοι ἀπὸ μᾶς μείνανε στὸ δρόμο
ἄρρωστοι, καὶ πειὸ λίγοι σκοτωμένοι—ἀπὸ βόλι, ὄχι ἀπὸ
σπαθί! ᾽Ακοῦς ἐκεῖ, σπαθί! Στοῦ βουνοῦ τὴν ἀνηφοριὰ μᾶς
παρατήσανε. Μὲ μισὴ ψυχὴ ἀπ' τὸ δρόμο καὶ τὴν πείνα, ἀνε-
ββαίναμε σιγά· χαλάσαμε τὴν τάξη· ἄλλοι περιμέναμε τοὺς πισι-
νοὺς, ἄλλοι κραζάγαμε τοὺς μαύρους τοὺς δικούς μας. ᾽Εκεῖ μᾶς
φύλαγε καρεῖρι ἡ ᾽Αρβανίτικη ἀπιστιά. ᾽Εκεῖ χαλάστηκε ἡ
Φρουρὰ! (τὰ ξέρετε σεῖς καλύτερα). ᾽Εκεῖ χάσαμε τ' ἀδέρφια
μας. — Καλά, σῦρε τώρα (μοῦ λέει), αὔριο ἔχει φυλακή. — Καλὰ
φυλακή, μὰ τοῦ λόγου σου δὲν ἦσουνα στὴν ᾽Εξοδο, γι' αὐτὸ
καὶ δὲν τὴν ξέρεις!—᾽Γσακίσου ἀπὸ ᾽δῶ! (μοῦ λέει).—᾽Αρπαξες
τοῦ ἀδερφοῦ σου τ' ἄλογο καὶ γίνηκες καπνός... Στὸ Λιδορῖκι σὲ
προφτάσαμε! Τώρα, μὲ χαρὰ μου, νὰ φυλακωθῶ, καὶ στὸ πολε-

μικὸ συμβούλιο νὰ περάσω... Ἐκεῖ θὰ φανῆ ποιὸς ἦτανε στὴν Ἔξοδο!»

— Καλὰ τοῦ τᾶπες, εἶπε ἓνας Σουλιώτης γέρος σοβαρός· μοναχὰ τοῦ τὰ παραχτύπησες.

— Εἶχα τὴν αἰτία μου. Μὲ κυνηγάει ἀπὸ καιρό· δὲ θέλησα νὰ κάμω λόγο. Ἀπ' τὴν Ἀράχωβα μὲ κατατρέχει!

— Τὴ λές, ἀδερφέ; Ποτὲ δὲ μᾶς τῶπες αὐτό.

— Ἐδῶ καὶ τρία χρόνια, θυμᾶστε, ἤμαστε περεσία στὴν Περαχώρα. Πάλε ἔπινε τὸ ναργιλὲ στὸν καφενέ, πάλε μάζωνε τοὺς ντόπιους γύρω του καὶ καυκιώτανε γιὰ τὴν Ἀράχωβα. Θυμᾶστε, ὁ Καραϊσκάκης εἶχε παραγγεῖλει νὰ πιαστοῦνε ζωντανοὶ οἱ Ἀρβανιτάδες μπέηδες, καὶ πλήρωνε χιλιάδες τάλλαρα. Θάχε σκοπὸ νὰ τοὺς ἀλλάξῃ μ' ἄλλους σκλάβους δικoὺς μας ἀπ' τὸ Μισολόγγι κ' ἀπ' ἄλλοῦ. Ποιὸς ὅμως τὸν ἄκουγε ἀπὸ μᾶς; Ἐκεῖ πληρώσανε μὲ τὰ κεφόλια τους οἱ μπέηδες τὴν ἀπιστιὰ ποῦ κάμανε σ' ἐμᾶς στὴν Ἔξοδο.

— Ἀπιστιὰ δὲν ἦταν, ὥρὲ Τζίμα, εἶπε ὁ γέρο - Σουλιώτης πάλι· ὁ πόλεμος τὰ συχωράει αὐτά.

— Εἶναι πόλεμος καὶ πόλεμος. Τί νὰ τὰ λέω; Στὸ σπίτι ἔχω τὴ σερβέττα τοῦ Μουσταάμπεη· μαντῆλες τὴν ἔκαμε ἡ γριὰ καὶ τῆς φοράει· καιρὸς δὲν εἶναι ποῦ ξέκαμα τὴν ὥρα του—καὶ τὴν πῆρε ξέρετε ποιός... Ὁ Τετράρχης μας, στὴν Περαχώρα, μολογοῦσε πῶς πῆρε τοῦ Μουσταάμπεη τὸ κεφάλι μὲ τὸ χέρι του, καὶ δὲν τὸν ἄφησε, λέει, ζωντανὸ καὶ νὰ πάρῃ τὰ πεντακόσα τάλλαρα τοῦ Καραϊσκάκη, παρὰ τῶκαμε, λέει, αὐτὸ γιὰ νὰ βγάλῃ τὸ «χάκι» του ἀπ' τὴν ἀπιστιὰ τὴν Ἀρβανίτικη. Αὐτὰ ἔλεγε στὴν Περαχώρα. Τότε δὲν καταδέχτηκα νὰ τοῦ τὰ χτυπήσω· τώρα, δὲν κρατήθηκα.

— Αὐτὰ ὅλα νὰρθῆ σ' ἐμᾶς νὰ τοῦ τὰ ποῦμε καλύτερα! εἶπε ὁ γέρο - Σουλιώτης.

— Τοῦ τᾶπα ἄγὼ χειρότερα.

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Ἡ γριὰ Σουλιώτισσα εἶπε νὰ πεθάνῃ πειά. Ἐνοίωσε τὸ θάνατό της, σὺ νάχε τὸ προμήνυμά του ἀπὸ καιρό. Κι' ἀλήθεια, τὰ στερνά της ἔδειξαν πῶς ἦταν ἔτοιμη ἤσυχα νὰ τὸν καλοδεχτῆ.

Τὴν τελευταία στιγμή ἀνησύχησε. Δείλιασε μ' ἓναν τρόπο. Κάτι ἔδειξε πῶς εἶχε λησμονήσει.

Γύρω της, θυγατέρες καὶ γαμπροὶ τὴν ἔκλαιγαν. Κι' αὐτὴ ἀνάλαβε ἄξαφνα. Ζήτησε τὸ μικρὸ τὸν ἔγγονά της. Κ' ἔβγαλε τοὺς ἄλλους ὄξω. Τὴν ὀλοῦστερή της τὴ βουλή θὰ τοῦ παράδινε, κ' ἦταν ἐπίσημη ἢ ἔτοιμοθάνατη. Κ' ἐνῶ ἄρχιζε τὸ παραλογητὸ της, ἡ ματιά της ἔφεγγε καθαρή.

— Σ' ἐσένα, γυιέ μου, εἶπε, θέλω ν' ἀφήσω τὴ διαθήκη μου τὴ μυστικὴ — κανεὶς νὰ μὴν τὴ μάθῃ! Ἡ εὐκὴ μου κ' ἡ κατάρα μου, νὰ σηκωθῆς νὰ πᾶς στὸ Σοῦλι. Πρῶτα θέλω νὰ σοῦ μολογήσω πῶς τὸ Σοῦλι θὰ λευτερωθῆ. . . Καὶ θὰ πᾶς ἀντάμα με τοὺς ἄλλους τοὺς Σουλιῶτες. Τότε, ἀφοῦ γονατίσης καὶ φιλήσης τ' ἅγιό χῶμα του, νὰ κάμης κατοχὴ στὸ σπίτι. Θὰ τὸ γνωρίσης ἀπ' τὸ δέντρο τὸ μεγάλο στὴν αὐλή. . . μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ὅμως. . . καὶ τὸ σπίτι νὰ γκρεμίστηκε, ἀλήθεια — νὰ τὸ βρῆς! Καὶ νὰ τὸ ξαναχτίσης στὰ παλιὰ του θέμελα. Ρωτῶντας θὰ τὸ μάθης. Κάποιος παλιὸς θὰ μαρτυρήσῃ τ' ὄνομα του' τὸ δικό μας τ' ὄνομα! Νὰ τ' ἀγιάσης πρῶτα, καὶ νὰ κατοικήσης. Οἱ Τοῦρκοι θὰ τὸ μόλεψαν... νυφούλα ἤμουν ποῦ τ' ἄφησα — νὰ πᾶς...

Ἐπειτα νὰ ζητήσης τὰ χτήματά μας, ποῦ θ' ἀγρίεψαν τώρα καὶ θὰ θέριεψαν. Ἄν τᾶχῃ ξένος, θὰ τὰ πάρης με τὸ χέρι σου, με τὸ σπαθί σου! Θὰ ζητήσης καὶ τὸ διάφορό τους, τόσα χρόνια. Ἄκους; Εἶναι ἢ προίκα μου τὰ παλιοχώραφα, μὰ εἶν' ἀκριβὰ γιὰ σένα — τέτοια εἶναι ποῦ εἶναι. Τὸν τόπο τονὲ λὲν Ἀστροπολάγκαδο. Ἄπ' τ' ὄνομα θὰ τονὲ γνωρίσης. Θὰ καταλάβης μοναχός σου. Καὶ τὰ σημάδια θὰ σοῦ τονὲ δείξουν ὀλοφάνερα. Στὴν ἄκρη εἶναι τὸ ρέμα, τὸ Στειρόρεμα. Καταμεσῆς σηκώνεται ἓνας βράχος, Ἀνεμόβραχος.

Ἐκεῖ ἀπὸ κάτω στάλιζαν τὰ γίδια μας, ποῦ ἐγὼ τὰ βόσκαγα κορίτσι. Τώρα ξένα θὰ ρημάζουν — νὰ τὰ διώξης! Κι' ἀπὸ πά-

νου ἄγρια μελίτσια φώλιαζαν. Ἐκεῖ σκαρφάλωνα μικρή, καὶ τὰ τραγοῦσα. Χιλιάδες ὀκάδες τὸ μέλι θάῃ γίνοι τῶρα. Κ' εἶναι δικό σου ὄλο τὸ μέλι! Καὶ τὸ κερί! Ὅλα δικά σου θᾶναι! Μὲ τὴν εὐκὴ μου σοῦ τ' ἀφίνω. Καὶ σ' ἀφίνω γειά... μὴ λησμονήσης τίποτα... καὶ σώπα...

Ἔπεσε ἀνάστομα καὶ παραδόθηκε. Τὴν τελευταία στιγμή σφράγισε μὲ τὸ δάχτυλο τὸ στόμα της. Καὶ χαμογέλασε. Ἦταν σημάδι στὸ παιδί. Τὰ μάτια της πειὰ σ' ἄλλον κόσμον βλέπανε.

ΤΟ ΣΟΥΛΙ

Παιδιά Μωραϊτάκια, περαστικά καὶ ταξιδιάρικα, τραγουδοῦσανε μέσ' τὸ κρασοπουλεῖο, ὅστερ' ἀπὸ φαγοπότι. Στάθηκα νὰ τοὺς ἀκούσω. Ἦταν ἓνα τραγοῦδι ποῦ δὲν τῶξερα. Τραγοῦδι τοῦ Σουλιοῦ, ἀπὸ κείνα τὰ παλιά, ποῦ τᾶσπειρε στὰ πέρατα ἡ Δόξα ἢ φτεροφόρα, ἢ ἴδια ποῦ ἔφερε στ' ἀφτιά μου καὶ τοῦτο τ' ἀπομεινάρι τ' ἀκριβὸ ἀπὸ τοῦ Μωριᾶ τὴν ἄκρη. Σὰν ἀντίλαλος, φυλακωμένος ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ βαριά ποῦ τὸν πλακῶνανε, κι' ἄξαφνα λευτερώθηκε, ἦτανε καὶ τοῦτο τὸ τραγοῦδι τὸ κομματιαστό. Ρεῖπιο ἀπὸ κόσμον ξεχασμένον.

Ἄφου κόπηκε τὸ τραγοῦδι, ἔμεινε ἡ συντροφιά συλλογισμένη λίγο. Μπῆκα τότε κ' ἐγὼ μέσα. Κάθισα σιωπηλός, ἐλπίζοντας τοῦ τραγουδιοῦ τ' ἀπόσωμα ν' ἀκούσω. Ἐλπίδα γελασμένη! Μὲ τοῦ τραγουδιοῦ ἀκόμα τὸν ἀχὸ στ' ἀφτιά τους, οἱ χωριάτες μιλοῦσανε ψυχρά.

— Κατὰ ποῦ πέφτει αὐτὸ τὸ Σοῦλι; ρώτησε ἓνας τους.

— Ἔχω ἀκούσει ἓνα χωριό, Σοῦλι, κάπου στὸ Μωριᾶ, εἶπε ἄλλος.

— Κάπου βρίσκεται κατὰ τὴ Ρούμελη, τρίτος ἀποκρίθηκε.

— Τὸ Σοῦλι γράφεται στὴν ἱστορία, βρὲ παιδιά, εἶπε ὁ λογιώτατος τῆς παρέας. Δὲν τῶχετ' ἀκουστά; Ποῦ πέφτει δὲ θυμᾶμαι... Ἐσὺ δὲν ξέρεις νὰ μᾶς πῆς ποῦ βρίσκεται τὸ Σοῦλι;

Ὁ λογιώτατος ρωτοῦσε ἐμένα.

— Χάρηκα τὸ τραγοῦδι σας, ὦρὲ παιδιά, εἶπα ἔγώ. Τί ὁμορφιά γεμάτο καὶ τί λεβεντιά! Νὰ σᾶς ρωτήσω, γιὰ ποῦ εἴσαστε;

— Για τὴν ξενιτειά, εἶπαν ὅλοι.

— Γειά σας, καὶ καλὴ ὥρα στὸ ταξίδι σας. Ὅσο θυμᾶστε τὸ τραγοῦδι αὐτό, δὲ θὰ χαθῆτε. Καὶ τὴν πατρίδα δὲ θὰ τὴ λησμονήσετε.

— Ναί, ἀλλὰ δὲ μᾶς εἶπες γιὰ τὸ Σοῦλι...

— Τὸ Σοῦλι, στὸ τραγοῦδι βρίσκεται... ἀλλοῦ πειὰ δὲ θὰ τ' ἀπαντήσετε. Ὡρα καλὴ, μαῦρα παιδιά, ποῦ λησμονήσατε τὸ Σοῦλι! Καλὰ διάφορα στὸ μακρινὸ ταξίδι σας, παιδιὰ καϊμένα!

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΧΕΡΟΜΥΛΟΥ

Γύριζε, γύριζε...

Ἄλεθε τοῦ πόνου τὸ σιτάρι, τρίβε τοῦ στεναγμοῦ τὸ γέννημα. Βγάλε τ' ἄλευρι ποῦ θὰ δώση τὸ ζυμάρι, ζυμωμένο μὲ τοῦ σκλάβου τὸν ἰδρωῶτα τὸν πικρό. Κάμε τὸ ψωμί τοῦ ἀφέντη στὰ τραπέζοστρώσια του φαρμακερό.

Γύριζε, γύριζε...

Ἄλεθε τοὺς μῆνες τοὺς ἀργούς, καὶ κάμε νὰ γοργοπερνᾶνε. Λυῶσε τὰ χρόνια τὰ βαριά, βαρύτερα ἀπὸ τῆς καρδιάς τὴν πέτρα, ποῦ πλακώνει τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀξημέρωτη χαρὰ. Γύριζε γοργά. Τρίβε τὰ κατὰχρονα, χρόνια νὰ γίνουνε περαστικά, τὰ χρόνια μῆνες. Τρίβε τὸν ἀτέλειωτον καιρό, καὶ κάμε ὅλο πειδὸ γλήγορα νὰ φεύγη· κύλα τὸν ἀκοίμητον τροχό, ξεγέλα τὸν ἀγέλαστο τὸν ὠκεανό. Στερνὴ μιὰ δύση φέρε ὁ σκλάβος ν' ἀγναντέψη καὶ ν' ἀκολουθήση ἀνατολή. Κάμε ἢ ἐλπίδα νὰ ταχύνῃ τὸ ποδάρι, νὰ προφτάσῃ καὶ νὰ τὸν κεράσῃ τὴ χαρὰ σὲ μαγικὸ γυαλί.

Γύριζε, γύριζε...

Τρίβε τὰ σίδηρα τὰ στοιχειωμένα, κάμε τα σκοουριὰ νὰ πέσουν ἀπ' τὰ χέρια τὰ δεμένα. Λυῶσε τ' ἀλύσια τὰ λησμονημένα γύρω στὰ βαλαντωμένα τὰ κορμιά. Τρίβε τὰ κλειδιὰ τὰ διπλοσφραγισμένα, κάμε ν' ἀνοίξουν τὰ κατώγια τὰ βαθιά. Σπάσε τὰ σύνεργα, καὶ σπάσε τ' ἀργαλειά, τῆς κόλασης μαστορεμένα τ' ἀργαστήρια, στομωμένα ἀπὸ τῶν χρόνων τ' ἀργὸ πέρασμα, χορτασμένα ἀπὸ τὸ αἶμα.

Γύριζε, γύριζε...

Δούλευε τ' ἀκόνια, ποῦ θὰ τροχιστοῦνε τὰ σπαθιά, σπαθιά μὲς τῆς ψυχῆς τὰ βάρη φυλαγμένα, σὰν τ' ἀκριβὰ τὰ φυλαχτά. Δούλευε τ' ἀμόνια, ποῦ θὰ πλάσουν ἀπ' τὰ μίση τὰ παλιά—κάθε χτυπιὰ σπιθα θὰ γένη, καὶ θ' ἀνάψῃ μιὰ φωτιά τρανή, θεριακω-

μένη — ποῦ θὰ πλάσουν τοῦ ξεδικημοῦ τ' ἀλύγιστα κοφτήρια, τῶν κορμιῶν ποῦ θρέφονται ἀπὸ τ' ἄδικα, τὰ κλαδευτήρια, καὶ τ' ἀλέτρια ποῦ θὰ σκάψουν τὰ χωράφια τὰ παχιά, τὰ δρεπάνια ποῦ θὰ δώσουν τῶν κριμάτων τὴ σοδειά· σοδειὰ ποῦ οἱ ταπεινοὶ τὴ λαχταρῶν αἰῶνες πεινασμένοι. Γύριζε γοργά. Καὶ χάρισε τὸ λεύτερον καρπὸ, τὸ νεῖο σιτάρι, τῆς ἀνάστασης τὸν ἄρτο τὸ γλυκό, ποῦ ὁ σκλάβος περιμένει τὴ μεταλαβιὰ νὰ πάρῃ.

Γύριζε, γύριζε...

Κάμε τῆς ἀπελπισιάς τὸ βογκητό, ποῦ ἀπὸ τὰ στήθια βγαίνει, σὰν τοῦ λίβα τὴν πνοή, σὰν τὸ δριμόχολο γιὰ τὸν ὄχτρο. Πᾶρε τὸ δάκρυ, καὶ ποτάμι κάμε το κατεβαστό, νὰ σαρώσῃ τοῦ κακοῦ τὰ χτήματα, τὰ ξένα ἀποχτημένα· τοῦ λυγμοῦ τὸν κόμπο, καὶ βουνὸ νὰ γένη νὰ πλακώσῃ τοῦ ἀφέντη τὴ χαρά· τοῦ πόνου τὴν κατάρα, καὶ κακὴ ροπὴ νὰ γένη, νὰ θερίσῃ τὴ φυλὴ τὴν καταραμένη. Κάμε τοῦ σκλάβου τὴν ἀβάσταχτη τὴν ἀνυπομονή, ἄλλο νὰ μὴν περιμένη. Κάμε τὴ νύχτα του τὴν ἀξημέρωτη, ἀπὸ τὴν κουφοδρομοῦσα φλόγα ποῦ τὴ βόσκει ν' ἀνατιναχτῆ, καὶ νὰ χαρίσῃ τὴν ἀπίστευτην ἀνατολή.

ΤΑ ΜΝΗΜΑΤΑ

Περνάτε μ' ἀλαφρὴ καρδιὰ τ' ἄγριο λαγκάδι τώρα, ξένοι καὶ χωριανοί. Μὴ σᾶς φοβίζῃ πειὰ κ' ἢ μοναξιά του κ' ἢ κατοτοπιά. Καὶ τὰ στενά του τ' ἄβαστα, λημέρια τῶν κακῶν, χαρούμενα θὰ σᾶς δεχτοῦνε. Καὶ κάποιοι τάφοι ποῦ τοὺς σβύσανε τὰ χρόνια, καὶ τ' ὄνομά τους μόνο ἀφήσανε θυμητικό, τὴν κρύα τὴν ἱστορία τους θὰ σᾶς τὴν ποῦνε.

— Παῖξε το, ἐσύ, βοσκέ μου, τώρα τὸ καλάμι σου. Καὶ πὲς καὶ τὸ τραγοῦδι σου τ' ἄρμονικό.

Ψηλά, στοῦ βράχου τὸ γυμνὸ τὸ φρύδι, ἀντίκρου ἀπὸ τὸ δρόμο τὸν τριγυριστό, βαροῦσε τὴ φλογέρα τὸ βοσκόπουλο. Βαροῦσε τὴ φλογέρα του καὶ τραγουδοῦσε. Κ' ἔλεγε τὸ τραγοῦδι τὸ γλυκό, γιὰ τὴν ἀγάπη ποῦ ἀγαποῦσε. Τὸ τραγοῦδι τὸ ἡμερο, τ' ἀγαλινό, γιὰ τῆς καρδιάς τοὺς πόνους. Πῶς ἀνταμώνει ἢ βοσκοπούλα στὸ μονοπάτι τὸ βοσκό, τὸ γλυκοχάραμα. Καὶ πῶς τοῦ τάζει τὸ φιλί, μὰ ἀκόμα δὲν τὸ δίνει.

— Πές το, βοσκέ μου, ἐσὺ τὸ γλυκοτραγάουδὸ σου. Παίξε καὶ τὴ μαγεύτρα τὴ φλογέρα σου.

Κ' ἐκεῖ ποῦ ἀγνάτευε ὁ βοσκὸς καὶ τραγουδοῦσε, πρόβαινε ξέθαρρη μιὰ συνοδιά· τῶν Τούρκων σύσμιχτο ἐν' ἄσκρι, πολυθόρυβο, προχωροῦσε νὰ περάσῃ. Κ' ἐκεῖ τὰ παληκάρια τοὺς κρατούσαν τὸ στενὸ. Καὶ μὲ τουφέκια τοὺς ριχτῆκαν καὶ σπαθιά.

— Πές το, βοσκέ λεβέντη, τώρα τὸ τραγοῦδι σου τ' ἀντρίκειο, ὄχι τὸ ἐρωτικό. Πῶς σηκώσανε κεφάλι πὲς οἱ ταπεινοὶ κ' οἱ σκλάβοι. Καὶ πῶς πέσανε στοὺς ἀφεντάδες τοὺς παλιοὺς σὰν τὰ θεριά, μὲ λύσσα. Πές καὶ τὸ πρῶτο συναπάντημά τους, τὸ ματωμένο καὶ τὸ βροντερό. Τὸ καλότυχο καὶ βλογημένο. Κ' ἔπειτα, τὸ γαλήνεμα τῶν τάφων πὲς, τ' ἀναπαυτικό. Καὶ τὴν τρομάρα τῶ' μνημάτων, ποῦ κι' αὐτὴ θὰ σβύσῃ ἕναν καιρὸ, τραγοῦδησε. Καὶ κάμε ἀθάνατα τὰ μνήματα μὲ τὴ λαλιά σου. Κι' ἀναψε φλόγα στὴς καρδιὲς ποῦ θὰ σ' ἀκούσουν. Κ' ὕστερα, πᾶψε τὸ τραγοῦδι τὸ παληκαρισιο σου. Καὶ πέταξε καὶ τὴ φλογέρα σου μακρὰ. Καὶ τὸ τουφέκι πιάσε. Καὶ πιάσε τὸ σπαθί.

ΑΓΙΟΣΤΡΑΤΗΓΟΣ

Οἱ χωριάτες προχωροῦσαν ὄξω ἀπὸ τὸ χωριὸ μ' ἀλαλητό, σὰν κοπάδι ἀπ' ἀγριοπούλια, ποῦ τ' ἀπάντησε ἀνεμόχολο. Ὅλοι τους παίζανε στὰ χέρια παλούκια καὶ σουβλιά, κάθε λογῆς σιδερικά, λεπίδες καὶ πελέκια, κι' ἄρματα ποῦ τᾶφαγε ἡ σκουριά κρυμμένα χρόνια. Καὶ κρατούσανε στὴ μέση τὸν ἀγᾶ, τοῦ κάστρου τὸ ζαμίπη, καὶ τονὲ φοβερίζανε μὲ θάνατο. Ἀπὸ πίσω τους μακρόσυρτο οὐραγῶγι ἀκολουθοῦσε, ἄλογα καὶ μουλάρια φορτωμένα μὲ τοῦ ἀγᾶ τ' ἀσημικό, τὸ χάλκωμα καὶ τ' ἄλλο του ἀκριβὸ βλυσίδι.

Καὶ περιπαίζαν οἱ χωριάτες τὸν ἀγᾶ, ἐκεῖ ποῦ τονὲ φοβερίζαν κιόλα· τοῦ θυμίζανε τὴ δόξα του τὴ χτεσινὴ, ποῦκοβε τὸ σπαθί του, κ' ἤτανε θανάτου προσταγὴ ἢ ὀργή του. Καὶ λέγοντας αὐτὰ χτυποῦσαν τὰ στραβά τους σύνεργα τῶνα μὲ τ' ἄλλο, σάλπισμα τῆς κακῆς του μοίρας ποῦ τὸν καρτεροῦσε γλήγορα.

Μπροστά ἀπὸ τὸ κοπάδι πηγαῖναν οἱ παππάδες, καὶ παραπίσω οἱ προεστοί, ὅλοι σοβαροὶ κι' ἀμίλητοι.

Ἔτσι φτάσανε στ' ἄλῳνι τὸ ψηλὸ καὶ σταματῆσαν. Τότε μιὰ φωνὴ παράγγειλε σιωπὴ, κι' ἀμέσως τὸ κοπάδι γίνηκε ἄλαλο. Μ' ἓνα τους κίνημα ὅλοι γυρίσανε τὰ πρόσωπα ἀνατολικά καὶ βγάλανε τῆς σκούφιεσ, κάμανε σταυρὸ καὶ περιμέναν. Ἀντίκρου κάτω, στοῦ βουνοῦ τὴν πλαγιὰ στημένη, ξεχώριζε ἡ παλιὰ ἐκκλησιά, μὲ τὰ δυὸ μικρὰ παραθύρα, μὲ τὴ χαμηλὴ τῆς θύρα, μ' ὅλη τῆς τὴν ὄψη ξέθωρη-σκεβρὴ σὰν ἀνθρώπου πολυγερασμένου· καὶ τοὺς κύταζε αὐστηρὴ μὲ τὰ δυὸ μάτια τὰ παραθύρα τῆς αὐστηρὴ καὶ καλοθώρητη μαζί, σὰ νὰ τοὺς ἔγνευε.

Οἱ χωριάτες σπρώξανε μπρὸς καὶ γονατίσαν τὸν ἀγᾶ μὴ θέλοντας, στὴν ἐκκλησιὰν ἀντίκρου, νὰ τὴ δῆ στερνὴ φορὰ. Κι' ὅλοι οἱ χωριάτες μέναν ἄλαλοι, κ' ἔδειχνε κάποιον τρόμο ἡ ὄψη τους. Τέλος ἓνας ἀπὸ τοὺς προεστοὺς χάλασε τὴ σιωπὴ τὴν πέτρινη.

— Ἐδῶ μᾶς ἔσερνες, ἀγᾶ, κάθε χρονιά, εἰκοσιτρεῖς τ' Ἀπρίλη, σὰν καλημέρα σήμερα· μᾶς σύναζες μὲ τὴ γενιτσαριά σου, μὲ τὸ θέλημα τοῦ βασιλιᾶ σου, νὰ μᾶς παραδώσης τοῦ Ἁγίου τὰ κλειδιά καὶ νὰ πάρης ἄλλα ἰσόβαρα ἀσημένια. Ἄλλοιῶς, καὶ χωρὶς τ' ἄλλα μας χαρίσματα κ' ἔσένα καὶ τῆς συντροφιᾶς σου, ὁ Ἅγιος ἔμενε ἀλειτούργητος. Ἦρθανε χρόνια ποῦ ἔλειψε ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ τὸ ψωμὶ τὸ μαῦρο, μὰ ἐσὺ πάντα γύρευες τ' ἀσῆμι σου. Ποιὸς σᾶς τῷδωσε αὐτὸ τὸ δίκιο τ' ἀδικο, ἔσένα καὶ τῶν ἄλλωνῶν ἀγάδων ποῦ περάσανε, κανεὶς δὲν ξέρει.

— Ἔτσι τὸ βρήκαμε, χριστιανοί! εἶπε ὁ ἀγᾶς βαρὺς· ἐγὼ ἀπὸ τὸν πρωτύτερινό μου...

— Κι' αὐτὸς ἀπ' τὸ δικό του! Ἔτσι περάσανε καιροί, κ' ἔφτασε τούτη ἡ μέρα! Κύταξε, θᾶμα! Σήμερα ποῦ σήκωσε ὁ χριστιανὸς κεφάλι, εἶναι καὶ τοῦ Ἁγίου ἡ χρονιάτικη γιορτὴ. Σήμερα ὁ Ἅγιος περιμένει, ὅπως δὲν περίμενε ποτέ. Γυρεύει, μιὰ γιὰ πάντα, τὰ κλειδιά του, ποῦ ἀδούλευτα σκουριάζανε μές' τὸ σεντοῦκι σου. Τώρα τὰ παίρνει ὁ Ἅγιος μὲ τὸ θέλημά του!

Ἄπλωσε ὁ προεστὸς στοῦ ἀγᾶ τὰ στήθια, κ' ἔκοψε μὲ τὸ μαχαῖρι τὸ ψιλὸ σκοινὶ ποῦ κρατοῦσε κρεμασμένα τὰ δυὸ παλιοκλειδιά. Ὑστερα τᾶδειξε τριγύρω στὸ λαό.

— Πόσα και πόσα χρόνια ἀσημωθῆκαν τοῦτα τὰ κλειδιά, διπλά και τριδίπλα, κάθε γιορτῆ τοῦ Ἁγιοῦ μας; Ἦ ἀσῆμι γίνηκε σωρὸς μεγάλος ἀπὸ τότε, και γυρεύει ξαγορά!

— Μὲ χαρά μου νὰ τὴν πάρετε! εἶπε ὁ ἀγῶς· ἐμένα μοναχὰ νὰ μὴ μοῦ ρίξετε ὄλα τ' ἄδικα.

— Ποιὸς σὲ ρωτᾷ ἐσένα, ἀγῶ; Ὁ Ἅγιος θέλει δικαιοσύνη! Οὐδὲ καντῆλι γιὰ μιὰ στάλα λάδι ἀπόχτησε ποτέ. Μὰ τώρα, ἀπὸ τ' ἄδικοσυναγμένα θ' ἀσημώσουμε τὸν Ἅγιο, τὰ καντήλια του, τὰ μανουάλια, και τὴν εἰκόνα του χρυσή.

— Κισμέτι, εἶπε ὁ ἀγῶς.

— Και τὰ κακὰ ὄλα, και τὰ φονικὰ ὅταν τᾶκανες, ὄλα στὸ κισμέτι τᾶρριγκες, ἀγῶ. Ἔτσι δὲ σ' ἔπιασε ποτέ τοῦ χριστιανοῦ τὸ αἶμα. Νὰ ὅμως ποῦ ἦρθε ἡ ὥρα, και σὲ πιάνει. Ποῦ εἶναι τὸ κισμέτι σου; Αἶ, πάρτε τον ἀπὸ ἴδῶ, ἐσεῖς, ἀκοῦτε; Πίσω, στὸ χωριό! Σήμερα ἔχουμε γιορτῆ μεγάλη. Αἶμα δὲ θὰ χυθῆ!

Τὸν πήρανε, και πάει. Φορέσαν οἱ παππάδες τὰ ἱερά τους, οἱ ψαλμουδιᾶς ἀρχίσανε, κ' ἡ συνοδιὰ ἡμερη και γαληνή, μὲ τ' ἄρματα κατεβασμένα, μὲ τὰ θυμιάτὰ και τὰ λιβάνια, ἔφτασε στὴν ἐκκλησιὰ τὴν ξοχική. Ὁ παππᾶς σήκωσε τὸ χέρι και σταύρωσε τὴν ἐκκλησιὰ μὲ τὴ σκουρολεπίδα ποῦ κρατοῦσε. Κ' ἔβαλε τὰ κλειδιά ν' ἀνοίξῃ. Τότε μιὰ τρομερῆ κραυγὴ σηκώθηκε ἀπὸ τὸ λαό.

— Βόηθα, Ἁγιοστράτηγε, πολεμιστή, προστάτη! Λευτέρωσε τοὺς χριστιανούς!

Σὲ μιὰ γωνιὰ τῆς ἐκκλησιᾶς σωριάσανε τοῦ ἀγῶ τὸ θησαυρό, κι' ἄρχισε ἡ λειτουργιὰ.

ΑΠΑΝΟΥ ΣΤΗ ΧΑΡΑ

Ἡ συντροφιά τοῦ Γιάννου τοῦ Καρτέρη ἢ Καρτερόγιαννου, μὲ τὸ πρῶτο κίνημα τοῦ Σηκωμοῦ, δὲν ἔδωσε καιρὸ στοὺς Τούρκους νὰ συμαζευτοῦνε και νὰ κάνουν ἓνα σῶμα δυνατό. Πῆρε ἀραδαριὰ ὁ Καρτέρης τὰ χωριά τους, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ χαμηλότερα, και προχωροῦσε βάνοντας μαχαῖρι. Στὰ γυναικόπαιδα δὲν ἔκανε κακό· κοπαδιᾶς τὰ σύναξε και κατὰ τὸ κάστρο, γυμνὰ και νηστικά, τὰ σαλαγοῦσε. Ὁ σκοπὸς του, νὰ συναχθῆ ὄλο τὸ Τούρ-

κομάνι ἔκει, χιλιάδες στόματα, στὸ κάστρο μέσα, κάθε φαγώσιμο νὰ τὸ ξοδέψη, κι' ἀπὸ τὴν πείνα ὕστερα τὸ φοβερὸ τειχόκαστρο στῶ' χριστιανῶν τὰ χέρια νὰ παραδοθῆ.

Καθὼς τραβοῦσαν τὸν ἀνήφορο τὸ μονοπάτι, μεγάλη συνοδιὰ ξαγνάντεψε νὰ ροβολάη ἀπ' τὸ ψηλότερο χωριό, τ' Ὁμερ-
τσαούση — τὸ μόνο ποῦ εἶχε μείνει ἀκόμα ἀχάλαστο — καὶ τρα-
βοῦσε κατὰ τὸ Ντερβίσαλη, χωριὸ ἀπὸ μέρης χαλασμένο.

— Παλαβῶσαν, κ' ἔρχονται νὰ μᾶς βαρέσουν; εἶπε ὁ καπε-
τάνος.

— Εἶναι συνοδιὰ μεγάλη ἀπὸ γυναῖκες κι' ἄντρες καὶ παι-
διά, κι' ἄλογα φορτωμένα, εἶπε τὸ παληκάρι τὸ στελμένο ἀπὸ
τὴ βίγλα.

— Τότε, ἀδειάσαν τὸ χωριό; Καὶ πῶς, ἀντὶ νὰ κεφαλώσουν
τὸ βουνό, ἔρχονται ἴσα κάτω;

— Εἶναι γάμου συνοδιὰ, πιστεύω, εἶπε τὸ παληκάρι.

— Τούρκικος γάμος, καὶ μὲ τὰ προικιά του; Καλῶς νάρθῃ!
Ἄνοιχτῆτε, σύντροφοι! Πιάστε τὸ μάκρος τοῦ μονοπατιοῦ' τῶν
τουφεκιῶν οἱ γλοῦποι, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κλαριά, στημένοι ἀπά-
νου στοὺς ἀρματωμένους. Ὅμως, κανένας δὲ θὰ ρίξῃ. Κρῖμα νὰ
σηκώσουμε καμιὰ ζωή, μέσ' τὴ χαρὰ της. Ἄν δὲν παραδώσουν
τ' ἄρματα, τότε μονάχα θὰ τοὺς δώσουμε φωτιά.

Ἡ συνοδιὰ ἢ μακρόσυρτη πιάστηκε στὴν παγίδα ἀπὸ κεφάλι,
οὐρὰ καὶ μέση. Ὁ γάμος ἔμεινε σὰ ν' ἀπολιθώθηκε στὸ δρόμο
ἀπάνου.

— Νάρθῃ ἐδῶ ὁ γαμπρός! ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ κα-
πετάνου.

Ἐνας λαμπροστόλιστος Τουρκαλᾶς, στὰ χτυπητά του χρώ-
ματα πνιγμένος, προχώρησε μονάχος του. Τὰ παληκάρια ξαρμα-
τώνανε στὸ μεταξὺ τοὺς ἄλλους.

Ἡ ὕρε ὁ γαμπρός τὸν καπετάνο δρῆθό, μὰ μπρὸς στὰ πόδια του
ἦταν ἀπομεινάρια ἀπὸ τραπέζι ποῦ εἶχε στρωθῆ ὥρες πρωτύτερα.

— Ἄδερφέ μου Ἀντώνη! ὁ Τοῦρκος φώναξε· μὴν κάμης
χαράμι τῆς μάννας σου τὸ γάλα, ποῦ τὸ βύζαξα! Εἴμαστ' ἀδέρ-
φια! Ἄπ' τὸ λαιμό σου κρέμεται ἡ ζωὴ μας!

Ἐσκυψε βιαστικὰ καὶ δάγκισε μιὰ ξερὴ κόρα ψωμί ἀπὸ τοῦ
τραπεζιοῦ τ' ἀποφάγια.

— Δὲ σοῦ φτάνει τὸ γάλα τῆς μάννας μου, εἶπε ὁ καπετάνος, τώρα πιάνεσαι κι' ἀπὸ τὴν πίστη τοῦ ψωμιοῦ. . . Ἡ μάννα μου σὲ βύζαξε χωρὶς νὰ θέλῃ...

— Τῶθελε ὁ θεός, Ἀντώνη!

— Ὁ ἀδερφός σου χτές στὸ Ντερβίσαλη μοῦ σκοτόωσε ἓνα παληκάρη, μὰ σκοτώθηκε.

— Κι' αὐτὸ τῶθελε ὁ θεός, Ἀντώνη! Ἀπὸ σένα ἀκούω τὸ τί ἔτρεξε στὸ Ντερβίσαλη. Μακρινὰ νιουφέκια ἀκούσαμε, καὶ πίστεψα πῶς ἦταν ἀπὸ τὴ δική μου τὴ χαρά, ποῦ καρτερούσανε νὰ πάω τὴ νύφη.

— Ἡ νύφη εἶναι Τουρκάλα; Τὴν ἀλήθεια...

— Χριστιανή...

— Βλέπεις τί ἀχόρταγη ψυχὴ εἶσαι! χριστιανὴ σὲ βύζαξε, χριστιανὴ γυναῖκα παίρνεις. Ξέρω καὶ τί γδύτης καὶ βασιανιστής... Καὶ τώρα ρίχνεις τὴ ζωὴ σου στῆς μάννας μου τὸ γάλα, στὸ ψωμί ποῦφαγες... Τώρα τὰ λὲς αὐτά! Ρώτησε ἡ δικὴ σου μάννα τὴ δικὴ μου ἂν ἤθελε νὰ βάλῃ στὸ βυζί της τουρκογέννημα; Ρώτησες ἐσὺ τῆς νύφης τὸν πατέρα; Σκῦλε.. Τῆς μάννας μου τὸ γάλα ἔφυγε ἀπ' τὸ αἷμα σου ἅμα ἄρχισες νὰ κάνης τὸ κακό. Τίποτα δὲ μοῦ χρωστᾶς, οὔτε καὶ σοῦ χρωστᾶω! Ὅ,τι σοῦ περᾶση νὰ τὸ κάμης... Ξέρω πῶς θὰ τὸ κάμης!

Φτάσανε στὸ συμπεθερικό, καὶ σταθήκανε μπροστὰ σὲ χριστιανούς καὶ Τούρκους. Ὁ Καρτέρης ἔβαλε φωνή.

— Ὅπως εἶναι ἡ νύφη, μὲ τὰ προικιά, τὰ τουρκοπροίκια της, νὰ τὴν πᾶνε τρία παληκάρια στὸ χωριό της! Τὰ γυναικόπαιδα νὰ τραβήξουν ἴσα κάτου, γιὰ τὸ κάστρο! Οἱ Τούρκοι νὰ πάρουν πίσω τ' ἄρματα τους, καὶ νὰ τραβοῦν ἀπάνου κατὰ τὸ χωριό. Κακὸ δὲ μπορούμε νὰ τοὺς κάμουμε δωπέρα. Κρῖμα θᾶναι, ἀπάνου στὴ χαρὰ τους. Στὸ χωριό τους θὰ μᾶς καρτεροῦν. Ἐκεῖ ὁ στερνὸς λογαριασμός μας θὰ κλειστῆ!

Τὰ παληκάρια πολὺ ἀποροῦσαν, καὶ ρωτούσανε· στὸ δρόμο μάθαινε τὴν ἀλήθεια. Φτάνοντας ἡ συντροφιὰ στ' Ὀμερτσαούση, ἤρθε ἐκεῖ τοὺς Τούρκους νὰ τὴν κατεροῦν. Κι' ἄρχισε τὸ τουφέκι.

ΟΧΤΡΟΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ

Στὴ χώρα μέσα, ὅταν πρωτάναψε τὸ τουφέκι ἀνάμεσα σὲ Τούρκους καὶ Γραικοὺς, ἓνα παράξενο ἀκολούθησε.

Τοῦρκοι καὶ Γραικοὶ ἀμέσως τὸ κατάλαβαν πῶς δὲ χωροῦσε πειὰ φιλιά κι' ἀγάπη ἀνάμεσό τους.

Τὸ τουφέκι δούλευε καὶ τὸ σπαθὶ στὴ χώρα. Καὶ τ' ἄψυχα δὲν ἔμεναν ἀμέτοχα. Ἡ ἀνεμοζάλη χόρευε ζευγάρι μὲ τὴν ἀνθρώπινη τὴν ψυχοταραχή.

Σὰν ἄσωτη κακούργα στρίγκλα ἢ πυρκαγιὰ ἔσπερνε τὸν ὄλεθρό της ὅπου ἀπλώνονταν. Ὁργὴ στὸν οὐρανὸ καὶ κάτου.

Δυὸ ἀνθρώπους μοναχὰ δὲ μπόρεσε νὰ σύρῃ στὴν ὁρμὴ της ἢ θεομανία αὐτή. Ὡς τότε φίλοι νομιζόνταν ἀχώριστοι ἀπ' ὅλους, κ' ἦτανε φίλοι ἀπὸ χρόνια, ὁ Πανάγος κι' ὁ Μεμέτης, παληκάρια παντοῦ γνώριμα, τοῦ λαοῦ παιδιὰ καὶ τοῦ πιοτοῦ συντρόφια. Γύρω τους μὲ τὰ δόντια τρώγονταν οἱ δμόφυλοι κι' δμόπιστοι τους. Τὰ δυὸ ποτάμια τὰ αἵματα τρέχαν ἔμπρός τους· αὐτοὶ μαζί, στὸ σίφουνα ποῦ τοὺς τριγύριζε!

Στὴν ἀρχή, πολλὲς φορές, ὁ ἓνας γλύτωσε τὸν ἄλλον ἀπ' τὸ θάνατο. Κ' ἔκανε σ' ὅλους σεβασμὸ καὶ φόβο τὸ παληκαρίσιο τους ζευγάρι, καθὼς ἀτάραχα περνούσανε τοὺς δρόμους, ὅπου τὸ βόλι λούφαζε καὶ ξεσποῦσε. Ὅμως δὲν ἄργησε ἡ ἀγάπη τους νὰ γίνῃ σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους καταδίκη καὶ κατάρα ἀπ' ὅλους, Τούρκους καὶ Γραικοὺς.

Καὶ μιὰ μέρα χάθησαν ἀπὸ τὴ χώρα τὴν τρικυμισμένη οἱ φίλοι. Θέλησαν ἴσως νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὸ θάνατο, ποῦ θὰ τοὺς χάριζαν οἱ δικοὶ τους οἱ ἴδιοι, μὲ τὰ χέρια τους; Ἡ πῆγαν κάπου κι' ὡς τὸ θάνατο χτυπήθηκαν, ἀφοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ ζήσουν πειὰ μὲ τὴν ἀγάπη τους; τὴν τρανὴ καὶ τὴν ἀνίερη; Κάποιοι ποῦ θὰ ἔξερνε καλύτερα, ἔτσι τὸ μάντεψαν.

Καὶ μοναχὰ λίγες μέρες ὕστερα βγῆκε ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τὴ θάλασσα. Γιατὶ τοὺς ξέρασε τοὺς δυὸ, δεμένους χέρια, πόδια καὶ κορμιὰ μαζί, σὰ νὰ τοὺς ἔδεσε ἄλλος τοὺς παληκαράδες, ἀθελά τους. Κι' ὁ θάνατός τους, πειότερο ἀπ' τὸν πόλεμο, ἔκαμε νὰ νοιώσουν ὅλοι, Τοῦρκοι καὶ Γραικοί, πῶς ἦτανε στὸν κόσμον πειὰ τῶν ἀδυνάτων, Τοῦρκοι καὶ Γραικοὶ μαζί νὰ ζήσουν.

Ο ΧΑΤΖΑΡΟΥΛΑΣ

Ἡ συντροφιά τοῦ Γιώργου τοῦ Ξηντάρα, ὥρες πρὶν οἱ Τοῦρκοι ξεπροβάλουνε στῆς ράχης τὴν ποδιά, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὸν κάμπο ἀργοὶ καὶ βαρυκίνητοι, εἶχαν ἀνοίξει τὰ χαράκια τους δεξιὰ μεριὰ ἀπ' τὸ μονοπάτι, σκάβοντας μὲ τὴν ἄνεσή τους, καὶ τὰ κάμανε τόσο βαθιά, ὅσο νὰ φυλάγωνται καλὰ κι' ἀπὸ πεζοὺς κι' ἀπὸ καβάλλα.

— Ἔχουν ὡς μὴν ὥρα ἀκόμα γιὰ νὰ φτάσουν τῆς Γουρνομύτας τὰ παιδιὰ' ἄς τους νᾶρχωνται μὲ τὸ ραχάτι τους! εἶπε ὁ καπετάνος. Μὰ τί, πόλεμος εἶν' αὐτός;

— Πάντα ἐσένα δὲ σ' ἀρέσει τὸ καρτέρι, καπετάνε! εἶπε τὸ πρωτοπαλῆκαρο ὁ Βαρειᾶς' προτιμᾶς τὸ γιουροῦσι.

— Τί ἔχει νὰ κάμη τὸ πῶς θὰ χαλάσης τὸν ὀχτρό; εἶπε ὁ γέρο - Ἀσβούρας, ὁ παλιὸς ὁ Κλέφτης. Φτάνει νὰ τοῦ τρίψης τὴ μούρη, ὅπως καὶ νὰ κάμης. Ἐδῶ θᾶχουμε γερὸν πόλεμο, θαρρῶ' κι' ὁ πόλεμος θέλει πολλὲς πρόβλεψες...

— Ποῦ εἶσαι, ὦρὲ Χαψούλα, κακομοίρη; φώναξε ὁ καπετάνος' τίποτ' ἄλλο δὲ μᾶς λείπει; Ἔχουμε νερό;

Ἄσπαστος ἀνασηκώθηκε ἀπ' τὸν τόπο ποῦ κοιτότανε παρὰ μερὰ' κύταζε σὰ νᾶχε τιναχτῆ ἀπ' τὸν ὕπνο.

— Ἔχω ὅλα τ' ἀσκιὰ γιομᾶτα! φώναξε μὲ τὴν ξεινισμένη του φωνή' κ' ἔκαμε νὰ πλαγιάσῃ πάλι.

— Τί κόλλησες αὐτοῦ ψηλά; Γκρεμίσου παρακάτου... Αἶ, τί λὲς ἐσὺ γι' αὐτὰ ποῦ λέμε; Τ' ἄκουσες; Ἐσὺ εἶσαι ντόπιος ἐδῶ πέρα' ξέρεις τὰ κατατόπια.

Ἄσπαστος ἦταν ἀνθρωπάκος ἀπ' αὐτοὺς ποῦ κἀναν τῶν παληκαριῶν τὰ θελήματα' μισὸς στρατιώτης μισὸς δοῦλος. Καὶ τοὺς γνωρίζανε μὲ τ' ὄνομα «Χατζαρούλας». Σὰ νὰ λέμε τῶν στρατοπέδων τὰ κοροῖδα. Ἄσπαστος κύταζε μὲ τὰ ματάκια του τὰ κόκκινα καὶ ξαφνισμένα, σὰ νὰ βλέπανε κείνη τὴ στιγμή, πρώτη φορῆ, τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

— Ἐγὼ δὲν ξέρω ἀπὸ παληκαριές! εἶπε στριμμένα, κι' ἔκαμε νὰ τραβηχτῆ.

— Ἄμ' ἀπὸ φευγάλες ξέρεις; ρώτησε ὁ καπετάνος.

— Ούτε ἀπ' αὐτὲς δὲν ξέρω... δὲ δοκίμασα!

— Τότε, ἀπὸ τί τὴν κακὴ σου ξέρεις; ρώτησε γελαστὰ ὁ Βαριῶς.

— Ἀπὸ κείνο ποῦ δὲν ξέρεις ἐσύ, ἀπ' αὐτὸ ξέρω, νά! εἶπε ὁ Χαψούλας.

— Πές το, πές το! φωνάξανε τὰ παληκάρια ὅλα μονοκοπανιά. Τὸν εἶχανε γιὰ φοβιστάρη, καὶ πάντα τὸν κεντούσανε.

— Δὲν τῆς ἀφίνετε τῆς παληκαριῆς νὰ πᾶνε κατ' ἀνέμου; εἶπε ὁ Χαψούλας· τί χαλιέστε, μὲ τὰ λόγια; Νάτος ὁ Τοῦρκος, ἔρχεται... Μὰ καὶ πάλε, τί παληκαριά εἶν' αὐτή, νὰ μοῦ στρωθῆς πίσω ἀπὸ τὸ ταμποῦρι; Σὲ θέλω νὰ κατεβῆς ἐκεῖ κάτω χαμηλά, νὰ τὸ πιάσης μέσ' τὴν ἐκκλησουλά...

— Πᾶς ἐσύ, Χαψούλα, νὰ πιάσης τὴν ἐκκλησιά; Σοῦ δίνω δέκα παληκάρια, κ' ἐσὺ κεφαλή τους. Σῦρε, τί ἄλλο θέλεις; εἶπε ὁ καπετάνος χωρατεύοντας.

— Παληκαριά δὲν εἶναι νὰ σὲ βάλῃ ἄλλος... Αὐτὸ καθένας μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ, σὰν ἔχη προσταγή. Ἄλλοιῶς, εἶν' ἄτιμος.

— Πᾶς μοναχός σου; φώναξε ὁ καπετάνος πειραγμένος. Ἀποφάσισέ το!

— Ἄμα τ' ἀποφασίσω, πάω! εἶπε ὁ Χαψούλας, καὶ τεντώθηκε καὶ καμαρώθηκε κωμικά, τάχα γιὰ νὰ γελάσουν οἱ συντρόφοι.

— Ἀποφάσισε, ἀποφάσισε! εἶπανε μὲ μιὰ φωνὴ τὰ παληκάρια.

Ὁ Χαψούλας ζάρωσε καὶ συμαζεύτηκε, σὰ νὰ φοβήθηκε τὰ ἴδια του τὰ λόγια. Ὁ καπετάνος θύμωσε· πῆρε ἀπὸ τὸ πλάι του τὸ μακρὸ ραβδί του.

— Ἀποφάσισε, ὦρὲ κερατᾶ! εἶπε, καὶ σήκωσε τὴν ἀγκλίτσα.

— Τὸ ξύλο τὸ φοβᾶμαι, εἶμαι σκιαζούρης, εἶπε ὁ Χαψούλας τάχα ταπεινά. Ὅμως γιὰ τὴν ἀπόφαση ποῦ μούπες — καὶ ποιός, ἄμα τ' ἀποφασίση, δὲν τὸ κάνει, καὶ δὲν πάει νὰ κλειστῆ στὴν ἐκκλησιά; Κάθε ἄντρας, ἄμα πῆ τὸ λόγο του, θὰ τονὲ φυλάξῃ, καὶ θὰ πεθάνῃ... .

Ὁ Καπετάνος κύταξε τὸ Χαψούλα ἀλλοιώτικα· ἔβλεπε ἄλλον ἄνθρωπο ποῦ δὲν τὸν ἤξερε ὡς τὴν ὥρα.

-- Πῶς τὸν καταλαβαίνεις ἐσὺ τὸ θάνατο, Χαψούλα; ρώτησε μαλακώτερα.

— Δὲ θὰ μὲ δειρῆς, νὰ στὸ πῶ;... Νά, πῶς· χωρὶς νὰ λάβῃς τὴν ἀπόφαση πῶς θὰ πεθάνῃς, χωρὶς νὰ σὲ προστάξῃ ἄλλος κανεὶς, νὰ πάρῃς τὸ ντουφέκι σου (ὁ Χαψούλας ἔσκυψε καὶ πῆρε τὸ δικό του) καὶ νὰ πῆς: "Ἄς πάω ἄδῶ παρακάτου νὰ ἰδῶ τί γίνονται οἱ παλιότουρκοι· ὄλο ἔρχονται, καὶ δὲν ἔρχονται ποτέ· ἄς πάρω κ' ἓνα ἄσκι μὲ τὸ νερὸ (ἔσκυψε καὶ τὸ πῆρε), ψωμί ἄς μὴν ἔχω, βαστάω δυὸ-τρεῖς μέρες νηστικός (πέταξε πέρα τὸ σακκοῦλι του μὲ τὸ ψωμί)... Θὰ πῆς, θέλω φουσέκια, ... Ἀλήθεια, καπετάνε, ξέχασα νὰ σοῦ μαρτυρήσω ἓνα κρυφὸ!

— Λέγε, εἶπε ὁ καπετάνος.

— "Ἄμα φέραμε τὰ δυὸ φορτώματα μὲ τὸ μπαροῦτι, ψὲς νυχτώνοντας, εἶπα γιὰ καλὸ-κακὸ νὰ κρύψω ὡς εἴκοσι δεκάρια φουσέκια μέσ' τὴν ἐκκλησούλα, μὴν τύχη καὶ τὴν πιάσουμε, καὶ θὰ μᾶς λείψουν. Τᾶκρυσα μέσ' τ' ἅγιο βῆμα, ἔβαλα κ' ἓνα σακκοῦλι μπαροῦτι, ἐκεῖ..." Ἄς ἀφήσουμε τώρα τὰ χωρατὰ· οἱ Τοῦρκοι, ὅπου κι' ἂν εἶναι, φτάνουνε· νὰ τρέξω νὰ τὰ φέρω μιὰ ματιά, νὰ μὴν τὰ πάρουν;

— Τρέχα γρήγορα! εἶπε ὁ καπετάνος. Πῶς τῶκαμες αὐτὸ χωρὶς νὰ μὲ ρωτήσης;

Ὁ Χαψούλας ἄρχισε νὰ τρέχῃ τὴν κατηφοριά, μὰ τονὲ σταμάτησε τοῦ Βαρειᾶ ἢ φωνή.

— Τὸ κάνεις αὐτὸ γιὰ νὰ μὴν ἀποσώσης τὴν κουβέντα σου, κερατᾶ, σκιαζούρη! φώναζε ὁ Βαρειᾶς.

— Τὴν ἀποσώνω τώρα! εἶπε ὁ Χαψούλας, καὶ σταμάτησε. Νὰ πεθαίνῃς ἔτσι ὅπως τὸ φέρῃ ἢ τύχη, ξένοιαστος, χωρὶς νὰ λογαριάσῃς τ' ἄτιμο κουφάρι σου· καὶ νὰ πεθαίνῃς μοναχὸς σου, μὲ τὸ θέλημά σου, χωρὶς προσταγή, χωρὶς νὰ φοβᾶσαι τὴ ντροπὴ τοῦ κόσμου. Κι' ἄμα σκοτωθῆς, κανένας νὰ μὴν ξέρῃ νὰ τὸ πῆ ἂν πέθανες ἀπὸ παληκαριά—ἢ ἂν πέθανες, ἐσύ, ἀπὸ φόβο!

Κι' ἄρχισε ὁ Χαψούλας νὰ τρέχῃ πάλι. Ὁ Βαρειᾶς γλώμισσε ἀπὸ τὸ θυμὸ του· θέλησε νὰ τὸν πάρῃ στὸ κυνήγι.

— Τί κάνεις ἐκεῖ; εἶπε ὁ καπετάνος· μὲ τὸ Χαψούλα τώρα θὰ τὰ βάλῃς; Νά τοι, οἱ Τοῦρκοι φτάνουν!

— Τῶκαμε ξεπίτηδες, εἶπε ὁ Βαρειᾶς· τὸν εἶπα μιὰ μέρα φοβιτσάρῃ, καὶ μοῦ τὸ φύλαξε. Ἄμα γυρίση θὰ τοῦ μαλακώσω τὰ πλευρά.

Βρόντος τουφεκιού άκούστηκε άπό την έκκλησιά. Μιά βίγλα έφτασε τρεχάτη.

— Τό Χαψούλα τόν κλείσανε στην έκκλησιά! φώναξε.

Οί τουφεκιές τώρα ήτανε στρωτές· ό πόλεμος, άλήθεια, δούλευε στην έκκλησιά. Τοϋ καπετάν Ξηντάρα ή συντροφιά κατέβηκε πειό κάτω, μά στον κάμπο δέν προχώρησε. Οί Τοϋρκοί πάλι δέν άποφασίζανε νάρθοϋν πειό πάνω. Βράδυναξε· για λίγα λεπτά κόπηκε τό τουφεκίδι. Γαλήνη κράτησε τριγύρω· άπό κάποιο μακρινό χωριό έφτασε κοκόρου λάλημα. Ξαφνικά γίνηκε σαλαγή άπό τούς Τοϋρκούς, και την άκολούθησε βροντή. Της έκκλησιās τινάχτηκε ή σκεπή ψηλά με σύνεφο καπνό και σκόνη.

— Πάει ό Χαψούλας! είπανε λίγες φωνές· κλείστηκε με σκοπό για νά πεθάνη.

— Δέν πρόλαβε νά φύγη, και γι' αυτό, είπε ό καπετάνος.

— Χαζός ήτανε πάντα στη ζωή του, είπε ένα παληκάρι.

— "Ήξερε πώς δέ θά γύριζε, γιατί θά τοϋπαιρνα 'γώ τό κεφάλι! είπε ό Βαρειās.

— Καλά τόπε κι' ό ίδιος, ό άραχνος, είπε ό γέρο- "Ασβούρας λυπημένα: «Κανένas νά μὴν ξέρη νά τό πῆ ἂν πέθανε άπό παληκαριά...».

— "Ή άπό παλαβομάρα! είπε ό καπετάνος.

— "Ήτανε παληκάρι, και δέν ήθελε κανένas νά τό μάθη! είπε ό "Ασβούρας.

"Εβγαλε τό φέσι και σταυροκοπήθηκε. Τό ίδιο κάμαν και τὰ παληκάρια.

Ο ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΜΕ ΤΑ ΧΩΡΑΤΑ

Τὰ παληκάρια είχανε ριγμένα τὰ κεφάλια κάτω, άναστενάζανε, βογγούσανε και δέ μιλοϋσαν. "Υστερα άπό τόν πόλεμο, άποσώνανε τό ξεροφάι τούς καθισμένα τριγύρω στη φωτιά. "Η νύχτα τούς πλάκωνε βαρειά 'κει ποϋχανε διαλέξει τό λιμέρι. Νυστάζανε, κ' ή θλίψη τους, ζωγραφιστή στα πρόσωπα, γινόταν άγριώτερη· κ' ή φλόγα έπεφτε άπάνου τους φανταχτερή, κ' έπαιζε και τραγουδοϋσε, λές, σὺ νάθελε νά τούς γλυκάνη της καρδιές

καὶ τὸν πόνο τους ν' ἀποκοιμίση. Τέλος ὁ καπετάνος χάλασε τὴ σιωπὴν· σάμπως κι' αὐτὸς μιλοῦσε μὲ τὸν ἑαυτό του. Οἱ ἄλλοι, διπλωμένοι μέσ' τῆς κάπες, ἴσως καὶ δὲν ἀκούγανε τὰ λόγια του.

— Δὲ χάσαμε τὸ πρῶτο παληκάρι, χάσαμε τὸν ἀδερφό, καὶ κάτι ἀκόμα. Τώρα ποῦ μᾶς ἔλειψε καὶ πάει, τώρα καταλαβαίνουμε ὅχι μονάχα τὴν ἀγάπη ποῦχαμε σ' αὐτόν, παρὰ καὶ τὴν ἀγάπη ποῦχε αὐτὸς σ' ἐμᾶς. Γιὰ θυμηθῆτε τὴν καρδιά του. Μπορεῖ κανένας μας νὰ τοῦφταιξε, ἐγὼ πρῶτος νὰ τὸν ἀγγίξω καὶ νὰ τοῦ μίλησω πικρά, χωρὶς κανένα λόγο. Πότε μᾶς φύλαξε θυμό, μᾶς ἀντιμίλησε; Τέτοιο παληκάρι, καὶ τόσο ταπεινό... Πρέπει νάχε καρδιά βουνοῦ γιὰ νὰ βαστήῃ τοῦ κόσμου τῆς ἀναποδιῆς· μ' αὐτὲς γελοῦσε κιόλα.

— Γιὰ τὰ χωρατὰ του δὲ θὰ πῆς; μουρμούρισε ἄλλος.

— Ἀλήθεια... σὰ νὰ μὴν εἶχε ἄλλη δουλειὰ νὰ κάνῃ... Ποῦ τὰ διάλεγε ἕνα-ἕνα καὶ μᾶς τᾶχνε μὲ τὸ σωρὸ; Τί πανηγύρια στὸ τραπέζι, τί ξενύχτια μὲ τὰ παραμυθόλογά του, μὲ τ' ἀθῶα του πειράγματα, τῆς χοντροκοπιῆς ποῦ μὲ σκοπὸ τῆς παραχόντραινε, γιὰ νὰ τῆς δείχνῃ ὕστερα σὰν παιδιοῦ ἀθῶου φαντασιῆς, καὶ τέλος τῆς ἀταίριαστες «καληῶρες», ποῦ ἤθελε ἔτσι νὰ τῆς νοματίζη, ψευτάρης τῆς στιγμῆς, ἀνεμόφουσκες ποῦ σκάζαν καὶ ποῦ μᾶς σαστίζανε τὸ νοῦ. Τέτοια ὀλόχαρη καρδιά... τὴ χάσαμε καὶ πάει.

Ἐνα μούγκρισμα ἔφτασε ξαφνικὰ ἀπὸ τὸ γειτονικὸ ρουμάνι. Ὅλοι τιναχτῆκαν ἔτοιμοι ν' ἀρπάξουν τ' ἄρματα.

— Ἡ φωτιά δὲ μᾶς ἀφίνει, εἶπε ὁ καπετάνος· τραβηχτῆτε καμπόσοι, καὶ κυτᾶτε. Μὴ ρίξετε κανεῖς.

— Κάποιο ζωντανό, σὰ μεγάλο ἀρκοῦδι, ἔρχεται κατ' ἀπάνου μας! εἶπε ἕνα παληκάρι.

Ὅλοι κυταχτῆκαν, καὶ χωρὶς νὰ θέλουν πιάσαν τ' ἄρματα. Καλοκαιρὶ καιρὸ, ἀρκοῦδα... Καὶ τὸ χειμῶνα πρῶμα ἀπίστευτο.

— Πιστεύετε στοὺς ἴσκιους; εἶπε ὁ καπετάνος. Εἶπα νὰ μὴ ρίξετε κανεῖς...

Τὸ ἴσκιωμα, ἢ ἂς τὸ ποῦμε ζωντανὸ κουβάρι ποῦ κυλοῦσε, ἔβγαζε πυκνότερο τὸ μούγκρισμά του. Ὅλοι εἶχανε τὰ στόματα τῶν τουφεκιῶν ἀπάνου του. Τέλος ξεχώρισε νᾶναι ἄνθρωπος,

τυλιγμένος ως τὰ πόδια μὲ σκέπασμα βαρύ, καὶ τὸ κεφάλι του χωμένο σ' ἄλλο χοντρὸ σκουτί. Ευπόλυτος ἦταν, κι' ἀπὸ τὸ πρῶσωπό του μοναχὰ τὰ μάτια του γυαλίζαν.

— Ὁρὲ Καθάριε! Δρόσο ἀδερφέ! φώναξε ἓνα παληκάρι.

“Ὅλοι τονὲ γνωρίσαν' πέσαν ἀπάνου του νὰ τονὲ σηκώσουνε στὰ πόδια.

— Εὐλα στή φωτιά! εἶπε ὁ καπετάνος. Ὁρὲ Δρόσο ἔρημε, πῶς ἔκαμες καὶ σὲ χάσαμε πάνου στὸν πόλεμο;

— Σκοτῶστε με, ἀδέρφια πρῶτα σκοτῶστε με... κ' ὕστερα σᾶς λέω τὰ πάθια μου.

— Ἀρχισες κιάλα τὰ χωρατὰ σου... λίγο κρασί, παιδιά' νερὸ καλύτερα! Τί μούγκριζες ἔτσι, ὦρὲ Καθάριε; Ἦθελες νὰ μᾶς σκιάξῃς, νόμιζες;

— Ἦθελα νὰ μὲ πάρετε γι' ἀγρίμι καὶ νὰ μὲ σκοτώσετε...

Τοῦ δώσανε νὰ πιῇ, νὰ φάῃ καὶ λίγο, καὶ τὸν ξαπλώσανε πλάι στή φωτιά. Τοῦ γλύκανε ἡ πύρα τὸ κορμί καὶ τὰ μάτια του γλαρῶσαν. Οἱ ἄλλοι ὄλοι σωπαῖναν, καὶ δὲν ξέραν τί νὰ κάμουν. Ἀνακάθισε αὐτὸς σταυροπόδι, κι' ἄφησε νὰ πέση τὸ σκουτί ὡς τῆ μέση του· καὶ φάνηκε ἡ κορμοστασιά του ρουφηγμένη ἀπὸ τὴ θέρημη, τὸ ξαιμάτωμα καὶ τὴν ἀναφαγιά· κι' ὁ λαιμὸς του εἶχε στραβώσει ἀπὸ πληγὴ κατεβατὴ ὡς τὸ κατακλειδί του. Ἐβγαλε τὸ κεφαλογῦρι κ' ἔδειξε τ' ἀφτιά κομμένα· ἔδειξε κομμένα καὶ δυὸ δάχτυλα τοῦ χεριοῦ. Καὶ γελοῦσε ὁ Δρόσος παράξενα σὰ ν' ἀποροῦσε, καὶ μόρφαιζε σὰ νὰ καταφρονοῦσε τὰ κακὰ ποῦ τονὲ βρῆκαν.

— Ἐχεις καρδιά καὶ γελᾶς, ἀδερφέ; εἶπε ὁ καπετάνος· δὲ μᾶς μολογᾶς νὰ μάθουμε;

— Ἐπρεπε νὰ μοῦ κόψουν τὸ κεφάλι... νὰ γελάσω ἄν καλύτερα· τότε θὰ τοὺς τὸ χρωστοῦσα χάρη. Τώρα πρέπει νὰ γελάτε ἄν σεις, κ' ἐγὼ νὰ κλαίω, ὅπως κατάντησα... Ἐκεῖ ποῦ ἀρχίσαμε ν' ἀποτραβιάμαστε ἀπ' τὸν πόλεμο, δὲν κατάλαβα, κ' ἔμεινα λίγο πίσω...

— Τόκαμες ξεπίτηδες, σὰν παληκάρι ποῦ εἶσαι! εἶπε ὁ καπετάνος.

— Ἐκεῖ λαβώθηκα. Σύρθηκα παράμερα, ὅμως τὸ αἷμα μου μὲ πρόδωσε· φτάσανε οἱ Ἀρβανῖτες. Ἦμωνα σὰν πεθαμένος, μὰ ἔκανα καὶ τὸν πεθαμένο ἀκόμα περὶ πολύ. Μὲ γδύσανε,

μὲ ξυπολύσανε, μοῦ κόψανε τ' ἀφτιά, μὲ κλωτσήσανε, μὲ πατήσανε καὶ στὴν κοιλιά γιὰ χωρατό· λίγο καὶ θάβανα τὰ γέλια, μὰ κρατήθηκα... Ποτέ μου δὲν ἔδειξα τέτοια παληκαριά... Τέλος πάνε, φύγανε... Τοῦ λαιμοῦ τὴν πληγὴ τὴν εἶχα σταματήσει μὲ τὸ χῶμα ποῦχα βάλει ἀπάνου· μὰ τῶν ἀφτιῶν τὸ αἷμα μὲ πρόδωσε καὶ δευτέρη φορά. Ἔφτασε ἓνας Τοῦρκος μοναχός του· στάθηκε, μὲ κύταξε. — «Τὸ αἷμα σου τρέχει ἀπὸ τ' ἀφτιά σου ἀκόμα, γκιαουρή· εἶσαι ζωντανός. Στάσου νὰ σ' ἀποτελειώσω...». Εἶπε, καὶ μὲ πάτησε κ' ἐκεῖνος στὴν κοιλιά, σήκωσε καὶ τὸ γιαταγάρι... Τὸν ἄραξα ἀπὸ τὸ ποδάρι καὶ τὸν γκρέμισα· μὲ τὴν κατεβατὴ ποῦ μοῦδωσε ἔκοψε τὰ δύο μου δάχτυλα. Πρόφτασα μὲ τὸ μαχαίρι, ποῦχα κρύψει μὲς τὸ χῶμα, πρὶ μοῦ πάρουν οἱ ἄλλοι τ' ἄρματα, καὶ τοῦσκισα τὸ λαιμό· τοῦκοψα τ' ἀφτιά, τὸν ἔγδυσα καλά, πῆρα τὰ ροῦχα του. Μὰ οἱ Τοῦρκοι φτάναν· πέταξα τὰ ροῦχα καὶ κυλίστηκα μὲς τῆ ρεματιά. Συλλογιόμουν πῶς θὰ βρῖσκαν ἄλλον πεθιαμένο στὸν τόπο τοῦ πρωτινοῦ, μὰ εἶ κατάλαβα; Μποροῦνε τοῦ Τούρκου τ' ἀφτιά νὰ κολλήσουν ἐκεῖ ποῦχα τὰ δικά μου; Νά, τὸ χέρι μου ξεράθηκε, δὲν ἀνοίγει, κι' ἀκόμα τὰ κρατῶ στὴ φούχτα...

Κύταξε τ' ἀφτιά τοῦ Τούρκου, κι' ἀποροῦσε τί εἶχε νὰ τὰ κάμη. Ἄνασήκωσε στὸ πλάι του μιὰ πέτρα καὶ τὰ σκέπασε. Ἡ ὄψη του συνεφιάστηκε γιὰ μιὰ στιγμή, μὰ γλήγορα ξεστέρωσε. Ἔσκασε κάτι γέλια χαρούμενα.

— Τί ἔπαθες καὶ κάνεις ἔτσι;

— Γελῶ μὲ τὴ μύτη μου. . . ποῦ δὲν τὴν κόψανε κι' αὐτή.

Ἄρχισε νὰ ντύνεται μ' ὅσα τοῦ φέραν πρόχειρα τὰ παληκάκια ροῦχα ἀπ' τὰ ταγάρια τους.

— Τὸ χειρότερο εἶναι ποῦ στράβωσε κι' ὁ λαιμός μου, καὶ δὲ μπορῶ νὰ σημαδεύω πειὰ μὲ τὸ δεξί μου χέρι. Θ' ἀρχίσω νὰ μαθαίνω ἄλλο σημάδι μὲ τ' ἀριστερό... Τώρα ὅπως μὲ ντύσατε, μὲ κάματε γαμπρό! Στεῖλτε καὶ τὸ σκέπασμα στὴν κακομοίρα τῆ Λελοῦδα τῆ γριά μυλωνοῦ ποῦ μοῦ τῶδωσε. Τί τρομάρα πῆρε κι' αὐτή. . .

— Ἄπ' τοὺς Τούρκους;

— Ἄπὸ μένα, ἅμα μ' ἀγνάντεψε γυμνὸ σὰν καλικάντζαρο. Οἱ Τοῦρκοι, τὸ χειρότερο, τῆς κάμανε τὸ μῦλο χάρβαλο...

Τὰ παληκάρια δὲν κρατηθῆκαν ἄλλο, κι' ἀπολύσανε τὰ γέλια ἀκράτητα. Μὰ τὰ γέλια πόνο τοὺς φέρνανε μέσ' τὴν καρδιά, κι' ἀπότομα σωπῆσαν. Ὁ καπετάνος εἶπε:

— Δὲ βαρύνσαι, ὦρὲ Καθάριε, εἶν' ὥρα αὐτὴ γιὰ χωρατά; Δὲ μᾶς φτάνει ἡ συφορά σου; Ποιὸς ἔχει τὴ δική σου τὴν καρδιά;

— Δὲ γέλασα μὲ τὸ Χάρο ποῦρθε νὰ μὲ πατήση στὴν κοιλιά, κ' ἤθελα νὰ ξεθυμάνω τώρα. Ἄφῃστε με, μὴν ξαναρχίσω...

ΑΡΑΧΟΒΑ

Οἱ πληγὲς τοῦ γέρου εἶχαν ἀνοίξει πάλι κ' ἔτρεχαν. Τότε ἔπεφτε στὴς ὑποχοντρίες του, ὁ κακόμοιρος. Ὅλα τοῦφταιγαν. Κ' οἱ θύμῃσες οἱ περασμένες ἔμοιαζαν κ' ἐκεῖνες σὰν πληγὲς ποῦ τοῦ πονοῦσαν. Ὅμως ἐνῶ πονοῦσε, κ' ἐνῶ σπάρραζε, ἤθελε καὶ νὰ τῆς ἀνιστορῆ. Κ' εὔρισκε σ' αὐτὸ μιὰ γλύκα, πῶς νὰ πῶ, φαρμακερῆ. Νόμιζες πῶς κ' ἡ ψυχὴ του μάτωνε 'κεῖ ποῦ μιλοῦσε. Κι' ὁ γέρος μιὰ μιλοῦσε, μιὰ ἀναστέναζε.

— Ἄχ, αὐτὴ ἡ πληγὴ... ποῦ βρίσκει τὸ τόσο αἶμα;... Τόσα χρόνια πάει αὐλάκι... θάκανε ποτάμι...! Ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ πληγώθηκα, σαράντα χρόνια ἀστεῖρευτα, σώνει πειά! Πονῶ... καὶ τί κατάλαβα;... Αἶμα χαμένο σὰν τὸ ρέμα τοῦ νεροῦ.

Βρέθηκα στὴν Ἀράχοβα... ποιὸς μὲ ρωτᾷει; — καλὰ μὲ ρώτησε! Δὲν ἤμουν, ὄχι, στὴν Ἀράχοβα — κι' ἄς μοῦφαγε τὰ στήθια ἐκεῖ τὸ βόλι... Στάθηκα ἄτυχος, μωρὲ παιδιὰ, γι' αὐτὸ βογκᾶω τώρα, ὄχι γιὰ τῆς πληγὲς. Ἄχ, καὶ νὰ μὴ ρίξω κ' ἐγὼ ἓνα ντουφέκι, νὰ μὴ φάω ἓναν Τοῦρκο κ' ἐγὼ μὲ τὸ σπαθί... .

Μέσ' τὸ κυνηγι τ' ἀσυλλόγιστο, ποῦ κάναμε στοὺς Τούρκους, ἐγὼ ξένος στάθηκα, χωρὶς νὰ θέλω. Ἡ μοῖρα μου μὲ καταράστηκε... Ἐνα κεφάλι κ' ἐγὼ ἀρβανίτικο δὲ μπόρεσα νὰ πάρω. Ἐνα — τὸ βρῆκα καταγῆς, τὸ ντραπήκα κι' αὐτό. Γιατί; Θὰ σᾶς τὸ πῶ, μωρὲ παιδιὰ!

Ὁ Καπετάνος μ' ἔβαλε σκοπὸ: Ἐκεῖ νὰ μείνω, μοῦπε, νὰ μὴν κουνηθῶ... «Χάθηκες, καὶ μᾶς ἔχασες». Εἶπε ὁ Καραϊσκάκης! Τοῦχω παρὰπονο τρανὸ δὲν τοῦ τὸ συμμαθᾶω... ἄγια τὰ κόκκαλα του! Ἐκοτάδι καὶ χιονούρα. Δὲν ἔβλεπα μπροστά μου.

“Ολοι κοιμώντανε. Καμιά ντουφεκιά, νὰ δείχνῃ πῶς ἦταν πόλεμος.” Αἶξαφνα, μιὰ ντουφεκιά... πληγώθηκα. Ἦρθε ἀπὸ μακρὸνὰ τὸ βόλι· ἦταν ἡ μοῖρα μου ποῦ τῶστειλε. Στὸ χιόνι ἀπάνου ἀπλώθηκα σιγά. Ἐνοιωθα τὸ αἷμα μου νὰ τρέχῃ· ἤθελα νὰ φωνάξω—ὁ Καπετάνος πρόσταξε ἄχνα νὰ μὴ βγάλω. Λιγώθηκα κι’ ἀποκοιμήθηκα.

Τῆς αὐγῆς ἦρθα στὸ νοῦ μου. Ἀκόμα νύχτωνε—Τοῦρκοι χιλιάδες, μπρὸς στὰ μάτια μου, περνούσανε! Κοιμῶνταν οἱ δικοί μας, παγωμένοι, στὸ χωριό. Ἦθελα νὰ φωνάξω, νὰ σκίσω τὸ λαρύγγι μου, κι’ ἄς πέθαινα—δὲ μπόρεσα νὰ βγάλω μήτε στεναγμό. Κ’ οἱ Τοῦρκοι ροβολοῦσαν... καὶ γλιστροῦσαν... κ’ ἔφευγαν’ τὸ χιόνι τοὺς βοηθοῦσε.

Κόπηκε ἡ λαλιά τοῦ γέρου. Ἀγρίεψαν τὰ μάτια του. Μὲ τὸ χέρι τ’ ἄσαρκο ἔδειχνε κατὰ τὴ θύρα.

— Ἀκοῦτε, ἀκοῦτε; Φεύγουν, φεύγουν! Ποτὲ δὲν ξαναστάθηκε τέτοια φυγή! Τοὺς πῆραν οἱ δικοί μας! Δὲ θὰ γλυτώσῃ ψυχὴ!

Μ’ ἔξαψη τρομερῇ θῆλῃσε ν’ ἀνασηκωθῆ, κ’ ἔπεσε πάλι. Τρέξαμε κοντά του’ τὸ αἷμα πλημμύριζε τὸ στρῶμα του.

Ἀξαφνα τρομάξαμε κ’ ἐμεῖς. Ὁξω ἀπὸ τὸ σπίτι ἄγρια ἀνεμοζάλη μάνιξε καὶ περνοῦσε—χιλιάδες Τοῦρκοι φεύγανε! Καὶ πᾶν, καὶ πᾶν...

Ο ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ

— Ἦμουνα κ’ ἐγὼ στὸ Ναβαρῖνο, ἐδῶ ποῦ ἀρχίσαμε καὶ δὲν τελειώνουμε, μωρὲ παιδιά! Ἦμουνα στὸ Ναβαρῖνο, καὶ πολέμησα κ’ ἐγὼ—μὲ τὴν τρεχαντήρα μου, θιὸς χωρὲς’ τηνε’ βούλιαξε καὶ χάθηκε, μὰ δὲν ξαπλώθηκε στὸν ἄμμο νὰ λιαστῆ σὰ γαῖδουροκοκκάλα. Ἦμουνα στὸ Ναβαρῖνο! ἔλεγε ὁ καπετὰν Καλούμας.

Φορτώσαμε κρεμμύδι ἀπὸ τὰ Βάτικα. Τρεῖς μέρες χωρὶς ἄνεμο· μιὰ θάλασσα πανάγαθη, ποῦ νὰ τὴ βλαστημᾶς. Ὁ ναύτης προτιμᾶει τὴν κακωσύνη της ἀπὸ μιὰ τέτοια νεκρομάρα. Κι’ ὡς πότε θὰ βαστοῦσε; Κάτι θ’ ἄκρυβε καὶ κάπου θὰ ξεποῦσε

τέτοια τῆς φύσης ἀποκάρωση — ξέσπασε στὸ Ναβαρῖνο!

Τρεῖς μέρες ἄσειστοι, σὰν καρφωμένοι στὰ νερά. Τῆ νύχτα ξὺν ἀγεράκι ξέφυχο μᾶς μετατόπιζε λιγάκι, γιὰ νὰ σβύση στὰ πανιά μας τὴν αὐγή. Κ' εἴχαμε τὸ φόβο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ποῦ τριγύριζαν. Τὴν τρίτη αὐγή βρεθίκαμε ὄξω ἀπὸ τὸ Ναβαρῖνο. Ἐνῆμενός μας ἕνας θεόρατος τριπόντες, μὲ σημαία τούρκικη, μᾶς ἔβλεπε καὶ τονὲ βλέπαμε κ' ἐμεῖς. Ἄσειστοι κ' οἱ δυὸ σὰν ἀπολιθωμένοι. Κατὰ τὸ μεσημέρι ἤρθαν ἀπάνου μας τρεῖς βάρκες ἀρματωμένες κ' ἔτοιμες. Σήκωσα τὴν ἰονικὴ σημαία, ἔδιωξα τοὺς ναῦτες στὸ γιאלὸ μὲ τὸ βαρκάκι κ' ἔμεινα μοναχὸς — δὲν ἄφωνα ἔγω τὴν τρεχαντήρα μου! Μὲ τραβήξανε στὸ λιμάνι καὶ μ' ἔδεσαν ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἄλλα τούρκικα ἀραγμένα. Δὲ μὲ πείραζαν, τὴ σημαία μοναχὰ μοῦ πῆραν. Καὶ μ' ἀφήσανε νὰ περιμένω τὴν τύχη μου. Γέροντας, ὑπομονετικὸς — καὶ περίμενα.

Κ' ἤυρα τὴν ὥρα, τὴ μεγάλη! Πόσες μέρες πέρασαν;... Οἱ στόλοι εἴχανε μπῆ στὸ κορφολίμανο. Τὸ πρῶτο κανόνι ἔπεφτε, καὶ τότε ἐγὼ, μέσ' τ' ἀντάρμα τῶν ὄλων, ἔλυσα τὰ παλαμάρια, ἔρριξα τὴν ἀλυσίδα στὸ νερό, ἄπτωσα τὸ πανί, ἔδεσα τὸ τιμόνι ἀσάλευτο, κ' ἄφησα τὸ καῖκι νὰ κυβερνηθῆ. Χωμένος στὸ σωρὸ τῶν κρεμμυδιῶν, ἀγνάντευα τὸν πόλεμο. Ἀπόγειο φύσαγε, κ' ἡ τρεχαντήρα τραβοῦσε κατὰ τὴν ἀγγλικὴ τὴν ναυαρχίδα. Τὴν ἔφτασε καὶ τὴ φοβέριζε. Φωνές, κακὸ ἀπὸ τὴ ναυαρχίδα. Μὲ πήρανε γιὰ πυρπολικό! Μιὰ κανονιά μοῦ σήκωσε στὸν ἀγέρα τὸ μισὸ κρεμμύδι — ἐγὼ δὲν τὸ κουνούσα!

Πέσαμε στ' ἀπάνεμο, κ' ἡ τρεχαντήρα ἔστριψε, σὰ νᾶνοιωσε τὰ δύσκολα. Τήραξε ὅμως! Ἐβαλε πλώρη ἀπάνου στὰ πολεμικὰ τὰ γαλλικά. Ἐκεῖ, κανόνι πάλι! Μιὰ μπάλα ἤρθε κ' ἔσπασε μέσ' τὰ κρεμμύδια, καὶ τᾶκαμε ν' ἀναπηδήσουν καὶ νὰ μ' ἀποσκεπάσουν — ἔκαμαν καλά! Δεύτερο κανόνι ἄρπαξε τὸ μισὸ κατάρτι τὸ ρουμιό. Ἄλλο χτύπησε τὴν τρεχαντήρα στὸ μάγουλο — δὲν τὴνὲ βούλιαξε! Τόνε ἡ τρεχαντήρα τὰ χρειάστηκε... Μέσ' τὴν ἀπελπισία της, κάνει ἀνάστροφα σὰ νὰ κρατοῦσε τὸ τιμόνι χέρι δυνατὸ, καὶ βάνει πλώρη ἴσα κατὰ τὸν τούρκικο τὸ στόλο — οἱ Γάλλοι πάψαν τῆς φωνές.

Στὸ βάθος τώρα ἕνα βουνὸ καράβι καίονταν. Ἦταν ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἔπιασε — ἡ τρεχαντήρα τραβήξε ἴσα καταπάνου του!

Πήδησα στο νερό, και βγήκα κολυμπώντας. Ἀπὸ ἑκεῖ πειὰ δὲν ἀγνάντευα τὸν πόλεμο· ἔκλαιγα τὰ κρεμμύδια και τὴν τρεχαντήρα. Γιατὶ πῆγε, ἡ παλαβὴ, και κόλλησε ἴσα στ' ἀναμμένο και πῆρε φωτιά και αὐτή. Κι' ἀναψε τὸ κρεμμύδι και φλόμωσε τὸν οὐρανό. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως χαθήκανε. Και τὸ κρεμμύδι ποῦ ψηνότανε γίνηκε νεκρολίβανό τους.

ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΠΙΣΤΟΣ

Ἀπ' τὴν παρέα τῶν Ἀγωνιστῶν ἕνας τελείωνε τὴν κουβέντα του, και ἄλλος τὴν ἄρχιζε.

— Αὐτοῦ ποῦ σταμάτησες, εἶπε ὁ δεύτερος, εἶχα σκοπὸ νὰ σ' ἀντικρίσω· ὁ λόγος σου για παλιές παληκαριές ἔφερε στὸ νοῦ μου ἐν' ἀπάνταστο περιστατικό. Ἐλεγες για τὴ ζωὴ, πόσο ἀσυλλόγιστα ἕνα παληκάρι παλαβὸ τὴ δίνει χάρισμα σὲ μιᾶς στιγμῆς ἀνάγκη, σὰ νὰ ρίχνη ἕνα παλιὸ φόρεμα ἀπὸ πάνου του. Ἐγὼ θὰ σοῦ πῶ για τὴ γνωστικὴ παληκαριά, ποῦ ξέρει ν' ἀκριβοπουλιέται, μα δὲν εἶναι πολὺ συχνὸ ψώνιο στοῦ πολέμου τὰ παζάρια.

Τὸ Σταυροπατέρα, ἅγια τὰ κόκκαλά του, ἐκεῖ ποῦ τὰ χῶσαμε χωρὶς παπᾶ, τὸν ἤξερα ἀπὸ τ' ὄνομά του, μα τὸν τρόμαξα μιὰ μέρα καθὼς μοῦ παρουσιάστηκε μπροστά, τρανὸς-γερός σὰ γερο-έλατος. Ἀμαθὸς ἤμουνα στὸν πόλεμο, ἴσαμε εἴκοσι χρονῶν, κ' ἡ ἀνάγκη τοῦ ψωμοῦ μ' ἔφερε νὰ μπῶ στὸ κάστρο νὰ πουλήσω ξύλα. Μὲ τὰ λίγα γρόσια ποῦχῶσα στὸ πέτσινο ζωστάρι, ἔκαμε φτερά ἡ καρδιά μου... Τὰ στενοδρόμια και τοῦ πλατάνου τὸ μεσόχωρο βουίζαν ἀπὸ τῶν παληκαριῶν τὰ σῦρε-κι' ἔλα, μὲ τ' ἀστραφτερά τους ἄρματα, τὰ ροῦχα τους τὰ μαῦρα ἀπὸ τὴ λέρα. Ἐκεῖ γινόταν τὸ κρατοπάζαρο· ρώτησα ἀθῶνα κ' ἔμαθα.—«Ἄμα εἶσαι καπετάνος κ' ἔχεις διαταγὴ για στρατολογία, ἀπ' αὐτὰ τὰ σφαγάρια θᾶρθης νὰ διαλέξης. Ἄλλο δὲ γυρεύουν παρὰ τὸν παλιομιστὸ για νὰ μποῦνε στὴ δούλεψή σου και νὰ τραβήξουνε στὸν πόλεμο. Νά, κύταξέ τους... Εἶναι σὰν τὰ κριάρια ποῦ χάσαν τὸν ἀφέντη τους. Γυρεύουν καπετάνο· μα δύσκολο νὰ κυβερνᾶς τέτοια θεριά». Στάθηκα και τοὺς θάμαξα. Μὲς' τὰ κρησοπουλεὰ χαλοῦσε ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ τραγούδια τους και τὰ μαλλώματα. Ἀποφά-

σισα καὶ μπῆκα σ' ἓνα, τὸ ἡσυχώτερο. Τότε ξαφνιάστηκα. Ὡς σαράντα παληκάρια σοβαρὰ κι' ἀμίλητα εἶχαν ἀποφάει, κ' εἶχανε στὴ μέση — ποιόν; τὸ Σταυροπατέρα! Σὰν κάτι ν' ἄστραψε στὰ μάτια μου· τὸν κύταξα σὰ νάθελα κάτι νὰ τοῦ πῶ. Μὲ πρόλαβε· κοντὰ του μ' ἔκραξε, καὶ μὲ ξομολόγησε τεχνικὰ καὶ πονηρὰ. Ὁ γραμματικὸς ἔβαλε τελευταῖο τ' ὄνομά μου στὸ χαρτί. Εἴκοσι γρόσια μιστὸς τὸ μῆνα! Τί ἄλλο ἤθελα; Εἶχα στὸ νοῦ μου καὶ τὰ τυχερά. Τί νὰ σᾶς μολογᾶω τὸ πρῶτο μου ξεκίνημα καὶ τῆς φωτιᾶς τῆ δοκιμῆ; Κάμαμε λίγους πολέμους. Ἀπὸ τοὺς συντρόφους ἔμαθα τὸ πῶς εἶχε ὁ Σταυροπατέρας λυώσει στὴ φωτιά δυὸ-τρεις φορὲς τὴ συντροφιά του, καὶ πάλι ἦρθε στὸ κάστρο καὶ τὴν ξαναγιόμισε.

Μιά μέρα ὁ καπετάνος, ἐκεῖ ποῦ στρωθήκαμε καὶ φυλάγαμε καρτέρι, εἶχε παράξενη ὄρεξη νὰ μᾶς δασκαλεῖ. Πόλεμο γερὸ περιμέναμε σὰν αὔριο, κι' ὁ καπετάνος ἦτανε βαρὺς, ὄχι ὅμως ἀπ' αὐτό· μορθεῖ ἀπὸ τίποτ' ἄλλο... — «Χτές μοῦ τὰ ζαβώσατε καμπόσοι... Ὡρέ, γίνεται στὸν κόσμο συντροφιά ὠρκοσιμένη γιὰ θάνατο καὶ γιὰ ζωὴ, ἂν ὁ σύντροφος δὲ μένη πιστὸς στὸ σύντροφό του; Αὐτὸς ὁ ὄρκος μας εἶναι κ' ἡ δύναμή μας. Ἕνας μοναχὸς, ἅμα δὲ συλλογαῖται παρὰ τὴ ζωὴ του, φτάνει ὄλους νὰ μᾶς χάση. Πιάλε, ἡ συντροφιά πρέπει νὰ πολεμάη γιὰ τὸ σύντροφο, καθὼς ὁ σύντροφος νὰ πολεμάη γιὰ τὴ συντροφιά. Ξέρω ἰγὼ γιὰτι τὰ λέω αὐτά... Ξέρουν καὶ κάποιοι ἄλλοι... Τὸ δειλὸ ποτέ μου ἐγὼ δὲν τονὲ σκότωσα, ὅπως θὰ τοῦπρεπε, κι' ὅπως τὸ κάνουν ἄλλοι. Φτάνει του ἡ ντροπὴ· μάλιστα, ἂν τονὲ βρῆκε θάνατος, τότε ἡ ντροπὴ του γίνεται κατάρρα. Γι' αὐτὸ νὰ ξέρετε ὄλοι σας: Σύντροφο πληγωμένο ἢ σκοτωμένο δὲ θὰ τὸν παρατήσω ἰγὼ στὸν πόλεμο ποτέ... Αὐτὸ νὰ κάνετε κ' ἐσεῖς. Μὰ παίρνω κι' ἄλλον ὄρκο ἀκόμα χωριστὸν ἐγὼ: Πληγωμένος ὁ ἴδιος, εἶτε σκοτωμένος, δὲ θ' ἀφήσω τοὺς συντρόφους». Προφήτης ἦτανε; Δὲν καταλάβαμε καλὰ τὰ λόγια του κείνη τὴ στιγμὴ· πολὺ παράξενα μᾶς πέσανε. Τὴν ἄλλη μέρα ἡ μοῖρα τῷφερε καὶ τὰ ξηγήσαμε ὄλα, τόσο γρήγορα... Κι' ἀποδώσαμε σὲ θῆμα ὅ,τι ἐκεῖ πέρα γίνηκε.

Στὸν πόλεμο μᾶς τσακίσαν οἱ ὄχτροι. Τοὺς πληγωμένους φορτωμένοι, φεύγαμε ἀργά· σταματούσαμε, ἀπιθώναμε τοὺς πληγω-

μένους κάτω και ξαναρχίζαμε τὸν πόλεμο. Ὁ Σταυροπατέρας ὁ ἴδιος πληγωμένος ἄσκημα. Ὅμως ὁ σύντροφος ποῦ τὸν κρατοῦσε ἔπεσε κι' αὐτός, καὶ δὲν τὸ καταλάβαμε. Μιά φωνὴ μᾶς ἔκοψε τὸ δρόμο. — «Ὁ καπετάνος ἔμεινε πίσω, παιδιὰ!». Ἦταν ὁ γλυτωμὸς μας. Οἱ Τοῦρκοι μᾶς γυρίσανε τῆς πλάτες, καὶ σταθῆκαν παρακάτου καὶ μᾶς ἀγναντεῦαν. Ἡῦραμε τὸν καπετάνο μισοπλαγιασμένο, μὲ τὸ τουφέκι στὸ σημάδι, στὸ λιθάρι ἀπάνου πλάι του καμένα κάμποσα φουσέκια. Πήγαμε πεῖδ κοντά εἶχε τὸ χέρι στὸ σκαντάλι ἔτοιμος νὰ ρίξει. Τονὲ φωνάξαμε, καὶ δὲ μᾶς ἀποκρίθηκε· σκύψαμε ἀπάνου του. Πεθαμένος, καὶ στὴ σιάση τοῦ πολεμιστῆ ποῦ βαστοῦσε συγκρατητὸ τὸν πόλεμο. Καιρὸ νὰ τὸν ἀνασηκώσουμε δὲν εἴχαμε. Ἐπιασε τὸν τόπο του καθέννας, καὶ φυλάγαμε νὰ δοῦμε τί θὰ κάναν οἱ ἀντικριοί. Ἀξαφνα, στὸ πλάι μου, ἔπεσε μιὰ ντουφεκιά. Γυρίζω, ὁ καπετάνος ἔρριχνε καὶ σκοτωμένος ἔδινε πρῶτος τοῦ πολέμου τὸ σημάδι. Κι' ἀναψε πάλι ὁ πόλεμος. Πήραμε τὸν ὄχτρο ὕστερα μὲ τὰ σπαθιά.

Εἶπανε καμπόσοι πῶς, ἐκεῖ ποῦ ὁ καπετάνος εἶχε τὸ χέρι στὸ σκαντάλι, κρύωσε τὸ δάχτυλο, καὶ τράβηξε. Αὐτὸ ἦτανε, τί ἄλλο; Ὅμως θάμα ἦτανε. Κι' ὁ καπετάνος φύλαξε τὸ λόγο του, τὸ νόμο του καλύτερα. Καὶ σκοτωμένος δὲ μᾶς ἄφησε...

ΣΤΗΝ ΚΟΚΚΙΝΗ ΜΗΛΙΑ

Οἱ Τοῦρκοι, ὑπομονετικοὶ κι' ἀκίνητοι, ὅπως τῶχει τὸ αἷμα τους, κάναν ἓνα σωρὸ μαζί μὲ τῶ' σκουτιῶν τὰ δέματα καὶ τ' ἄλλα τους συγύρια καὶ τὰ ζωντανά, στοῦ λιμανιοῦ τὴν πρόχειρη τὴ σκαλωσιά ριγμένα, περιμένοντας νὰ μποῦνε στὰ καΐκια καὶ νὰ πάνε στὸ καλό. Ἔτσι θ' ἄδειαζε ὁ Μωριάς ἀπὸ τοὺς τελευταίους τῆς φάρας τους.

Ἦταν ὅλοι τους τόσο βασανισμένοι ἀπὸ τοῦ κάστρου τὴν κλεισοῦρα τὴν πολύχρονη, τὴν ἀνεργὴ ζωὴ ἐκεῖ μέσα, τὸν ὕπνο καὶ τὸ ξάπλωμα κατάχαμα, καὶ τὰ λυωμένα ροῦχα καὶ σκελεθρωμένα τους κορμιά, κεφάλια ἀνάμαλλα σὰν τὰ θεριά, ποῦ μοιάζανε κ' οἱ ἴδιοι ζωντανὰ ἀπορίμματα, σκουπίδια ποῦ σάπισαν σὲ κατακλειδωμένο σπίτι καὶ ποῦ ὁ καιρὸς ἐκεῖ τὰ μά-

ζεψε καὶ τᾶτρουψε ἔτσι. Ἄς πηγαίνανε πειὰ στὴν κατάρα τοῦ θεοῦ.

Ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους χριστιανούς, ποῦ τριγυρίζαν κι' ἀποχαιρετοῦσαν τοὺς ἐτοιμοτάξιδους ὀχτρούς, ἦταν ἕνας ψηλὸς γέρος, μ' ἄρματα λυωμένα ἀπάνου του, μοιάζοντας παλιὸς πολεμιστής, καὶ κρατοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι ἕνα παιδί, ὡς δώδεκα χρονῶν ἀγόρι. Ἡ κοφτερὴ ματιὰ του ἔψαχνε τριγύρω, κάτι σὰ νὰ γύρευε. Τέλος σταμάτησε μπρὸς σ' ἕναν Τοῦρκο.

— Καλὸ σου καταβόδιο, Ἄλῃ-Μεμέτη! εἶπε ὁ γέρος μὲ φωνὴ πιεὶ δυνατὴ, παρὰ γιὰ φιλικὸ χαιρέτισμα.

Ὁ Τοῦρκος, ἄντρας δυνατός, μὲ σαρίκι μεγάλο σὰν ταψὶ στὸ κεφάλι, ἔβγαλε τὸ μακρὸν τσιμποῦκι ἀπὸ τὸ στόμα, ἀνασηκώθηκε στὸν ἀγκῶνα του βυριά, ἔβαλε ἀντήλιο στὸ μέτωπο τὸ χέρι του κ' εἶπε ψυχρά:

— Καλὸ νᾶχης, πατριώτη Πολυζῶη.

Κ' ἔπεσε πάλι ξάπλωμα στὸ δέμα του. Ὁ γέρος μισογελαστός ἔσυρε τὸ παιδί μπροστὰ καὶ τοῦδειξε τὸν Τοῦρκο μὲ τὸ δάχτυλο.

— Νά τοσ, αὐτὸς εἶν' ὁ Ἄλῃ-Μεμέτης, ποῦ σκότωσε τὸν πατέρα σου στὸ Λάλα!

— Κισμέτι, Πολυζῶη, εἶπε ὁ Τοῦρκος· αὐτὰ ἔχει ὁ πόλεμος. Σκοτώσατε κ' ἔσεῖς καμπόσους ἀπὸ τοὺς δικούς μου... Μὲ τοῦ Ἄλλὰχ τὸ θέλημα σωθῆκαν τὰ κακά... Αἶ, πατριώτη Πολυζῶη λησμόνα τὰ παλιά!

— Ἄς εἶναι κ' ἔτσι, ἀφοῦ φεύγετε... Ποῦ θὰ πᾶτε ἀπὸ δῶ,

— Ὅπου θελήση ὁ βασιλιᾶς μας· στὸ Μουλαλίκι (Θεσσαλία) λένε· ἐκεῖ θὰ βροῦμε γῆ νὰ ζήσουμε.

— Μακρότερα νὰ πᾶτε θᾶπρεπε, Ἄλῃ-Μεμέτη...

— Ποῦ ἤθελες τοῦ λόγου σου, Πολυζῶη;

— Αὐτὸ τὸ μέρος ἔμεῖς τὸ λέμε Κόκκινη Μηλιά.

— Ἀφοῦ τὸ θέλεις... ἔλα νὰ πᾶμε μαζί!

— Ἐγὼ εἶμαι γέρος, μὰ θᾶρθῆ τοῦτο ἄδῶ ποῦ βλέπεις νὰ σ' ἀνταμώση ὅπου σὲ βρῆ. Ἦ ἀκοῦς ἐσύ, μικρέ;

— Καλῶς θᾶρθῆ! εἶπε ὁ Ἄλῃ-Μεμέτης, κ' ἔσκυψε κάτου τὸ κεφάλι, κ' ἔσφιξε τὰ φρύδια του ἀκατάδεχτα.

Στὸ λιμάνι τοῦ Βόλου, ἐποχὴ τῆς Κατοχῆς, ἐνῶ περνᾶνε τὰ βασιλικά στρατέματα, μετανάστες Τουρκαλάδες, κολημένοι ἀπά-

νου στα χοντρά τους δέματα, αγναντεύουν τὰ βαπόρια ποῦ φορτώνουν, καὶ καμώνονται πῶς δὲν κυτᾶζουν τὴν παρέλαση.

Ἔνας ἀξιωματικὸς ὡς ἐξήντα χρονῶν περνᾷ τὴν ἀποβάθρα βιαστικά, σὰν κάποιονε γυρεύοντας. Σταματᾷ κοντὰ στὸν ἀνθρωποσωρὸ.

— Εἶν' ἐδῶ κανένας Λαλιώτης Τοῦρκος ἀπ' τὸν Τύρναβο ;

— Ἐμεῖς Λαλιῶτες εἴμαστε, ἀκουστήκανε δυὸ - τρεῖς φωνές.

— Ζῆ ὁ Ἀλῆ - Μεμέτης ;

— Εἶναι στὸν καφρονέ, ἐκεῖ πέρα, ὁ γέροντας μὲ τὴ γενειάδα.

Ὁ γεροτουρκαλᾶς μὲ τὴν πλατεῖα γενειάδα, ὀγδοητάρης, μὲ τὸ σαρίκι του ἴσαμε ταψί, κάπνιζε τὸ ναργιλὲ πνιγμένος στ' ὄνειρό του. Οὔτε κ' ἔνοιωσε τὸν ἀξιωματικὸ.

— Ἀλῆ - Μεμέτη, μὲ γνωρίζεις ; φώναξε ὁ ἀξιωματικὸς στ' ἄφτι τοῦ γέρου.

— Ποῦ νὰ σὲ γνωρίζω ; εἶπε ὁ γέρος χωρὶς καὶ νὰ σηκώση τὸ κεφάλι. Τί ὀρίζεις ;

— Ὁ γυιὸς τοῦ Καράμπελα ! Ἐσὺ μοῦ σκοτώσες τὸν πατέρα μου, κ' ἐγὼ θέλω νὰ σκοτώσω τὸ γυιὸ σου, ὄχι ἐσένα !

Ὁ ἀξιωματικὸς ἔσκυβε ἀπάνου του καὶ χαμογελοῦσε. Ὁ Τοῦρκος σήκωσε ἀργὰ τὸ κεφάλι κ' ἔκαμε ἴσκιο μὲ τὸ χέρι γιὰ νὰ δῆ χαμογέλασε κ' αὐτός.

— Ὁ γυιὸς μου πάει μπροστά, στὸ Σαλονίκι· ἂν ἀγαπᾶς, τρέχα κοντὰ του. Μὰ τί νὰ σκοτώσης ἀπὸ μᾶς ; Κύρια τὸ χάλι μας... Ναι, τώρα σὲ θυμᾶμαι. Σὲ κρατοῦσε μικρὸν ὁ θεὸς σου ἀπὸ τὸ χέρι, στὰ Τριάντα ἦταν αὐτό· πενήντα χρόνια περασμένα... Τώρα πάλι μᾶς διώχνετε ἀπ' τὸ Μουλαλίκι. Ὡς τότε, ὡς ποῦ θὰ μᾶς κυνηγᾶτε ἀκόμα ;

— Ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά· σοῦ τόπε ὁ θεὸς μου καὶ δὲν τὸ πίστεψες. Μὰ δὲ θὰ ζήσης νὰ τὸ δῆς...

— Δὲ θὰ ζήσης οὔτε ἡ ἀφεντεῖά σου. Ἀλλάχ κερίμ !

Κούνησε ὁ Τοῦρκος τὸ κεφάλι σὰ νὰ συμπονοῦσε ὄχι ἄλλον, παρὰ τὸν ἴδιον ἑαυτό του. Γέλασε ξερὰ καὶ σῶπησε.

Στὴν προκυμαία τῆς Σαλονίκης χιλιάδες Τουρκομάνι ἀναδεύονται σὰ χαλασμένη μερμηκοφωλιά. Τὰ βαπόρια ὄλο καὶ χάφτουν τὸ ζωντανὸ ιαῖνι τους, καὶ ξεφυσᾶν. Ἔνας νεὸς ὑπολοχαγὸς περ-

νάει μὲ χαρτιὰ στὸ χέρι καὶ προστάζει. Βλέπει κόσμο μαζεμένο ἀπόξω σὲ μιὰ ξύλινη παράγκα καὶ ρωτάει.

— Εἶναι κάποιος γέρο - Τούρκος ὡς ἑκατὸ δέκα χρονῶ, λέει ἓνας Σαλονικιὸς· κατέβηκε ἀπὸ τὰ Καραφέρια νὰ μπαρκαριστῆ, μὰ τώρα ἄλλαξε γνώμη· δὲν ἀκούει κανέναν. Εἶναι φτωχὸς διακο- νιάρης· Τούρκοι καὶ χριστιανοὶ κάναμε ρεφενὲ νὰ τὸν ξεκινήσουμε. Ἄρνήθηκε ἀκόμα καὶ τὰ γρόσια!

— Πῶς τονὲ λένε;

— Ἄλῃ - Μεμέτης, μὲ τ' ὄνομα. Ἦρθε ἀπὸ τὸ Μωριᾶ, καὶ ζῆ ἀκόμα! εἶπε ἓνας Τούρκος.

Κατάλευκα ἦτανε τοῦ γέρου γένεια καὶ μαλλιά, κ' ἡ ὄψη του ἔφεγγε σὰν ξέθωρο παλιὸ μεταξωτό· τὰ χέρια του τὸ ἴδιο. Τὸ μέτωπό του σὰ φωτισμένο μέσαθε, μέτωπο ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ. Κύταξε στὰ μάτια κατὶ χριστιανούς.

— Νὰ πάω, λέει στὴν Πόλη, στὴν Ἀνατολή; Γιὰ νάρθῃτε ἐκεῖ πάλι νὰ μὲ βρῆτε; Ὅχι, δὲ θὰ σᾶς κάμω τὸ χατίρι!

— Θάρθοῦμε νὰ σὲ βροῦμε! Στὴν Κόκκινη Μηλιά κυνηγῶν- τας θὰ σὲ πᾶμε! εἶπε ἓνας χριστιανὸς στὰ χωρατὰ.

Ὅλοι γελάσαν, ὅμως ὁ Τουρκαλᾶς στὰ σοβαρὰ τὸ ξήγησε.

— Δὲ θὰ σᾶς ἀκούσω, μὲ συμπάθειο! εἶπε. Μὲ κυνηγᾶτε ἀπ' τὸ Μωριᾶ· ὅπου σταθῶ μ' ἀκολουθᾶτε. Τρεῖς πολέμους ποῦ τοὺς κάματε, γιὰ μένα, τὸν Ἄλῃ - Μεμέτη! Σᾶς ἔδωσα ὅ,τι εἶχα στὸ Λάλα, στὸν Τούρναβο, στὰ Καραφέρια. Τώρα... δὲ σᾶς φτάνει; Ὅχι, ἔδῶ θὰ μείνω νὰ πεθάνω, γιὰ νὰ σταματήσω τὸ κακό. Ἄς πᾶν οἱ ἄλλοι! Ὅλα γιὰ μένα γίνονται! Ἄς μοῦκοβε ὁ Ἀλλάχ τὰ χρόνια μου πρωτύτερα! Ἄς μοῦ τὰ κόψη τώρα γιὰ νὰ πάψῃ τὸ θυμὸ του. Ἀλλάχ, Ἀλλάχ, κάμε νισάφι!

— Δὲν ἔχεις ἄλλους δικούς σου; ρώτησε ὁ ἀξιωματικός.

Ὁ Τουρκαλᾶς τινάχτηκε μὲ τὴ φωνή· κύταξε ἀργά, προσε- χτικὰ τὸν ἀξιωματικὸ.

— Δὲ σὲ ξέρω! εἶπε· ἔλα κοντύτερα. Τὰ παιδιὰ μου καὶ τ' ἀγγόνια μου; Τᾶστειλα στὴν Ἀνατολή. Τρέχα νὰ τὰ γυρεῦς... Δὲ μοῦ λές, εἶσαι ἀπὸ τὸ Μωριᾶ;

Ὁ ἀξιωματικὸς τὸν κύταξε συλλογισμένως καὶ σόπαινε.

Η ΚΑΤΑΡΑ

‘Οδοιπόροι μακροτάξιδοι, φτάσαμε στὸ χωριὸ ἀπομεινήμερο. Τὸ βρήκαμε ἔρημο, σὰν τουρκοπατημένο· στὸν τρύγο εἶχανε πάει οἱ χωριανοί. ‘Ο κάμπος πέρα ἀπλώνονταν ἀπέραντος, καὶ τὸ χωριὸ ἀπὸ τὸ ψήλωμά του κάθονταν καὶ τὸν ἀγνάντευε. Κάμπος πολύκαρπος, εὐτυχισμένος, κι’ ἀρχοντοχωῶρι τὸ χωριὸ.

Στὸν πλάτανο ἀπὸ κάτου τὸ χιλιόκλωνο, ποῦ θάσκεπε ὄλο τοῦ χωριοῦ τὸ ψυχομέτρι γιορτινὸ, ἐκεῖ καθίσαμε μονάχοι καὶ χαιρόμαστε τὸν ἴσκιο ποῦ μᾶς χάριζε ἡμερος. Πιεὶ πέρα ἡ βρύση πήγαινε κελαδῶντας τὰ νερά της· ἔδινε καὶ σ’ ἐμᾶς ἀπ’ τὴν πολύφωνη χαρὰ της, ἐνῶ τρώγαμε λίγο ψωμί, καὶ μᾶς καλοῦσε νὰ χαροῦμε ὕστερα καὶ τὴ δροσιά της. Τότε μπροστά μας ἤρθε καὶ στυλώθηκε ἓνας γέροντας λεβέντης, τοῦ χωριοῦ ὁ φύλακας καὶ μόνος κάτοικός του. Ξαφνικὸ ἦτανε γιὰ μᾶς τὸ φτάσιμό του, καθῶς φάνταζε ψηλός, τραχύς, μ’ ἓνα ραβδί καὶ χωρὶς ἄρματα.

Γαλήνιος μᾶς ἀντίβλεψε, σὰ νὰ μᾶς εἶδε κι’ ἄλλη μιὰ φορὰ. Χαιρέτησε, κι’ ὀρθὸς ἀπόμεινε ὅσο τρώγαμε, κι’ ὅσο μιλούσαμε μαζί του.

— Βλογημένος εἶναι ὁ τόπος σας, τοῦ εἶπα, ὕστερ’ ἀπὸ κάμποσο ποῦ τονὲ θάμασα γεροσκεκούμενο. Λεβέντες θάνατι οἱ συχωριανοί σου, καὶ τὸ λὲς ἐσύ. Τί προσήλιο, καὶ τί ξάγναντο ἀπὸ δῶ! Καὶ τὸ νερό σας ὅποιος πίνει θάνατο δὲ θὰ πῆ. Τὰ γράμματα τὰ τούρκικα ποῦναι στὴ βρύση τὴν ἱστορία της θὰ λένε· ξέρεις νὰ μᾶς τὴν πῆς ἐσύ; Μολόγα καὶ γιὰ τὸ χωριὸ σου.

— Ἦμαστε σκλάβοι, πρὶν ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος, μὰ τὴ σκλαβιά δὲν τὴν ἀκούγαμε βαρειά. ‘Ο Φερχάτης, ἀφεντικὸς ἀγᾶς, κυρίευε ὁδῶ πέρα. Χωριὸ καὶ κάμπος δικό του ἦτανε ζευγολατειό, κι’ αὐτὸς πλασμένος γιὰ νὰ κάμῃ τὸ καλό. Μὰ ἡ προσταγή του ἦτανε θάνατος· τὸν κάμπο στόλισε σὰ νᾶπε λόγο καὶ νὰ γίνηκε. Κι’ ἀλήθεια, ὁ λόγος του γεννοῦσε θάματα. Σὲ λίγα χρόνια ὁ κάμπος γίνηκε ἓνα περιβόλι. Οἱ πεινασμένοι χωριανοί—παιδὶ ἐγὼ τότε καὶ δὲν τὸ λησμονῶ—τρέμανε στ’ ὄνομά του. Μὲ τὸν ἰδρωτὰ τους πλούτιζαν τὸν ἀγᾶ, μὰ χόρταιναν ψωμί κ’ ἐκεῖνοι.

Μὲ τὸν καιρό, σιγὰ καὶ χωρὶς νὰ τὸ νοιώσουν οἱ ἴδιοι, σή-

κωσαν κεφάλι. "Όσο γλύκαινε ὁ ἀγᾶς τὴν κακωσύνη του, κι' ὅσο τὰ γερατεία του γίνονταν πειὸ πονετικά, τόσο οἱ χωριανοὶ ρίχνανε τὸν πόθο τους ὄχι σ' ἐκεῖνο ποῦ τοὺς ἔδινε, παρὰ στὸ ποῦ κρατοῦσε καὶ τὸ χαίρονταν ὁ ἴδιος· δικό τους τ'ἔθελαν κι' αὐτό.

Παραμονές ποῦ τὸ ντουφέκι θ' ἄρχιζε, κι' ὁ ἀγᾶς εἶχε ξυπνήσει βλέποντας τὸν κίντυνο. Μὲ λίγους Τούρκους συντροφιά, καὶ μὲ τοὺς θησαυρούς του, κίνησε γιὰ τὴ χώρα, καθέδρα τοῦ πασσᾶ. Μπροστά του κι' ἀπὸ πίσω του κοπάδι οἱ χωριανοὶ τὸν συντρόφευαν. Τὸν χαϊρέτιζαν, καὶ κακομελετοῦσαν: «'Εδῶ ποῦ πάει, δὲν τὸν ξεκάνουμε;» Κ' ἐκεῖ τὸν ἔθιψαν.

Πειθαίνοντας, βαρεῖα μᾶς ἔριξε κατάρα. Κ' ἔτσι μὲ τὴν κατάρα του, μπήκαμε στὸ πόλεμο. Γίνηκε ὁ κάμπος πέρα ὡς πέρα μιὰ ἀγκαθιά· στάχτη καὶ τὸ χωριό! Μὰ ὁ πόλεμος τελείωσε, κ' οἱ χωριανοὶ ξανάβραν τὴν κληρονομιά τους, τὴν πατρογονική. Κι' ὁ σπόρος τῆς κατάρας δούλευε βαθιά, καὶ ξάνθισε καὶ καρπολόγησε καθὼς τὸν θεωρεῖτε· ὁ κάμπος παραδείσισε, καὶ πάλι... Τῆς κατάρας ὁ καρπὸς ἦτανε τοῦ θεοῦ μιὰ χάρη... Τέτοια καλωσύνη ἔχουνε ἄποιες κατάρες. Μὰ πῆγε ἀδικοθάνατος ὁ ἀγᾶς, καὶ θιὸς σχωρέσ' τον.

Ο ΧΑΡΟΚΟΠΟΣ

Ἄγερὸς, ἐκεῖ ποῦ ψυχοπάλαιβε, φώναξε τὸ παιδί του, τὸν ἀκριβό του κληρονόμο. Τοῦ εἶπε:

— Ἄγερὸς ὁ παπποῦς σου πεθαίνοντας μοῦ ἄφησε ἕνα θησαυρό, αὐτὸν ποῦ βλέπεις. (Καὶ τοῦδειξε ἕνα κουτί χρυσόδετο). Μοῦ ἄφησε τ' ἅγιο τ' ὄνομά του νὰ λατρεύω καὶ νὰ λιβανίζω τὸ κουτί. Τώρα σοῦ τ' ἀφίνω καὶ τὰ δυό. Ἐγὼ στὸ κουτί αὐτὸ καὶ στ' ὄνομα δὲ μπόρεσα νὰ βάλω τίποτ' ἄλλο παρὰ τοὺς κόπους μου μονάχα γιὰ νὰ στρώσω τὴ ζωὴ σου ἀναπαμένη κ' ἡμερη. Κύταξε νὰ ζήσης νὰ χαρῆς τὰ πλούτη σου — ὅμως τὸ κουτί νὰ τ'ἔχης φυλαχτό, καὶ τ' ὄνομα τιμὴ σου. Κατὰρα σοῦ ἀφίνω!

Πέθανε ὁ γέρος. Κι' ὁ νεῖος σ' ὄχι πολλὰ χρόνια σκόρπησε τ' ἀγαθὰ ποῦ ἀπόχτησε ἄκοπα καὶ λέρωσε καὶ τ' ὄνομά του τὸ

πατρογονικό. Τὸ κουτί ὅμως δὲν τὸ πείραζε, ὄχι σὰν ἱερὸ πρᾶμα ποῦ ἦταν, ἀλλὰ σὰν καταφύγιο τοῦ στερνὸ ποῦ θὰ γινότανε μιὰ μέρα.

Τέλος ἔσωσε τὰ λιγοστὰ λεφτὰ ποῦ τοῦμεναν. Ἔφτασε καὶ στὸ κουτί.

Ἔπιασε τ' ἀνοίξε μ' ἀντικλεῖδι. Κ' ἤρθε μέσα κόκκαλα ξερὰ καὶ τίποτ' ἄλλο. Λοιπὸν αὐτὸς ἦταν ὁ ἀτίμητος ὁ θησαυρός; Ἡ ἀπελπισία τοῦ ξέσπασε σ' ὀργὴ μεγάλη γιὰ τοῦ πατέρα τοῦ τὸ χλευασμό. Μὲ τὸν παπποῦ τοῦ δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ θυμῶνῃ. Καὶ τὰ κόκκαλα τίποτα δὲν τοῦλεγαν. Τὸν ἄλλον ὅμως, τὸν πατέρα, ἤθελε νὰ τὸν ξεδικηθῇ. Καὶ πῶς;

Ἄξαφνα παρηγορήθηκε. Ἐκλείσε πάλι μὲ φροντίδα τὸ κουτί. Τὸ πῆρε καὶ τὸ πῆγε σ' ἓναν τοκογλύφο.

— Σοῦ φέρνω τὸ ἱερώτερο κειμήλιο τοῦ σπιτιοῦ μου, εἶπε· τοῦ παπποῦ τὰ κόκκαλα. Λάνεισέ μου ἓνα κατοστάρικο.

Ὁ τοκιστὴς χωρὶς ν' ἀνοίξῃ τὸ κουτί, τὸ κύταξε ἀπόξω μὲ προσοχή.

— Τὸ κουτί σου δὲν ἀξίζει καὶ μεγάλα πράματα, εἶπε.

— Χάρισμά σου τὸ κουτί! ἀποκρίθηκε τὸ παληκάρι. Ἐγὼ σοῦ πουλῶ τὰ κόκκαλα. Τὰ θέλεις;

Ὁ τοκογλύφος χαμογέλασε. Ἀμίλητος, ἔδωσε τὸ κατοστάρικο. Ἄδφιασε ὕστερα τὰ κόκκαλα μέσ' τὰ σκουπίδια καὶ κράτησε μονάχα τὸ κουτί.

ΠΕΤΕΙΝΑΡΙΑ

Οἱ δυὸ μικροὶ γειτόνοι, μὰ ὄχι καὶ παλιοὶ γνώριμοι, ὁ Γούλας κι' ὁ Γωγός, Ἀγωνιστῶν ἐγγόνια, δέσαν τὴν καινούργια τους ἀγάπη τόσο δυνατῇ, ποῦ κιντύνευε κάθε στιγμή νὰ σπάσῃ. Δυὸ - τρεῖς φορὲς τὴν κάθε μέρα τὴ βάζανε σὲ σκληρὴ δοκιμὴ, χτυπώντας τὴν ἀπάνου στοῦ παιδιάτικου θυμοῦ τ' ἀμόνι. Βλαστάρια μὲ τ' ἀγκάθια τους τὰ τρυφερά, δὲ μοιάζαν καὶ πολὺ, γιατί κρατοῦσαν ἀπὸ δυὸ ἀσυνταίριαστες γενιές, θαλασσινὴ τὴ μιὰ καὶ στεριανὴ τὴν ἄλλη. Ὁ παπποῦς τοῦ Γούλα ἦτανε στρατηγὸς τοῦ Ἀγῶνα, καὶ τοῦ Γωγοῦ ναύαρχος. Ὁ Γούλας εἶχε στήσει τὸ λι-

μέρι του μέσ' τὴν παλιὰν αὐλή, μὲ τὴ γέρικὴ τῆς ταταλιά, κι' ἀπὸ τὴν ταταλιά ἔκοβε ὁ παληκαρᾶς σπαθιά, τουφέκια, κ' ἔκανε ἄλογα, καὶ κυνηγοῦσε τῆς ψηλῆς τσουκνίδες τοῦ ἔρημου περιβολιοῦ, θαρρῶντας τες γιὰ Τούρκους. Ὁ Γωγὸς πάλι, νιόφερτος στὴ γειτονιά, σκάρωσε γοργὰ τὴ ναυαρχίδα του ἀπάνου στὴν ταράτσα, μὲ τὴ μαίστρα καὶ μὲ τὸ μεγάλο τῆς πανί — ὁ λόγος τῶκανε μεγάλο — μὲ τὰ ξάρτια καὶ μὲ τὴ σημαία κατάκορφα. Κι' ἀρμένιζε ὁ μικρὸς στὰ πέλαγα τῆς φαντασιᾶς του, μὰ καὶ προκαλοῦσε τὸν ἄλλον τὸ μικρὸ νὰ βγοῦνε στ' ἀνοιχτὰ καὶ νὰ μετρηθοῦνε μὲ κανόνια καὶ πυρόκροτα, κι' ὄχι μὲ ψιλὴ φωτιά, ποῦ ἐκεῖνος τὴν καταφρονοῦσε. Ὅμως ἡ παληκαριά μετριώτανε μὲ τὸ σπαθί, σῶμα μὲ σῶμα, κι' ὄχι μὲ κανόνια, ὁ ἄλλος ἀπαντοῦσε.

Ἄφου βραχνιάσανε τῆς πρῶτες μέρες, μπήκανε σ' ἄλλον ἀγῶνα ὕστερα. Ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ παπποῦδες, ὁ ναύαρχος ἢ ὁ στρατηγός, ἦταν τὸ πειὸ παληκάρι;

— Ἐμέναν' ὁ παπποῦς μου ἔκαψε φρεγάδες...

— Μὲ τὰ χέρια του τῆς ἔκαψε;

— Μὲ τὰ πυροπολικά.

— Δό' μου κ' ἐμένα ἓνα σπίρτο νὰ κάψω ὅλη τὴν Ἀθήνα, μονοκοπανιά. Παληκαριά εἶν' αὐτὴ;

— Παληκαριά δὲν εἶναι νὰ σοῦ ρίχνουνε χιλιάδες κανονιές, καὶ νὰ τραβᾶς ἀπάνου, κ' ἴσα ἀπάνου;

— Φτάνει, μὴν πᾶς παραπάνου! Πόσες πληγῆς ἔχει ὁ παπποῦς σου;

— Πληγῆς... γιὰ νὰ κουτσαίνει, θᾶχη πληγῆς...

— Ὁ δικός μου ἔχει ἑπτὰ πληγῆς.

— Θὰ πῆ πῶς οἱ Τούρκοι τοῦ τῆς δώσανε.

— Δὲν ξέρεις ἀπὸ πόλεμο τῆς στεριάς, καί μένε' σπαθιῆς στὰ κεφάλια, βόλια στὰ κορμιά, ὄχι κανονιές ἀπὸ μακροῦ.

— Λοιπόν, καὶ τῆς ἔφαγε ὁ παπποῦς σου τῆς σπαθιῆς!

— Καὶ τῆς γλύτωσε τῆς κανονιῆς ὁ δικός σου!

— Καὶ τῆς δέχτηκε ὁ δικός σου τῆς πληγῆς!

— Ἄφου δὲν ἔφευγε; Ἄφου ἔβανε τὸ στήθος του μπροστά; Δὲν τῆς πῆρε τῆς πληγῆς σὲ μιὰ μάχη, σὲ πολλῆς τῆς πῆρε' πῆρε κ' ἔδωσε περισσότερες. Στὰ Πέντε Ὄρνια, στὴν Καλιακουίδα, στὸ Κρεμμύδι...

— Τί μάχες εἶν' αὐτές; Ὕρνια, Κρεμμύδια; Τὸ καράβι τοῦ παπποῦ μου πολέμησε στὴ Χιό, στὴν Τένεδο! Ὕχι, Κρεμμύδι...

— Τὸ βλέπεις τοῦτο τὸ κρεμμύδι; (κ' ἔδειξε τὴ γροθιά του) Σοῦ κάνω τὸ καράβι τοῦ παπποῦ σου νὰ μὴν ξεχωρίζῃ ἢ πλώρῃ ἀπὸ τὴν πρύμνη...

Τὸ ξύλο καὶ τὰ κλάματα δὲν κρίνανε τὸ δίκιο, μὰ εἶχαν ἓνα τέλος πειὸ καλὸ. Οἱ ἀντίπαλοι τιμήσανε τὴν πατρογονικὴ παληκαριά δένοντας τὴν ἀγάπη τους στενώτερη ἀπὸ πρῶτα. Ἡ ἀγάπη γέννησε ὕστερα τὸ σεβασμὸ στὴς γνῶμες τους, ἓνας τοῦ ἄλλου. Τέλος εἶπε ὁ στεριανός:

— Νὰ μὲ πάρῃς καμιά μέρα νὰ μὲ πᾶς στὸν παπποῦ σου, νὰ μοῦ πῆ καμιά ναυμαχία.

— Αὐτὸς δὲ θέλει, εἶναι δύσκολος, μὰ ξέρω ἴγῳ πῶς νὰ τὸν καταφέρω. Θὰ τοῦ πάω τὸ γάτο μας τὸν Κίτσο νὰ τονὲ βάλω στὰ γόνατά του, κ' ἐκεῖ νὰ καθίση καὶ νὰ ρουθουνάῃ. Ὁ Κίττος δὲν τοῦ ἀρέσει καὶ πολὺ, γιατί μυρίζει ὁ παπποῦς ταμπάκο. Ὅμως τονὲ χαϊδεύει ὁ παπποῦς, καὶ κάθεται ἡσυχος. Τότε ἀρχίζει ὁ παπποῦς μιὰ νὰ χαϊδεύῃ, μιὰ νὰ λέῃ, μιὰ νὰ σωπαίνη. Ἐμεῖς ὅλο καὶ θὰ τοῦ τὸ θυμᾶμε: «Παρακάτου ὕστερα, παπποῦ, τί γίνηκε;» Κι' ὁ παπποῦς θὰ μᾶς τὴν ἱστορήσῃ τὴ ναυμαχία μὲ τὰ ὅλα της. Τότε θὰ καταλάβῃς πῶς γίνεται ὁ πόλεμος τῆς θάλασσας· καὶ θὰ δῆς τὰ τούρκικα καράβια νὰ τὸ κόβουνε φευγιό, καὶ θὰ δῆς νὰ πετᾶνε στὸν ἀγέρα, νὰ βουλιᾶνε, φοῦντο... Ὁ παπποῦς θὰ μιλήῃ σιγά-σιγά, ἡσυχά-ἡσυχά, μὰ ἐσὺ θ' ἀκοῦς καὶ θ' ἀνατριχιάξῃς, θὰ πιστεύῃς πῶς εἶσαι μέσα στὸ καράβι, καὶ πῶς πολεμᾶς κ' ἐσὺ. Ὕστερα θὰ μὲ πᾶς κ' ἐμένα στὸ δικό σου τὸν παπποῦ.

— Ὁ δικός μου ὁ παπποῦς ὅλο βογγάει, δὲ θέλει σὲ κανένα νὰ μιλήῃ. Βαστάει στὸ χέρι του ἓνα μακρὸ τσιμποῦκι, κι' ἄμα τοῦ φταιξῶ τίποτα, μοῦ τὴν τραβάει τὴν τσιμπουκιά. Γιὰ πολέμους δὲ θέλει πειὰ νὰ μοῦ μιλήῃ. Ἄμα θυμώνει, κάνει τὸ σπίτι νὰ τραντάξῃ ἀπ' τὸ θυμὸ του. Μιὰ φορὰ ποῦ τὸν παρακαλοῦσα, ἦτανε σὲ διάθεση καὶ μοῦπε:—«Πῶς τοὺς ἔχεις ἐσὺ τοὺς Τούρκους μέσ' τὸ νοῦ σου, πῶς τοὺς φαντάζεσαι;—Αὐτοὶ φοβῶντανε μὴν τοὺς σκοτώσετε, κ' ἐσεῖς τοὺς κυνηγούσατε...—Λοιπὸν ἐμεῖς

πολεμούσαμε μὲ φοβιτσάρηδες;» Μιὰ τσιμπουκιά, καὶ τ' ἀφτί μου πῆγε νὰ τὸ ξεκολλήσῃ.

— Ἐμένα ξέρεις τί μοῦκαμε ὁ δικός μου; Ἦθελα νὰ μοῦ πῆ μιὰ ναυμαχία, καὶ τοῦ πῆγα τὸ γάτο. Ἀρχίζει γιὰ ἓνα καράβι τούρκικο, ποῦ τὸ κυνηγούσανε πέντε δικά μας, καὶ τοῦ λέγανε νὰ παραδοθῆ, καὶ δὲν παραδινόταν. Τοῦ κάμανε συντριμμία τὰ κατάρτια, κόσκινο τὸ κουφάρι του, καὶ δὲν παραδινόταν. Ἐγὼ περίμενα τούρκικες φρεγάδες νὰ τὰ πρυμίζουνε, κ' ἐκεῖνο δὲν παραδινόταν. Τέλος ρίζανε τὸ καράβι στὴ στεριά, καὶ δὲν παραδοθήκανε. Θύμωσα, τοῦ ἄρπαξα τὸ γάτο ἀπὸ τὰ χέρια.—«Ἄμμέ, τί λὲς τοῦ λόγου σου, δὲν πολεμοῦσαν οἱ ὀχτροί μας;»

— Ὁ παπποῦς σου εἶναι καλός, καὶ θὰ πᾶμε νὰ τονὲ γνωρίσω. Τὸ δικό μου θὰ σὲ πάω νὰ τονὲ ἴδῃς ἀπὸ μακριά. Ἐχει στὸ πλάι μιὰ στενὴ κάμαρα γιομάτη ἄρματα, στοὺς τοίχους ὅλα κρεμασμένα, ἄρματα ἀσημένια καὶ χρυσά, κ' ἓνα καντήλι ἐκεῖ νὰ καίῃ. Ἐκεῖ θὰ κρυφτοῦμε, καὶ θὰ τονὲ ἴδῃς.

— Ὅλα αὐτὰ τ' ἄρματα ὁ παπποῦς σου τὰ φοροῦσε; Πῶς τὰ βαστοῦσε ἀπάνου του;

— Παιδί μου, ἐσὺ δὲν ξέρεις ἀπὸ ἄρματα... ξέρεις ἀπὸ κανόνια!

Ὁ θαλασσινὸς τὸν ἀγριοκύταξε, μὰ ἔλα ποῦ ἦτανε φίλοι πειά;

— Λοιπὸν πᾶμε στὸν παπποῦ σου; εἶπε ὁ στεριανός.

— Κίτσο, ψιψίκο!

ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

ΜΙΑ ΕΙΝ' Η ΠΑΤΡΙΔΑ

— Ἀκοῦτε τὸ διαλαλημό! Προσταγὴ τὸ Ἐπιτροπῆς! Τὴν αὐγὴ ἔχει πόλεμο! Ὅλοι νὰ πᾶνε στὰ προχώματα νωρίς, ἀπόψε! Κανέννας δὲ θὰ κοιμηθῆ σὲ σπίτι! Ὅποιος βρεθῆ σὲ μαγαζί, τὴν ὥρα ποῦ οἱ βάρδιες θὰ περάσουν, αὐτὸς θὰ ντροπιαστῆ. Οὔτε ἄρρωστος, οὔτε κανέννας δὲ θὰ λείψῃ. Μοναχά, ὅσοι βαριά πληγωμένοι, αὐτοὶ μοναχά! Ὅλοι οἱ ἄλλοι, στὰ ταμπούρια! Ἐκεῖ ἔχει ὕπνο καὶ φαί, τιμὴ καὶ δόξα. Ἀκοῦτε τὸ διαλαλημό! Προσταγὴ τὸ Ἐπιτροπῆς! Τιμὴ στοὺς τιμημένους, ντροπὴ στοὺς ντροπιασμένους!

Ὁ διαλαλητῆς ὁ γέρο-Χρόνης, ἀρματωμένος καὶ λερός, στὰ κουρέλια τοῦ ντυμένος, ἓνας κι' αὐτὸς ἀπ' τοὺς πολεμιστάδες, γύριζε τοὺς δρόμους, ὅσο μέρος εἶχε ἀνοίξει τὸ ποδάρι μέσα στοῦ πολέμου τὰ χλαύσματα, στεκόταν ὅπου ἔβλεπε σύναξη παληκαριῶν, ἔσερνε γύρω του μιὰν ἀγριωπὴ ματιὰ, καὶ χωρὶς κανένα νὰ κυτᾶξῃ ἴσα στὰ μάτια, ἀνοίγε ἓνα στόμα χαλασμένο ἀπὸ σπαθιά, κουνουῖσε γιὰ φοβέρα τὸ κεφάλι, σὰ μαδημένου κόρακα κεφάλι, κ' ἔκραζε βραχνά, συγκρατητὰ καὶ τραβηγμένα τὸ διαλαλημό του. Τρομάρα σ' ὅλους κάνανε τὰ λόγια του.

Ὁ γέρο-Χρόνης ἦτανε φωνακλᾶς ἀμίμητος καὶ παληκάρι πρῶτο. Τὴν ὥρα ποῦκανε τὸ διαλαλητῆ, μὲ γρόσια δεκατέσσερα τὸ μῆνα, χωρατὰ δὲν ἔπαιρνε. Τὸ γιαταγάνι ἀκονισμένο λούφαζε, σὰν τὸ κρυφὸ σκυλί, μέσ' τὸ θηκάρι. Αὐτὸν εἶχε διαλέξει ἡ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὸ σκοπὸ της.

Λίγα βήματα πειὸ πίσω πήγαινε ὁ παπᾶ-Ἀγλύκαντος, φάντασμα ψηλόλιγνο, μ' ἀργόσυρτο τὸ βῆμα. Ὑστερα ἀπὸ τὰ ξεκομμένα λόγια τοῦ διαλαλητῆ, τὰ λόγια τοῦ παπᾶ τοῦ ξεμολοητῆ, ποῦ ἡ ζωὴ του περνοῖσε στὰ προχώματα, στὸ πλάι τῶν βαρυνπληγωμένων, τῶν ἐτοιμοθάνατων, δίνανε στὴς καρδιὰς ἄλλης λογιῆς χτυπιὰ βαθύτερη, ποῦ γλύκαινε τοῦ γέρο-Χρόνη τὴν ἄλλη τὴ σκληροτή.

Πειὸ πάνου ὁ γέρο - Χρόνης προχωρῶντας στάθηκε, χωρὶς νὰ φαίνεται ψυχὴ τριγύρω, κι' ἄρχισε πάλι. "Ἦξερε αὐτὸς σὲ ποιόνα θὰ τὰ κοπανοῦσε τώρα, ὅμως κ' ἐκεῖνος ποῦ θὰ τ' ἄκουγε ἤξερε καλὰ γιὰ ποιὸν ὁ γέρος τᾶκανε τόσο ἄγρια καὶ στριγκὰ τὰ λόγια του.

Ἐπὶ τὸ πλαϊνὸ ρημόσπιτο, τὸ σωριασμένον σ' ἄμορφο ὄχτο, ξετρύπωσε σὰν τὸν ἄσβδὸ ἀπὸ τὸ λαγοῦμι του ὁ Νάκος ὁ Στουρνάρας, γιομαῖτος, χέρια καὶ πόδια, ἀβεστοχώματα, καὶ πάτησε στὴ μόνη πέτρα ποῦδειχνε τὴν πόρτα του, κάνοντας τὸν ἀδιάφορο, σὰ νὰ μὴν ἄκουγε, καὶ μὴδὲ κύταζε τὸ γέρο - Χρόνη. "Ὅμως δὲν κρατήθηκε ὁ διαλαλητής.

— Ὁρὲ ἔρημε, εἶπε, ὁ κόσμος καίγεται κ' ἐσὺ χτίζεις σπίτι; Τὴ γυναῖκα σου τὴν ἔχασες ἀπὸ κανόνι, παιδιὰ δὲ θ' ἀφήσης πίσω σου, καὶ βάλθηκες, ἄνθρωπος πενηντάρης, νὰ κάμης σπίτι; Θὰ σοῦ τὸ ρίξῃ πάλι ἢ μπόμπα! "Ἄν βγῆς ἀπὸ δωπέρα ζωντανός, νὰ τὸ χαρῆς μὲ γειά σου, τὸ ρημάδι σου!

— Κάμε ἐσὺ τὴ δουλειά σου, κ' ἐγὼ κάνω τὴ δική μου, εἶπε ὁ Νάκος ξερά, ρίχνοντας ἄλλοῦ πάντα τὴ ματιά του. "Ἄμα βγοῦμε ἀπὸ 'δῶ, καὶ ζοῦμε, τότε θὰ τὰ ξαναποῦμε.

Ὁ διαλαλητής ἄρχισε νὰ ρυάζεται ἀκόμα δυνατώτερα, σὰ νὰ θελε νὰ βεῖσῃ τὸ Στουρνάρα.

— Ἀκοῦτε τὸ διαλαλημό! Προσταγὴ τσ' Ἐπιτροπῆς! Ὅλοι νὰ τσακιστῆτε στὰ ταμπούρια!

Λίγο ἀκόμα, κ' οἱ δύο τους θὰ πιανόνταν ἀπὸ τ' ἄρματα. Ὁ Νάκος χτίζοντας εἶχε πίσω ἀπὸ τῆς πέτρας φυλαγμένα τὰ δικά του. Γύρισε μὲ καταφρόνια πέρα τὸ κεφάλι, κ' εἶδε μπροστά του τὸν παπᾶ - Ἀγλύκαντο. Ὁ διαλαλητής προχώρησε μὲ τὸ διαλαλημό του.

— Γιατί, παιδί μου Νάκο, κάνεις αὐτὰ τὰ μάταια πράματα;

— Κάνω κακό; Βλάφτω κανένα; εἶπε ὁ Νάκος ταπεινὰ σφίγγοντας ἀκόμα τὸ θυμὸ του.

— Ἄλλη δουλειὰ δὲν ἔχει ἐδῶ παρὰ τὸν πόλεμο, εἶπε ὁ παπᾶς παρακαλεστικά.

— Τὸ ξέρω... δὲν τὸ ξέρω; Μὰ σὰ δὲν ἦταν πόλεμος γιὰ λίγες μέρες, ἔπιασα τούτῃ τὴν παλιοδουλειά. Κανένα δὲν πειράζω... Κάνω τῆς πατρίδας μου κακό;

— Δίνεις κακὸ παράδειγμα. Ὁ νοῦς μας, ἡ ζωὴ, τὸ ἔχει μας, ὅλα μας τ' ἀκριβὰ δοθήκανε στὸν πόλεμο. Βοήθεια πειὰ δὲν περιμένουμε. Τὸ τέλος δὲ θ' ἀργήση: Ἡ μὲ τὸ σπαθὶ θὰ βγοῦμε, ἢ θὰ παραδοθοῦμε...

— Μὲ τὸ σπαθὶ! εἶπε ὁ Νάκος· ὄχι, νὰ παραδοθοῦμε...

— Καὶ τὸ σπίτι, τότε; Μαζί σου θὰ τὸ πάρης;

— Παππᾶ, εἶπε ὁ Νάκος, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ χαθῆ, τὸ σπίτι μένει, κανένα δὲν πειράζει. Ἐάν γκρεμιστῆ, ξαναχίτζεται καὶ πάλι, καὶ πολλὲς φορές. Κ' ἡ γῆ ποῦν' ἀπὸ κάτω, μένει κι' αὐτή... Ἄμα τὴν πάρῃ ὁ Τοῦρκος, παίρνει καὶ τὸ σπίτι. Τότε τί πατρίδα μένει; Ξέρεις καμιὰ πατρίδα χωρὶς γῆ ἀπὸ κάτω; Ἡ εὐκὴ σου, παππᾶ!

Ὁ παππᾶ - Ἀγλύκαντος συλλογιζόταν ἄλλη μιὰ πατρίδα μακρινή, χωρὶς θεμέλια γῆινα, μὰ σώπησε. Μακρύτερα, φοβέριζε ἡ φωνὴ τοῦ διαλαλητῆ· μέσ' τὸ σκοτάδι γινόταν ἀγριώτερη.

Ἄπὸ τὸ πρῶτ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας δὲν εἶχε πάψει τὸ κανόνι· ἔτσι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀκούγανε μήτε τὸν ἀχὸ τοῦ διαλαλημοῦ. Ἡ νύχτα προχωροῦσε. Ἴσκιοι ἀρματωμένοι περνούσανε μὲ βιά. Γυναῖκες καὶ παιδιά φορτωμένα πηγαῖναν καὶ γύριζαν ἀπὸ τὰ προχώματα.

Τότε ὁ Νάκος ὁ Στουρνάρας σφούγγησε τὰ χέρια, ντύθηκε τ' ἄρματα καὶ τράβηξε στὸ πρόχωμά του.

Τὴν αὐγὴ, ἀφοῦ ἡ ἔφοδο τῶν Τοῦρκων πῆρε τὸ σκληρὸ της χτύπημα, ποῦ δὲν τὸ περιέμενε καὶ πάλι, φάνηκε ὁ Νάκος ὁ Στουρνάρας, μὲ δεμένο τὸ ποδάρι, νὰ γυρίζῃ στὸ ρημόσπιτό του καὶ νὰ ξαναπαίανη τὴ δουλειά.

ΑΓΟΥΡΑ ΑΝΘΙΣΜΑΤΑ

Ὁ Στέριος ὁ Καμένος, ἀφοῦ τῶφερε ἔτσι ἡ μοῖρα, βρέθηκε πρόσφυγας στὸ Μεσολόγγι· κλείστηκε κι' αὐτὸς ἐκεῖ μὲ τὴ γυναῖκα καὶ τὰ τρία παιδιά του. Ἡμερος, ζευγαῖς παλιός, νὰ ποῦ μπῆκε στῶν ἀρμάτων τὴ δουλειά, χωρὶς νὰ θέλλῃ, καὶ γίνηκε πολεμιστῆς γερός καὶ παληκᾶρι ἀπὸ τὰ πρῶτα.

Ὅμως ἂν ἔτσι, νύχτα καὶ μέρα ἀπάνου στὰ προχώματα, δὲν

είχε ἄλλη σκοτούρα παρὰ τὸ πανηγῦρι τῆς φωτιᾶς, γυρίζοντας στὸ σπίτι ἄλλο ἐκεῖ τὸν καρτεροῦσε βάσανο, τῶν παιδιῶν του ἡ ἔννοια.

“Ὅσο γιὰ τὸ μεγαλύτερο τὸ Γιώτη, δεκαπέντε χρονῶν παληκαράκι, αὐτὸ ποτὲ δὲν ἄφινε τὸν πετροπόλεμο μὲ τοὺς ὄχτρούς. Γιατὶ καὶ τὰ παιδιά τὰ πολιορκημένα — καπετάνος τους ὁ Γιώτης — κάναν τὸ δικό τους πόλεμο καθημερινά, καὶ κάνανε τὴν ἔξοδό τους, ἀφοῦ τελειῶναν τὴ δική τους οἱ μεγάλοι.

Στάθηκε ὁ Στέριος μιὰ στιγμή συλλογισμένος ἀπάνου στὸ παιδί, καθὼς μπῆκε ἡσυχά στὸ σπίτι, ἓνα ἀπόγεμα. Γύρισε τὰ μάτια ἐκεῖνο καὶ τὸν εἶδε, κ’ ἔμεινε μπροστά του ὄλο ντροπή.

— Παιδί μου, εἶπε ὁ πατέρας, ἐσὺ εἶσαι ποῦ εἶσαι παλαβό· τὰ γράμματα δὲν τ’ ἀγαπᾶς· τῆς φυλλάδες σου τῆς ἔκαμες φουσέκια. Καὶ ποῦ στὴν εὐκὴ τὸ βρῆκες κείνο τὸ λαμνί, χωρὶς κοντάκι, καὶ παλεύεις ὀλημέρα; Παρὰ νὰ σκοτωθῆς ἀπὸ τῆς μπόμπες, ἢ νὰ δεχτῆς τὸ βόλι ἐκεῖ ποῦ δὲν τὸ περιμένεις, παίζοντας τὸν πόλεμο μὲ τὴν Τουρκιά—θαρρεῖς καὶ βρίσκεσαι στοῦ χωριοῦ σου τὰ πετράλωνα—καλύτερα νάρθῆς μαζί μου στὰ ταμπούρια... Ἄκουσε, γυναῖκα· ἀνοιξε τὸ σεντουκι καὶ δῶσε τοῦ παιδιοῦ τὸ σισανέ... μὰ ὄχι καὶ τὸ γιαταγάνι! Δὲν ἔχει ἀκόμα χέρι γιὰ σπαθί... ἄς εἶναι, δός του καὶ τὸ γιαταγάνι! Δός του καὶ τὴν πιστόλα, ἀδέρφι τῆς δικῆς μου. Κλείδωσε ὕστερα καλά! Ἔχουμε ἴδω κι’ ἄλλους ποῦ γυρεύουν ἄρματα... Τί διατάξεις ἢ ἀφεντειά σου, κὺρ γραμματικέ, ποῦλεγα νὰ σὲ κάνω διάκο στὸ χωριό σου;

— Θέλω κ’ ἐγὼ ἄρματα... λέει ὁ μικρὸς ὁ Γούλας, ἄγουρος ἀκόμα στὰ χρονάκια του.

Καμώνεται πῶς κλαίει, μὰ τ’ ἄρματα τὰ θέλει ἀληθινά· ζηλεύει τὸν πειὸ μεγαλύτερο, ἐκεῖ ποῦ τονὲ βλέπει, ὄλο φωτιά τὸ πρόσωπό του, ἀπ’ τὴ χαρά του. Μπαίνει στὴ μέση ἡ μάννα καὶ χαϊδεύει καὶ γλυκομαλλώνει τὸ Γούλα τὸν ἀράθυμο· σκύβει καὶ τοῦ μιλεῖ στ’ ἀφτί.

— Σήμερα θὰ γράψης τοῦ νουνοῦ σου νὰ σοῦ στείλῃ τὰ βιβλία σου...

— Δὲ θέλω ἴγὼ βιβλία, θὰ τὰ σκίσω...

Ἐκεῖνη τὴ στιγμή σὰ σίφουνας ἔπεσε μέσ’ τὸ σπίτι ὁ Νάνος ὁ μικρότερος. Στὴ ζῶνα τῆς φουστανελλίστας του εἶχε μιὰ ψεύ-

τικη πιστόλα περασμένη, ξύλινη, στὸ χέρι κρατοῦσε ἓνα παλιοσι-
δερικό, καὶ τῷπαιζε, σπαθί του τάχα.

— Βλέπεις πῶς τὸ κατάντησες κι' αὐτὸ μὲ τὰ χάρδια σου ; εἶπε
ὁ πατέρας αὐστηρά.

— “Ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ κόσμου παλαβῶσανε μὲ τὸν πόλεμο !
εἶπε ἡ μάννα σὰ νάχε πάρει τὴν ἀπόφασή της πειά.

“ Ἀρπαξε ὁ πατέρας τὸ μικρὸ στὰ χέρια του καὶ τῷψαξε. Μέσ' τὸ
δερμάτινό του φυλαχτό, ποῦ τῷχε γυρισμένο γιὰ παλιάσκα στὸ
πλευρό του, βρεθῆκανε κρυμμένα λίγα βόλια πλακωτά, ἀπὸ κεῖνα
ποῦ ρίχνανε στὴ χώρα οἱ Τοῦρκοι. Τοῦδωσε ὁ πατέρας λίγες ἀλα-
φρὲς στὴν πλάτη, κ' ἔβαλε ὁ μικρὸς τέτοια ξεφωνητά, ποῦ τρώμαξε
τὴ γειτονιά.

— Ψάχνει μέσ' τὸ χῶμα καὶ τὰ βρίσκει, τὰ χτυπάει, τὰ κάνει
φύλλα, ὕστερα τὰ παραγεμίζει μὲ μαρουῦτι καὶ τοὺς βάνει τὸ
φυτίλι, λέει ὁ Γούλας, ἀπὸ πεῖσμα του, γιὰ τὸ μικρὸ τὸ Νάνο.

— Θὰ σκοτωθῆ, λέει ὁ πατέρας, μὲ γιὰ ψυχρὴν ἀπόφαση,
ποῦ τρώμαξε τὴ μάννα. Ποῦ τὸ βρίσκει τὸ μαρουῦτι ; ... “ Ἐλα ἴδῶ
κ' ἐσύ, γραμματικουδί, ποῦ κατηγορεῖς τοὺς ἄλλους, φέρε νὰ ἴδῶ τί
κρύβεις στὴ φλοκάτα σου... νά, μιὰ πέτρα ματωμένη !

— Ἄπὸ τὸν πετροπόλεμο ! λέει ὁ πειὸ μεγάλος ἀδερφός, ὁ
Γιώτης· τὴν ἔρριξε στοὺς Τούρκους, καὶ τοῦ τὴ στείλαν πίσω
ματωμένη. Δὲν ἔχει ἀπάνου ἡ πέτρα ἓνα σταυρό ; Τὴ χάραξε ὁ
ἴδιος, πρὶν τὴ ρίξει.

— Γιὰ κύτα το... λέει ὁ πατέρας. Καὶ βγήκε τῆς προάλλες
τὸ γιαλό—γιαλὸ μὲ τὴ σφεντόνα του γιὰ νὰ σκοτώσῃ Τοῦρκο,
νὰ τοῦ πάρῃ τ' ἄρματα... Λίγο, κι' ἂν δὲν τὸ φέρναν πίσω, θ' ἄ-
φινε τὸ κεφάλι του στὰ χέρια κανενοῦ Γκέκα. Πῆρε τοὺς Τούρ-
κους γιὰ κοσσύφια...

Τοῦ πατέρα ἡ ὄψη δείχνει τέτοια ἀπελπισιὰ ἄφωνη, σὰ νάχε
γίνει κιόλα τὸ κακὸ.

— Συμπάθησέ το ! λέει τρεμουλιασμένη ἡ μάννα· φτάνουν
ὄσες τοῦρριξες τὴν ἄλλη φορὰ. Θὰ βάλῃ τώρα γνώση...

Ὁ πατέρας ἀκολούθησε νὰ τὸ κυτάξῃ ἀμίλητος.

— Ἄκουσε ἴδῶ, ἀγριολογιώτατε, εἶπε τέλος· ἀπ' τὸ σπίτι δὲ
θὰ βγαίνης πειά. . . Κ' ἐσένα, κοντορεβυθούλη, ἀσβόγερε (ὁ Νά-
νος ξαναρχίζει τὰ μεγάλα κλάματα) μούρχεται νὰ σὲ σηκώσω

καὶ νὰ σὲ βροντήξω σὺν ἀσκόπουλο...” Ἀ, δὲ βαστάω ἄλλο!” Ἐλα κοντά μου, Γιώτη! Πήγαινε τ’ ἄρματα στὸν κονταξή, καὶ πές του ἐγὼ τοῦ τᾶστεϊλα.

Ἄφου φύγανε γυιὸς καὶ πατέρας, γίνηκε μεγάλη σαλαγὴ μέσ’ τὸ χαμόσπιτο, παράπονα, θυμοί, φωνάρες ἄξιες νὰ ρίξουν τὴ σκεπή.

— Κάθισε καὶ γράψε τοῦ νουνοῦ σου! λέει στὸ Γούλα ἡ μάννα. Θὰ τοῦ γράψης ὅ,τι θὰ σοῦ πῶ: Θὰ τοῦ γράψης νὰ τοῦ στείλῃ ἓνα ψαλτήρι κ’ ἓνα χτωῆχι. Εἶσαι στὸν τέταρτο ἤχο, νὰ τοῦ πῆς!

— Θέλω νὰ μοῦ στείλῃ ἓνα ζωστάρι κόκκινο καλὸ νὰ τὸ φορῶ, μὲ κεντίδια καὶ καπούλια καὶ μὲ δίπλες πολλές. . .

— Κύταξέ το. . . καλέ, ἄντρας εἶσαι σύ, καὶ θέλεις σελάχι; Τί θὰ βάλῃς μέσα; Ξέρω τί λές. . . «Θὰ πάρω ἄρματα ἀπ’ τοὺς Τούρκους». Ἔννοια σου, θὰ στείλω ἄλλο γράμμα τοῦ νουνοῦ σου καὶ θὰ σὲ στολίσω. . . Μὰ ὄχι, ὄχι, δὲ θὰ γράψω τίποτα! Τοῦ κάκου! Θέλω τρία γρόσια γιὰ τὸν πεζοδρομὸ ποῦ κινάει ἀπόψε· κι’ ἂν περάσῃ ἀπ’ τὰ ταμπούρια ζωντιανός, κι’ ἂν γυρίσῃ ἀπὸ τ’ Ἀνάπλι πίσω. . . Καὶ δὲν ξέρουμε κ’ ἐμεῖς, θὰ ζοῦμε ἢ ὄχι ὡς αὔριο. . .

ΠΟΛΕΜΑ!

Πολὺ τὸ συλλογίστηκε ἡ Ἐπιτροπή, πρὶν νὰ φτάσῃ στὴν ἀπόφασή της. Ἦξερε καλὰ τὸ στρατηγό, τῆς Φωτιᾶς τὸν πρωτοστάτη, πόσο ἦτανε δύσκολος στὴς ξένες γνώμες, ποῦ δὲν ταιριάζανε μὲ τὴ δική του, πόσο στὴς ξένες προσταγὲς ἀγρίευε, κι’ αἴς τῆς στόλιζε τῆς γεροντίσας συμβουλῆς τὸ χᾶδι εἶτε τὸ παρακάλεμα τὸ ταπεινὸ, ποῦ τὸν ἔκανε χειρότερο ἀπὸ τὰ θεριά. Ὁ στρατηγὸς ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἓνα πρᾶμα δύσκολο· ἴσως νᾶναι ὁ νοῦς τους, ξάστερη ἢ ματιὰ τους, κι’ ὁ λόγος νὰ χτυπήσῃ στὴν καρδιά, κοφτερὸς σὺν τὸ δικό του λόγο.

Μπήκε ἡ Ἐπιτροπὴ στὸ νοῦ τοῦ στρατηγοῦ μ’ ἓνα μονάχο χτύπημα.

— Στρατηγέ, ἡ Φρουρὰ λαχταράει γιὰ τὸ ψωμί· ὁμόναι στ’ ὄνομά του! Τὸ βραστὸ σιτάρι καὶ τ’ ἀραποσίτι τ’ ἀποχόρτασε ἡ

Φρουρά, τ' ἀρνιέται πειά! Ὁ πόλεμος αὐτός, μ' ὄλα του τὰ κακά, ἄλλη παρηγοριά δὲν ἔχει, παρὰ τ' ἅγιο ψωμάκι, ποῦ ἡ καρδιά τ' ἀνθρώπου ποτὲ δὲν τὸ βαρέθηκε, σὲ πόλεμο καὶ εἰρήνη. Ὅμως μᾶς λείπει τ' ἄλεσμα. Ἡ σιγανεμιὰ σταμάτησε τοὺς ἀνεμόμυλους, μὰ ἡ πεῖνα δὲ σταμάτησε ποτέ. Τὰ λιτσιβειά, ὅσο τὰ δουλεῦαν ἄλογα γερά, μᾶς παρηγορούσανε μὲ τὸ καλὸ - κακὸ ἄλεσμα τους. Ὅμως χάσαν ἐκείνους τοὺς ἀργάτες τοὺς παλιούς· τ' ἄλογα πέσανε παληκαρίσια ἀπάνου στὸν ἀγῶνα τους αὐτόν· πέσανε, καὶ δῶσαν καὶ τὴ σάρκα τους θροφή μας.

— Κατάλαβα· γυρεύετε ἀπὸ μένα τὸ ἄτι, σύντροφό μου ἀχόριστον ἀπ' τοὺς πολέμους τοῦ Μωριᾶ μὲ τὸ Μπραῖμη. Ἄνεργο εἶναι τώρα, κι' ὁ ἀγέρας ὁ θαλασσινὸς κακὸ τοῦ κάνει. Τῶχα κρυμμένο στοῦ σπιτιοῦ τὸν πειὸ βαθὺν ὄντᾶ. Ἐλπίζα νὰ τῶχατε λησμονημένο, τὸ κακόμοιρο...

— Ὁ βρόντος τῶν πετάλων του καὶ τὰ βρουχίσματά του τὸ μαρτυροῦνε, στρατηγέ, σ' ὄλη τὴ χώρα τὴν κλεισμένη...

— Καὶ τὸ θρέφω μ' ὅ,τι τρώγω ἐγὼ στὸ σπίτι μου. Σ' αὐτὸ στέκει ἡ ἐλπίδα νὰ γλυτώσω τὰ παιδιὰ μου, ἅμα ἀποφασίσουμε νὰ βγοῦμε... Ὑστερα, δὲν ἀζίζει ὅσο τὸ βάνετε στὸ νοῦ σας· εἶναι μουδιασμένο, τ' ἄραχνο, ἀπὸ τὴν κλεισοῦρα τοῦ σπιτιοῦ· ἅμα βγαίνει λίγο στὴν αὐλή, σὰν πεδικλωμένο περπατάει. Καὶ πῶς θὰ στρώση σὲ δουλειά, ποῦ δὲν τὴν ξέρει; Καὶ δὲ βαστάει ἄλλα λουριά, παρὰ μονάχα τὰ δικά του, ἀπάνου του... Γιὰ πέστε μου κι' αὐτό· ἅμα βγάλετε νωπὸ ψωμί, θὰ παίρνη τὸ μεριδιὸ του;

— Ναί, μὲ τὸν ὄρκο μας, θὰ παίρνη!

— Καλά, νὰ τὸ συλλογιστῶ, εἶπε ὁ στρατηγός, ἀφοῦ ἔμεινε κάμποση ὥρα ἀμίλητος.

Ἄμα βγῆκε ἡ Ἐπιτροπή, αὐτὸς εἶχε πάρει κιόλα τὴν ἀπόφαση. Χάιδεψε τὸ περῆφανο ἄλογο, ὅλο φλογοκόκκινο καὶ μουντζουρὸ στὴ μούρη, τοῦβαλε τὴ σέλλα, τὸ λουρὶ στὰ πισωκάπουλα, τῆς μασκαλῆθρες πέρασε σὴν μπροστινά, τοῦ φόρεσε τὸν πλούσιο χαλινὸ, πλεχτὸν ἀπὸ μετᾶξι ὅλο γαλάζιο, χαλινὸ γεμάτον κρόσσια, τοῦ τράβηξε τ' ἀφτιά του τὰ μικρούλικα νὰ τὸ ξυπνήση, καμάρωσε τὸ σπαθωτὸ του ἀνάστημα, τὰ δλόρθηα στήθια... Καὶ κίνησε νὰ τὸ πηγαίνει. Ὅμως αὐτὸ δὲν ἤθελε νὰ βγῆ ὄξω ἀπὸ

τὴν αὐλή. Ὁ στρατηγὸς τ' ἀνέβηκε, καὶ τ' ἄλογο ἔκαμε φτερά. Κόσμος ἔτρεχε κοντὰ τους.

Φτάσανε, κι' ὁ στρατηγὸς ὀρμήνευε τὸ μυλωνᾶ· τοῦ μίλησε στ' ἄφτι σὰ νὰ φοβώτανε μὴν ἀκουστῆ ἀπὸ τ' ἄλογο.

— Δὲ θὰ μπορέση νᾶναι ὑπάκουο, ἂν δε φορῆ τὴ σέλλα καὶ τὰ δικά του φάλαρα... Βάλε του ἀπὸ πάνου τὰ λουριά σου. Ἔτσι θὰ δουλεύῃ ἀρματωμένο, καὶ θὰ ξεγελιέται πῶς βαστάει τὸν ἀφέντη του... Ἔτοιμος; Ἔτσι, καλὰ (μὲ βροντερὴ φωνή): Πολέμα, Βλάχγο!

Τ' ἄλογο ἔδωσε ἓνα τίναγμα κ' ἔκαμε κομμάτια τὰ λουριά. Τὰ μάτια του ἦταν ἀναμμένα, ἡ χαιτὴ ὀρθή. Χρειάστηκε πολὺ ὡς ποῦ νὰ συνειθίσῃ τὴ σκλαβιά του.

Ὁ στρατηγὸς ἔφυγε κρυφά, νὰ μὴ δακρύσῃ, κι' ὁ Βλάχγος τονὲ δῆ καὶ καταλάβῃ. Πολλὲς φορὲς τὴ μέρα πῆγαινε καὶ τὸν καμάρωνε, καὶ σπάραζε νὰ τὸν καμαρώνῃ. Ὁ Βλάχγος πάλι ἄμα τὸν ἔβλεπε, φρούμαζε σὰ νὰ τὸν κεντοῦσε ἄλλη δύναμη καινούρια.

— Πολέμα, Βλάχγο! τοῦλεγε ὁ στρατηγός.

Ἔτσι ὁ Βλάχγος καταπιάστηκε τὸν παράξενο αὐτὸν πόλεμο, ὅπου τοῦ ἦτανε γραφτὸ ν' ἀφήσῃ, μαζὶ μὲ τὴ στερνὴ πνοή, καὶ τὰ γυμνά του κόκκαλα.

Ο ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ

Ὁ κύρ Ἄγγελος, ὁ γάιδαρος τοῦ μυλωνᾶ τοῦ γέρο-Παντελιουῦ, βρέθῃκε κι' αὐτὸς μαζὶ μὲ τὸν ἀφέντη του στὸ Μεσολόγγι, ὅταν ἄρχισε ἡ πολιορκία.

Σὰν ὅλοι οἱ πολιορκημένοι, ποῦ μ' ἀγόγγιστη καρδιὰ καθένας ἔκανε ὅ,τι παραγγέλλονταν, ἔτσι κι' ὁ κύρ Ἄγγελος, στρατιώτης ταπεινός, κι' ἀπ' ὅλους ὁ ὕστερος, ποτὲ δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὸ βαρὺ τὸ ἔργο, ποῦπεσε στὸ μερδικό του, καὶ τοῦ ταίριαζε στὸ φυσικό. Εἶχε δὲν εἶχε ἀκόλουθο τὸ γέρο-Παντελιό, ἔπρεπε αὐτὸς νὰ κουβαλήσῃ τ' ἄλεσμα ἀπ' τὸν Ἀνεμόμυλο στοὺς φούρνους καὶ νὰ χαιρετήσῃ καὶ ν' ἀντιχαιρετηθῆ στὸ δρόμο ἀπὸ τὰ μπουλούκια τὰ πολεμικά.

Ἄδειλιαστος, ποῦ εἶναι καὶ λίγο νὰ τὸν πῆ κανεῖς, ἀφρόντι-

στος σάν ἦρωας ποῦ ὁ ἴδιος δὲν τὸ ξέρει, ἅμα δὲν εἶχε νὰ δουλέψη, ἔπιανε τὴ θέση του δῶθε ἀπὸ τὸ μῦλο στὴν ἀκρολιμνιά, κι' ἀγνάντευε τὸ πέλαγο, τριγυρισμένο τελευταῖα ἀπὸ τὰ τούρικα καράβια καὶ καΐκια.

Ὁ ἀγῶνας τότε ὅλο καὶ χειρότερο τραβοῦσε. Τὰ κανόνια πολλὲς φορὲς σημάδευαν καὶ τὸν κύρ Ἄγγελο. Τῆς σφαῖρες ὁμως καὶ τῆς μπόμπες αὐτὸς δὲν τῆς ψηφοῦσε, κι' ἄς χορεύανε τριγύρω του.

Τὴ νύχτα συνέβηκε πολλὲς φορὲς ἓνα παράξενο. Ἄμα οἱ Τοῦρκοι τοιμαζόντανε γιὰ ἔφοδο, τῷξερε αὐτὸ ὁ κύρ Ἄγγελος. Τῷξερε, καὶ τὸ διαλαλοῦσε. Ἡ σάλπιγγά του χτύπαγε τοὺς κουρασμένους, ποῦ λαγοκοιμῶνταν· καὶ ξυπνοῦσαν, κι' ἄρχιζαν τὸν πόλεμο. Τότε σώπαινε ὁ κύρ Ἄγγελος. Τραγικὴ ἦταν ἡ σιωπὴ του, ὅσο κ' ἡ κραυγὴ του γαύρη.

Τέλος ὁ κύρ Ἄγγελος ἅμα ξεφώνιζε, ἦταν ἡ ὥρα τοῦ πολέμου. Τῷξεραν οἱ πολεμιστὲς αὐτό. Κι' ὅσο ἡ πείνα, κι' ὅσο ὁ πόλεμος θέριευε τοὺς ἀνθρώπους, τόσο κι' ὁ κύρ Ἄγγελος γίνονταν ἀλλοιώτικος, ἀνθρωπινός, ἀκόμα κ' ὑπεράνθρωπος. Εἶχε καταντήσει ἀδύνατος σὰ φάντασμα, ἴσκιος καρτερικός κι' ἀνίκητος, ἴδιο τὸ πνέμα τῆς ἀλύγιστης Φρουράς, ποῦ χαρομαχοῦσε, καὶ δὲν παραδινότανε.

Μιὰ νύχτα, ἀπὸ τῆς τελευταῖες ἐκεῖνες, ἡ κραυγὴ τοῦ κύρ Ἄγγελου πειὰ δὲν ἀκούστηκε, ἄξαφνα. Τὸ ρέκασμά του τὸ πολεμικό, ἀπὸ φοβέρες χιλιάδες καμωμένο, τὸ ξέσυρμά του τὸ στριγκὸ ἔσβυσε γιὰ πάντα. Ὁ γάιδαρος σφάχτηκε καὶ φαγώθηκε ἀπὸ τοὺς πεινασμένους. Δὲν εἶχε πειὰ νὰ μοιράση ἄλεσμα, καὶ δὲν εἶχε μήτε ὁ ἴδιος τί νὰ φάη. Καὶ φαγώθηκε. Αὐτὸ ἦταν τὸ χαμπέρι τὸ πρῶινό, καὶ τὸ πικρότερο. Τότε βαρυνθύμησε ἡ Φρουρά, πρώτη φορὰ, σὰ νὰ νικήθηκε.

Ἐπειτα ἦρθε τῆς Ἐξοδος ἡ ὥρα. Ὁ γέρο-Παντελιὸς μάζεψε τὰ κόκκαλα τοῦ φίλου του καὶ τᾶχωσε στὸν Ἀνεμόμυλο, νὰ μὴν τὰ βροῦν οἱ Τοῦρκοι. Κι' ὅσοι ἦτανε νὰ περάσουν, πέρασαν καὶ γλύτωσαν. Μὰ ὅσοι γύρισαν πίσω, καὶ κλειστήκανε στὸν Ἀνεμόμυλο, βάλανε φωτιά. Τότε καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ κύρ Ἄγγελου ἀνεβήκανε στὸν οὐρανό.

ΠΡΟΔΟΤΗΣ

Ὁ Λευτέρης ὁ Πολύμερος, ψαρῶς Μεσολογγίτης, δούλειε μὲ τὸ προιάρι του στὸν Προκοπάνιστο τριγύρω καὶ στὸ Βασιλάδι, δυὸ νησιὰ ἀκρινὰ τῆς λίμνης· φύλαγε τὰ γειτονικά νερά, ψάρευε κιάλα, καὶ ξανοιγότανε καμιά φορὰ μακρύτερα νὰ βλέπη καὶ τὸ πέλαγο, γεμάτο ἀπὸ τὰ Τουρκαράλικα καράβια καὶ τὰ κινήματά τους πολὺ ὕποφτα. Ὁ Λευτέρης ἦταν καὶ πολεμιστὴς καλός, μὰ προτιμοῦσε νὰ ψαρεύη καὶ ν' ἀφίνη τοὺς συντρόφους ποῦ φυλάγανε τὰ δυὸ νησιὰ ὀλομόναχους, νησιὰ ποῦ ἦταν οἱ προφυλακὲς τοῦ Μεσολογγιοῦ, κ' ἦταν ὀχυρωμένα μὲ μικρὰ κανόνια, καὶ τὰ βαστοῦσαν παληκάρια ντόπια τοῦ Μεσολογγιοῦ, ψαράδες καὶ πολεμιστὲς μαζί. Ἄπ' αὐτοὺς ἕνας ἦταν ὁ Λευτέρης ὁ Πολύμερος. Εἶχε ὅμως τὸ κακὸ νὰ πίνη.

Τὸ πρωὶ εἶχε ἀνταμωθῆ μὲ Κεφαλλωνίτες διχτολόγους, ποῦ συχάζαν ἐκεῖνα τὰ νερά, στέλναν καὶ στὸ Μεσολόγγι ψάρια, καὶ στρώθηκε τὸ φαγοπότι γιὰ καλὰ στὸ γιאלὸ τοῦ Προκοπάνιστου. Μεθυσμένος ἀπὸ τὸ κεφαλλονίτικο, τὸ μεσημέρι γύρισε στ' ὀχύρωμά του. Ἐκεῖ τὰ παληκάρια τονὲ δεχτήκαν ἄσκημα καὶ τονὲ διῶξαν.

— Ἄφοῦ δὲ μπορεῖς νὰ μένης στὸ πρόχωμα κλεισμένος μὲ τὴ συντροφιά σου, καὶ προτιμᾷς νὰ γυρίζης τὰ νερά, νὰ φύγης ἀπὸ ὄδῳ, μεθύστακα! Νὰ μὴν ξαναφανῆς μπροστά μας! Αὔριο θὰ στείλουμε ἀναφορά· τόπο δὲ θᾶχης νὰ σταθῆς στὸ Μεσολόγγι!

— Καλά, φεύγω, εἶπε ὁ Λευτέρης· θὰ μοῦ τὸ πληρώσετε ὅμως...

Τραγουδῶντας ἀνόρεχτα, ἔτσι γιὰ πείσμα, ἔφτασε στὸ πίσω τ' ἀκρογιάλι· ἐκεῖ βρῆκε τῆς φρουρᾶς τὸ μίστικο τραβηγμένο τὸ μισὸ στὴν ἄμμο. Ἐπесе στὸν ἴσκιο του ἀπὸ κάτου, κι' ἀποκοιμήθηκε ξερός. Ζέστη ἔκανε δυνατὴ, μῆνας Ἐλωνόρης.

Ἄνθρωποι τονὲ κρατοῦσαν ἀνασηκωτό, τονὲ τινάζανε γιὰ νὰ ξυπνήση. Ὁ ἥλιος πειὰ ἦτανε ψηλά. Μὲ ζαλισμένα μάτια κύταζε, θαμπὰ τριγύρω· εἶδε ἄγνωστες μορφὲς ἀπάνου του νὰ σκύβουν κι' ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὸ γιאלὸ ἕνα μπόβο νὰ σαλεύη.

— Ξύπνα, πατριώτη, θέλουμε νὰ σὲ ρωτήσουμε, ἀπὸ ποῦ

μπαίνουνε στο Μισολόγγι. Χάσαμε τὰ νερά, καὶ κανένας ἀπὸ ἡμᾶς δὲν ξαναπέρασε ἀπὸ δῶ.

— Τί εἴσαστε σεῖς, ρώτησε ὁ Λευτέρης τρίβοντας τὰ μάτια του· δικός σας εἶναι ὁ μπόβος ;

Ἔχουμε γράμματα βιαστικά γιὰ τὸ Μισολόγγι, καὶ λίγα σακκιά ψωμί. Μᾶς στέλνουν ἀπ' τὴ Ζάκυθο. Ποῦναι τ' αὐτάκι νὰ περάσουμε;

— Ἀφοῦ ἔχετε γράμματα, νὰ τὰ πᾶτε στὴ φρουρὰ τοῦ Βασιλαδιοῦ νὰ τὰ δώσετε. Ἡ φρουρὰ θὰ τὰ στείλῃ μέσα.

— Δὲν ἔχουμε καιρὸ νὰ χάνουμε· θέλουμε νὰ τὰ παραδώσουμε στῆς Πιτροπῆς τὰ χέρια. Ἔχουμε καὶ παραγγελιὲς στοματικές... Ἔλα, εἶναι ἀνάγκη, πατριώτη· γίνε μας ὁδηγὸς ἐσύ...

— Καλὰ εἴσαστε ; Δὲν περνάει ὁ μπόβος! Τὸ κόμμα τοῦ Βασιλαδιοῦ, νὰ ἐκεῖ πέρα, δεξιὰ μεριά, εἶναι μολωμένο δυνατά, καὶ τὰ νερά πολὺ ρηχά. Θέλει ξεμόλωμα, κ' ὕστερα.

— Τότε νὰ μᾶς περάσης ἐσὺ μὲ τὸ δικό σου τὸ καΐκι. Πενήντα τάλλαρα ἔχεις! Μαζί σου θάρθουνε τρεῖς ἀπὸ ἡμᾶς μοναχά· ἔλα, πᾶρε τὸ σταλίκι. Θάχῃς κ' ἓνα σακκί παξιμάδι δικό σου.

Ὁ Λευτέρης ξεῖνισε τὰ μούτρα του· ἀπὸ τὴν καρδιά του δὲν εἶχε σβύσει ἀκόμα ἡ προσβολὴ ποῦ τοῦ κάναν οἱ συντρόφοι του. Μ' ὄλο ποῦ ἤξερε τὴ διαταγὴ νὰ μὴν περνᾶν κανεὶς τὸ κόμμα, παρὰ Μεσολογγίτης μ' ἄδεια ἐπίσημη, ἠθελε νὰ κάμῃ τὸ δικό του θέλημα. Σιγὰ-σιγὰ ἄρχισε κάπως νὰ ξελαγαρίζῃ ὁ νοῦς του, ὅσο ὁ θυμὸς τὸν ἔπιανε πάλι ἀπὸ τὰ μάτια. Καλὴ ἦταν κ' ἡ περιήγηση, κάνοντας αὐτὴ τὴ δούλεψη ἀπὸ κεφαλιοῦ του, νὰ πῆ καὶ τὰ παραπόνά του στὴν Ἐπιτροπὴ... Ἄφησε καὶ τὰ τάλλαρα καὶ τὸ ψωμί... Θάβλεπε καὶ τὸ σπίτι του.

Ὅμως κάτι ἄλλο σκοτεινὸ τοῦ βάραινε τὸ νοῦ· ἔφαχνε, σκάλιζε, βασάνιζε τὸν ἑαυτό του, μὰ δὲν τῷβρισκε. Ἀπότομα ἔσπρωξε τὸ καΐκι στὸ νερὸ κ' ἔπιασε τὸ σταλίκι. Μπήκανε κ' οἱ ἄλλοι μὲ τὰ σακκιά, κ' οἱ τρεῖς ἀρματωμένοι. Ὁ ἓνας ἔπιασε τὴν πρύμη, κ' ἀνοῖξε τὸ σακκί ψωμί νὰ βγάλῃ τάχα ὁ ἄλλος κάθισε μπρός, πλάι στὸ Λευτέρη. Στὴν πλώρη ὀρθὸς μὲ τὸ σταλίκι, ἔσπρωχνε ὁ Λευτέρης, κ' ὁ γείτονάς του βαστοῦσε τὴ μιλιὰ καὶ συχνὰ πυκνὰ τὸν ῥωτοῦσε. Μὲ τ' ἀγεράκι τ' ἀπογεματινὸ ἄρχιζε ὁ Λευτέρης νᾶρχεται στὸν ἑαυτό του καὶ νὰ ξενερώνει πειὰ ἀπὸ τοῦ

κρασιοῦ τὸ σύσκοτο· μιλοῦσε κ' ἔσπρωχνε. Τὸ καίκι ἔκανε κορδέλλες ἀπάνου στὰ ἴσυχια νερά, ζητώντας κάποια χνάρια, γνώριμα μονάχα στὸ Λευτέρη. "Ὁμως τὸ ἴδιο ἐκεῖνο πράμα τ' ἀξεδιάλυτο ἀκόμα τοῦδερενε τὸ νοῦ.

— Τί ἤθελα νὰ τοὺς ρωτήσω ; συλλογιώτανε· δὲ μπορῶ νὰ θυμηθῶ... "Ἐσκυψε καὶ κύταζε μέσ' τὸ νερό.

— Νά τος ὁ αὐλέμονας... τώρα εἴμαστε κοντὰ στὸ κόμμα... νά το κι' αὐτό. Ἐδῶ θὰ σταματήσουμε. Πρέπει νὰ πελαγώσουμε, νὰ περάσουμε τὸ μίστικο ἀνασηκωτὸ στὰ χέρια... "Ἐλα, γδυθῆτε!

Μακρὰ ἀπ' τὸ Βασιλάδι, φωνάζανε νὰ σταματήση τὸ καίκι· ρίζανε καὶ τρία τουφέκια. Τότε ξαφνικὰ γίνηκε μέρα, στοῦ Λευτέρη τὸ κεφάλι. Γύρισε πίσω ἀπότομα.

— Ἔσεῖς δὲν εἴσατε οὔτε Ζακυνθινοί, οὔτε Κεφαλλονῖτες, εἶπε· αὐτὸ ἤθελα νὰ σᾶς ρωτήσω ἀπ' τὴν ἀρχή. Ὁ μπόβος τίνος καπετάνιου εἶναι ;... Μπά, τί φελλοὶ εἶν' αὐτοί ;

Πίσω ἀπὸ τὸ μίστικο ἦταν, ἀλήθεια, φελλοὶ ἀραγμένοι, ἀράδα - ἀράδα, καὶ σημαδεύανε τ' αὐλάκι, τὸ δρόμο τὸν κρυφὸ πυῦφερενε στὸ Μεσολόγγι. Ὁ ἄλλος μὲ τ' ἀνοιχτὸ σακκὶ στὴν πρύμη ὄλο καταγινότανε μὲ τοὺς φελλοὺς. Μὲ δυὸ πηδήματα βρέθηκε ὁ Λευτέρης ἀπὸ πάνου του καὶ τοῦμπηξε στὴν πλάτη τὸ μαχαῖρι. "Ἐνοιωσε ἓνα χτύπημα ἀπὸ πίσω στὸ κεφάλι, κ' ἔπεσε κι' αὐτός.

"Ἄμα συνέφερε, ἦτανε πρωί, προχωρημένη ἢ μέρα. Δεμένος, χέρια καὶ ποδάρια, στοῦ καϊκιοῦ τ' ἀμπάρι. Στὴν πλώρη ἓνας Βασιλαδίτης ἔσπρωχνε μὲ τὸ σταλίκι. "Ἐκαμε ὁ Λευτέρης ν' ἀνασηκωθῆ, μὰ δὲν τὸ κατάφερε. Τὰ μαλλιά του, ἀπὸ τὸ αἶμα, κολοῦσαν ἀπάνου στὸ σανίδι, ἐκεῖ ποῦ κοιτότανε.

— Τί εἶναι, ποῦ μὲ πᾶς ἐδῶ ;

— Σὲ πάω στὴ συντροφιά σου, στὸν Προκοπάνιστο. Ἀπὸ κεί θὰ σὲ στείλουνε, στεριάς, στὸ Μισολόγγι. Θὰ κριθῆς γιὰ θάνατο.

— Τί ἔκαμα ; εἶπε ὁ Λευτέρης.

— Κύταξε κατὰ τὴ λίμνη, καὶ κατάλαβε. Οἱ Ἀραπάδες ξεμολώσανε τὸ κόμμα, καὶ περάσαν ἀνασηκωτὰ στοὺς ὤμους τὰ λαντσόνια τους. Κύταξε, νά! Σήμερα περάσαν κι' ἄλλα, καὶ μίστικα καὶ μπόβους ὡς τριάντα ὄλα. Κύταξε, νά! Ἡ λίμνη εἶναι στὰ χέρια τῶν ὀχτρῶν : Τὸ Μισολόγγι εἶναι χαμένο! Οἱ συντρόφοι σου εἶναι ἔτοιμοι ν' ἀδειάσουνε τὸν Προκοπάνιστο. Νὰ δοῦμε ἂν

θὰ βασταχοῦμε κ' ἐμεῖς στὸ Βασιλάδι. "Όλα ἀπὸ σένα!" Ἄς τῶ-
βρης ἀπὸ τὸ θεό.

"Ἐσκυβε ὁ Λευτέρης κρεμασμένος ἀπὸ τὸ καίκι, πάλαιβε μὲ
τοὺς ἀγκῶνες του νὰ κροτηθῇ στὴν κουπαστή, καὶ κύταζε τὴ λί-
μνη ὅλη γεμάτη ἀπὸ καίκια Ἄραπικα, μὲ τὴ σημαία ἀπάνου. Τὰ
μάτια του μέναν ἀσάλευτα... Ἦταν ἀλήθεια, χάθηκε τὸ Μεσο-
λόγγι... Ψωμί δὲν εἶχε πειὰ νὰ πάρη ἀπὸ πουθενά. Δεμένος κα-
θῶς ἦταν, ἔδωσε μιὰ καὶ γλύστρησε μέσ' τὸ νερό, καὶ κατέβηκε
σιγὰ-σιγὰ, καὶ κατακάθισε στὸν πάτο. Ὁ Βασιλαδίτης ἐκεῖ τὸν
παράτησε.

— Καλύτερα ἔτσι! εἶπε.

Τοῦ Λευτέρη τὸ κουφάρι τὸ πήρανε τῆς λίμνης τὰ θυμωμένα
τὰ νερά καὶ τὸ πήγανε στὸ Μεσολόγγι.

Η ΕΞΟΔΟ

Τὸ Μεσολόγγι τώρα τοιμάζεται νὰ βγῆ, μὲ τὸ σπαθί. Τοιμά-
ζεται κ' ἡ χήρα Μάνθα, ἡ Μεσολογγίτισσα, νὰ βγῆ κι' αὐτή. Ὁ
Τοῦρκος ἄ' νικήθηκε χίλιες φορές, τῆς πείνας τὸ θεριὸ εἶν' ἀνί-
κητο. Ἔτσι ὁ λαός, μαζί μὲ τὴ Φρουρά, πήρανε τὴν ἀπόφαση.
Κι' ἀπόψε...

Νύχτα, σκοτάδι. Ἡ χήρα στὰ τυφλά ψηλαφῶντας ηῦρε τὸ
δέμα μὲ τὰ ροῦχα τ' ἄχαρα τοῦ μακαρίτη ἀντρός της. Ἡ μπόμπα
ἢ τούρκικη τὸν ἔκοψε στὰ δυό, μόλις ἄρχιζε ἡ πολιορκία. Κι'
αὐτὸ μοναχά; Τὸ βόλι, τὸ σπαθί, τῆς ἀρρώστειας ἢ ὀργή, τῆς
πείνας ἢ κατάρρα θέρισαν κάθε δικό της, γύρω της.

"Ἐρημη ἡ χήρα, ἔρημη μὲ τὴν Ἄνθη τὴν κόρη της, ἐφτὰ
χρονῶ' μικρούλα κι' ἄρρωστη, στὰ βάσανα μπασμένη, ἀπὸ τὴν
πεῖνα ἀγνώριστη, φάντασμα ζωντανό, κ' ἡμερο κ' ἰλαρὸ σὰν ἄλ-
λου κόσμου πλάσμα.

Ἡ χήρα ντυμένη βρίσκεται μὲ τὴ στολή, τὴ λεβέντικη καὶ τὴ
ματόβαφη τ' ἀντρός της. Τὴ φύλαγε σὰν ἅγιο λείψανο, τόσον
καιρό. Καὶ τώρα πόσα γέλια θ' ἄκουγε, μέρα ἔτσι νὰ τὴν ἔβλεπε
κανεῖς. Τόσο εἶν' ἄχαρη καὶ τόσο κωμική. Κ' ἔχει στὴ μέση της
ζωσμένο τὸ σπαθί. Καὶ πρέπει νά'ναι τόσο τρομερὴ κ' ἡ ὄψη κ' ἡ

ματιά της, ποῦ θ' ἄδιωχνε ἀκόμα καὶ τοῦ χωροτοῦ τὸν ἴσκιο ἀπὸ μπροστά της. Κ' εἶναι τόσες ἄλλες, χῆρες εἴτε ἀνύπαντρες, νεῖες καὶ γριές, ἀντροντυμένες, ἔτοιμες νὰ βγοῦν ἀπόψε...

Τὴν κόρη της σηκώνει ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τὸ χᾶδι τῆς καρδιάς τραχὺ τῆς βγαίνει ἀπ' τὸ λαιμό. Μοιάζει σὰν προσταγή καὶ σὰ φοβέρισμα. Τὴ σέρνει ἀπὸ τὸ χέρι, τῆς κρυφομιλεῖ, μὰ στὴν ἀγκαλιὰ νὰ τὴ σηκώσει δὲ μπορεῖ. Τέτοια δύναμη κ' ἡ μάννα δὲν τὴν ἔχει.

Τραβοῦν ἀργὰ τὸ δρόμο κατὰ τὰ προχώματα, μαζί μὲ τ' ἄλλο ρέμα τοῦ κόσμου ποῦ τραβᾷ. Ζυγώνει ἡ ὥρα. Κανένας δὲ φωνάζει, κ' ὅμως μιὰ σύσμιχτη βοή ἀκολουθεῖ τὸν ἴδο δρόμο. Ἡ χήρα σκύβει γιὰ στερενὴ φορὰ, κ' ἄγρια καὶ βραχνερὰ τὴν ἄμοιρη μικρούλα θέλει νὰ δομηνέψη.

— Ἀνθή μου, Ἀνθή, Ἀνθίτσα μου, ἐδῶ ποῦ θὰ κινήσουμε, σφιχτὰ νὰ μοῦ κρατῆς τὴ φουστανέλλα. Τίποτ' ἄλλο νὰ μὴ βλέπης καὶ νὰ μὴν ἀκοῦς : Τὴ φουστανέλλα νὰ μὴ χάσης ἀπ' τὰ χέρια σου ! Ἀνθή μου, Ἀνθίτσα μου... Ἐδῶ ποῦ πᾶμε, γιὰ νὰ σὲ γλυτώσω πρέπει νὰ χτυπῶ μὲ τὸ σπαθί, μ' ὅ,τι μπορῶ. Δὲ θᾶχω ὄλο τὸ νοῦ μου ἀπάνου σου. Βαστάξου ἐσὺ μὲ τὰ χερᾶκια σου, μὲ τὴν καρδιά σου ! Πιάσου...

Καὶ κινήσανε. Μέσ' τὴ θεοποντή, ποῦ ἀνοῖγαν καὶ περνούσανε, χωρὶς νὰ γύρη πίσω, κάποτε ρωτοῦσε ἡ χήρα :

— Ποῦ εἶσαι, Ἀνθή ;

— Ἐδῶ εἶμαι, μάννα.

Μὰ κάποτε, κ' ἐκεῖ ποῦ πλάκωσε τὸ κῦμα τὸ τρανό, καὶ σάρωσε καὶ σαρώθηκε, ἡ χήρα ξέχασε τὴν Ἀνθή, γιὰ μόνη μιὰ στιγμή· ξέχασε καὶ νὰ τὴ ρωτήση. Κι' ἄμα βρέθηκε σὲ μιὰ βρουλιὰ κρυμμένη καὶ πῆρε ἀναπνοή, τότε εἶδε πῶς ἔλειπε ἡ Ἀνθή της.

Δὲν ἄργησε ὕστερα στὴ ράχη ἀπάνου νὰ βρεθῆ. Τότε γύρισε στὸν ἑαυτὸ της. Τότε ξύπνησε τῆς θυγατέρας ὁ καϊμὸς μέσ' τὴν καρδιά της.

— Ἀνθή ! φώναξε, καὶ πάλι φώναξε.

— Ἀνθή ! Ἀνθίτσα !

Τοῦ κάκου ! Ἡ Ἀνθίτσα πάει πειὰ ! Πάει καὶ τὸ Μεσολόγγι !

ΑΣΤΡΑΠΟΚΑΜΑ

Τὸ Μεσολόγγι μένει πίσω πειά, στή χαλασιά, στήν ἀλαλιά του. Νοῦς καὶ καρδιά τὸ διώχνουν καὶ τὸ σπρώχνουνε μ' ἀποστροφή στῆς λησμονιᾶς τὰ σαραντάβαθα, στ' ἀβασίλευτα σκοτάδια τοῦ χαμοῦ. Φαρμάκι εἶναι στὰ χεῖλη τ' ὄνομά του. Κι' αὐτό, τ' ἀραγνιασμένο, γυρίζει πίσω μ' ὅλα του τὰ σάβανα, κι' ὀρθώνεται στὰ μάτια σὰν ξαναζωντανὸς νεκρός. "Ἄν τόσα στήθια, γιὰ τὸ Μεσολόγγι, κάστρο πυργωθήκανε σκληρότερο ἀπ' ἀτσάλι, τὰ στήθια αὐτὰ καὶ τὰ κορμιὰ καπνὸς γενήκανε καὶ στάχτη τώρα, καὶ χαθήκανε στὸν ἄνεμο καὶ πᾶν. Τὸ ἴδιο, ἄς ἦτανε καὶ μπορετὸ νᾶχε χαθῆ, ποτὲ μὴν εἶχε γεννηθῆ τὸ Μεσολόγγι τὸ πικρό. "Ἄς τοῦπεφτε κακιὰ ἀστραπή νὰ τῶκαιγε, πρὶν ἀπὸνα λιμνοχωρὶ ταπεινὸ ξεβγῆ στὸν κόσμον καὶ φανῆ ψηλότερον ἀπ' τὸν "Ἐλυμπο, κι' ἀστράφη καὶ βροντήση.

Καὶ τώρα, ποῦ εἶναι τοῦ Μεσολογγιοῦ ἡ φωτιὰ ἢ μεγαλωμένη καὶ ποῦ ἢ βροντή; Ἄφοῦ ἔτρεξε γοργὸ τὸ δρόμον της καὶ σκόρησε τὸ χαλασμό, χαλάστηκε κ' ἢ ἴδια. Κι' ἀπόμεινε μιᾶς πιθαμῆς μαύρη καπνιὰ στρωμένη, δυὸ ζευγαριῶν καφαλισμένους τόπος, ἐκεῖ ποῦ πρῶτα πυκνὸ ρουμάνι ἀπὸ δεντροκόρημη παληκαριά, δρυμὸς παρθένος ἀπ' τῆ μοῖρα τῆς Ἑλλάδας φυτρωμένος, ἔδειχνε τῆς ὁμορφιάς τὸν πειδὸ ἄγνον ἀνθό, τὰ πειδὸ ἀκριβὰ τοῦ κόσμου δῶρα, τὴν ἰδέα, τὴν πίστη, τὴν ἀγάπη.

Τῆς Φρουρᾶς τ' Ἀπομεινάρια ἀκολουθᾶνε τὴν ἀνηφοριά, τοῦ δρόμου τὸ κυμάτισμα, σὰ συμπεθερικὸ βουβό, ξένο ἀπὸ τὴ χαρὰ τοῦ γάμου. Τῆς Φωτιᾶς τ' Ἀποκαΐδια, ἄντρες καὶ γυναῖκες λιγοστές, πέντ' - ἕξι, ντυμένες τ' ἀντρικὰ τους, σκυφτὰ κορμιὰ μισόγυμνα, στήθια στιμμένα, ἄρμοι καὶ κατακλείδια ἀχνὰ ξεπεταμένα, μάτια βαθουλά' δὲν κυτᾶζουν τὴν κατάντεια τους, δὲ μιλάνε καὶ δὲ νοιάζονται τὴ συντροφιά τους γύρω, ἄχαρη συντροφιά σὲ γάμον καλεσμένη, ποῦ δὲ στάθηκε ποτέ. Κούφια κουφάρια ἀπὸ τὴν πείνα χορτασμένα, γονατισμένα ἀπὸ τὴ συφορὰ, πᾶνε τὸ δρόμον τους συρτὰ καὶ μεθυσμένα' καὶ δὲν ξέρουν οὔτε τ' ἀνοιξιάτικο ξεφάντωμα, ποῦ χύνεται τριγύρω, ἴσως γιὰ χαρὰ δική

τους, οὔτε τὴν ἀπίστευτὴ τους λευτεριά, ποῦ ξαναβρήκανε μονά-
χοι αὐτοί, κι' ὄχι ἄλλοι, τίποτε δὲ βάνουνε στὸ νοῦ.

Τ' ἅγιο ψωμάκι μοναχὰ παρακαλᾶνε, κάπου λίγο νὰ βρεθῆ.
Δὲ νοιώθουν πειὰ οὔτε ἂν ὑπάρχει καὶ χαρά, οὔτε καὶ κόσμος ἂν
ὑπάρχει. Μονάχα τὸ ψωμί.

Κανένας τους δὲ θέλει πίσω ν' ἀγναντέψη, τί δρόμο ἄφησε,
τί δρόμο πῆρε. Τὸ ξέρουν, εἶναι καταπόδι τους ὁ ὄχτρος. Τουρ-
κος εἶναι κι' ὁ Χάρος. Ὅμως ἂν χτυπάει αὐτός, χέρια δὲν ἔχουνε,
μήτε ἄρματα ν' ἀποκριθοῦν. Ἀλύπητος ὄχτρος, τὸ ξέρουν, κι' ἄς
χτυπάη.

Μοιάζουνε σὰ νᾶχασαν τὸ δρόμο τους, τοῦ δρόμου τὸ σκοπό
κάτι χειρότερο, σὰν ἀποξενωμένοι μοιάζουν ἀπὸ τῆς ζωῆς τὸ
σύνορο, σὲ σκοτεινὴ ἔρημιὰ ριγμένοι, ποῦ τὴ διαγουμᾶν ἀθώ-
οτητα θεριά.

Στὸ δρόμο, ἔρημα, ἀρπαγμένα καὶ καμένα τὰ χωριά, τὰ σπί-
τια δλάνοιχτα σὰν ἄδειοι τάφοι, χωρὶς τὸν ἴσκιο ζωντανῆς ψυ-
χῆς, χωρὶς ἀκόμα καὶ τ' ὀρνιθολάλημα, καὶ τοῦ σκυλιοῦ τὸ γαι-
γητό. Ἔτσι δέχονται τὸ ξένο συμπεθερικό, καὶ τ' ἀγναντεύουν ποῦ
περνάει. Οἱ χωριανοί, ὅσοι ξανεμείναν, πιάσαν τὰ βουνά, αἰώ-
νια καταφύγια, νὰ γλυτώσουν. Καὶ δὲν εἶναι τώρα πουθενὰ ἓνα
χέρι σπλαχνικὸ νὰ δώση τὸ ψωμάκι, τὴν ἀρρώστεια καὶ τὴ λιγο-
ψυχιά νὰ λεημονηθῆ.

Ἔνας-ἓνας, ὅσοι ἀκοῦν τὴ σπῖθα τὴ στερνὴ νὰ τρεμοσβῆνη
στὴν καρδιά, μένουνε πίσω καὶ ξαπλώνονται στῆς ξώπορτες ποῦ
χορταριάσανε, στὰ παραγώνια ποῦ γιὰ χρόνια τὴ φωτιά τους χά-
σανε, κ' ἐκεῖ, κατάχαμα, γυρεύουνε καὶ βρῖσκουν τὴν ἀνάπαψη.
Κ' οἱ ἄλλοι πᾶν. Καὶ πειὸ πολλοὶ εἶναι ποῦ ἀπομένουν πίσω,
στὰ μονοπάτια τὰ τραχιά, παρὰ οἱ ζωντανοὶ ποῦ προχωρᾶν.
Ἔτσι, ὅσο πάει καὶ λιγοστεύει τὸ λιγόζωο τὸ συμπεθερικό.

Τῆς Ἐξοδος τ' ἀντίβροντο γέμισε τῶ' βουνῶν τὰ κάρκαρα,
λιάκουρες καὶ κλεισοῦρες ἀντιβουτῖσαν, κ' οἱ κρυμμένοι χωριανοὶ
βγήκανε τέλος ἀπὸ τοὺς κρυψῶνες τους καὶ τρέξαν ἀπὸ πίσω στὸ
συμπεθερικό, σὰ διψασμένα ἀγρίμια, νὰ ρωτήσουν καὶ νὰ μά-
θουν. Τοὺς προφτάσανε πολλοὶ στὸ Λιδορῖκι. Ἐκεῖ, μπρὸς στ'
ἀχνισμένα λείψανα, ποῦ δείχνουν τῆς ζωῆς τὴ φλόγα μέσ' τὰ μά-

τια τους να θαμποσβύνη σὰ μακρυσμένο ἀπόβραδο, οἱ χωριανοὶ λησμονῆσαν καὶ τὸ ρώτημα καὶ τ' ἄκουσμα. Ἄλλοι λειψὸ ψωμὶ ζυμῶσαν, ἄλλοι ψῆσαν ἀρνάκι τρυφερό, ἄλλοι ξετροπῶσαν τ' ἀντιψῦχι τοῦ παλιοῦ κρασιοῦ, καὶ στρῶσαν τὸ τραπέζι, ὄλο δαφνόμυρτα, καὶ μοιράσαν τὸ φαί, λίγο-ἀπὸ-λίγο· κ' ἐνῶ τοὺς βλέπουνε νὰ τρῶνε, μένουν αὐτοὶ γονατιστοὶ καὶ κλαῖνε.

Δὲς ὅμως, καὶ τί θᾶμα ἦταν αὐτό. Ὅχι σὰν ἡλιοβασίλεμα ποῦ φεύγει, μὰ σὰν κοντινὴ ἀνατολὴ ἡ ζωὴ γυρίζει στὴ ματιά τους. Τὸ χαμόγελό τους μοιάζει μὲ τοῦ Αὐγερινοῦ τὸ πρωτοχάραμα. Καὶ ξαφνικά, λάμπει στὸ μέτωπό τους τ' ἅγιο ἀστέρι τὸ λαμπρό. Εἶναι τοῦ Μεσολογιοῦ ἡ θύμηση ἡ γλυκεῖα ποῦ ξαναγύρισε κ' ἔφεξε γύρω. Σηκώνονται ἀπὸ τὸ τραπέζι τὸ λιτό. Ἄντρες-γυναῖκες σιάζουν τ' ἀχτένιστα μαλλιά, σφίγγουν τὴ μέση, χροσιάνονται ὄλοι νεῖατα, ἀπὸ θεῖο πιοτὸ γεμάτη τὴν καρδιά. Ἕνας Σουλιώτης, ποῦ κρυβε στὰ στήθια τὴ σημαία τοῦ Μεσολογιοῦ, τὴν ξετυλίγει, τὴν κρεμάει ἀπὸναν κλάδο. Δὲν εἶναι πειὰ σημαία τοῦ πολέμου αὐτῆ, φλάμπουρο εἶναι γάμου, καὶ κάνει τὴ χαρὰ του τὸ λυπημένο συμπεθερικό, καὶ παίρνει τὴ λαχτᾶρα τῆς ζωῆς γιὰ νύφη, νύφη μιὰ καὶ μόνη.

Ὁ λόγος ὁ στοματικός, ποῦ φύλαξε τοῦ θεοῦ αὐτοῦ χοροῦ τὸ θᾶμα, λησμόνησε γιὰ τὸ τραγοῦδι νὰ μᾶς πῆ, ποῦ εἶπαν οἱ χορευτάδες. Μὰ θᾶπρεπε τέτοιο τραγοῦδι στόμα ἀνθρώπου νὰ μὴν ξανὰ τὸ τραγουδήση. Θᾶπρεπε μονάχα σ' ἅγιο βῆμα, ποῦ δὲν τῶχτισε χέρι ἀνθρωπινό, ἐκεῖ νὰ προσκυνιέται, κι' ὁ ἦχος του νὰ μοιράζεται σὰν ἀπὸ δυσκολότηρο, μὲ τὴ σταλαματιά, σὰ γάρ-γαρο νερὸ μαργαριτάρι σὲ φρυγμένα στόματα.

ΤΟ ΣΚΛΑΒΟΠΟΥΛΟ

Στ' ἀκρολίμανο τὸ χαμηλὸ εἶχε συντρέξει τῆς χώρας τὸ γυναικομάνι ἀνήσυχο. Τὸ καῖκι πειὰ εἶχε ἀράξει, καὶ τὰ σκλαβόπουλα ποῦ γύριζαν ἀπὸ τὴν Ἀραπιά ξαγορασμένα, τᾶχανε πάρει κ' ἔφρυγαν πασίχαρες οἱ μάννες τους, χῆρες οἱ περισσότερες.

Ἦταν πολλὲς ὅμως ἐκεῖ, ποῦ πρόσμεναν ἀκόμα. Καὶ τὸ πλεούμενο εἶχε ἀδειάσει τὸ ζώντανό του φόρτωμα. Ἕνα παιδί μονάχα,

πέντ' - ἔξι χρονῶν ἀγόρι παχουλό, ποῦ τὸ καλόθρεψε ἡ σκλαβιά, περίσσευε· κ' αὐτὸ τὸ σήκωσε στὴν ἀγκαλιά του ὁ καπετάνιος καὶ τ' ἀπίθωσε στὸ χῶμα.

Σὰν πεινασμένες καρακάξες τὸ τριγύρισαν οἱ ἄμοιρες γυναῖκες. Τὸ ψηλαφοῦσαν καὶ τὸ τάραζαν. Κουρέλι σὰ νᾶταν τὸ τραβοῦσαν. Τὸ πνίγανε μὲ τὰ ρωτήματά τους.

— Χάνετε τὸν κόπο σας, εἶπε ὁ καπετάνιος· μὴν τὸ πολυπειράζετε, γιὰτ' εἶν' εὐκόλο στὰ κλάματα· θὰ τῶξε χαϊδεμένο ἢ κυρά του, τὸ μπεγόπουλο. Ξέχασε καὶ τὴ γλῶσσα του· ἀράπικα μονάχα ἔξει κάτι τι.

— Μὰ νᾶναι Μεσολογγιτάκι τάχα; ρώτησε ἕνας ἀπ' τοὺς ἄντρες ποῦ παραστέκανε σ' αὐτὴ τὴ θλιβερῇ σκηνῇ.

— Αὐτὸ εἶναι βέβαιο. Ἔτσι μοῦ τὸ παραδώσανε στὴν Πάτρα, ποῦ τὸ φέρανε μαζί μὲ τ' ἄλλα. Τὸ λένε Γιώργο μάλιστα.

Στ' ἄκουσμα τὸ τελευταῖο μιὰ γυναῖκα, ποῦ καθισμένη παραπέρα ἀμέτοχη κύταζε βλοσυρά, μὰ τίποτε δὲν καταλάβαινε, τινάχτηκε πρὸς τὸ γυναικεῖον κύκλο. Ἄνοιξε τόπο, κ' ἄρπαξε ἀπὸ τὰ δυὸ χέρια τὸ παιδάκι. Γονάτισε μπροστά του.

— Γιώργο, Γιώργο μου, φώναξε βραχνά... εἶναι ὁ Γιώργος μου! εἶναι τὰ χρόνια του· τὰ μάτια του, ὅλα τὰ σημάδια εἶναι δικά του... Καρδιά μου, μίλα μου· ποῖο εἶναι τ' ὄνομά σου;

— Γιώργος εἶπα, φώναξε πάλι ὁ καπετάνιος. Κοτζάμ Γιώργος· κεῖ πέρα!

— Γιώργος ἦτανε καὶ τὸ δικό μου τὸ παιδί! φώναξε μιὰ γυναῖκα μέσ' ἀπὸ τῆς ἄλλης. Μπορεῖ νᾶναι καὶ τὸ δικό μου...

Ἄρχισαν ὅλες νὰ μαλλώνουν καὶ νὰ θορυβοῦνε.

— Μικρό μου, χάιδι μου, ἔλεγε ἡ πρώτη, πάντα γονατιστὴ καὶ παρακαλεστὴ, μίλα μου, ἄνοιξε τὸ στοματάκι σου... θυμήσου ποῦ μ' ἔλεγες θειά, γιὰτὶ ἄκουγες τὸ μεγαλύτερο τὸ ξαδερφάκι σου, καὶ μάννα ἔλεγες τὴ θειά σου...

— Θειά... θειά, τὸ μικράκι ἄρχισε νὰ συλλαβίζει.

Καὶ ξέσπασε στὰ κλάματα.

— Εἶναι τὸ παιδί μου! Γνώρισε τὴ μάννα του!

Ἄρθη, κ' ἄγρια τ' ἄρπαξε στὴν ἀγκαλιά της κ' ἔσκιε τὸν κόσμο· κ' ἔφυγε μὲ τὸ λάφυρό της. Καὶ κανένας δὲν τόλμησε νὰ τῆς ἀντισταθῇ.

Η ΤΟΥΡΚΑΛΑ

Στῆς χώρας τὸ λιμάνι, ὄξω ἀπὸ τὸ τελωνεῖο, κόσμος πολὺς συνάχτηκε, περιεργος ὅσο ἔπαιρνε κι' ἀνήσυχος πολὺ. Κι' ἄταχτα ξεφωνάει καὶ σπρώχεται, ζητῶντας ἀπὸ κοντὰ ὅλα νὰ τὰ δῆ καὶ νὰ μὴ χάση τίποτε ἀπὸ τὴ ματιά του. Κι' ἀλήθεια, ἄξιζε ἡ σκηνὴ τὴν ἄγρια τούτη τοῦ λαοῦ περιέργεια.

Στὴν πόρτα, Φράγκοι στρατιῶτες τῆς Κατοχῆς — χρόνια τοῦ Καποδίστρια — φυλᾶνε μὲ τὴ μπαγιονέττα κι' ἀντιστέκονται κάπως ἀδύνατα στὴν ἀσυνείθιστην αὐτὴ τοῦ κόσμου προσβολή. Ἔχουν οἱ Φράγκοι λόγο νᾶναι μαλακοὶ πρὸς τοῦ λαοῦ τὰ παρακάλια, μὰ καὶ τὴν ὀρμή του.

Φεύγουν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Μωριᾶ, καὶ πᾶνε. Οἱ Τοῦρκοι μὲ τὰ γυναικόπαιδά τους, μ' ὅλα τους τὰ πράματα, καὶ μὲ τὸν πόνο καὶ τὰ κλάματά τους, ἀποχαιρετᾶν τὸν τόπο ποῦ τοὺς ἔθρεψε, σκύβουν καὶ φιλᾶν τὸ χῶμα του πολλοί, καὶ πᾶνε. Καὶ τοὺς ἀνοίγουνε τὸ δρόμο οἱ Φράγκοι νὰ περάσουν ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τὸ χριστιανικό. Γιατὶ ὁ πόλεμος ἔχει τελειώσει, κι' ὅσοι γινώριμοι ἀποχαιρετιῶνται πικρογελαστοί, γιὰ πάντα.

Οἱ Φράγκοι ἀξιοματικοὶ πρῶτα τοὺς ξετάζουνε μέσα στὸ τελωνεῖο, παρουσιά τοῦ Ἑλληνα διοικητῆ, καὶ τοὺς κατεβάζουνε στὴν ἀποπίσω σκάλα. Ἐκεῖθε μπαίνουνε στῆς βάρκες μ' ὅλες τους τῆς ἀποσκευές.

Ὅμως, μέρες πρωτιτέρα, τῆς χώρας ὁ λαὸς εἶχε φωνάξει πῶς μέσ' τὰ χαρέμια ἦτανε σκλάβες χριστιανὲς κρυμμένες. Κ' ἦτανε Μεσολογγίτικα κορίτσια ἀγορασμένα στὸ παζάρι ἐκεῖνο, ποῦχε στηθὴ μέσα στὴ χώρα καταπάνερα, ἐδῶ καὶ τρία χρόνια, κ' ἐκεῖ πουληθῆκανε τὰ γυναικόπαιδα τῆς Ἐξοδος, φτηνὰ κι' ἀλύπητα ἀπ' τοὺς Ἀραπάδες, μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Μπραῖμη. Καὶ τρέξανε στὴν Πάτρα τώρα πολλοὶ Μεσολογγῖτες, ὅσοι εἶχανε χαμένη μάννα, κόρη, γυιὸ κι' ἀδέρφι, ὅσοι ἦτανε κ' οἱ ἴδιοι, οἱ ἄμοιροι, ἀπὸ τὴν Ἐξοδο σωσμένοι.

Ἔτσι οἱ Φράγκοι ἀναγκαστήκανε νὰ βάλουνε γυναῖκες χριστιανὲς νὰ ψάχνουν τῆς χανούμισσες κάτου ἀπὸ τὰ μαῦρα τους γιασμάκια. Κι' ἀπὸ χάρη τους ἀκόμα οἱ Φράγκοι ἀφήσανε νὰ

μποῦνε καὶ νὰ στέκωνται ἥσυχοι μέσ' τὸ τελωνεῖο ὅσοι χριστιανοὶ εἶχανε δηλώσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχὴν δικὰ τους γυναικό-παιδα χαμένα.

Ἐκεῖ στεκόταν ἥσυχος, στὸν τοῖχο ριζωμένος, ὅξω ἀπὸ τὴν κάμαρη, ὅπου γινόταν τὸ ξεσκέπασμα, στεκόταν καὶ περίμενε ὁ Μανώλης ὁ Ψανός, ψαρᾶς παλιὸς Μεσολογγίτης. Μιά-μιὰ καθῶς περνοῦσε, τῆς κάρφωνε ὁ Μανώλης τὴ ματιά του ἀνάμεσα στὴ μαύρη τῆς κουκούλα, καὶ θὰ πίστευες, εἶχε τὴ δύναμη νὰ τῆς παραμερίσῃ τὸ πανὶ καὶ νὰ τὴ γνωρίσῃ.

Μέσ' ἀπὸ τὴν κάμαρη φωνῆς σὲ λίγο σηκωθῆκαν καὶ μαλλώματα καὶ κλάματα. Ἀπὸ τὴν πόρτα ποῦ ἀνοίξε βγήκε μιὰ γυναῖκα σκεπασμένη καὶ φώναζε φανατικά κι' ἀνέμιζε ἄταχτα τὰ χέρια. Ἀπὸ τὴ φωνὴ τῆς ἔμοιαζε νειὰ πολὺ, κ' ἦτανε καὶ γκα-στρωμένη.

— Εἶσαι χριστιανή! τῆς ἔλεγε ὁ διοικητὴς προσταχτικά· ἀπ' τὴν προφορὰ σου μοιάζεις Μεσολογγίτισσα. Ἐζῆσα ἄγῳ στὸν τόπο σου· λέγε μας τ' ὄνομά σου!

— Εἶμαι Τούρκα... Τούρκα, ναί, εἶμαι ἄγῳ! Δὲ χωρίζω ἀπὸ τὸν ἄντρα μου!

Πολλοὶ μιλούσανε μαζί, κι' ὁ Φράγκος ἀξιωματικὸς κάτι ἔλεγε.

— Ἀφοῦ τὸ θέλει, δὲ μπορούμε νὰ τὴν κρατήσουμε, εἶπε κι' ὁ διοικητὴς μὲ χαμηλὴ φωνή.

Μὰ ἡ γυναῖκα τὸν ἄκουσε.

— Κάντε μου τόπο! εἶπε δυνατά, καὶ τράβηξε κατὰ τὴν πίσω σκάλα.

— Κυράνα, εἶσαι ἡ ἀδερφή μου ἐσύ; ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ μισοπνιγμένη πίσω τῆς, κοντὰ στ' ἀφτί τῆς.

Ἐβαλε μιὰ ψιλὴ φωνὴ ἡ γυναῖκα, καὶ γύρισε νὰ δῆ. Τὰ μάτια τοῦ Ψανοῦ μπηχτήκανε μέσ' τὰ δικὰ τῆς.

— Κυράνα! εἶπε ὁ Ψανός.

Ἀπλωσε τὰ δύο τῆς χέρια νὰ διώξῃ τὸ σκιάχτρο ἀπὸ κοντὰ τῆς, καὶ σὰν παραζαλισμένη περπάτησε ἀκόμα λίγα βήματα, πισώπλατα, κατὰ τὴ σκάλα. Ὑστερα γύρισε ἀπότομα καὶ κατέβηκε γοργὰ τὰ λίγα πέτρινα σκαλιά, σὰ νὰ παραπατοῦσε. Καὶ μιλοῦσε μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς δυνατά, κ' ἔλεγε λόγια ἀσύγκλωστα. Ὁ Τούρκος ἄντρας τῆς τὴν περίμενε καὶ τὴ βοήθοῦσε στὴ βάρκα νὰ περάσῃ.

Μὰ ὁ Ψανὸς, στὴν πόρτα πάντα ἀκίνητος, μὲ τὸ χέρι σφίγγοντας τὸ κόκκινο ζουνάρι, ἔτοιμος νὰ πηδήσῃ κατὰ τὴ γυναῖκα, ἢ νὰ πέσῃ κάτω καὶ νὰ κυλιστῆ ξερὸ κουφάρι, τὴν ἔβλεπε τώρα νὰ τοῦ φεύγῃ, μὰ ἴσως καὶ τίποτε δὲν ἔβλεπε.

— Εἶμαι χριστιανή, τὸ ξέρω, δὲν τ' ἀρνῶμαι... Ὅμως εἶμαι Τούρκα τώρα... Τούρκος εἶν' ὁ ἄντρας μου... Γυναῖκα Τούρκου... καὶ χειρότερα· Τούρκου σκλάβα εἶμαι ἡγώ!.. Τὸ παιδί μου εἶναι Τουρκόπουλο!

— Καταραμένη νᾶσαι, Κυράνα τοῦ Θανάση τοῦ Ψανοῦ! Καταραμένη! φώναξε ὁ Μανώλης ἀπὸ πίσω της βραχνά.

Ἔμεινε γιὰ μιὰ στιγμή ἀκίνητη, μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη κατὰ τὸ Μανώλη, μὲ τὸ πόδι ἔτοιμο νὰ πατήσῃ τοῦ καϊκιοῦ τὴν κουραστή.

— Τὸ παιδί μου! ἔκραξε ἡ γυναῖκα ξαφνικά, κ' ἔπιασε τὴν κοιλιά της μὲ τὰ δύο της χέρια.

— Τὸ παιδί σου, αὐτὸ νὰ σοῦ γίνῃ ὁ θάνατός σου! εἶπε ὁ Μανώλης.

Σταμάτησε ἡ γυναῖκα, ἄνοιξε τὰ χέρια σὰν πουλὶ ποῦ ξαφνικά χτυπήθηκε, κ' ἔπεσε ἀνάσκελα μέσ' τὸ νερό. Ὡς ποῦ νὰ τὴν πᾶνε στὸ τελωνεῖο εἶχε ἀπορρίξει τὸ παιδί.

Μέρες ὕστερα ἀφοῦ γίνηκε καλύτερα, εἶπε πῶς ἤθελε νὰ μείνῃ μὲ τοὺς χριστιανούς. Ὁ Μανώλης ὁ Ψανὸς εἶχε φύγει γιὰ τὸ Μεσολόγγι.

ΑΝΑΣΤΗΜΕΝΟΣ

Ὁ ξένος νύχτα ἔμπαινε στὴ χώρα. Τὰ φῶτα ἀκόμα γεμίζανε τὴν ἀγορά· κι' ὁ δρόμος ἄδειος, γιατί ὁ κόσμος εἶχε τραβηχτῆ, δεχότανε τὸ κουρασμένο βῆμα τὸ συρτὸ τοῦ γέρου. Στὸ σταυροδρόμι δίστασε γιὰ μιὰ στιγμή, καὶ μπῆκε σ' ἓνα καφφενεῖο. Ἐνας μονάχα ἐκεῖ πελάτης κάπνιζε τὸ ναργιλὲ του. Γέρος κι' αὐτός, στοῦ μαγαζιοῦ τὸ βάθος καθισμένος, τίποτε δὲν πρόσεχε.

Κάθισε ὁ ξένος ἄσειστος, στὸν καναπέ σωρός. Τέλος ὁ καφφετζῆς πρόβαλε ἀπὸ κάπου· εἶδε τὸν ἄγνωστο, κι' ἀργὸς πῆγε κοντά του.

— Ἀπὸ ποῦ, ψυχοπατέρα; Θέλεις μαστίχα; ρώτησε.

— Ἐπὶ μακροῦ πολὺ, παιδί μου...

— Φαίνεται τουρκομερίτης...

Ἐ γέρος κόμπιασε.

— Ὅχι, εἶμαι ἀπὸ ἴδω, εἶπε τέλος.

— Μεσολογγίτης εἶσαι ; Πῶς σὲ λένε ; Ἐ λείπης πολλὰ χρόνια ἀπὸ δωπέρα...

— Δὲ μὲ γνωρίζεις ; εἶπε ὁ γέρος.

Καὶ τὰ μάτια του στυλώνονταν ἀκίνητα.

— Πῶς νὰ σὲ γνωρίζω, χριστιανέ ; Ὅχι ποῦ εἶμαι ξένος κ' ἐγώ, φερτὸς σ' αὐτὸ τὸν τόπο, ἀλλὰ ποῦ νὰ σὲ ξέρω ; Πόσα χρόνια λείπεις ἀπὸ ἴδω ;

— Πενήντα χρόνια...

Ἐ καφρετζῆς γέλασε δυνατὰ. Γύρισε κατὰ τὸν ἄλλο γέρο μὲ τὸ ναργιλὲ καὶ φώναξε :

— Δὲν ἀκοῦς ἐδῶ τί γίνεται, γέρο Μάνθο ; Ἐ εἶλα σιμότερα. Νὰ ἔνας Μεσολογγίτης, ποῦ λείπει πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸν τόπο του !

Ἐ Μάνθος ξύπνησε ἀπὸ τ' ὄνειρό του. Ὁρθός, καὶ μὲ τὸ ναργιλὲ στὸ χέρι, πῆγε κοντὰ καὶ κύταξε τὸν ξένο μὲ θολὴ ματιά.

— Ποιὸς εἶσαι ; τὸνὲ ρώτησε.

— Ποιὸς ζῆ ἀπὸ τοὺς Χαϊδούληδες ;

— Ἐπ' τοὺς Χαϊδούληδες ;... Κανείς... γιατί ρωτᾷς ; Ἐ Γιώργος ὁ Χαϊδούλης χάθηκε στὴν Ἐξοδο. Ἐταν ἀγαπημένος μου... θιὸς χωρὲς τονε. Τ' ἄλλα τ' ἀδέρφια πέθαναν. Ἐ Μητρος ζοῦσε ἴσα μὲ πέρσι. Ρῆμαξε τὸ σπίτι τους...

Ἐ ξένος ἀναστέγαξε βαθιά. Κάτι εἶπε, κ' ἀναδάκρυσε.

— Ποιὸς εἶσαι ; ὁ Μάνθος ξαναρώτησε.

— Μάνθο Ἀγγέρο, μὲ γνωρίζεις ; εἶπε ὁ γέρος.

Ἐκαμε νὰ σηκωθῆ, καὶ ξανάπεσε.

— Ποιὸς εἶσαι, ὦρέ ; ὁ Μάνθος ξαναρώτησε ἄγρια. Καὶ τώρα ξύπναγε ἀπὸ τοῦ ναργιλὲ τὴ ζάλη.

— Ἐ Γιώργος ὁ Χαϊδούλης...

Ἐ ναργιλὲς ἔφυγε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ γέρο-Μάνθου καὶ συντρίφτηκε. Ἐ ἴδιος ἔκαμε νὰ πέση.

— ὦρέ, εἶπε, ζῆς, δὲν πέθανες ; Ἐσὺ δὲ χάθηκες στὴν Ἐξοδο ; Μαζὶ δὲν ἦμαστε ; Δὸς μου σημάδια ξάστερα !

— Κεὶ ποῦ πηγαίναμε νὰ βγοῦμε, θυμᾶσαι, μὲ τὸ «πίσω» χω-

ριστήκαμε. Δὲ μ' ἄκουσες ἐσύ, καλότυχε, καὶ τράβηξες ὀμπρός... Καὶ γύρισα καὶ ξαναμπήκα μὲ τοὺς ἄλλους... Κλειστήκαμε στὸν Ἄνεμόμυλο... δυὸ μέρες πολεμήσαμε· τὴν τρίτη νύχτα βγήκαμε καμπόσοι. Καὶ μᾶς πιάσανε στὴ λίμνη... Σκλάβο μὲ κρατήσανε στὴν Ἀραπιά... καὶ τώρα γύρισα . . .

Τὰ δυὸ γερόντια ἀγκυλιασμένα κλαίγανε. Κόσμος πολὺς συνάχτηκε. Τονὲ σηκώσανε τὸ Γιῶργο καὶ τὸν πήγανε στῶ Χαϊδούληδων τὸ ρημόσπιτο.

Ἐκεῖ, σ' ἓνα παλιόστρωμα πεσμένος, ἔβλεπε τὸν κόσμο ποῦ μπαινόβγαινε. Κ' ἔλεγε τὰ βάσανά του, καὶ παραμιλοῦσε κάποτε.

ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΣΤΗ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

— Παιδιά, τὰ συχαίρια μου!

Φώναξε ἀπὸ τὴ θύρα, πρὶν ἀκόμα μπῆ στὸ καφφενεῖο τὸ λιγοσύχναστο τῆς γειτονιάς, ὁ Γιάννης ὁ Λογᾶς, ποῦ δὲν ἄφινε κίτσα στὸ κλαρὶ ἀκοροῖδευτη.

— Πέθανε ὁ γέρο - Χιονιάς!

Οἱ λίγοι ποῦ χαρτόπαιζαν, κ' οἱ ἄλλοι ποῦ παράστεκαν, κι' ὁ καφφετζῆς ὁ ἴδιος, ποῦ τὸν ἔφαγαν οἱ ξένες ἔννοιες, ὅλοι τιναχτήκανε μὲ μιὰ φωνή, ποῦ ἔδειχνε πειὸ ξάφνισμα χαρούμενο, παρὰ λυπητερό.

— Τὸν κακομοίρη τὸ Χιονιά! Κρῖμα στὰ κατομμύρια!

— Πάει κ' ἡ σύνταξη ποῦ περιμένε ἀπ' τὸ βασιλιᾶ. Πῶς πέθανε;

— Στὸν ὕπνο του κάτι τοῦρθε... Τὸν πλάκωσαν τὰ κατομμύρια· ὅλο γιὰ τὸ θησαυρὸ ποῦ θαῦρισκε παραλογοῦσε. Πέθανε μ' αὐτὴ τὴν πετριά.

Τότε ἄξαφνα φάνηκε στὴ θύρα ὁ γείτονας, ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησιάς. Κάτι θ' ἄρπαξε τ' ἀφτί του καὶ τοὺς κύταξε ὅλους αὐστηρά. Στὸ χέρι του βαστοῦσε ἓνα δισκάκι σταυρωμένο μὲ δυὸ ψιλὰ κεριὰ καὶ μὲ λιβάνι σκόρπιο ἀνάμεσα. Πῆρε σειρὰ τὰ τραπέζια κ' ἔρριχνε κι' ἀπὸ κανένα λόγο.

— Ληημοσύνη, χριστιανοί, γιὰ τὸν Ἀγωνιστή. Πέθανε ὁ γέρο - Χιονιάς... στὴν ψάθα πάνου πέθανε. Κατοχρονίτης καὶ πολυβα-

σανισμένος. Οί πληγές του — όπου ἔκανε νὰ σκύψη, καὶ μιὰ πληγὴ ξετρύπωνε ἀπὸ τὰ κουρέλια του. Μὲ τὸ σιδερένιο τὸ παράσημο, ζητιάνευε. Ὅλο τὴ σύνταξη νειρεύονταν, ὅλο ἀναφορὸς ἔστελνε στὴν κυβέρνηση. Μεθοῦσε, ὁ συχωρεμένος, γιὰ νὰ σβύνη τὰ φαρμάκια του· κατάντησε τρελλός. Ἔβλεπε τὰ νιάτα του, τὰ καλοπερασμένα· θησαυροὺς νειρεύονταν — αὐτὸ γελοῦσατε ; Εἶχε κάποιον δίκιο μέσ' τὴν τρέλλα του — κάτι ξέρω γ' αὐτό...

Τώρα θὰ μᾶς ἀφήσῃ κ' ἐμᾶς ἡσυχους. Δὲ θᾶχουμε μὲ ποιόνε νὰ γελᾶμε. Πάει κ' ἡ σύνταξη, πᾶνε κ' οἱ κρυμμένοι θησαυροί ! Πάει ὁ γέρο - Χιονιάς, ποῦ μᾶς γλεντοῦσε μὲ τῆς φαντασιῆς του. Νηστικός, χαροκοποῦσε τοὺς χορτάτους. Πεθαμένος, θὰ μᾶς χαρατώσῃ τώρα... Ληημοσύνη γιὰ τὸ θάνατό του !

Κι' ὁ ἐπίτροπος πικρογελοῦσε κι' αὐτὸς μέσα στὴ λύπη γιὰ τὸ γέρο φίλο του.

ΕΤΣΙ ΗΤΑΝΕ

— Παπποῦ, σήκου, παπούλη ! Σήμερα εἶναι μέρα ἐπίσημη ! Τί φυλᾶς τὸ στρώμα καὶ βογγᾶς ; Ὅλο βογγᾶς, κι' ὅλο μαλλώνεις — σώνει πειά ! Ἔβγα νὰ ἰδῆς ! Ἔλα ν' ἀλλάξῃς καὶ νὰ πᾶς στὴν ἀγορά. Ὁ κόσμος ἔχει πανηγῦρι σήμερα — Σάββατο Λαζάρου !

Τὸ μαθητοῦδι ζωηρό, καθὼς μπῆκε στὸ σπίτι, ἔφυγε κιόλα. Τῷξερε ὁ παπποῦς πῶς ἦταν ἡ τρανὴ Παραμονή, τῆς Ἑξόδου ἡ μέρα. Ἄχ, τέτοια μέρα δὲ θὰ ξαναφανῆ — μήτε ὁ θεὸς νὰ δώσῃ !

Τῷξερε ὁ παπποῦς, κι' αὐτὸ ἀπὸ μέρες κι' ἀπὸ νύχτες συλλογιῶταν. Ὁ πονεμένος νοῦς του σερνότανε τριγύρω στὴ μεγάλη Θύμηση. Καὶ τὴν περιμένε τὴ μέρα αὐτή, σὰ νᾶτανε νᾶρχόταν ἄλλη μιὰ φορὰ, πρώτη φορὰ — τοῦ κάκου !

Μὰ τοῦ μικροῦ τᾶγγόνου οἱ χαρωπὲς φωνὲς τοῦ ξάφνισαν τὸ νοῦ. Κ' ἐκεῖ, νὰ πάλι τὸ τρελλόπαιδο μπροστά του. Ἄφησε τῆς τρεχάλες γιὰ νὰ ξαναρθῆ καὶ νὰ τοῦ γίνῃ πειρασμὸς καὶ πάλι.

— Ἀκόμα κάθεσαι, παπούλη ; Λεχῶνα θὰ μοῦ γίνῃς αὐτοῦ πέρα ; Ἀπόλυσε κ' ἡ ἐκκλησιά !

— Καλά, καλά, μωρὲ παιδί, μὴ μὲ μαλλώνεις τόσο· γέρος εἶ-

μαι, δὲ μπορῶ νὰ σηκωθῶ. Ἐδῶ ἄσε με νὰ σήπωμαι . . .

— Τί εἶπες ; Λὲν ἀκοῦς ; Περνάει ἡ Ἐξοδο !

Αὐτὸς ὁ λόγος χτύπησε τὸ γέρο ἀλλόκοτα. Τῆς λιτανείας ἡ βοή, ποῦ ἔφτανε ἀπ' τὸν ἄλλο δρόμο, κρυφὴ τρεμούλα τοῦχυσε στὰ σωτικά· ὁ νοῦς του σάλεψε ἄξαφνα.

— Ἐφτασα ! Τ' ἄρματά μου !

Ἐρθὸς τινάχτηκε, σὰν παληκάρι. Ἀνάλαγος, ἀνάμαλλος ζώστηκε τὸ σπαθί. Καὶ βγῆκε.

Τὰ μάτια ἀγριωπὰ στυλῶνει γύρω του. Κάτι σὰ νὰ ζητῆ. Τὸ κανόνι καὶ τὸ τουφέκι γεμίζει ὅλη τὴ χώρα μ' ἀμέτρητη βοή. Κόσμος πολὺς στὴν ἀγορά. Ὅλοι ντυμένοι τὰ καλά τους. Ὅλοι τ' ἄρματα κρατοῦν — καὶ ρίχνουν !

Ὁ λαὸς παίξει μὲ τὴ φαντασιά του τὸ παιγνίδι αὐτό, στὸ χρόνο μιὰ φορὰ. Θέλει νὰ ξαναζωντανέψη τὴ μεγάλη εἰκόνα, ἔτσι γιὰ νὰ δῆ «πῶς ἦτανε» — κι' ὁ γέρος πάει νὰ τὸ πιστέψη.

Βρίσκεται μὲ τὰγγόνι στῆς λιτανείας τὴν οὐρά, κι' ἀκολουθοῦν. Τέλος στοὺς Τάφους ἔφτασαν. Ἐκεῖ χιλιάδες συναγμένοι στέκονται κι' ἀκοῦν ἕναν ποῦ βγάνει λόγο· μὰ ὁ λόγος εἶν' ἀτέλειωτος. Ὁ γέρος ἀκούει, καὶ δὲν καταλαβαίνει. Ἀκούει, καὶ καρτερεῖ· σὰν κάτι φαίνεται νὰ καρτερεῖ . . .

— Ὠρέ, δὲν ἦταν ἔτσι ! κρᾶζει μὲ δυνατὴ φωνή.

Ἄφησε στὴ μέση τὴ γιορτὴ καὶ πῆρε τὸ δρόμο πίσω γιὰ τὸ σπίτι. Θυμωμένος φαίνεται. Βογκάει, στ' ἀγγόνι δὲ μιλεῖ. Ἄξαφνα σταματάει. Ἐκεῖ κοντὰ του κάποιος τραγουδεῖ. Ἐνας τυφλός, χωριάτης διακονιάρης, στρωμένος καταγῆς, παίξει τὴ λύρα του καὶ τραγουδεῖ. Λέει τὸ τραγοῦδι τὸ θλιμμένο, τὸ μοιρολόγι τοῦ Μεσολογγιοῦ.

Ἐρθὸς ὁ γέρος, ἄσειστος ἀκούει. Βρῦση πᾶνε τὰ μάτια του. Κλαίει ἤσυχα, καὶ δὲ μιλεῖ. Τέλος κόπηκε τὸ τραγοῦδι.

— Νά, ὦρέ, ἔτσι ἦτανε !

Αὐτὸ εἶπε μοναχά. Καὶ γύρισε στὸ σπίτι του καὶ στὸν καϊμό του.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΠΡΟΧΩΜΑ

— Ξυπνᾶτε ἀπὸ τὸν ὕπνο τὸν ἀξύπνητο, Νεκροί, ξυπνᾶτε. Τὴν ὥρα αὐτὴ τὴν ἄφρωνη, ποῦ ἥλιος δὲν τὴν εἶδε, ποῦ τ' ἄστρα δὲν τὴ σμίξανε στὸ δρόμο τους, τὴν ἄφων'-ἄλαλη ὥρα, ὥρα τοῦ ἄλλου κόσμου, ἀφῆστε τ' ἄχαρα λιμέρια σας, τὴ χώρα τὴν ἀμμουδερή, ποῦ σύνορο δὲ βρίσκει ἡ θλίψη, ἀφῆστε τη, Νεκροί, κ' ἐλάτε...

Συντροφιά σας μοναχὴ πάρτε τὴν παλιά τὴ Θύμηση καὶ τὴ μεγάλη. Ἀφῆστε τὰ στολίδια τὰ χρυσάργυρα καὶ τὰ λαμπρά σας ἄρματα νὰ κοίτῳνται στὸ χῶμα. Τὰ μίση καὶ τὰ πάθη, ποῦ δὲν ξεδιψᾶνε παρὰ μὲ τοῦ θανάτου τὸ πιετό, κ' αὐτὰ μὴν τὰ συλλογιστῆτε. Καὶ πάρτε μοναχὰ τὰ σκιαχερὰ τους εἶδωλα, στὸ ταξεῖδι σας αὐτὸ τοῦ γυρισμοῦ, τ' ἀραχνερὸ ταξεῖδι. Πάρτε τῶν ἀρμάτων τὰ φαντάσματα, τῶν τσαπραζιῶν τοὺς ἴσκιους, τῶν πληγῶν τ' ἀσώματα σημάδια, τῶν κορμιῶν τὰ χνάρια τ' ἄδεια, κ' ὅλα ὅσα δὲν τὰ βλέπει ἀνθρώπινη ματιά, παρὰ μονάχα ἡ ξαναμμένη φαντασιὰ τὰ ζωντανεύει, δὲν τὰ πιάνει ἀνθρώπου χέρι, δὲν τὰ νοιώθει νὰ βροντᾶν ἀφτί, παρὰ ὁ νοῦς τὰ ξανασταίνει δευτέρα φορά, σ' ὥρα κρυφὴ καὶ μαγεμένη.

Ἀφῆστε τοῦ πολέμου τὸ σκληρὸ τὸν πάταγο, καὶ πάρτε τὸν ἀχὸ του τὸν ξεμακρινό. Πάρτε τὸ θρηῆνο, καὶ πάρτε τὸ δαρμό, τὸν ἴδιον ὄχι, μὰ τὸν ἀντίλαλό του τὸν ἀπόκοσμο. Καὶ φέρετε μας τὰ περασμένα, ὄχι σὰν ἄγριο σίφουνα μέσ' τὴν καλοκαιριά, παρὰ σὰ μακρινῶν κυμάτων πλανερὸ ξεγέλασμα, στελμένο μὲ τὰ ξωτικά φτερὰ τοῦ ἀνέμου, ποῦ κινάει ἀπὸ τ' Ἀντίπερα ἀκρογιαλὴ καὶ φέρνει τῶ νεκρῶν τὸ θρηῆνο σὰ λιγοθυμισμένη ἀπονεριά.

Ἐλάτε, ἐλάτε... Ἐδῶ θ' ἀρχίσετε τὸν πόλεμο, ὄχι τὸν ἀληθινό, παρὰ τὸν ἄλλον ποῦ γεννιέται μὲ μιὰ δύναμην ἀλλόκοσμη, πόλεμος πειὸ ζωντανὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο, πειὸ ἀληθινὸς ἀπ' τὴν ἀλήθεια. Στῆς γῆς τ' ἀπομεινάρι τοῦτο τὸ ξερό, τὸ μόνο ποῦ σηκώνει τὸ φαλακρὸ κεφάλι ἐνάντια στοῦ Καιροῦ τὸ χτύπημα, στὸν τοῖχο αὐτὸν καὶ στὸ χαντάκι ξαναρχίσετε ἕναν πόλεμο φριχτό, τούτη τὴν ὥρα τὴν ἀλαφροῖσκιωτη.

Σὰν τότε, ξαναπιᾶστε τὰ σπαθιά — κούφια σπαθιά, ζωγρα-

φιστά στῆς νύχτας μέσα τὸ σκοτάδι, πειὸ σκοταδερά κι' ἀπὸ τὴ νύχτα. Μὲ τὰ χέρια, μὲ τὰ νύχια, μὲ τὴ φοβέρα καὶ τὴν ἀπελπισιά, μὲ τῶν παθῶν τὰ σκιάχτρα στῆς ἄσαρκες μορφές σας τυπωμένα, ἀχνά· αἰώνια στὸ Ταμποῦρι αὐτὸ τ' ἀγερικό, ἀπ' ἄλλο χῶμα πυργωμένο, πειὸ ἄπαρτο ταμποῦρι ἀπὸ τὸ πρῶτο, κάντε τὸν αἰώνιο σας πόλεμο. Ταμποῦρι ἀπὸ τὴ μοῖρα φυλαγμένο, γιὰ νὰ δίνη σ' ἓναν πόλεμο ἀφορμή, τὸν πόλεμο ποῦ κάνει ἡ ἀκούραστη ψυχὴ γυρεύοντας στὰ περασμένα νειά ζωὴ νὰ δώση ἀθάνατη.

Στοιχειωμένο μὲ τὸ αἷμα, φλογισμένο ἀπὸ τὴν ἀφταρτη φωτιά, ποῦ καίει, μὰ ποῦ ποτὲ δὲ σβύνει, ποῦ καὶ στ' ἄψυχα ζωῆς φυσάει πνοή, τὸ Ταμποῦρι αὐτὸ θ' ἀκούση τ' ἄβροντο τὸ βῆμα σας, Νεκροί, τὴν ὄψη σας θὰ νοιώση τὴν ἀσβολερή, θὰ θυμηθῆ, καὶ γίγαντας θὰ γίνη. Κάστρο δλάκερο πάλι θὰ χτιστῆ στοῦ παλιοῦ τὰ χνάρια ἀπάνου, κάστρο ἀχάλαστο ἀπὸ τὸ κανόνι κι' ἀπὸ τὸ δράκο τὸν Καιρό. Ἐκεῖ, Νεκροί, θὰ πολεμάτε, μὰ δὲ θὰ παραδίναστε ποτέ. Νεκροί, ἀπὸ μιὰν αἰώνια προσταγὴ παραγγελμένοι, ἀπὸ ἀμάραντα στεφάνια ξωτικά στεφανωμένοι.

Γιατί, ὁ πόλεμος ὁ ἀληθινὸς αὐτὸς εἶναι, ὁ δικός σας τώρα πόλεμος. Ἀπὸ τὸν ἄλλο τὸ φριχτό, τὸν ἄσκημο καὶ τὸν ὠμό, τίποτε δὲ θ' ἀπομείνη. Χαμένα τὰ αἵματα, οἱ κρανηγές τοῦ πόνου, οἱ τρόμοι τοῦ θανάτου, οἱ χαρὲς ποῦ δίνει ἡ νίκη. Κάτι σὰν τὴ στεγνὴ καρδιά, ποῦ μοίρασε στὸν κόσμο τ' ἀκριβὰ της, καὶ παρακαλεῖ τῆς καλωσύνης τὸ χαμόγελο, καινούριου κόσμου ἀνατολή· κάτι σὰν παλιᾶς πηγῆς στόμα ἀποξεραμμένο, ποῦ μινε ἀνοιχτὸ καὶ τὸ νεράκι δὲν προσφέρει, τῆς δροσιᾶς τὸ σταλαμό· ἔτσι ἡ κατάρα μοιάζει τῆς Ἀπολησημονιᾶς, λάμια ποῦ δὲ χόρτασε ἀφοῦ ὅλα τὰ κατάπτε, στρίγκλα ποῦ τὸ στόμα δὲν ἔκλεισε ποτέ, κι' ἀκόμα περιμένει.

Ὅμως, ὄχι... Ἀπὸ τὴν καταβόθρα, ποῦ ὅλα τῆς ζωῆς τὰ πλάσματα κυλᾶν ἐκεῖ καὶ πέφτουν, κάποια ἀμίλητα νερὰ νεραϊδικὰ ἀναβλύζουν· ἀπ' τῶν τάφων τὴν ἀδρόσιστη νυχτιὰ πλούσια ξεπετιέται ἀνθοβολή, σοδεῖα καινούρια ἀπὸ τριαντάφυλλα Μαγιαπριλα, μάγια γεμάτα, ποῦ δὲ χάνουνε στὸ φῶς τὴ δύναμή τους, ποῦ τὰ βρίσκουνε στὸ δρόμο τους οἱ διαλεχτοὶ καὶ τὰ θερίζουν, καὶ τὰ πλέκουν ἀνθοστέφανα καὶ τὰ φορᾶν.

Ὁ κόσμος τότε ξαφνισμένος μένει καὶ θωρεῖ· χαίρεται τὸν

ξένο θησαυρὸν σὰ νᾶτανε δικός του· μακαρίζει καὶ τὸν πόλεμο τὸ χαλαστή, ποῦ φέρνει πίσω τὸν ἀγῶνα τῶν ψυχῶν σὰν ὄνειρο ὀλοζώντανο, ξαλαφρωμένο ἀπὸ τῆς σάρκας τὴν ἀσκήμεια, λυτρωμένο ἀπ' τοῦ θανάτου τ' ἀγκομαχητό. Χαίρεται, γιατί ζωγραφιστὴ θεωρεῖ μπροστά του, σὰν πλάνη μαγική, τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς τὴ δύναμη, ὄχι μοναχὰ σὲ μιὰν ἀπάτητη κορφή φτασμένη, μὰ καὶ σ' ἄλλη πειὸ ψηλὴ, κι' ἀκόμα σ' ἄλλη πρόθυμη νὰ φτάση.

Νεκροί, ἀρχίστε τὸν καινούριον πόλεμο μὲ δύναμη ποῦ νὰ περνάη τὴν παλιά. Ἐκείνη, ἡ περασμένη, πέθανε καὶ πάει, σὰ δύναμη φταρτή, μὰ τούτη, ἡ ὄνειροπλασμένη, πῆρε τὸν τόπο τῆς παλιάς κ' αἰώνια ζῆ καὶ μένει. Νεκροί, ξυπνᾶτε . . . Ἀρχίστε τὸν καινούριον πόλεμο. Τὸν πόλεμο ποῦ δὲ γίνηκε ποτέ.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

(Για τὸ δάσκαλο καὶ τὸ μαθητὴ)

Τ' ΑΡΜΑΤΑ

Ο ΓΥΙΟΣ ΤΗΣ ΧΗΡΑΣ (σ. 5). Τὸ μικρὸ αὐτὸ πεζογράφημα δειχνεὶ τὸ φλογερὸν πόθο ποῦ εἶχε κάθε παληκάρι, πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, «νὰ βγῆ στὸ κλαρί». Τὸ παληκάρι ἐδῶ εἶναι παιδί παλιοῦ Κλέφτη σκοτωμένου, καὶ ἡ ὁρμή του εἶναι πειδὲ μεγάλη, μ' ὄλο ποῦ ἡ μάννα του, κόρη κοτζάμπαση, κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νὰ τὸ συγκρατήσῃ. Ἀνάμεσα σὲ Κλέφτες καὶ κοτζάμπασῆδες συχνὰ τὸ μῖσος ἦτανε θανάσιμο. Ὁ κοτζάμπασης ἦταν ὄργανο τοῦ Τούρκου ἀθέλητο καὶ κατάρχευε τὸν Κλέφτη. Κοτζάμπασῆδες Ἀγραφιῶτες, οἱ Τσολάκογλοι, βοηθήσανε στὴν καταστροφὴ τοῦ Κατσαντώνη καὶ οἱ Νικοθέοι σκοτώσανε τὸν ἀδελφὸ του Λεπενιώτη. Στὸ Μωριά οἱ Ντεληγιανναῖοι χαλάσανε τοὺς Κολοκοτρωνάιους. Ἄπειρα εἶναι αὐτὰ τὰ παραδείγματα. Ἄμα ὁμως ὁ Κλέφτης ἡμέρευε καὶ γινόταν Ἀρματωλός, ἦτανε κι' αὐτὸς ὄργανο τοῦ κοτζάμπαση. Τότε ἄρχισε ἄλλος πόλεμος ἀνάμεσα σὲ Κλέφτες κι' Ἀρματωλούς. Σπίτια δάλακτρα στρατιωτικὰ τῆς Ἑλλάδας ξεθεμελιωθῆκαν ἀπὸ μίση ἀδερφικά. Τὰ μίση αὐτὰ, μόλις ἄρχισε ὁ Ἀγῶνας τοῦ Εἰκοσιένα, ξυπνήσαν ἀγριώτερα. Τὰ παραδείγματα εἶναι πρόχειρα ἀπὸ τὴν ἱστορία. Γιὰ νὰ πάψῃ τὸ κακὸ συμπεθεριές ἀνάμεσα σὲ σπίτια προεστῶν καὶ στρατιωτικῶν γινόντανε καμιὰ φορὰ.

ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΣ-ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ-ΘΑΜΑΣΜΑ (σ. 8-11-13).

Ἡ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα ἐποχὴ εἶναι, σὰ νὰ λέμε, ἡ προομηρικὴ ἡρωϊκὴ τῆς νέας μας Ἱστορίας. Θυμᾶται κανεὶς μὲ τί θαμασμὸ μιλάνε οἱ Ὀμηρικοὶ ἥρωες γιὰ τοὺς ὑπερανθρώπους προγόνους τους, φοβεροὺς στὴ σωματικὴ δύναμη καὶ στὴν παληκαριά. Ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ μᾶς φύλαξε ἀνάλογες παραδόσεις γι' ἀντρειωμένους Κλεφταρματωλούς. Τέτοιοι ἦταν ὁ Τόσκας, ὁ Γεῶργο-Θῶμος κ. λ. π. Ἔνας μάλιστα, ὁ τρομερὸς ὁ Τσάκας, ἔζησε καὶ κατὰ τὸν Ἀγῶνα κι' ἀκολουθοῦσε τὸν Καραϊσκάκη, σύντροφοι κ' οἱ δύο παλιοὶ τοῦ Κατσαντώνη. Ἀνάλογο εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ Καρκάνα, ποῦ ἔπλασε ὁ συγγραφέας ἐδῶ. **Κάρκανο** ἢ **Κάρκαρο** = βράχος ἀπότομος, γκρεμός, καταβόθρα. Ὁ Καρκάνας, πλάσμα τῆς φύσης, ἔχει ὅπλα του πρωτογονικὰ τὸ ραβδί καὶ τὴν πέτρα. Καὶ γιὰ τὸν Καραϊσκάκη εἶναι παράδοση, πῶς ἅμα ἄρχισε ὁ Ἀγῶνας κ' ἔφυγε κρυφὰ ἀπὸ τὸν Ἀλήπασσα, μάζεψε καρπόσα παληκάρια ποῦ δὲν εἶχαν ἄρματα, τᾶβαλε νὰ κόψουνε στυλιάρια (τζόρες) καὶ ριχτήκανε μ' αὐτὰ σὲ κάτι Τούρκους ξαφνικά, τοὺς σκοτώσανε κ' οἰκονομήσαν ἄρματα.

Είναι αυτό τὸ πρῶτο κατόρθωμα τοῦ Καρκαϊσκάκη. Τὸ περιστατικό, ὅπου ὁ Καρκάνας μένει πίσω καὶ πολεμᾷ μοναχός του μὲ τοὺς Τούρκους εἶναι δανεισμένο κι' αὐτὸ ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ Καρκαϊσκάκη. Τὸ περιστατικό, ὅπου ὁ Καρκάνας παίρνει τ' ὄνομα Πανώριος, εἶναι δανεισμένο ἀπὸ τῆ ζωῆ τοῦ γεροκλέφτη Πανουριᾶ. Ἡ πρόδηλη γιὰ τὴν οὐρὰ ποῦ ἔχουν οἱ ἀντρειωμένοι εἶναι κοινὴ λαϊκὴ.

ΑΝΟΙΞΗ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΩΝ (σ. 16). Συχνὰ οἱ Κλέφτες παίρνανε τῆς γυναῖκες τοὺς «κλεφτές». Οἱ Σουλιῶτες εἶχανε ταχτικὸ τὸν τρόπο αὐτὸν τοῦ γάμου.— Ἐδῶ ἀπὸ τὴν *Ἐπιτομή* κυρ. θέλει νὰ πῆ πρῶμα ποῦ δὲν ὑπάρχει. Π. γ. οἱ Κλέφτες θέλοντας νὰ βασανίσουν τὸν ὄχτρο τοὺς ζητούσαν ἀηδονόπιττα κ. λ. π. Ἐδῶ μεταφ. σημαίνει πρῶμα πολὺ ἀκριβὸ καὶ ποθητό, ποῦ λίγοι εἰν' ἀξιοὶ νὰ τ' ἀπολάβουν.— Γιὰ τῆ φράση ποῦ παρασταίνει τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ ντυμένα «τ' ἄρματα» τοὺς νὰ ἔνα δίστιχο ἀπὸ παλιὸ τραγοῦδι :

*Σήκω ν' ἀλλάξης, κόρη μου, νὰ βάλῃς τ' ἄρματα σου,
τ' ἤρθαν νὰ σὲ πάρουνε πιζούρα καὶ καβάλλα.*

Γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τῆς νύφης βάνω ἐδῶ ἀνάλογο παράδειγμα, ἓνα τραγοῦδι ἀπὸ τὴν Ἄμπλιαν τοῦ Καρπενησιοῦ, ποῦ τὸ βρῖσκω στὰ χαρτιά τοῦ μακαρίτη φίλου μου Α. Καρκαβίτσα.

*Ἀπάνου στὰ ψηλὰ βουνά, στὰ βλάχικα κονάκια,
κάνουν οἱ βλάχοι μιὰ χαρά, παντρεύουνε τὴ Λάμπρω
τὴν παίρνει ἓνα Κλεφτόπουλο κ' ἓνας καλὸς λεβέντης.
Κι' ἀπάν' στὰ στεφανώματα οἱ βλάχοι μετανοιῶνουν.
—Τὴ Λάμπρω δὲν τὴ δίνουμε στὰ Κλέφτικα τὰ χέρια.
—Ἐσεῖς δὲ μοῦ τὴ δίνετε, κ' ἐγὼ δὲν τὴν ἀφίνω.*

Σὰν τὸν αἰτὸ τὴν ἀρπαξε, σὰν τὸν πετρίτη πάσι.

ΤΟ ΚΛΕΦΤΟΠΟΥΛΟ (σ. 20). Κατὰ τὰ Κλέφτικα ἔθιμα, τὸ πρωτοπαλήκαρο ἔπαιρνε τὸν τόπο τοῦ καπετάνου σὲ περίσταση θανάτου κλπ. Εἶναι ὅμως καὶ παραδείγματα πολὺ συχνά, ὅπου ὁ ἀδερφὸς ἢ ἄλλος δικὸς τοῦ καπετάνου ἔπαιρνε τὸ ἀξίωμα. Στ' Ἀρματωλικά χρονικά συχνὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ καπετάνου ἦτανε κληρονομικὸ, ἅμα τὸ σῆτι τοῦ Ἀρματωλοῦ δειχνότανε πιστὸ στὴν τούρκικη ἐξουσία. Στὴ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία βλέπουμε ἐξαιρετικὰ τὸν ψυχογιό, δηλ. τὸν τελευταῖο στὴ σειρὰ, νὰ γίνεται ἀξίος τοῦ καπετανάτου. Στὰ σημερινὰ Ἑλληνόπουλα ἢ τύχη τοῦ θαμastoῦ Κλεφτόπουλου ἄς γίνῃ εὐγενικὸ παράδειγμα. Κυτάχτε ὅμως καὶ πῶς τὸ τρυφερὸ αὐτὸ ἀγόρι τῶν εἴκοσι χρονῶν σέβεται τὸν ἀρχηγό, λατρεύει τ' ἄρματα, καὶ γενικά μένει πιστὸ στὰ ἔθιμα τῶν Ἀρματωλῶν.

ΟΠΟΙΟΝ ΠΑΡῆ Ο ΧΑΡΟΣ (σ. 22). Ἡ φράση ἔμεινε παροιμακὴ καὶ σημαίνει τὴν τέλεια καταφρόνηση τῆς ζωῆς. Ἡ ἀρχὴ τῆς εἶναι ἀπὸ τὸ ἔθιμο τ' ἀρματωλικό, ποῦ τὴν περιγραφή του τὴ βλέπετε σ' αὐτὴ τὴ μικρὴ ἱστορία. Ὅμως στοὺς χρόνους τῆς Ἐπανάστασης φαίνεται πῶς ἔλειψε τὸ τρομερὸ αὐτὸ ἔθιμο. Ὑπάρχει στὸ λαὸ τῆς Ρού-

μελης κι' ἄλλη περιγραφή του ἀκόμα πιεὸ φοβερή. Τὸ πιστόλι τῷβαζε ἕνας τῆς συντροφιάς κάτου, στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ, καὶ μὲ τὸ δάχτυλο στὸ σκαντάλι τῷκανε νὰ στριφογυρίση γλήγορα ὡς ποῦ νὰ πάρη φωτιά, *κι' ὅποιον πάρη ὁ χάρος!* Τότε ὅμως κιντύνευε κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος. — Στὰ χαρτιά τοῦ μακαρίτη φίλου μου Α. Καρκαβίτσα βρῖσκω ἕνα σημείωμα ποῦ δείχνει τὸ ἔθιμο αὐτὸ τὸ παλιὸ τροποποιημένο. Στὸ τραπέζι τὰ παληκάρια γεμίζουν με κομμάτια τὴν κουμπούρα, σηκώνουν τὸ σκαντάλι, βάνουνε στὴ μέση τῆς τάβλας ἕνα πιᾶτο, μέσα στὸ πιᾶτο ἀνάποδα ἕνα ποτῆρι, ἀπάνου στὸ ποτῆρι τὴν κουμπούρα τὴ στριφογυρίζει ἕνα παληκάρι μὲ τὸ δάχτυλο, κ' οἱ ἄλλοι περιμένουν τραγουδώντας καὶ τὸ μουστάκι στρίβοντας :

*Πίνετε νὰ πίνουμε
τοῦτα τὰ γλυκὰ κρασιά,
κι' ὅποιον πάρη ὁ θάνατος
ἴλοι νὰ τὸν κλάψουμε.*

Ἡ περιγραφή αὐτὴ μὲ πιᾶτα καὶ ποτήρια πέφτει σὲ χρόνια παρακατινά. Τὸ τετράστιχο ὅμως εἶναι παλιό.

ΓΙΑ Τ' ΑΡΜΑΤΩΛΙΚΙ (σ. 23). Στὴ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία ζωγραφίζεται ὁ ἀδερφικός σπαραγμὸς τῶν Κλεφτῶν μὲ τοὺς Ἀρματωλούς. Ὃταν ἕνας καπετάνιος Κλέφτης κέρδιζε τὴν εὐνοία τῆς ἐξουσίας, ἔπαιρνε ἀμνηστία καθὼς λέμε τώρα, δηλ. προσκυνούσε, καὶ διοριζόταν Ἀρματωλός. Ἔργο του ἦτανε νὰ φυλάη τ' Ἀρματωλάκι ἀπὸ τοὺς Κλέφτες. Οἱ Κλέφτες ὅμως κυτοῦσαν πῶς νὰ χαλάσουν τὸ σκοπὸ του, γιὰ νὰ πάρουν αὐτοὶ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ μιστὸ (λουφέ). Ἔτσι καταντούσανε σὲ σπαραγμούς, προδοτικούς φόνους κλπ. Οἱ Τοῦρκοι βάζανε τὸν Ἀρματωλὸ νὰ σκοτώνη τὸν Κλέφτη καὶ τὸ ἀντίστροφο, γιὰ νὰ λιγστεύη ἡ δύναμή τους κ' ὕστερα νὰ τοὺς δίνουν αὐτοὶ τὸ τελευταῖο χτύπημα.

ΤΑ ΠΑΛΗΚΑΡΙΑ ΤΑ ΚΑΛΑ (σ. 25). Οἱ Κλέφτες τιμωροῦν τὴν ἀπιστιὰ τοῦ συντρόφου, κατὰ τὰ ἔθιμά τους, γιὰτὶ δὲν ἔπρεπε ν' ἀφήση τὴ συντροφία καὶ νὰ θελήση νὰ γίγη Ἀρματωλός, κάνοντας δικὸ του σῶμα χωρὶς νὰ λογαριάση καὶ τὴ γνώμη τῶ συντρόφων.

Ο ΚΑΠΕΤΑΝΟΣ ΤΟ ΣΚΥΛΙ (σ. 26). Ὁ Ἀρματωλὸς τιμωρεῖ τὴν ἀπιστιὰ τοῦ συντρόφου του, ποῦ βοηθεῖ τοὺς Κλέφτες νὰ τοῦ ἀρπάξουνε τ' Ἀρματωλάκι. Ὁ Ἀρματωλὸς ἔχει κ' ἕναν ἀπὸ τοὺς συντρόφους του βασανιστὴ, τὸν πεῖδ σκληρό. Τέτοιοι εἶχε κι' ὁ Κατσαντώνης.

ΧΑΪΜΑΛΙ (σ. 28). Συνέχεια τοῦ παραπάνου. Ὁ Ἀρματωλὸς ἀντιπροσωπεύει ἐδῶ τὴν καλὴ τάξη, ποῦ ὁ Κλέφτης θέλει νὰ τὴ χαλάση γιὰ νὰ τὸν ἐκθέση καὶ νὰ τοῦ πάρη τ' ἀξίωμα. *Χαῖμαλι* κυρ. = φυλαχτὸ, γκόλφι τὸ φοροῦσαν κρεμασμένο ἀπὸ τὸ λαιμὸ ἢ τὸν ὦμο κατὰ τ' ἀριστερὸ πλευρὸ. Σὲ μικρὴ θήκη, ἀντὶ γιὰ τὸ φυλαχτὸ, βάναν οἱ Κλέφτες καὶ τὸ «τετραβάγγελο» (τυπωμένο στὴ Βενετιὰ παραπολὺ μικρό). Ἐδῶ *χαῖμαλι* μεταφ. = εἶδος παιγνιδιοῦ ποῦ συνειθίζαν οἱ Κλέφτες γιὰ νὰ δείχνουν πόσο ἦταν ἀξιοὶ στὸ σπαθί. Ἐνα ἀπλὸ νωπὸ τομάρι ἀρνοιῦ ἢ τραγιού,

είτε και δλάκερο σφαχτό ἄγδαρτο κρεμασμένο τὸ κόβανε μὲ μιὰ σπαθιά μονάχη ἀπὸ τὴν πλάτη ἴσα μὲ τ' ἀντικρινὸ πλευρό.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΕΝΟΣ (σ. 31). Ὁ Κλέφτης πήρε τὸ «ράι» τοῦ (ὑποταγῆ) ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Πρὸ σ κ ν η μ ἔ ν ο ς ζῆ στο χωριό, στὸν κάμπο κάτω τὸ μαραζιάρη. Γιομάτα εἶναι τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἀπὸ τὴ νοσταλγία τοῦ Κλέφτη γιὰ τὰ βουνὰ κι' ἀπὸ τὸ μῖσος του στοὺς Τούρκους.

ΤΟΥ ΑΡΜΑΤΩΛΟΥ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ (σ. 32). Στὴ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία παρασταίνεται ἡ τρομερὴ καταδρομὴ ποῦ ὑποφέρναν οἱ Κλέφτες. Γιὰ νὰ φτάσουνε στὸ σκοπὸ τους οἱ Τούρκοι κυνηγοῦσαν τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τῶν ἀνυπόταχτων Κλεφτῶν καὶ παλιῶν Ἀρματωλῶν. Βάνανε σ' ἐνέργεια τὴν προδοσίαν, τὸ χρῆμα κλπ. Ἔτσι βλέπουμε τὸν τελευταῖον ἀπὸ τὸ Ἀρματωλικὸ σῶμα, ποῦ γλύτωσε τὸ θάνατο, νὰ γυρίζῃ σὰ θερὸ στοὺς λόγκους. Τὸ τέλος του εἶναι τραγικόν· οἱ δικοὶ του ποῦ τὸν τρέφαν, ἂν καὶ δῶσαν ὄρκο ἀναγκαστικόν, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ τονὲ ξεφορτωθοῦνε, γιὰ νὰ σώσουν τὴ δική τους τὴ ζωή. Κι' αὐτὸς δὲν ἔχει τὴ δύναμη μήτε νὰ τοὺς φοβερῆσῃ, ἂν τολμήσουνε νὰ συλλογιστοῦνε προδοσίαν, ποῦ νόμος εἶναι νὰ πληρώνεται μὲ θάνατο. Ὑποτάζεται λοιπὸν στὴ μοῖρα του. Καὶ τὸ πειὸ τραγικόν, βρίσκει ὁ ἴδιος τὸν τρόπο νὰ βγάλῃ τοὺς ἀπλοὺς χωριᾶτες ἀπὸ τὸ πρόβλημα· νὰ πατήσουνε τὸν ὄρκο τους, καὶ στανικὸς ἂν ἦταν, ἢ νὰ προδώσουν τὸν παλιὸ τους φίλο καὶ συγγενῆ.

ΠΡΩΤΟΤΡΑΓΟΥΔΟ (σ. 34). Κύταξε στὸ παράδειγμα τοῦτο πῶς βγαίνουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ τὰ τραγούδια—καὶ γι' αὐτὸ εἶναι τόσο ὁμορφα κι' ἀληθινὰ μαζί. Τὸ τραγούδι τοῦ Κατσαντώνη εἶναι ἀκόμα ἓνα ἀπὸ τὰ πειὸ ἀγαπημένα τοῦ λαοῦ καὶ τ' ἀκούει κανεὶς νὰ τραγουδιέται καὶ νὰ παίζεται ὄχι μοναχὰ ἀπὸ τὰ βιολιά, μὰ κι' ἀκόμα ἀπὸ τῆς λατέρνες στὴν Ἀθήνα καὶ σὲ κάθε πόλη ἑλληνικὴ.

Τ' ΑΡΜΑΤΑ (σ. 36). Ἐδῶ ὁ ἀπόγονος τοῦ Κλέφτη δὲ μοιάζει τὸ Κλεφτόπουλο, τὸ «Γυιὸ τῆς χήρας», ποῦ μπῆκε στὴν ἀρχὴ σελ. 5. Τὰ ἱερὰ τότε ἄρματα τοῦ Ἀρματωλοῦ, ποῦ παίρνανε ζωὴ ἀνάμεσα στὴν οἰκογένεια ποῦ τὰ φύλαγε, πρέπει τώρα, γιὰ τὰ μικρὰ Ἑλληνόπουλα, ν' ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ τὴ σημαία καὶ τ' ἅγιο ὄνομα τῆς Πατρίδας. Τὸ παλιὸ τραγούδι νὰ τί λέει :

*Τοῦ ἀντρωμένου τ' ἄρματα δὲν πρέπει νὰ πουλιῶνται,
μόν' πρέπει τους στὴν ἐκκλησιὰ κ' ἐκεῖ νὰ λειτουργιοῦνται.*

ΤΟ ΣΟΥΛΙ

ΤΟ ΣΟΥΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟ (σ. 37). Ὁ μικρὸς ἀναγνώστης πρέπει νὰ προσέξῃ στὸ σεβασμὸ ποῦ εἶχανε τὰ Σουλιωτόπουλα πρὸς τὸν πατέρα, μάλιστα κατὰ περισσότερο ἀπὸ σεβασμὸ, φόβο. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος πάλι ἡ ἀγάπη τοῦ πατέρα καὶ τῆς μάννας στὸ παιδί δὲν εἶχε τίποτε ἀπὸ τὰ

χάδια τὰ τρυφερά κι' ἀπὸ τῆς βαρετῆς φροντίδες ποῦ χαλοῦν τὸ χαραχτήρα τῶν καλομαθημένων παιδιῶν τῆς τωρινῆς κοινωνίας. Οἱ Σουλιῶτες ὅλοι, μεγάλοι καὶ μικροί, ἄντρες καὶ γυναῖκες, πηγαίνανε στὸν πόλεμο καὶ βοηθοῦσαν ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο του· ἔτσι καὶ τὰ παιδιά πολὺ πρῶιμα γινόνταν ἄντρες.

Η ΣΟΥΛΙΩΤΟΠΟΥΛΑ (σ. 38). Πρόσεξε στὸ ἅγιο αἶσθημα τ' ἀδερφικὸ ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Πῶς λέει καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ;

Ποιὸς ἦταν ὁποῦ τόλεγε πῶς δὲν ποιοῦν τ' ἀδέρφια ;

Τ' ἀδέρφια σκίζουν τὰ βουνα ὅσο ν' ἀνταμωθοῦνε...

Κύταξε ἀκόμα, πῶς ἐκεῖ ποῦ πάει ἡ κόρη νὰ βοηθήσῃ τὸ βασανισμένον ἀδερφὸ τῆς, φέρνει μαζί μὲ τὴν κουλούρα καὶ τῆς μάννας τὴν ἀγάπη, καὶ τὴν εὐκὴ. Καὶ σκέψου τώρα, πῶς ἂν οἱ σημερινές κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ τὰ πολλὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα ὑποχρεῶνουν τ' ἀγόρι καὶ τὸ κορίτσι νὰ ξεκόβουν ἀπὸ τὸ σπίτι, τὸ σπίτι ὅμως εἶναι ἄσυλο ἱερό, ποῦ πρέπει κάθε Ἑλληνόπουλο νὰ τῷχη σὰ δευτέρη ἐκκλησιά καὶ σ' αὐτὴ νὰ προσκυνᾷ ὅσο ζῆ.

ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑ (σ. 39). Ἡ γυναῖκα εἶναι ὁ ἀληθινὸς σύντροφος καὶ παραστάτης τοῦ ἄντρα σ' ὅλα. Τὸ ὄνόματα τῆς Μόσκως τῆς Τζαβέλαινας καὶ τόσων ἄλλων γυναικῶν τοῦ Σουλιῶ μᾶς ἔρχονται στὸ στόμα μὲ συγκίνηση. Νὰ κι' ἄλλο παράδειγμα γιὰ μιὰν ἄλλη Σουλιωτοπούλα, ποῦ τὸ διηγήθηκε ἡ ἴδια ζώντας στὴ Ναύπαχτο. Τῆ Δημήτρω Λάμπρο-Γκιώνη, μικρονύφη, στὸ Σοῦλι, τὴν κάλεσε ὁ Νικολό-Ζέρβας πρῶτος ξάδερφος τοῦ ἀντρός τῆς, νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ στὸν πόλεμο (ποῦ θὰ γινότανε μακριὰ ἀπὸ τὸ Σοῦλι.) «Ἐλα, νύφη, νὰ μᾶς ζυμώσης καμιὰ κουλούρα». Πῆγε μὲ τὸ παιδί στὴν ἀγκαλιά, ζύμωσε κ' ἔρριξε τὴν κουλούρα στὴ θράκα. Ὁ πόλεμος ἦτανε σφοδρὸς. Ἡ Δημήτρω κρυμμένη πίσω ἀπὸ τὴν πέτρα περίμενε. Τὸ κορίτσι : «Μπούμ, μπούμ, μάννα !» Ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ. «Κάτσε, νύφη !—Φοβάται τὸ παιδί».

Ο ΓΕΡΟΣΟΥΛΙΩΤΗΣ (σ. 40). Ἐδῶ δείχνεται ἡ νοσταλγία ποῦ νοιῶθαν οἱ Σουλιῶτες, ὅσο ζούσανε στὰ Ἐφτάνησα, γιὰ τὸ Σοῦλι τ' ἀλησμόνητο. «Κιντέρι» ἦταν ἡ λέξη ἡ σουλιώτικη, ποῦ σήμαινε τὸ βαθὺν καϊμὸ τοῦ Σουλιώτη γιὰ τὸ Σοῦλι. Τὸν πόνο αὐτὸν ὠραῖα τὸν παράστησε κι' ὁ Κερκυραῖος ποιητὴς Μαρκοῦās στὸ ποίημά του «Ὁ ἐτοιμοθάνατος Σουλιώτης». Στὴν Κέρκυρα ζώντας οἱ Σουλιῶτες, ἅμα τοὺς ἐσφιγγε ἡ ἀνάγκη, βγαίνανε κρυφὰ ἀπὸ τὸ νησί καὶ σμίγανε τοὺς Κλέφτες. Τέτοιος ἦταν κι' ὁ πελώριος Κρικόνης, ποῦ, κατὰ τὴν παράδοση τοῦ συγγραφέα, μιὰ μέρα, περνώντας ἡ «προτσεσσιόνα» τοῦ Ἄη-Συριδίωνα (λιτανεία), ὅλος ὁ κόσμος κύταζε μὲ θαυμασμὸ τὸν Κρικόνη ποῦ βγῆκε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους Σουλιῶτες νὰ προσκυνήσῃ τὸν Ἅγιο. Ὁ Κρικόνης ἔφυγε ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς κρυφὰ καὶ σκοτώθηκε πολεμῶντας συντροφιὰ μὲ τοὺς Κατσαντωναῖους στὴ μάχη ὅπου ἔπεσε κι' ὁ περίφημος Δίπλας (μάχη τοῦ Μαστρογιάννη).

ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΑΠΟΚΟΤΙΕΣ (σ. 42).— ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΛΕΝΕ ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ (σ. 44).— ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΕΡΝΟΥΝ ΤΟ ΧΟΡΟ (σ. 47). 'Απίστευτο μπορεί νὰ φανῆ τὸ μέρος ποῦ παίζαν οἱ γυναῖκες μέσ' τὸ Σοῦλι· ὅμως ἡ παράδοση ἢ προφορική συμφωνεῖ τέλεια μὲ τὴν ἱστορία. Γιὰ κάποιες ἄλλες γυναῖκες Ἡπειρώτισσες βρισκουμε ἀνάλογο παράδειγμα μεταγενέστερο, στὰ 1904: «Μάθετε τὰ νεώτερα διὰ τὰ πολυθρόνητα Δολιανά· προχθὲς Σάββατον τὸ πρωὶ λαβόντες ἐνίσχυσιν περισσοτέραν οἱ ζαπτιέδες, μουλιαζιμηδες καὶ τσαουσάδες ἤρχισαν τὸν πραγματικὸν πόλεμον μὲ τὰς γυναῖκας, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τὰς 3 τὸ πρωὶ ἕως τὰς 9 1)2 τὸ βράδυ. Ἴδου πῶς ἤρχισεν: Ἐκείνοι ὑπῆγον νὰ ἀρπάσωσι τὰ δεμάτια ἀπὸ τὰ ἀλώνια· βλέπουσαι αἱ γυναῖκες τὸ τοιοῦτον ἔτρεξαν ἀμέσως κατ' ἐπάνω των. Εἶτα οὗτοι ἤρχισαν καὶ ἐκτύπων τόσον δυνατὰ, ὥστε σχεδὸν ἀφήκαν δύο νεκράς· τότε ἤρχισαν αἱ φωναὶ τῶν γυναικῶν τρομεραὶ, ἐκτυπήθη ἡ καμπάνα καὶ ἐσυνάχθησαν πολλαὶ γυναῖκες καὶ ἤρχισε πλέον ὁ καθ' αὐτὸ πόλεμος μὲ τὰς πέτρας καὶ μὲ τὰ ὄπλα...». (Ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», Ἀθήνα, 23 Ἰουλ. 1904).

Ὁ συγγραφέας φύλαξε ἀπὸ παλιῆς Σουλιώτισσες, ποῦ ζούσανε στὴ Ναύπαχτο, τὴν παράδοση. Τὰ τρία αὐτὰ πεζογραφήματα ἔχουνε σκοπὸ νὰ τὴν ξαναζωντανέψουν. Λοιπὸν καὶ τῶν κοριτσιῶν τὰ κουβαλήματα ἀπὸ τοὺς μύλους τοῦ Ντάλα, καὶ οἱ κανονιῆς ποῦ τοὺς ρίχναν οἱ Ἀρβανῆτες ἀπὸ τὸ Σοῦλι κατὰ τὴν Κιάφα (ὅπου βρισκονται πολλὲς σπηλιές) κι' ὁ κίνυνος ποῦ τρέχαν τὰ παράβολα κορίτσια, ὅλα εἶναι παραδομένα ἀπὸ στόματα γυναικεία ἀληθινά. Νὰ ἓνα μικρὸ ἀνέκδοτο ποῦ συνέβηκε ὅταν πῆγαν οἱ Ἀρβανῆτες νὰ πάρουν τοὺς μύλους τοῦ Ντάλα. Ἡ Δημήτρω τοῦ Λάμπρο - Γκιώνη πῆγαινε στοὺς μύλους νὰ πλύνῃ ἓνα ἄσκι. «Ποῦ πᾶς; τῆς εἶπαν οἱ ἄλλες, δὲ βλέπεις ποῦ ζυγώνουν οἱ Ἀρβανῆτες νὰ πάρουν τοὺς μύλους;— Ἄ, μπά, προφταίνω νὰ πλύνω τ' ἄσκι ὅσο νὰ πᾶνε. Καὶ ἡ σκηνὴ ὅπου γυναῖκες Σουλιώτισσες πᾶνε νὰ δώσουνε μαρτυριὰ γιὰ τ' ἄλογα εἶναι κι' αὐτὴ πιστὰ παραδομένη. Γυναῖκες ἀπὸ τὴ φάρα τῶν Γκιωναίων, μαζὶ μ' αὐτὲς κ' ἡ Δημήτρω τοῦ Λάμπρο - Γκιώνη, κάμαν αὐτὴ τὴν ἀποκοτιά, καὶ πῆγαινε στὰ Τούρκικα τσαντίρια. Ἡ Δημήτρω Λ. Γκιώνη, προμάμη τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὴ μητέρα του (αὐτὴ κιόλα τονὲ βάπτισεν) πέθανε στὴ Ναύπαχτο ἐνενηντάρω.

Γιὰ νὰ πάρουμε κι' ἀπὸ τὴν ἱστορία βοήθημα πεῶ σταθερὸ βάνουμε ἐδῶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ γράμμα στελμένο ἀπὸ Σουλιώτες ἐπίσημοι, 6 Ἰουνη 1822, ἀπὸ τὸ κάστρο τῆς Κιάφας πρὸς τὸ Μάρκο Μπότσαρη: «... Σὰς εἰδοποισοῦμεν τὰ τρέχοντα ἀπὸ ἐδῶ· ἡ ὀρμὴ τοῦ στρατοῦ ἐστάθηκεν εἰς τὰς ἀρχὰς τολμηρῆ καὶ μὲ βίαν μεγάλην, ὅπου ἐστοχάσθησαν μὲ τρεῖς, μὲ τέσσαρας ἡμέρας νὰ τελειώσουν τὸ ἔργον τους· ὁ Θεὸς μᾶς ἐφώτισε καὶ μᾶς ἐβοήθησε, καὶ ἐμάσαμεν καὶ ἡμεῖς τὴν δυνάμιν μας ὅλην εἰς τὴν Κιάφα, καὶ τοὺς ἀντιστάθημεν μὲ στήθος καὶ τοὺς ἐκάμαμεν νὰ χάσουν τὴν ἐλπίδα ὅπου ἐστοχάζοντο· κοντὰ εἰς αὐτὰ ἐμοιράσθησαν καὶ ἔπιασαν τοὺς τόπους ὀλοτρόγυρα μὲ ταμπούρια, περιπλέον ἔκαμεν ἓνα τερτίπι ὁ

Χουρσίτ Πασσᾶς με τὸν Ὁμέρ Πασσᾶ καὶ με τὸν Ἄγον, εἰς τὰς 29 Μαΐου τὴν Δευτέραν πρὶν ξημερώσῃ, εἰς τὰς ὥρας τῆς νυκτός, καὶ παίρνουν ἀπὸ ὅλα τὰ στρατεύματα τοὺς ἐκλεκτοὺς ἕξ χιλιάδας, καὶ ὁ ἴδιος με τὸν Ἄγον, καὶ ἐρριφθῆσαν ἐπάνω μας νὰ μᾶς πάρουν τὸν Ἄββαρικὸν καὶ τὸ νερόν, καὶ με τόσοσιν νάχτι, ὅπου μᾶς ἐβάρεσαν δυὸ καὶ τρεῖς φοραῖς τὰ ταμπούρια με τὰ χέρια. Ἐβαστάξαμεν τὸν πόλεμον ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ταῖς δύο ὥραις τῆς νυκτός τοὺς ἐρριφθήκαμεν ἐπάνω τους ἢ νὰ χαθῶμεν ὅλοι ἢ νὰ τοὺς ἐβγάλωμεν, καὶ τόσῃ ἀποροροπῇ τοὺς ἔδωσεν ὁ Θεὸς ὅπου δὲν εἶδαν ἕνασ τὸν ἄλλον ποῦ ἔκαμεν, ὅπου ὀλίγον ἔλλειψε νὰ πιάσωμε καὶ τὸν Ὁμέρ Πασσᾶ ζωτανὸν καὶ τὸν Ἄγον. Εἰκοσιμῖαν ὥραν ὁ πόλεμος ἔγινεν ἀκατάπαυστος. Κοντὰ ἀπὸ αὐτὸ τοὺς ἐβγάλωμεν ἀπὸ Σαμονίβα με μεγάλην τρομάραν καὶ τοὺς ἐρριξαμεν ἀπὸ τὰ βράχια κάτω καὶ ἐσκοτώθησαν εἰς τοὺς κρημνοὺς οἱ περισσότεροι παρὰ ἀπὸ τὰ τουφέκια. Εἰς τὰς δύο Ἰουνίου ἐγίνη αὐτό. Αὐτὰ ὅλα ἐστάθησαν διὰ νυκτός· ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν ὅπου ἤλθαν οἱ ἐχθροὶ ἕως τὴν σήμερον γίνεται πόλεμος ἀκατάπαυστος, μέρα - νύχτα, ξεχωριστὰ με τόπια καὶ κουμπαραδες». Ἀνάλογα διηγείται καὶ ὁ Α. Γούδας («Βίοι Παράλλ. Η΄, σ. 73). «Σύμπασαν τὴν προσοχὴν των ἐπέστησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸν ἐντελῆ ἀποκλεισμόν. Ἄλλ’ οὐδέποτε ἐπήρκεσαν εἰς τοῦτο. Καθ’ ἐκάστην σχεδὸν ὑπῆρχε συγκοινωνία· οὐδέποτε δ’ ἐπῆλθε παντελὴς ἔλλειψις τροφίμων. Τοῦτο γινώσκοντες οἱ Τοῦρκοι ἀπεπειράθησαν ν’ ἀλώσωσιν ἕξ ἐφόδου τὴν πηγὴν τοῦ ὕδατος· ὀλίγοι καὶ ἀπρόσεκτοι ἦσαν πρότερον οἱ ταύτην φρουροῦντες, ἀλλ’ ἔσπευσεν ὁ ἥρωσ Γεώργιος Δράκος. Ἐκλείσθη ἔχων μόλις δέκα ὀκτώ. Περιεκυκλώθη ὑπὸ ἐξάκις χιλίων, οἵτινες τόσῃ βεβαιότητι εἶχον ὅτι ἤθελον ἀλώσει τὴν πηγὴν, ὥστε μετεκόμισαν καὶ τὰς σκηνὰς των καὶ μέγα μέρος τῆς ἀποσκευῆς, ἵνα στρατοπεδεύσωσι μονίμως· πολλάκις ἐπετέθησαν πανστρατιᾷ, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεκρούσθησαν. Καὶ οἱ μὲν ἐν τῷ φρουρίῳ, βλέποντες τὸν κίνδυνον τῆς ἀλώσεως τῆς πηγῆς ἐνεκα τῆς ἐξαντλήσεως τῶν δυνάμεων, τῶν τροφῶν καὶ τῶν πολεμοφοδίων τῶν ἐν αὐτῇ πολιορκουμένων, ἐπέκειντο τῷ Νότη νὰ ἐκστρατεύσῃ διαρκούσης τῆς ἡμέρας πρὸς σωτηρίαν. «Μὴ φοβείσθε, ἀπαντᾷ ὁ Νότης· ὁ Γεωργιάκης δὲν ἐντροπιάζεται, θὰ πολεμήσῃ ὡς λέων, καὶ τὴν νύκτα, ἂν δὲν δυνηθῶμεν νὰ τὸν σώσωμεν, θὰ σωθῆ». Δι’ ὅλης μὲν τῆς ἡμέρας διέταξε τὰς γυναῖκας νὰ ἐτοιμάσωσιν ὄσους πλειοτέρους δυνηθῶσι μεγάλους λίθους πρὸς κύλισμα ἐν καιρῷ ἐνδεχομένης τροπῆς τῶν συζύγων ἢ ἐφόδου τῶν ἐχθρῶν. Ἀρξαμένης δὲ τῆς νυκτός, τακτοποιήσας τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ λαμβάνει τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτὸν κατὰ προαίρεσιν καὶ ἐξέρχεται. Διαιρεῖ τούτους εἰς τρεῖς φάλαγγας, πέμπει τοὺς ἕνθεν καὶ ἕνθεν νὰ τοποθετηθῶσι καταλλήλως καὶ παραγγέλλει αὐστηρῶς νὰ μὴ πυροβολήσωσιν οὔτε νὰ ὀρμήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν πρὶν ἀκούσωσι τὸ σύνθημα. Τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκ τοῦ μετώπου ὀρμησάσης· τόσοσιν δὲ ἐπέτυχε τὸ σχέδιον, ὥστε ὁ ἀρχιστράτηγος Ὁμέρ Βριόνης μόλις ἀνυπόδητος ἐσώθη. Ἐπανέκαμψαν οἱ Σουλιῶται ἐμπλεοὶ λα-

φύρον, φέροντες και την σκηνήν του αρχιστρατήγου και τους ίππους και σύμπασαν σχεδόν την ιδίαν αυτού άποσκευήν και την του στρατου και άπειρα προσέτι όπλα και πολεμοφόδια· δι' όλης της νυκτός και της έπιούσης ήμέρας μετεκόμιζον αυτά επί των όμων αι άμαζόνες Σουλιώτισσαι κ.λπ.» Βλ. ακόμα, για τη συμμετοχή των γυναικών, όσα σπουδαία γράφει και ό Περραιβός («Άπομνημ. Πολεμικά», 1836, Α' σ. 156). Τό Σούλι παραδόθηκε άρχές του Σεπτ. 1822. Οι Σουλιώτες περάσανε στην Κεφαλληνία από 'κει, κατά μικρά σώματα, ήρθανε κρυφά στην Έλλάδα.

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΠΟΥ ΘΩΡΟΥΝ (σ. 49). Είναι προφορική παράδοση πώς ή Χρυσούλα του Μάρκου Μπότσαρη χτένιζε τό μικρό της χαϊδεμένο, τό Δημήτρη, όταν έμαθε τό θάνατο του άντρός της. 'Η Χρυσούλα με τά παιδιά και την άδερφή του Μάρκου, λίγον καιρό πρ' σκοτωθή ό ήρωας, είχαν αφήσει τό Μεσολόγγι και πήγανε στόν 'Αγκώνα της 'Ιταλίας. 'Εκει λοιπόν έμαθε ή Χρυσούλα τό θάνατο του άντρός της. Κατά ποιητική άδεια ό συγγραφέας τοποθέτησε τη σκηνή του περιστατικού στό Μεσολόγγι. 'Όλα τό άλλα είναι φαντασία του συγγραφέα. 'Ο Δημήτρης Μάρκου Μπότσαρης σπούδασε στό Μόναχο και μορφώθηκε περίφημος άξιωματικός. 'Η δράση του μεγάλη επί βασιλείας 'Οθωνα και Γεωργίου.

ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ ΚΙ' ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ (σ. 51). Οι Σουλιώτες ήταν 'Ελληναρβανίτες. Τά οικογενειακά τους όνόματα είναι άλλα έλληνικά, κι' άλλα αρβανίτικα. Τό έθνικό τους όμως, καθώς και τό φυλετικό αίστημα όλο φωτιά και γνήσιο έλληνικό. Οι τρομεροί τους πόλεμοι γενήκαν πάντα με τους Τουρκαρβανίτες, και τό μίσος που τους χώριζε άπ' αυτούς ήτανε θανάσιμο.

Οί Τουρκαρβανίτες και στην 'Επανάσταση του 1821 ήταν οι φεβρώτεροι έχτροι των 'Ελλήνων. Οι μεγαλύτερες έστρατείες, μάχες και πολιορκίες γενήκαν από στρατέματα τουρκαρβανίτικα, περίφημα για την παληκαριά και τό φανατισμό τους. Τά όνόματα Τριπολιτσά, Μεσολόγγι, 'Αθήνα, Πειραιās, 'Αράχοβα, Σκόντρα - πασσās, Κιουταχής, Δράμαλης και τόσα άλλα μάς θυμίζουνε δόξες έλληνικές κερδισμένες ενάντια σε στρατέματα τουρκαρβανίτικα. Πάντα όμως ως έχουμε στό νοϋ πώς τό αιμα τό αρβανίτικο είναι άδερφικό με τό αιμα τό ελληνικό. Κ' ίσως μιά μέρα, αν αφήση ό Τουρκαρβανίτης τό θρησκευτικό φανατισμό του, θά μπορέσουν, 'Ελληνες κι' 'Αρβανίτες, να βαδίσουνε μαζί τό δρόμο τους.—'Ο Κιτσάκης Τζαβέλας ήτανε γιός του Ζυγούρη Τζαβέλα άδερφου του Ξακουστου Φώτου. 'Ο Ζυγούρης σκοτώθηκε κατά τη μάχη της Καλιακούδας, κοντά στό Καρπενήσι, λίγες μέρες ύστερα από τό θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη. 'Εμενε λοιπόν από τά 1823 όρφανός ό Κιτσάκης, κι' από τότε άκολούθησε τόν ξάδελφό του Κίτσο στους πολέμους, άχώριστος. 'Ο Κίτσος αρχίζοντας τό 1821 θά ήταν ως 23 χρονώ' λεβέντης, και λίγο θά περνούσε τόν Κιτσάκη στά χρόνια. 'Ο θάνατος του Κιτσάκη είναι γνωστός στην ιστορία. 'Η εισβολή στό

στρατόπεδο του Κιουταχῆ ἔγινε νύχτα τῆς 25 Ἰουλ. 1825.

ΓΡΙΑ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑ (σ. 53). Ἔτσι νοιῶθαν οἱ Σουλιώτισσες τὰ καθήκοντα τῶν παιδιῶν τους ἐπὶ τὴν Πατρίδα. Δὲς καὶ τὸ φόβο ποῦ εἶχαν ὅλοι τότε στῆς μάννας τὴν κατάρα. Ἡ παράδοση ἀπὸ τῆ Σουλιώτικη οἰκογένεια Μαλάμου.

ΠΑΠΠΑΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ (σ. 54). Στὴν οἰκογένεια τοῦ συγγραφέα ἀναφέρονται παππάδες Σουλιῶτες ἀπὸ τοὺς κλάδους τοῦ παπποῦ καὶ τῆς γιαγιάς του. Ὁ παππος του, ἀπὸ τῆ μάννα του, λεγότανε παπᾶ-Ζαφείρης, καὶ ἡ γιαγιά του ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Παππασουλιώτη. Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Γκιώνη (τῆς προμάμμης του) ἔνας παπᾶς, ὅταν οἱ ἐπίσημοι Σουλιῶτες εἶχαν ἀρχίσει νὰ μιλᾶνε γιὰ τοῦ Σουλιῶ τὴν παράδοση, τῆ δεύτερη, αὐτὸς συχνὰ τοὺς φοβέριζε: — «Κυτᾶτε καλά νὰ μὴ σαχτήτε (=συβιβαστήτε). Φίλτες-φίλτες θὰ βγῶμε ἀπὸ δωμέσα!» (Φίλτες ἀρβ. = κλωστές). Γι' ἄλλον παπᾶ Σουλιῶτη ποῦ κήκε κατὰ τὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ μιλεῖ ὁ Σπυρομίλιος (Ἀπομνημ. σ. 140): «Ὁ δὲ ἱερεὺς Διαμάντης Σουλιώτης, γέροντων καὶ ὀποῦ δὲν ἔδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ τὸ στράτευμα, ὑπεσχέθη νὰ τεθῆ εἰς τὴν πύλην τῆς πρὸ καιροῦ κατασκευασθείσης ὑπονόμου, ἐμπροσθεν τῆς Μεγάλης Τύμπιας, ὑπὸ τὸν προφυλακτικῆιον δρόμον, καὶ νὰ τῆς δώσῃ πῦρ ὅταν ἤθελε ἐπισωρευθῶσιν οἱ Τοῦρκοι διὰ νὰ ἐμβοῦν εἰς τὸ φρούριον, καὶ οὕτω ν' ἀποθάνῃ, ἀλλὰ νὰ συναποθάνῃ μετὰ Τοῦρκων πολλῶν». Κατὰ τὸν Ἀγῶνα ἀρκετοὶ παππάδες ἀφήσανε τὰ ρᾶσα καὶ μῆχανε στὸν πόλεμο καὶ πειὰ δὲν τὰ ξαναφορέσανε.

ΧΗΡΑ ΣΟΥΛΙΩΤΙΣΣΑ (σ. 57). Ἡ πίστη τῆς γυναίκας στὸν ἄντρα βαστάει σ' ὅλη τὴ ζωὴ τῆς.

ΣΤΑ ΖΑΛΟΓΓΑ (σ. 58). Ἔτσι, στὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸ, καὶ ὄχι τὸ *Zallogga* προφέρναν οἱ Σουλιῶτες. Ἡ λέξη, ὡς ὄνομα προσηγορικό, σημαίνει τόπο πολὺ δασωμένο. Στὴ Ναύπαχτο, ποῦ ζούσαν πολλοὶ Σουλιῶτες, ἦρε ὁ συγγραφέας τὴν παράδοση πῶς ἕνα μικρὸ κορίτσι εἶχε γλυτώσει ἀπὸ τὸ γκρεμὸ τοῦ Ζαλόγγου, ἐκεῖ ποῦ τόχε ρίξει ἡ μάννα του, καὶ πῶς ἔζησε ἔπειτα πολλὰ χρόνια καὶ παντρεύτηκε. Σημείωσε καὶ τ' ὄνομα ὁ συγγραφέας, μὰ τὴ σημείωση δὲν τὴ βρῆκε πρόχειρη ἐκεῖ ποῦ τὴ ζήτησε. Αὐτὴ τὴ μικρὴ ἀλλὰ τόσο τραγικὴ παράδοση ἔχει ὑπόθεση ἢ σύντομη αὐτῆ ἱστορία. Ὁ συγγραφέας τὴ νομίζει τόσο ἀπίστευτη, ποῦ δὲ θέλει τόξα νὰ τὴν πιστέψῃ.— Ὁ Ι. Λαμπριδῆς («Σουλιωτικά» σ. 56) γράφει πῶς ἀπὸ τὰ Ζάλογγα εἶχανε γλυτώσει ἕνα μαρὸ καὶ ἕνα κορίτσι πέντε χρονῶν, τὸ ὄνομά του Κατερίνα, ποῦ ἀργότερα πῆρε ἄντρα τὸν Κ. Καρρᾶ, στὴν Ἡπειρο. Ὁ Π. Ζερλέντης γράφει πῶς γλυτώσαν πέντε μικρὰ παιδιά («Ἐστία» ΚΗ'—1889, σ. 226). Ἀπὸ τῆς πεσμένης γυναίκης οἱ περὶσοῦτερες ἦταν ἀπὸ τὴ φάρα τῶν Κουτσονικᾶτων, καὶ πολλὰς ἀπ' αὐτὰς γαστριφωμένες («Ἐθν. Ἐφημερίς», Ναύπλιο, 18 Ἰουν. 1832). Σκη-νὲς Ζαλογγιῖνες ἔχει νὰ παρουσιάσῃ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα.

Η ΧΑΪ'ΔΩ (σ. 60). Ἡ περίφημη αὐτὴ κόρη τοῦ Σουλιῶ εἶναι σάν

πρόσωπο μυθολογικό, γεμάτο μυστήριο, στην ιστορία του Σουλιού. Φαίνεται πώς ήτανε κόρη Τζαβελοπούλα. Σ' ένα μονάχα τραγούδι του λαού υπάρχει αυτός ο στίχος :

Σουλιωτισσῶνε πόλεμο, λαβωματιὰ τῆς Χάιδως.

Ἡ στοματικὴ παράδοση θέλει νὰ πῆ πὼς ἡ Χάιδω ἦταν ἓνα θεόληπτο κορίτσι, εἶδος Jeanne d'Arc τοῦ Σουλιού, καὶ πήγαινε στὸν πόλεμο μὲ τρόπο παράξενον, ὅπως κ' ἡ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία θέλει νὰ τὴν παριστήσῃ. Ἀργότερα ὁ λαὸς τοῦ Σουλιού πίστευε πὼς στὸ πρόσωπο τῆς Χάιδως κατέβαινε ἡ Παναγία καὶ πολεμοῦσε μαζί τους.

ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΣΤΗ ΤΑ ΔΙΚΙΑ (σ. 61). Πεζογράφημα βγαλμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Σουλιωτῶν Ἀγωνιστῶν στὴ Ναύπακτο. Τὸ πρόσωπο τοῦ Τετράρχη εἶναι ἱστορικό. Γιὰ τὴν Ἔξοδο, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Σουλιώτης πολεμιστὴς, νὰ τί γράφει ἡ ἔκθεση τοῦ Γ. Αἰνιᾶνα («Γεν. Ἐφημερίς» 2 Ἰουν. 1826) : «Οἱ δὲ ἐξελθόντες ἐπροχώρουν εἰς ἓν σῶμα, χωρὶς νὰ τολμήσῃ νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ ὁ ἔχθρος περισσότερον, εἰμὴ τουφεκοβολῶν μακρόθεν» φθάσαντες δὲ ὡς ἡμίσειαν ὥραν μακράν, ἀπηντήθησαν ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ ἔχθρου, συγκεκλιμένου ἐκ πεντακλίων καὶ ἐπέκεινα ἐπέκεινα, οἵτινες προειδοποιηθέντες ἤρχοντο ἀπὸ τὸ Μποχώρι διὰ νὰ ἀντικώψωσι τοὺς φεύγοντας, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθησαν νὰ κτυπήσωσι κατὰ μέτωπον εἰμὴ μόνον τοὺς τελευταίους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν πολλοὶ ἀσθενεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ στρατηγὸς Νικ. Στουρνάρης· μ' ὄλον τοῦτο ἀντεκρούσθη καὶ τὸ ἱππικὸν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς Μποχώρι». Καὶ ὁ Λ. Κουτσονίκας στὴν ἱστορία του (τόμ. Β' σ. 281) τὰ ἴδια γράφει : «Οἱ δὲ ἐξελθόντες Ἕλληνες τῆς ἀθανάτου φρουρᾶς, ὡς ἐρρέθη, ὠδεουν εἰς στήλας πρὸς τὰ ἔμπρός, ὁ ἔχθρος ἐκ δυσμιῶν ἐπετέθη κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς διαχωρίσῃ, καθότι εἰς τὴν πρώτην ἔφοδον ἐπυρσοκρότησαν ἀραιῶς ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ὥστε καὶ ἀπεσύρθησαν, ὠδεουν καὶ οὗτοι εἰς στήλην ὁμοῦ μὲ τοὺς Ἕλληνας, τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐξ ἀνατολῶν ὅπου ὑπῆρχεν εἰς τὰ Μποχωρογάλατα τὸ ἱππικὸν τοῦ ἔχθρου, τὸ ὅποιον ἀκοῦσαν μίαν πυρσοκρότησιν, ἤτις ἀπερισκέπτως ἐγένετο, ὠδηγήθη ἐξ αὐτῆς καὶ ἦλθε καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτων οἱ Ἕλληνες ἐπιτυχῶς εἰς τὸ ἀμυδρὸν φῶς τῆς σελήνης ἐπυρροβόλουσαν καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ἀπομακρυνθῶσι, καὶ οὕτω ἐξηκολούθουν νὰ ὀδεύωσι καὶ οὗτοι ἐξ Ἀνατολῶν μαζύ των εἰς στήλην» φθάσαντες εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐσταμάτησαν διὰ νὰ λάβουν ἀναψυχὴν τινα».

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ (σ. 65). Παράξενη εἶναι ἡ προφητικὴ πεποίθηση τῆς γριᾶς Σουλιώτισσας γιὰ τὸ Σούλι, πὼς θὰ λευτερωθῇ μὴ μῆρα. Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία γράφτηκε καὶ δημοσιεύτηκε πρώτη φορὰ στὰ 1908 καὶ δευτέρη στὰ 1912. Τὸ Σούλι... Ποιὸς νὰ τὸ πιστεύε, ἐδῶ καὶ κάμποσον καιρὸ, πὼς τόσο γλήγορα, καὶ τόσο ξαφνικὰ θὰ βλέπαμε τ' ἄγια τῶν ἁγίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ Σούλι, τὴν Πάργα, τὰ Γιάν-

νινα, τὸ γέρο-Ὀλυμπε, τ' Ἅγιον Ὄρος, τὴ Θεσσαλονίκη λεύτερα ! — Μικρὸς ὁ συγγραφέας ἄκουγε τὴ γιαιγιά του νὰ τοῦ περιγράφῃ τὰ κληρονομικά της χτήματα, μὲ τὸ βράχο ποῦ ἀπὸ κάτω σταλίζανε τὰ γίδια κι' ἀποπάνου εἶχε τὴν αἰώνια κατοικιά του τ' ἄγριο μελίσι. Ὁ τόπος Ἄστραπολάγαδο εἶναι κι' αὐτὸς τοπωνυμικὸ Σουλιώτικον (Ἄρβ. Μπρέκε βετετίμε = ράχη τῆς ἀστραπῆς). Περιέργου εἶναι πῶς οἱ Σουλιῶτες, ἀφοῦ κατασταθῆκανε στὴ Ναύπαχτο, δώσανε στὴ συνοικία τους τ' ὄνομα Β ρ ο ν τ ο λ α γ κ ἄ δ α, ἴσως ἀπὸ νοσταλγία.

ΤΟ ΣΟΥΛΙ (σ. 66). Ἐδῶ ζήτησε ὁ συγγραφέας νὰ πῆ τὸν πόνο του πῶς ὁ λαὸς ξεχάνει τὴν ἐθνικὴν του ἱστορία, τῆς παραδόσεις του, ἀφίνει τὸν τόπο του καὶ χάνεται στὴν ξενιτειά. Τῶν τελευταίων ὅμως χρόνων τὰ μεγάλα καὶ τρανὰ κατορθώματα δείξανε πῶς ὁ λαὸς μας ἔχει πάντα τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά του στὴν πατρίδα. Τὸ μάθημα ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὴ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία εἶναι πάντα χρήσιμο γιὰ τὰ παιδιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.—Τὸ περιστατικὸ ποῦ ἔδωσε τὴν ἰδέα σ' αὐτὸ τὸ πεζογράφημα εἶναι ἀληθινόν. Ἄκουσε ὁ συγγραφέας νὰ τραγουδᾶνε μὲς τὸ σιδηροδρόμο, μεταξὺ Κόρινθο - Ἀθήνα, χωριάτες Σπαρτιᾶτες, ποῦ ἐρχόντανε στὸν Πειραιᾶ γιὰ νὰ πᾶνε στὴν Ἀμέρिका. Ὅλοι τους εἶχανε βγάλει τὰ χωριάτικα καὶ φορούσανε στενά, κούκους κι' ἀρβύλες. Κάθε στίχος τελείωνε μὲ τὸ τσάκισμα «Χάιδω μου». Ἐπειτα ἔγινε συζήτηση γιὰ τὸ ποῦ πέφτει τὸ Σοῦλι ἕνας ἐπίμενε καὶ καλὰ ὅτι τὸ «καθ' ἑαυτοῦ» Σοῦλι βρῖσκεται κοντὰ στὴν Πάτρα κλπ. Νὰ τὸ τραγοῦδι ποῦ λέγαν οἱ Σπαρτιᾶτες :

*Γράμματα πῦρε κ' ἔρχονται ἀπὸ τὸ Κακοσοῦλι·
ἀπόζω λέει τ' ἀπόγραμμα καὶ μέσα λέει τὸ γράμμα·
τὸ Κακοσοῦλι κλείσανε πέντ' ἔξι ὀχτῶ χιλιάδες·
τοὺς πολεμᾶν μικρὰ παιδιὰ, γυναῖκες μὲ τῆς ῥόκες,
τοὺς πολεμᾶει μιὰ λιγερή, μιᾶς χήρας δυχατέρα...*

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΧΕΡΟΜΥΛΟΥ (σ. 68). Ὁ χερόμυλος, ὄργανον προϊστορικὸ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κυριώτερον, εἶναι καὶ τὸ σύμβολον τῆς σκλαβιάς μὰ καὶ ὅλης τῆς τυραννικῆς δουλειᾶς γενικῶς. Ὁ περίφημος «πίσκοπος τοῦ Δαμαλά», σκλάβος στὴ Μπαρμπαριά, τὸ χερόμυλον δούλευε κατὰ τὴ γνωστὴ λαϊκὴ ρίμα. Ὁ πρῶτος τύπος τοῦ χερόμυλου ἦτανε μιὰ πέτρα κάπως βαθουλῆ κ' ἕνα πέτρινον γουδοχέρον, ποῦ τὸ κινουσαν ἀπὸ πάνου τὰ χέρια τοῦ ἀλεστή, καὶ συχνότερα τῆς ἀλέστρας. Ἀπ' αὐτὸ τὸν τύπον μορφώθηκε τὸ τελευταῖον εἶδος· πλάκα ἀκίνητη ἀπὸ κάτω καὶ φραγμένη γύρω, πλάκα κινητὴ ἀπὸ πάνου μὲ μιὰ τρύπα στὴ μέση, ὅπου χυνότανε τὸ γέννημα. Στὴ Μάνη, τόπον ξερὸν, ὅπου λείπουν οἱ νερόμυλοι, ἦταν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια συνειθισμένος ὁ χερόμυλος, κ' ἴσως ἀκόμα ὑπάρχει κάπου. Εἶναι γνωστὸ τὸ τραγοῦδι τῆς Μανιάτισσας ποῦ ἔκρυβε τὸ γυῖο

της τὸ φυγὸδικο στὸ ὑπόγειο, καὶ δουλεύοντας τὸ χερόμυλο καὶ τραγουδώντας τὸν ἔκανε νὰ καταλάβῃ μὲ τὰ λόγια τοῦ τραγουδιοῦ πῶς «τὸ σκυλί ὁ νοματάρχης κάθεται στὴν ἀγκωνή, πίνει τὸ γλυκὸ κρασί κ.λ.π.». Μέσ' τὸ πολιορκηθὲν Μεσολόγγι, 1825—6, στους χερομύλους ζήτησε ἡ φρουρὰ καταφυγὴ ἅμα ψοφῆσαν ἢ φαγωθῆκαν τ' ἄλογα τῶν ἀλογομύλων. Ὁ χερόμυλος στὸ μικρὸ αὐτὸ πεζογράφημα συμβολίζει τὴν ἀλύγιστη καρτερία τοῦ λαοῦ, σ' ὅλο τὸ μάκρος τῶν χρόνων τῆς σκλαβιάς, καρτερία ποῦ θρέφει μέσα της τὸ σπέρμα τῆς μακρινῆς ἐλπίδας.

ΤΑ ΜΝΗΜΑΤΑ (σ. 69). Ὑπάρχει παράδοση γιὰ τὸν Ἀγωνιστὴ Γιάννο Κλίμακα, ποῦ βοσκόπουλο ἀγνάντευε ἀπὸ ψηλά τοὺς Κλέφτες νὰ χτυπᾶνε Τούρκους περαστικούς κάπου στὰ βουνὰ τῆς Ἀττικῆς. Τὸ βοσκόπουλο, ἀθῶο, δὲν κρύφθηκε ἀπὸ φόβο, μὲ ὅλο ποῦ κιντύνευε ἡ ζωὴ του, ἀφοῦ ἦτανε μάρτυρας αὐτῆς τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ παρουσιάστηκε στὸν καπετάνο καὶ ζήτησε νὰ μπῆ στὴ δούλεψή του. Αὐτὰ λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα. Βλ. τὴν παράδοση, Γ. Βλαχογιάννη «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία» σ. 135.

ΑΓΙΟΣΤΡΑΤΗΓΟΣ (σ. 70). Παράδοση πολὺ παλιὰ γιὰ διάφορες ἐκκλησιές, καὶ γιὰ τὸν Ἀη-Γιώργη τῆς Ἀθῆνας (Θησεῖο).

ΑΠΑΝΟΥ ΣΤΗ ΧΑΡΑ (σ. 72). Σὲ κάποια μέρη τῆς Ἑλλάδας οἱ Τούρκοι καὶ γυναῖκες χριστιανές παίρνανε κι' ἄλλες διάφορες σέξεις οἰκογενειακῆς δένανε, ποῦ ἦτανε κίντυνος νὰ μολευτῆ καὶ ἡ καθαρὴ θρησκεία ἢ χριστιανικὴ καὶ τὸ αἷμα τὸ ἑλληνικό.

ΟΧΤΡΟΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ (σ. 75). Καὶ τὰ ἱερώτερα αἰσθήματα, σὰν τὴ φιλία, γίνονται ἀνίερα μπροστὰ στὸ πανίερο αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ. Ὅλα πρέπει νὰ ὑποχωροῦνε στῆς Πατρίδας τὴν ἀνάγκη.

Ο ΧΑΤΖΑΡΟΥΛΑΣ (σ. 76). Ἦταν ἀπὸ τὴν τάξη ποῦ τώρα τοὺς λένε στὸ στρατὸ βοηθητικούς, τάξη περιφρονημένη καὶ τότε. Ἄς μὴ φανῆ ὁμως παράξενη ἢ παληκαριά τοῦ Χατζαρούλα. Νὰ τί γράφει ὁ Ν. Σπηλιάδης (Ἀπομνημ. Β', σ. 282) γι' ἄλλο ὁμοιο παράδειγμα: «Ὁ στρατιώτης, Κίρτσιαλης λεγόμενος, Ρουμελιώτης, ἐκλείσθη εἰς τὴν ἐκκλησιάν, ἐπολέμησε δύο ἡμέρας μόνος, καὶ τὴν τρίτην ἀνῆψε τὴν ἐν αὐτῇ πυρίτιδα καὶ ἐπέτασεν εἰς τὸν ἄερα». Αὐτὸ συνέβηκε στὴ Σφαχτηρία ἀπάνου, στὰ 1825, ὅπου σκοτώθηκε ὁ Σανταρόζας καὶ τόσο Ἕλληνες. Ἐνας στρατιώτης κράτησε τρεῖς μέρες τὴν ἐκκλησιὰ μοναχός του... Τὸ ἱστορικὸν παράδειγμά του ἀνώτερο ἀπὸ τοῦ Χατζαρούλα.

Ο ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΜΕ ΤΑ ΧΩΡΑΤΑ (σ. 79). Πεζογράφημα πλασμαμένο ἀπάνου σὲ λαϊκὰ ἀκούσματα.

ΑΡΑΧΟΒΑ (σ. 83). Ἡ μάχη τῆς Ἀράχοβας εἶναι ἀπὸ τῆς πειοδοξασμένες τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνα. Ἡ τιμὴ ἐκείνων ποῦ πολεμήσανε στὴν Ἀράχοβα μὲ τὸν Καραϊσκάκη ἦταν ἡ πειο μεγάλη γιὰ ἓναν Ἀγωνιστὴ τοῦ Εἰκοσιένα. Ἀνατριχίλα ἔπιανε τοὺς νέους ὅταν ἀκούγανε κανένα γέρο νὰ λέῃ πῶς βρέθηκε στὴν Ἀράχοβα. Ὅλοι τὸν βλέπανε σὰ γίγαντα μπροστὰ τους. Ὁ συγγραφέας στὴ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία προτί-

μησε νὰ βάλῃ ἕναν ἀπλό στρατιώτη, ποῦ δὲν ἀξιώθηκε νὰ λάβῃ τὸ μέρος του κατὰ τὴ μάχη τῆς Ἀράχοβας — κι' αὐτὸ εἶναι ὁ πόνος ὁ τρανός του. Ἔτσι, χωρὶς ρητορικές περιγραφές, νοιώθουμε κ' ἐμεῖς, μαζί μὲ τὸν ἄτυχο αὐτὸν Ἀγωνιστὴ, τὴν ἴδια συγκίνηση ἀπὸ τὴ θύμηση τῆς μάχης ποῦ νοιώθει κι' ὁ ἴδιος. Πρόσεξε καὶ στὴ φράση : *εἶπε ὁ Καραϊσκάκης*. Ὁ Καραϊσκάκης ἦταν ὁ αὐστηρότερος στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνα καὶ πάντα του πολεμοῦσε μὲ πειθαρχικά στρατεύματα. Πειὸ μεγάλη ἢ δόξα του γι' αὐτό.

Ο ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ (σ. 84). Τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου μοναχὰ οἱ βοσκοὶ κ' οἱ χωριάτες, ἀγναντεύοντας ἀπὸ τὰ βουνά, τὴν εἶδανε, καὶ δυὸ-τρεῖς ἀκόμα Ἕλληνες γνωστοὶ μὲ τ' ὄνομά τους, πιλότοι κλπ. Νὰ ποῦ τὴν εἶδε κ' ἕνας κρεμμυδάς.

ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ ΠΙΣΤΟΣ (σ. 86). Καὶ τὸ πεζογράφημα αὐτὸ πλασμένο ἀπὸ ἀκούσματα λαϊκά.

ΚΟΚΚΙΝΗ ΜΗΛΙΑ (σ. 88). Σὲ κάποια φημερίδα τοῦ 1912, ἐνῶ ὁ στρατὸς προχωροῦσε στὴ Μακεδονία, διάβασε ὁ συγγραφέας γιὰ κάποιο γέρο Τοῦρκο ποῦ ζοῦσε στὴ Βέροια κ' εἶχε φύγει μικρὸς ἀπὸ τὸν Πύργο τῆς Ἡλείας· ἀφοῦ ἔζησε πρῶτα στὴ Θεσσαλία, καὶ τὸν ἔδιωξε ἡ Ἑλλην. κατοχὴ τοῦ 1880, βρῆκε καταφύγιο στὴ Βέροια καὶ δὲν ἤθελε πειὰ νὰ φύγῃ κι' ἀπὸ κεῖ. Τὸ πεζογράφημα τοῦτο βγῆκε ἀπὸ τὴν περιεργὴ ἐκείνη καὶ πολὺ ἐκφραστικὴ εἶδηση, διαπλασμένο κατὰ τὸ σκοπὸ.

ΚΑΤΑΡΑ (σ. 92). Οἱ χωριάτες σκοτώσαν ἕνα δίκιον Τοῦρκο, γιατί ἦτανε τῆς μοίρας του νὰ τονὲ φάῃ κι' αὐτὸν τ' ἄδικο τῶν ἀλλοιῶν Τοῦρκων. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ κατάρα του γίνηκε εὐλογία στὸ χωριὸ ποῦ ἀμάτησε.

Ο ΧΑΡΟΚΟΠΟΣ (σ. 93). Ἀνάξιος ἀπόγονος. Κύταξε τί εἶπαμε καὶ γιὰ τὴ μικρὴ ἱστορία <Τ' ἄρματα> σελ. 35. Ὁ <Χαροκόπος> ἔχει τὸν ἀντίστροφο χαραχτήρα τοῦ <Γυιοῦ τῆς χήρας> σελ. 5.

ΠΕΤΕΙΝΑΡΙΑ (σ. 94). Στὰ χαρτιά τοῦ συγγρ. βρῖσκεται ἕνα ἀδέσποτο σημεῖωμα : <Ὅταν πηγαίνανε στὸν Κανάρη καὶ τονὲ ρωτοῦσαν πῶς ἔκαψε π.χ. τὴ δεινὰ φρεγάτα, ἄρχιζε καὶ διηγῶταν ὅσο προχωροῦσε, δίσταζε. Ἔπειτα σταματοῦσε, κ' ἔλεγε : «Τότε βάλαμε φωτιά...». Στενωχωρεμένος ἔσκυβε καὶ χάιδευε τὸ σκύλο του, καὶ τέλος σώπαινε. Φράση παροιματικὴ : Θυμήσου τὸ σκυλὶ τοῦ Κανάρη=μὴν εἶσαι περήφανος.

ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

ΜΙΑ ΕΙΝ' Η ΠΑΤΡΙΔΑ (σ. 98). Μικρὴ ἱστορία ποῦ δείχνει πῶς, μέσα στὸ κλεισμένο Μεσολόγγι, μ' ὅλη τὴν ἀπόφαση ποῦ εἶχαν ὅλοι νὰ πεθάνουνε γι' αὐτό, δὲν εἶχαν ὅμως ξερριζώσει ἀπὸ τὴν καρδιά τους καὶ τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς. Αὐτὸς ἴσα-ἴσα ἦταν ὁ ἡρωϊσμός τους, νὰ καταφρονοῦν τὸ θάνατο, μὰ νὰ μετροῦν καὶ τῆς ζωῆς τὰ δίκια.

ΑΓΟΥΡΑ ΑΝΘΙΣΜΑΤΑ (σ. 100). Ὁ πετροπόλεμος στὸ πολιορκ-

κημένο Μεσολόγγι ήτανε συνειθισμένος από άντρες και παιδιά. 'Ο ίδιος: ό μηχανικός Κοκκίνης τονέ συστάνει κάπου με άναφορά του, 13 Αύγ. 1825. Σε μάν άναφορά της ή Φρουρά πρὸς τή Διοίκηση, 1 'Ιουλ. 1825, γράφει: «... 'Ο πόλεμος έπαισε σχεδόν από τουφέκι και βυριώμαστε με τά λιθάρια...». 'Ο Σπυρομίλιος ('Απομνημ. σελ. 43) γράφει, 16 'Ιουλ. 1825: «... 'Ο πετροπόλεμος έκαμε πολύ εκείνη τήν ήμέραν, διότι δέν έτραυμάτισεν όλίγους Τούρκους». Για τόν πετροπόλεμο τών άντρῶν βλ. «'Ελλ. Χρονικά» 12 Αύγ. 1825. 'Η ίδια αυτή έφημ., 22 Αύγ. 1825, γράφει: «'Αλλά θέλει πιστεύσει τάχα ό κόσμος ότι και αυτά τά δεκαπενταετη παιδιά μας ώρησαν κατά τών άπίστων Τούρκων και τούς έπολέμησαν με άνέκφραστον θάρρος πετροβολούντα; 'Αλλ' είναι τόσον άληθές τουτο, όσον ότι τά αυτά λιθάρια, τά όποια πάλιν άντέρριπτον οί βάρβαροι, ήσαν καταματωμένα, και ότι του πετροπολέμου τουτου τας ζημίας των γνωρίζουν αυτοί οί ίδιοι...» Τά ίδια μαρτυρεί κι' ό Τρικούπης στήν ιστορία του (έκδ. γ', Γ', σ. 220, 227, 232), και ό 'Αγγλος ιστορικός Finlay (έκδ. β', Σ', σ. 386) κι' ό 'Αρτέμης Μίχος ('Απομνημ. σ. 29). Και κατά τήν τελευταία πολιορκία της 'Ακρόπολης, τά παιδιά παίζουν τόμερος τους. 'Ο ποιητής Π. Σούτσος γράφει: «Τά παιδιά τών 'Αθηνῶν έπιπτον έπάνω τών βομβῶν, πριν έκραγῶσι, και συνέπαιζον μετ' αυτών». ('Εφημ. «Αίών» 12 Δεκεμ. 1853.). Σε χειρόγραφο λογαριασμό τών έξόδων της φρουράς της 'Ακρόπολης βρισκουμε πῶς τά μικρά παιδιά τρέχανε, με πληρωμή, να μαζεύουνε «γκιουλέδες» (όβιδες). "Όσο για τά παιδιά του Μεσολογγιου τ' αξιουθάμαστα, βρισκουμε τήν ήρωική ψυχή τους ζωγραφισμένη στα παρακάτου λόγια από τά «'Ελλην. Χρονικά» (27 Μαγιου 1825): «Περιεργότερον είναι προσέτι να θεωρη τις και τούς παιδας, οτινες κατασκευασαντες τώρα μικρά κανονάκια και βόμβας από μόλυβδον και από μόνην τήν έμφυτον ροπήν κινούμενοι παρατάττονται εις τας άγορας και κάμνουσιν όλα τά κινήματα πρὸς άμυναν και φύλαξιν θυμασμου άξιον είναι πόσον έπετηδεύθησαν οί νέοι ουτοι μηχανικοί εις τήν αναλογίαν και ακριβειαν τών πυροβόλων των και εις τήν τακτικήν τών πολεμικῶν των κινήματων άρμονίαν». Τέλος ό Τρικούπης γράφει και για κάποια άνήλικα παιδιά δυστυχημένα, που οί Τούρκοι τά σουβλίσαν και τά στήσαν αντίκρυ από τά προχώματα, «για τιμωρια τών πατέρων τους», λείε ό συγγρ., μα ίσως και για έκδίκηση αυτών τών ιδιων άνήλικων παιδιῶν. "Αλλο ήρωικό παιδί, Μεσολογγιτάκι, ήτανε στο Βασιλάδι μαζί με τό φρουράρχο πατέρα του, μα έγινε αίτια να πάρη φωτιά τό μαρουτι της φρουράς (τζεπχανές) και να χαθῆ τό Βασιλάδι. 'Από τά παιδιά που κλειστήκανε στο Μεσολόγγι τρία η τέσσαρα μοναχά σωθήκανε, κατά τόν Τρικούπη.

ΠΟΛΕΜΑ (σ. 108). Τό περιστατικό είναι άληθινό. 'Η 'Επιτροπή της πολιορκίας έστειλε και γραφή διαταγή πρὸς τό στρατ. Κίτσο Τζαβέλα, 9 Νοέβρ. 1825: «'Επειδή είναι έλλειψις από τ' άναγκαία άλογα διά να αλέθουν εις τούς εδῶ εύρισκομένους μύλους και έλαιουτριβεια,

θέλετε δώσει ἡ γενναιότης σας τὸ ἄλογόν σας διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ταύτην τὴν ἀνάγκην καὶ διὰ τὴν τιμὴν του θέλει σὰς μετρήσει ἡ ἐπιτροπὴ γρ. τριακόσια ἀπὸ τὰ πρῶτα χρήματα τὰ ὅποια ἤθελαν φθάσει εἰς χεῖράς της». Ὁ Κ. Τζαβέλας βρίσκεται κατὸ τὴν Ἐξοδο μὲ ἄλογο, ποῦ ἀναγκάστηκε νὰ τὸ παρατήσῃ γιατί χώθηκε στὴ λάσπη. Ὑστερα ἀρπαξέ τὸ ἄλογο τοῦ στρατηγοῦ Μακρῆ ἀπὸ τὸ σείζη του. (Μίχου ἀπομνημ. σ. 81). Γιὰ νὰ κάμουμε πεῖδ ἀληθινὸ τὸ μικρὸ αὐτὸ πεζογράφημα ἀντιγράψουμε ἓνα μέρος ἀπὸ γράμμα τῆς Ἐπιτροπῆς στελεμένο στὴ Ζάκυθο 16 Νοέβρ. 1825: «...Διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων μύλων ἐφθάσαμεν εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἐδῶ, ὥστε νὰ τρώγωμεν βρασμένον τὸ ὀλίγον γέννημα ὁποῦ μᾶς εὐρέθη, ἀφ' οὗ ἀπεκλείσθημεν ἀπὸ τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Τὸ στρατιωτικὸν τρεφόμενον τοιουτοτρόπως πάσχει καὶ ἐπειδὴ καὶ οἱ ὀλίγοι μῦλοι, οἵτινες εὐρίσκονται ἐδῶ δὲν θὰ ἠμπορέσουν νὰ χρησιμεύσουν πλέον, διότι δὲν εἶναι τροφή διὰ τὰ ζῶα, διὰ τοῦτο ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐπιμεληθῆτε μὲ τὴν γνωστὴν δραστηριότητά σας νὰ προβλέψετε ὅσους περισσότερους χειρομύλους σταθῆ δυνατὸν ὡς ἐκείνον ὁποῦ μᾶς ἐστείλατε πρὸς ἰδιαιτέραν χρῆσιν μας, καὶ προμηθευόντες τους, θέλετε τοὺς στείλει μίαν ὥραν ἀρχήτερα μὲ τὰ καΐκια τὰ ὅποια ἔχουν νὰ σταλθοῦν ἀπὸ αὐτοῦ μὲ τροφὰς διὰ ἐδῶ».

Ο ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ (σ. 105). Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία εἶναι ἀπλὸ παιγνίδι φαντασιᾶς, ἀλαφρὴ πινελιά πάνου στὴ μεγάλη ζωγραφιά τῆς Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Ἐνα ταπεινὸ ζῶο ὑψώνεται κ' ἠρωίζεται μέσα σὲ μιὰ ἠρωϊκὴ σκηνή, κ' ἓνα ἀστεῖο περιστατικὸ παίρνει δραματικὸ χαρακτήρα ὅταν τὸ ὅλο περιεχόμενον εἶναι δραματικόν.

Ο ΠΡΟΔΟΤΗΣ (σ. 107). Ὁ ἱστορικὸς Τρικούπης περιγράφοντας τῆς λίμνης τοῦ Μεσολογγίου τὸ πιάσιμο ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς δὲν κάνει λόγο γιὰ προδοσίαν (ἐκδ. γ', Γ', σ. 220). Ἡ ἀναφορὰ ὅμως τῆς Ἐπιτροπῆς, 9 Ἰουλ. 1825, πρὸς τὴ Διοίκηση ἀφίνει νὰ φανῆ κάποια προδοσία: «... Χθὲς περὶ τὸ δεῖλι οἱ ἐχθροί, *ὀδηγούμενοι ἀπὸ εἰδήμονας τοῦ τόπου*, κατῶρθωσαν νὰ ξεμολώσουν τὸ μεταξὺ τοῦ Βασιλαδίου αὐλάκι, Ζάγκαρδες ὀνομαζόμενον, καὶ σηκώνοντας σχεδὸν στοὺς ὄμους ἔφθασαν νὰ ἐμβάσουν λαντζόνια τινὰ εἰς τὴν λίμνην. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ εὐκόλυε τὸ νὰ εἰσαχθοῦν καὶ ἄλλα λαντζόνια, καθὼς καὶ μίστικα καὶ μπόβοι, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρικῶν τούτων πλοίων μικρῶν καὶ μεγάλων συμποσοῦται περίπου τῶν τριάντα. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἐπέφερε τὸ χάσιμον τῆς θέσεως τοῦ Προκοπανίστου, ὅπου οἱ ἐχθροὶ ἀνήγγειλαν τὴν εἰσοδὸν τῶν παραδίδοντες τὸ πᾶν εἰς τὸ πῦρ». Ἀπὸ χειρόγραφο σημείωμα παλιὸ ἀντιγράψουμε καὶ τὰ παρακάτω: «Ἐχθρικοὶ ἀνονοφόροι καὶ ἄλλα πλοίαρχα ὡς τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Μαχμούτη, πλοίαρχου τοῦ Ἰσοῦφ Πασᾶ ἐντὸς τῆς λίμνης, ὀδηγούμενα ἀπὸ Μεσολογγίτην ψαρᾶν κακοήθη, ὁ ὁποῖος μεθυσμένος ὑπῆγεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ πιεσθεὶς ἠναγκάσθη νὰ ὀδηγήσῃ τὸν Μαχμούτην ἀπὸ κρυφὴν εἰσοδὸν τοῦ Προκοπανίστου». Τὸ πιάσιμο τῆς λίμνης ἔκανε πολὺ

βαθειά ἐντύπωση στή Φρουρά. Γ' ὄνομα τοῦ προδότη εἶναι φανταστικό.

Η ΕΞΟΔΟ (σ. 110). Δύσκολο, πολύ δύσκολο γιά κάθε συγγραφέα νά περιγράψῃ ποιητικά ἓνα τόσο μεγάλο καί τόσο ψηλό θέμα καθῶς ἡ Ἔξοδο τοῦ Μεσολογιοῦ. Καί πόσο δυσκολώτερο σ' ἓνα μικρὸ πεζογράφημα νά κλείσῃ κανεῖς μιὰ τόσο πλατειὰ εἰκόνα! Ὁ συγγραφέας ἐδῶ ἀφίνοντας τὰ πολλὰ λόγια, προτίμησε νὰ πάρῃ ἓνα ἀπλὸ ἐπεισόδιο, δυὸ ἀδύνατα πλάσματα, ποῦ κάνουν κι' αὐτὰ τὴν ἔξοδό τους μαζί μὲ τὴν τρομερὴ Φρουρά καί τῆς χιλιάδες τ' ἄλλα γυναικόπαιδα, ποῦ χαθῆκανε τὰ περισσότερα, σκοτωμένα ἢ σκλαβωμένα, ἐκεῖ ποῦ ζητούσανε νὰ περάσουν ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους. Στὸ Μεσολόγγι θυμῶνται ἀκόμα κάποιες γυναῖκες ποῦ βγήκανε ντυμένες ἀντρίκεια μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Μιὰ ἀπ' αὐτές ἦτανε καί ἡ γυναῖκα τοῦ Μήτρου Δεληγιώργη, πατέρα τῶν γνωστῶν πολιτικῶν. Ἀπὸ τὴν ἔφημ. «Στοά», 9 Ἰουν. 1880, παίρουμε καί τὰ παρακάτω: «Τὸ ἔξις λίαν συγκινητικὸν διὰ τοὺς χρόνους μας συνέβη ἐσχάτως ἐν Μεσολογγίῳ. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἀπεβίωσεν ἡ χήρα Σπυρίδωνος Γυφτογιάννη, γραῖα ὀγδοηκοντοῦτις, ἣτις εἶδε τὴν ἔνδοξον ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, ἐκινδύνευσε, ἠγωνίσθη... Πρὸ τοῦ θανάτου της, ὄν προέβλεπε, συνεχῶς μιάν ἐντολὴν ἔδιδε τοῖς περὶ αὐτὴν καί προανεκουφίζετο ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι θὰ ἐκτελεσθῇ αὐτὴ ἔδιδε τὴν ἐντολὴν νὰ μὴ τὴν ἐνδύσωσιν ἄλλα ἐνδύματα, ὅταν θὰ τὴν κηδεύσωσιν, εἰ μὴ ἐκεῖνα ἅτινα θὰ εὗρισκον εἰς τὸ βάθος ὠρισμένου κιβωτίου, ὅπερ ν' ἀνοιξῶσιν ἅμα ἀποθάνῃ. Οὕτω καί εὐλαβῶς ἔπραξαν οἱ οἰκετοὶ της, ἅμα ὡς ἡ γραῖα ἔκλεισε τὰ ὄμματα... Ἦνοιξαν τὸ κιβώτιον, καί τί εὗρον; Ἐνδυμασίαν πλήρη παληκαρίου, φουστανέλλαν λευκὴν καί τὰ χρυσὰ ὄπλα τῆς ζωγραφικῆς στολῆς, ἦν ἑνεῖς, εἰκοσαέτις ἀμαζῶν, ἡ νῦν νεκρά γραῖα εἶχε φορέσει ἀγωνισθεῖσα ὡς ἀνὴρ γενναίως».

ΑΣΤΡΑΠΟΚΑΜΑ (σ. 112). Ἡ πορεία τῆς Φρουρᾶς, ὄση ἀπόμεινε ἀπὸ τῆς Ἔξοδος τῆ θυσία, εἶναι βέβαια ἀπὸ τὰ πεῖο τραγικὰ περιστατικά, ποῦ μπορεῖ νὰ δώσῃ ἡ Μοῦσα τοῦ πολέμου ὡς θέμα δύσκολο, κ' ἴσως ἀδύνατο, στὸν ποιητὴ εἴτε τὸν πεζογράφο. Τὸ χορὸ τοῦ Λιδορικιοῦ γραφτὴ πηγὴ, περιποῦ σύγχρονη, τὸν ἐπιβεβαιώνει. Σ' ἓνα μεγάλο, περίεργο καί κάπως ψυχρὸ ποίημα ἀνυπόγραφου, ἴσως τοῦ Γ. Τερεσέτη, βρίσκονται οἱ παρακάτω στίχοι, μαζί μ' αὐτὸ τὸ σημεῖωμα τοῦ ποιητῆ στὸ τέλος: «Ὁ χορὸς οὗτος ἔγινε εἰς Λοιδορικί ἀπαρμυλλάνκως ὡς περιγράφεται». («Γεν. Ἐφημερίς» 18 Ἰουν. 1832). Ἀκολουθοῦν οἱ στίχοι τοῦ ἀνωθίου ποιητῆ.

*Ἦ χιονισμένε Παρνασσέ, σπηλιές σὸ Λοιδορικί,
σεῖς εἶδτετε καλὸν χορὸν ἀπ' ἀνδρες καὶ γυναῖκες,
ὁμορφονεῖες καὶ γέροντες κι' ἀνδρειωμένοι νέοι
σταίνουν ζωνάρι ἓνα χορὸ κ' εὐμορφα τραγουδᾶνε
κ' οἱ νιές ὁποῦ χορεύουνε φοροῦν ἀνδρῆκεια ρούχα,
καί μ' ἄρματα πλακώνουνε τὰ τρυφερὰ βυζιά τους.*

*Είναι τὰ Ἑλληνόπαιδα, ποῦ ἀπὸ τὸ Μισολόγγι
μὲ τὰ σπαθιά τους γλύτωσαν στῆς νύχτας τὸ φεγγάρι,
καὶ τώρα σταίνουνε χορὸ, ψηλὰ στὸ Λοιδορίκι.*

Γιὰ κάποια γυναῖκα Μεσολογγίτισσα ποῦ γλύτωσε μαζί μὲ τὴ Φρουρὰ βλ. ἐφημ. «Δυτικὴ Ἑλλάς», Μεσολόγγι, 22 Ἰουλ. 1884. Γιὰ τὰ βάσανα ποῦ τραβήξανε στὸ δρόμο, μετὰ τὴν Ἔξοδο, οἱ Ἥρωες τῆς πολιορκίας νὰ τι γράφει ἡ ἐκθεση ἡ δημοσιευμένη στὴ «Γεν. Ἐφημερίδα» 2 Ἰουν. 1826: «... Ἠκολούθησαν τὸν δρόμον εἰς Δερβέκιστα διὰ μέσου τῶν δρυμῶνων καὶ τῶν φαράγγων, χωρὶς νὰ εὐρίσκωσιν οὐδὲ τροφήν, οὐδὲ ἄνθρωπον νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ, ὥστε ὑπὸ τῆς τλαιπωρίας καὶ πείνας πολλοὶ ἀπέθανον καὶ ἄλλοι μὲν ἐφθασαν εἰς δύο, ἄλλοι δὲ εἰς τρεῖς ἡμέρας εἰς Δερβέκισταν, χωρὶον τοῦ Ἀποκούρου, 8 ἕως 10 ὥρας ἀπέχον ἀπὸ Μεσολογγίου. Ἐκεῖ δὲν εὔρον κανένα τῶν κατοίκων, εἰμὴ μόνον τὰ σώματα τῶν ἔξω ὄπλαρχηγῶν, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ εἶχον σπάνιον τὴν τροφήν διὸ δὲν ἠμπόρεσαν οὐδ' ἐκεῖ νὰ θεραπεύωσι τὴν πείναν των. Ἠκολούθησαν λοιπὸν τλαιπωρούμενοι οὕτως ἰκανὰς ἡμέρας, διερχόμενοι διὰ χωρίων ἀκατοικήτων, στερούμενοι τροφῶν, ἕως οὗτου ἐφθασαν εἰς Σάλωνα.— Ἡ Σημαία τῆς Πολιορκίας ὑπάρχει ἀκόμα στοὺς ἀπογόνους τοῦ Νότη Μπότσαρη. Πολλὰ στρωτ. σώματα φιλονικίησαν τὴν κατοχὴ τῆς σημαίας αὐτῆς τῆς τόσο δοξασμένης. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ἀρχίζοντας ἡ πολιορκία, ἡ σημαία αὐτή, ποῦ τὴν εἶχε τὸ σῶμα τοῦ Ν. Μπότσαρη, χτήμα τοῦ Σουλιώτη καπετάνου, πῆρε ἔπειτα, ὅσο προχωροῦσε ἡ πολιορκία, καὶ ὁ Νότης εἶχε τὸ γενικὸ πρόσταγμα γιὰ τὴ σεβαστὴ ἡλικία του, γενικὴ σημασία ὡς σημαία τῆς μεγάλης Φρουρᾶς, καὶ σηματοφόρος ὁ Ἀργύρης ἄνθρωπος τοῦ Νότη.

ΤΟ ΣΚΛΑΒΟΠΟΥΛΟ (σ. 114). Πολλὰ ἀπὸ τὰ σκλαβωμένα παιδάκια τοῦ Μεσολογγίου ποῦ τᾶχαν πάρει μαζί τους οἱ Ἀραπάδες τοῦ Μπραΐμη στὴν Αἴγυπτο, ὅταν ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, φρόντισε ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας, μὲ μέσα δυνατὰ καὶ πολλὰ χρήματα, καὶ τὰ λευτέρωσε.—Πρόσεξε καὶ στὸν τρόπο ποῦ ἀναγνωρίζει ἡ μάννα τὸ παιδί. Τὸ παιδί ἦτανε συνειθισμένο νὰ λῆη τὴ μάννα του *θεῖα* καὶ τὴ *θεῖα* του *μάννα*, γιὰτὶ ἔτσι ἄκουγε τὸ ξαδερφάκι του νὰ λῆη. Καὶ τὰ μικρὰ μιμοῦνται τὰ μεγαλυτέρα τους, σ' ὅλα.

Η ΤΟΥΡΚΑΛΑ (σ. 116). Τὸ περιστατικὸ συνέβηκε ἀληθινὰ στὴν Πάτρα, ἐπὶ Γαλλικῆς κατοχῆς κατὰ τὰ 1828. Νὰ τί γράφει ὁ Γάλλος ἀξιωματικὸς Mangear (Souvenirs de la Morée, Paris, 1830 σ. 79): «... Ὁ ἀξιωματικὸς Sanfourch ρωτᾷ μιὰ γυναῖκα πολὺ νειά μὲ ὠραῖα μάτια ἂν εἶναι χριστιανὴ ἢ Τούρκα. Αὐτὴ ἀποκρίνεται ὅτι εἶναι Ἑλληνίδα, μὰ ἀφοῦ τώρα εἶναι ἐλεύθερη μαζί μὲ τῆς ἄλλες θέλει ν' ἀκολουθήσῃ ἐκεῖνον ποῦ ἔζησε κοντὰ του τρία ὡς τέσσερα χρόνια καὶ ποῦ τὴν ἔχει γυναῖκα του πειὰ κι' ὄχι σκλάβα του». Ἀκολουθεῖ περιγραφὴ κι' ἄλλων περιστατικῶν ὁμοίων μὲ τὸ παραπάνου, ποῦ δείχνουν πόσο δυνατὸ εἶναι τὸ γυναικεῖο φυσικὸ ν' ἀφοσιώνεται στὸν ἄντρα.

ΑΝΑΣΤΗΜΕΝΟΣ (σ. 118). Πόσοι σκλαβωμένοι από τὸ Μεσολόγγι κι' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας γυρίσαν πίσω, ὕστερ' ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἐνῶ τοὺς θαρροῦσε ὅλος ὁ κόσμος πεθαμένους ἢ χαμένους γιὰ πάντα!

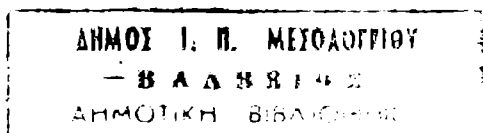
ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΣΤΗ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ (σ. 120). "Ὑστερ' ἀπὸ τὸν ἱερὸν Ἀγῶνα χιλιάδες Ἀγωνιστὲς πεθάνανε στὴν ψάθα, καὶ πολλοὶ σακάτηδες φτάσανε νὰ ζητιανεύουν. Ὁ συγγραφέας ἐδῶ θέλει νὰ παραστήσῃ τὸν πόνο τὸν ἐθνικὸ γιὰ τὴ δυστυχία ποῦ εἶχαν καταστήσει τότε οἱ ἐλευθερωτὲς τῆς Πατρίδας.

ΕΤΣΙ ΗΤΑΝΕ (σ. 121). Ἐδῶ ὁ μικρὸς μαθητὴς, ἔτοιμος σὲ κάθε ὠραῖον ἐνθουσιασμό κατὰ τὴν ἡλικία του, ἀφοῦ μάλιστα τόσα ἄκουσε καὶ τόσα ἔμαθε γιὰ τὴ Μεγάλῃ Πολιορκία, βιάζεται νὰ παρασταθῇ καὶ πάλι, ὅπως κάθε χρόνο, στὸ πατριωτικὸ πανηγῦρι τοῦ Μεσολογγίου, καὶ τρέχει νὰ ἰδῇ τὴ μεγαλόπρεπη πομπὴ καὶ ν' ἀκούσῃ τοὺς λόγους τῶν ρητόρων. Ὁ γέρος ὅμως δὲ θέλει πομπὲς καὶ λόγια. Αὐτὰ τοῦ φαίνονται κατώτερα ἀπὸ κείνα ποῦ εἶδε αὐτὸς ἀληθινὰ κι' ἄκουσε μὲ τ' ἀφτιά του στὴ Μεγάλῃ Μέρα. Ἄξαφνα ὅμως ἀκούει τὸ ἀπλὸ τραγοῦδι τοῦ Μεσολογγίου, ποῦ περιγράφει τὴν Ἑξοδο.

*Θέλτε ν' ἀκοῦστε κλάματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια,
περάστε ἀπὸ τὸ Κάρβι, τὸ δόλιο Μεσολόγγι....*

Ὁ πόνος αὐτοῦ τοῦ τραγοῦδιου βρῖσκει τέτοιο πιστὸν ἀντίλαλο στὸν πόνο τοῦ Ἀγωνιστῆ τοῦ γέρου, ποῦ τὸν ἀναγκάζει νὰ πῇ: «Νά, ἔτσι ἦτανε». Μ' ἄλλα λόγια: νά, ἔτσι ὅπως τὸ λέει τὸ ἀπλὸ καὶ σύντομο τραγοῦδι μὲ τὴ σπαραχτικὴ του μουσικὴ, ἔτσι ἦταν ἡ Ἑξοδο, κι' ὄχι ὅπως τὰ λόγια τῶν ρητόρων καὶ οἱ πομπὲς καὶ οἱ κρότοι. Καὶ βέβαια ὅποιος ἀξιώθηκε νὰ δῇ κάτι μεγάλο, τὴν περιγραφὴ του θὰ τὴ βρῇ πολὺ κατώτερη ἀπὸ τὴν ἀλήθεια.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΠΡΟΧΩΜΑ (σ. 123.). Ὑπάρχει ἀκόμα μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ κήπου τοῦ Ἡρώφου, στὸ Μεσολόγγι, ἓνα χωματένιο ἀπομεινάρι, λείψανο ἱερὸ ἀπὸ τὰ προχώματα ἐκεῖνα τῆς Πολιορκίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τ' ΑΡΜΑΤΑ

Ὁ γυιὸς τῆς Χήρας, 30 Ὀχτ. 1929	Σελίς	5
Ἀντρειωμένος, 18 Νοέβρ. 1929	»	8
Γνοιρίσματα, 19 Νοέβρ. 1929	»	11
Θάμασμα, 20 Νοέβρ. 1929	»	13
*Ἀνοιξη τῶν Κλεφτῶν, 31 Γενάρη 1930	»	16
Τὸ Κλεφτόπουλο, 26 Αὐγ. 1908	»	20
Ὅποιον πάρη ὁ Χάρος, 1 Μαγιοῦ 1904	»	22
Γιὰ τ' Ἀρματωλίκι, 19 Νοέβρ. 1911	»	23
Τὰ παληκάκια τὰ καλά, 22 Γεν. 1906	»	25
Ὁ Καπετάνος τὸ σκυλί, 6 Νοέβρ. 1929	»	26
Χαϊμαλί, 8 Νοέβρ. 1929	»	28
Προσκυνημένος, 6 Δεκ. 1911	»	31
Τοῦ Ἀρματωλοῦ ὁ θάνατος, 25 Φλεβ. 1908	»	32
Πρωτοτραγουδο, 3 Δεκ. 1911	»	34
Τ' ἄρματα, 26 Φλεβ. 1908	»	35

ΤΟ ΣΟΥΛΙ

Τὸ Σουλιωτόπουλο, 6 Φλεβ. 1908	»	37
Ἡ Σουλιωτοπούλα, 7 Φλεβ. 1908	»	38
Σουλιώτης καὶ Σουλιώτισσα, 15 Μάρτ. 1912	»	39
Ὁ Γεροσουλιώτης, 5 Μάρτ. 1912	»	40
Τῆς καρδιάς ἀποκοτιές, 20 Ἰουλ. 1929	»	42
Γυναῖκες λένε τὸ τραγοῦδι, 19 Ἰουλ. 1929	»	44
Γυναῖκες σέρνουν τὸ χορό, 21 Ἰουλ. 1929	»	47
Τὰ μάτια ποῦ θωροῦν, 15 Ἰουλ. 1929	»	49
Σουλιώτης καὶ Ἀρβανίτης, 13 Φλεβ. 1908	»	51
Γιὰ Σουλιώτισσα, 13 Φλεβ. 1908	»	53
Παπᾶς Σουλιώτης, 14 Γεν. 1930	»	54
Χήρα Σουλιώτισσα, 22 Νοέβρ. 1911	»	57
Στὰ Ζάλογγα, 24 Ἰουλ. 1908	»	58
Ἡ Χαίδω, 16 Σεπτ. 1908	»	60
Τοῦ Ἀγωνιστῆ τὰ δίκια, 30 Δεκ. 1929	»	61
Ἡ κληρονομιά, 20 Μάρτ. 1908	»	65
Τὸ Σοῦλι, 9 Μάρτ. 1908	»	66

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

Τραγουδι του χειρόμυλου, 2 Φλεβ. 1930	>	68
Τὰ μνήματα, 3 Μάρτ. 1908.	>	69
Ἄγιοστράτηγος, 17 Γεν. 1930	>	70
Ἀπάνου στή χαρά, 8 Γεν. 1930	>	72
Ὅχτροὶ καὶ φίλοι, Γεν. 1908	>	75
Ὁ Χατζαρούλας, 18 Δεκ. 1929	>	76
Ὁ σύντροφος μὲ τὰ χωρατὰ, 22 Δεκ. 1929	>	79
Ἀράχονα, 1912	>	83
Ὁ Κρεμμυδᾶς, 22 Σεπτ. 1908	>	84
Σύντροφος πιστός, 10 Γεν. 1930	>	86
Στὴ Κόκκινη Μηλιά, 14 Δεκ. 1929	>	88
Ἡ κατάρα, 10 Γεν. 1912	>	92
Ὁ Χαροκόπος, Ἀπρίλ. 1901	>	93
Πετεινάρια, 3 Γεν. 1930.	>	94

ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Μιά εἶν' ἡ πατρίδα, 25 Σεπτ. 1929	>	98
Ἄγουρα ἀνθίσματα, 26 Σεπτ. 1929	>	100
Πολέμα, 21 Γεν. 1930	>	103
Ὁ σύντροφος, 17 Αὐγ. 1908	>	105
Προδότης, 25 Γεν. 1930	>	107
Ἡ Ἐξοδο, 15 Δεκ. 1911	>	110
Ἀστραπόχαμα, 26 Ἰούν. 1929.	>	112
Τὸ σκλαβόπουλο, 15 Ἀπρίλ. 1908	>	114
Ἡ Τουρκάλα, 11 Ἰούλ. 1929	>	116
Ἀναστημένος, 6 Ἰούν. 1908	>	118
Τοῦ Ἀγωνιστῆ ὁ θάνατος, 9 Ἀπρίλ. 1908	>	120
Ἔτσι ἦτανε, 16 Δεκ. 1911	>	121
Τὸ τελευταῖο πρόχωμα, 12 Αὐγ. 1929	>	123

ΛΑΘΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ

Σελίς	37	ἀποκοῦσε	γράφε ἀποκοτοῦσε
>	44	ἔπαιξε	> ἔπαιζε
>	52	Κίστο	> Κίτσο
>	60	Μή μή με ρωτᾶς	> Μή με ρωτᾶς
>	64	Τή λές	> Τί λές
>	70	ζαμίπη	> ζαμπίπη
>	84	νά φωνάζω	> νά φωνάξω
>	85	ἄπλωσα	> ἄπλωσα
>	102	μέ γιά ψυχρήν	> μέ μιὰ ψυχρήν
>	104	μερίδιό του	> μερίδιο του
>	105	ἀγόγγιστη	> ἀρόγγυστη
>	110	γλύστρησε	> γλίστρησε

22

Τὸ α' βιβλίο τῆς σειρᾶς, «Τοῦ Χά, ἢ ὁ Χαλασμός» Δρ. 20.

Τὸ β' βιβλίο, «Ἐρμος Κόσμος» Δρ. 20.

Τὸ γ' βιβλίο, «Γῦροι τῆς Ἀνέμης» Δρ. 20.

Τὸ δ' βιβλίο, «Λόγοι κι' Ἀντίλογοι» Δρ. 30.

Τὸ ε' βιβλίο τῆς σειρᾶς «Μεγάλα Χρόνια» Δρ. 30.